GH. CONSTANTINESCU-DOBRIDOR

MORFOLOGIA LIMBII ROMÂNE

Scanned with OKEN Scanner

ISBN: 973-97848-0-1

687332

Scanned with OKEN Scanner

GH. CONSTANTINESCU-DOBRIDOR

MORFOLOGIA LIMBII ROMÂNE

Ediție revăzută și îmbunătățită

Prefață de Gh. BULGĂR

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ

*„**Limba și legile ei dezvoltă cugetarea**“. EMINESCU (Ms. 2285, f. 113).*

*Cercetarea de față asupra **morfologiei limbii române** se deosebește de alte lucrări pe aceeași temă prin amploarea analizei detaliilor de structură, prin situarea fiecărei părți de vorbire, de la început, în perspectivă istorică, enunțând caracteristicile ei de bază, de la semantică la sintaxă și logică, pentru a preciza **clasificarea** și **definirea** fiecărei părți, categoriile morfologice, cu ilustrarea lor prin citate, scoase mai ales din operele literare ale scriitorilor care au cristalizat, îmbogățit și înnobilat, prin arta limbajului, structura și valorile expresive ale fiecărui compartiment al limbii naționale. Ceea ce e nou și deosebit de instructiv, ceea ce nu se găsește în alte „morfologii“ ale limbii noastre, este adaosul de ordin funcțional: **sintaxa** și **stilistica** părților de vorbire, studiate succesiv, începând, de data asta, cu **articolul,** o noutate, de asemenea, pentru cercetări de acest gen, dat fiind „comportamentul lui deosebit față de celelalte părți de vorbire, caracterul lui de unealtă gramaticală, de instrument gramatical, de morfem“. Autorul explică valorile și funcțiile diferite ale acestui instrument gramatical, atât de specific limbii române, ca o introducere globală la metoda sa aparte de a trata morfologia limbii noastre. Analiza fiecărei părți de vorbire flexibilă este urmată de trei subcapitole instructive, pentru că pun în relief natura practică a particularităților gramaticale, specifice enunțului: funcții sintactice, valori de întrebuințare (mai ales stilistica părților de*

Scanned with OKEN Scanner

vorbire flexibile) și locuțiunile, ilustrând alt aspect original al limbii române, apreciat în mod deosebit de Eminescu.

*Ediția de față aduce importante completări și retușuri față de cea precedentă; o astfel de lucrare migăloasă de analiză a structurii morfologice a limbii riscă, uneori, anumite ipoteze și soluții, discutabile în forul vast al specialiștilor de calibru diferit, de la autorii didactici de manuale de învățământ, până la lingviștii erudiți, angajați în lucrări de nivel academic, printre care și cele utile unei noi ediții a Gramaticii Academiei, ediție așteptată de 30 de ani... Lucrarea de față, prin caracterul ei analitic, de mare întindere, îmbunătățită cu sprijinul recenzenților de autoritate, printre care și foști redactori ai Gramaticii citate, a Academiei, vine în sprijinul ameliorării multor lucrări de gramatică, inclusiv a celei, să zicem oficiale, a Academiei, dată fiind adâncimea analizei faptelor de limbă, discutate aici. Cât despre completări și rectificări incluse în prezenta ediție, cine va compara textul de față cu cel al precedentei ediții, va constata, de pildă, la „specii de substantive" suprimarea primei categorii („apelative", inutilă și inexactă), iar la „funcții sintactice" apare adaosul necesar, final, **„9. apoziție"** cu exemplele necesare. La adjectiv, sistemul **comparației** prezintă o redactare complet nouă și, de asemenea, ca mai sus, și funcția de **apoziție** a acestei categorii gramaticale, – ceea ce se întâmplă și la pronumele **apoziție.** Se știe că, în ultimele decenii, **apoziția** a fost stăruitor studiată, cu mare extindere, tipărindu-se volume întregi pe acestă temă, de mare frecvență în vorbirea curentă, și mai ales în arta literară a scriitorilor.*

***Pronumele** este un capitol vast și complex, date fiind categoriile gramaticale ale acestei părți de vorbire, de la pronumele personale, analizate cu multă acribie filologică și de regretatul romanist suedez Alf Lombard (recent dispărut, la 94 de ani), într-un studiu special: „Les Pronoms Personals du Roumain", aperçu syntaxique" (Stockholm Studies in Modern Philology, N.S., vol. IV, 1972, p. 190–249; aproape 60 de pagini) până la **pronumele nehotărâte și negative,** capitol bogat nu numai în detalii de structură dar și în observații practice, de sintaxă, de cultivare a limbii, de tendințe actuale și de note stilistice, dată fiind natura subiectiv-afectivă a folosirii pronumelor în vorbirea curentă și în*

Scanned with OKEN Scanner

creația literară. Sintactic – se știe – în limba română, ca în latină, dar spre deosebire de franceză, **subiectul pronume** se folosește cu intenția de a-l sublinia (afectiv-stilistic, uneori în antiteze: „**Voi** credeați în visul vostru, / **Noi** nu credem în nimic". Eminescu.

Cel mai amplu capitol de morfologie este **verbul,** pe care același Alf Lombard l-a studiat în două volume mari (1223 pag.): **Le verbe roumain,** (1954–1955), o lucrare unică în filologia romanică. Cititorul poate parcurge în cartea de față peste 70 de pagini de analize, definiții, clasificări, comentarii, cu citate, unele pagini fiind întregite cu precizări noi (deosebirea dintre adjectivul provenit din participiu (om **citit**) și participiul cu valoare verbală la pasiv (carte **citită** cu interes). Cât despre „valorile de întrebuințare" ale unor verbe precum „a realiza", cu sensul de „a observa, a pricepe, a înțelege, a-și da seama", considerat ca o folosire „nerecomandabilă", ba chiar „având tenta de barbarism" (sub influența limbii franceze, „datorită traducerilor"), uzul, despre care Maiorescu spunea că e „lege supremă" în limbă, (Horațiu, în „Arta poetică", credea că numai uzul decide asupra circulației cuvintelor, asupra primirii unora: **si volet usus**) semantica lui **a realiza,** cu accepțiile de mai sus (**„am realizat** târziu că spusese un adevăr") s-a instalat destul de bine în limbă și nu mai este un barbarism, cum este, de pildă, „vizavi de...", cu sensul: „despre, privitor la" („nu cred nimic **vizavi** de ereziile lui"), folosit abuziv, inutil, pretențios și supralicitat, cu incultură, cu dispreț față de cerințele limbajului logic, limpede, bogat în sinonime românești. Acest moft lexical merită o mențiune, alături de citarea critică a locuțiunii prepoziționale „funcție de", în loc de formula corectă „în funcție de", în finalul cap. „Prepoziția".

Morfologia limbii române, redactată de Gh. Constantinescu-Dobridor, este o carte bogată în informații, sistematic organizată pentru a ușura asimilarea cunoștințelor necesare despre structura, normele, corectitudinea și expresivitatea limbii noastre, fundamentată pe o întinsă documentare de specialitate, la zi cu lucrările colegilor în acest domeniu, scrisă limpede și cu reliefarea grafică a noțiunilor fundamentale; ea va aduce reale servicii școlii, celor interesați de cunoașterea și cultivarea limbii naționale și va provoca, desigur, comentarii, observații critice, completări, –

Scanned with OKEN Scanner

căci niciodată o lucrare nu este perfectă, dar este mereu perfectibilă, –dovadă ediția aceasta nouă, care a profitat de critica și sugestiile competente ale recenzenților primei ediții; despre ea spusese cu dreptate ***Al. Graur*** *în* ***Prefața*** *sa (1974):* ***„Gh. Constantinescu-Dobridor,*** *având pe de o parte experiența predării gramaticii în școală, pe de altă parte deprinderea cu cercetarea științifică, a ținut seama de situația reală, a combinat în măsura posibilului diversele metode și a dat o lucrare care este în același timp un manual și o expunere de idei originale. (...) Cred, deci, că avem în fața noastră o contribuție de valoare, care va fi bine primită de cititori.*

Credem că aceste aprecieri ale eminentului lingvist sunt confirmate „cu asupra de măsură" în prezenta lucrare, care va fi și un izvor de sugestii pentru alte lucrări; viitorul poate – cum se știe – înălța tot ce s-a realizat până acum, în toate domeniile cercetării științifice. Lucrarea de față este desigur o contribuție de merit, o carte utilă învățământului și cercetărilor filologice menite cunoașterii și „creșterii limbii românești".

10 iulie 1966

Gh. Bulgăr

Scanned with OKEN Scanner

CUVÂNT ÎNAINTE

Cu prilejul reeditării acestei lucrări, care apare la o mare distanță față de prima (1974), am ținut seama de observațiile făcute de recenzenți. Am revizuit întreaga lucrare, am adăugat un nou capitol (al treilea) – *Tendințe în morfologia limbii române contemporane* – și am redus bibliografia la lucrările fundamentale, necesare acestui studiu.

Lucrarea se adresează profesorilor de limba română, studenților din facultățile de profil, elevilor mari, candidaților la examenele de admitere în facultăți și celor interesați de problemele limbii noastre.

Considerăm deschisă, în continuare, posibilitatea îmbunătățirii lucrării noastre prin observațiile bine intenționate ale viitorilor recenzenți.

Mulțumim domnului prof. univ. dr. Gh. Bulgăr, precum și consilierului Editurii „VOX", domnului Constantin Zamfir, pentru sprijinul și solicitudinea manifestate față de această lucrare, destinată școlii românești și slujitorilor ei.

Autorul

Scanned with OKEN Scanner

I. INTRODUCERE

1. Istoric, caracteristici, definiție

1.1. **Istoric.** Limba română a împrumutat cuvântul *morfologie* din franceză *(morphologie),* acesta fiind rezultat din combinarea a doi termeni greceşti: *morphe* „formă" şi *logos* „studiu".

Începuturile studiilor de morfologie în lume sunt semnalate cu peste două mii de ani în urmă. Astfel, cea mai veche **gramatică indiană,** scrisă de **Pānini** în secolul al IV-lea î.e.n. şi elaborată pe baza limbii sanscrite vedice, menționează pentru prima oară, în analiza fonetică a cuvântului, morfemele sale componente: *rădăcina, sufixul* şi *desinența.* Ea stabilea o legătură funcțională între fonetică şi morfologie, pornind de la alternanțele cuvintelor în flexiune. Pānini a formulat chiar dubla ipostază a existenței unui cuvânt: de *element al vorbirii,* care denumeşte ceva din afara acesteia, şi de *element analizabil* cu ajutorul termenilor lingvistici. Metodele precise de descriere folosite de el au fost luate ca model de cercetătorii chinezi şi arabi, iar pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea, şi de cei europeni. Gramatica sa poartă amprenta gândirii lui filozofice şi religioase.

Şi **în antichitatea greacă** (sec. V–IV î.e.n.) a predominat punctul de vedere filozofic în cercetările lingvistice. Astfel, **Democrit** distingea două părți ale vorbirii, care corespundeau componentelor judecății: o parte cu funcție de subiect şi alta cu funcție de predicat. **Platon** a adus precizarea că partea de vorbire cu funcție de subiect, corespunzătoare subiectului judecății, este *substantivul* în cazul N. sau verbul la infinitiv, iar partea de vorbire cu funcție de predicat core-

Scanned with OKEN Scanner

spunde predicatului judecății. **Aristotel** a tratat problema părților de vorbire logic și lingvistic, subliniind că primul complex sonor semnificativ al vorbirii este *numele,* cu formă de N. și cu funcție de subiect logic, iar al doilea este *verbul,* cu formă de prezent indicativ și cu funcție de predicat logic. Toate celelalte forme flexionare ale substantivului și verbului erau nesemnificative pentru aceste două funcții. El distingea patru categorii de *elemente ale exprimării:* unele *fără sens* (sunetele și silabele), altele *fără independență lexicală sau semantică* (articolele și adverbele), altele *cu sens relațional,* fiind folosite ca elemente de legătură (particulele, prepozițiile și conjuncțiile), și *cu sens lexical noțional,* având rol de subiect în N. (numele) sau de predicat (verbul la prezentul indicativ) sau fără aceste roluri (celelalte forme nominale și verbale).

Filozofii greci stoici (secolul al III-lea î.e.n.) au stabilit, în interiorul enunțurilor, *cinci părți de vorbire* (nume, verbe, articole, conjuncții și adverbe), au deosebit numele proprii de cele comune, au restrâns noțiunea de *caz* numai la nume, fixând denumirile cazurilor; au diferențiat, în cadrul verbului, *diateza, timpul* și *aspectul,* realizând o clasificare a verbelor după tipul recțiunii lor.

În perioada elenistică (secolul al II-lea î.e.n.), s-au pus bazele morfologiei, prin analiza și critica formelor și construcțiilor din textele manuscrise homerice, întreprinse de învățații greci alexandrini. **Aristarh** (sec. II î.e.n.) a analizat formele, fără a apela la sensuri în rezolvarea problemelor morfologice. Elevul lui, **Dionysios Thrax** (170–90 î.e.n.), profesor la Roma, a inclus în lucrarea sa *Arta gramaticii,* pe lângă fonetică și sintaxă, și morfologia limbii literare grecești. El a definit *cuvântul* ca „cea mai mică parte a vorbirii legate", clasificând cuvintele în *opt părți de vorbire,* după criterii morfologice și semantice, clasificare păstrată timp de secole: *numele* (în care intrau substantivul, adjectivul, pronumele nehotărât și pronumele interogativ), *verbul* (la formele personale), *participiul, articolul* (în care intrau pronumele relativ și pronumele demonstrativ), *pronumele personal* (și cel posesiv), *prepoziția, adverbul* (în care intra și interjecția) și *conjuncția.*

În secolul al II-lea e.n., învățatul grec alexandrin **Apollonios Dyskolos** a redefinit, pe baze semantice, cele opt

Scanned with OKEN Scanner

părți de vorbire stabilite de Dionysios Thrax, punând în centrul analizei relația dintre nume, verbe și celelalte clase de cuvinte. El a arătat diferența dintre forma și sensul cuvintelor, dintre cuvintele cu sens autonom (substantivul și verbul) și cele care nu au sens singure (articolul, prepoziția, conjuncția), dintre pronume (substitut al numelor) și articol (însoțitor al numelor); de asemenea, a precizat asemănarea dintre pronumele relative și conjuncții (ca elemente de relație între verbe, în cadrul enunțurilor).

Gramaticii latini au preluat ideile lui Dionysios Thrax și le-au dezvoltat în operele lor. Astfel, scriitorul și teoreticianul **M. Terentius Varro** (116–27 î.e.n.) a realizat o clasificare proprie a părților de vorbire în *patru clase* distincte: cuvinte caracterizate prin cazuri *(numele),* prin timpuri *(verbele),* prin cazuri și timpuri *(participiile),* fără cazuri și timpuri *(adverbele).* El a explicat cum s-a creat distincția de gen la numele de animale (progresiv cu domesticirea lor), de ce imperativul nu poate avea trecut (explicație logică), de ce unele adjective nu pot avea grade de comparație (datorită sensurilor); a analizat aspectul și timpul verbelor în limba latină și a făcut o distincție clară între flexiune (modificare naturală) și derivare (modificare voluntară). **Aelius Donatus** (sec. IV, e.n.) a pus accentul în lucrările sale pe părțile de vorbire din limba latină, făcând unele modificări, în funcție de specificul acesteia: *a înlocuit articolul cu interjecția* (inclusă de greci în clasa adverbului), considerând *numele* și *verbul* părți de vorbire fundamentale, pe lângă celelalte: *pronume, adverb, participiu, conjuncție* și *prepoziție.* El distingea patru tipuri de nume de persoane: *praenōmen* (prenume), *nōmen* (numele de familie), *cognōmen* (numele gentilic, porecla) și *agnōmen* (supranumele). **Priscianus** din Bizanț (sf. sec. V–sec. VI e.n.) a adus cea mai mare contribuție la dezvoltarea gramaticii latine, în special a morfologiei: din cele 18 cărți ale celebrei sale gramatici (cea mai completă lucrare de acest fel din antichitate), 16 conțin probleme de fonetică și de morfologie, iar 2, probleme de sintaxă. În descrierea detaliată a latinei clasice, el a îmbinat principiul formal cu cel semantic, acordând importanță deosebită problemelor practice, normative, artei vorbirii și scrierii corecte, problemelor de fonetică, de ortoepie, de prozodie, de derivare și de morfologie. A definit cuvântul ca „cea mai

Scanned with OKEN Scanner

mică unitate cu sens", după modelul gramaticilor alexandrine, iar părțile de vorbire, pe baza trăsăturilor semantice, formale și sintactice ale acestora.

În evul mediu, gramatica a continuat să fie obiect de studiu, dar a fost pusă în slujba filologiei și a teologiei. În secolul al VIII-lea, *gramatica arabă* s-a desprins de influența Coranului, devenind o știință aparte. Centrele **Basra** și **Kufa** au creat două școli de renume, cu orientări și metode diferite: a) *prima școală, din Basra,* pornea de la principiu la realitatea lingvistică, evidenția caracterul rațional al limbii arabe literare, reducea excepțiile fonetice, morfologice și sintactice la reguli, a realizat clasificarea formelor gramaticale, a considerat cuvântul unitatea de bază a gramaticii, iar numele și sensul lui lexical – punctul de plecare în analiza lingvistică; *a mers cu cercetarea mai mult în direcția morfologiei.* b) *a doua școală, din Kufa,* pornea de la realitatea lingvistică la principiu, a adunat mult material lingvistic, grupând cuvintele pe categorii; a considerat îmbinarea predicativă element fundamantal al gramaticii, iar verbul predicativ – punctul de plecare în analiza lingvistică; *a mers cu cercetarea mai mult în direcția sintaxei.* Cele două școli arabe au arătat modificările complexului sonor al rădăcinii cuvintelor, făcând o clasificare a acestora după sensuri și după posibilități derivaționale. Au stabilit variantele funcționale și poziționale ale cuvintelor, tratând unitățile nivelelor limbii în interacțiunea lor. Școlilor arabe li se adaugă cercetările lui **Ibn Malik** din Spania, care a analizat *numele, verbul* și *particula,* sub aspect morfologic și sintactic.

Cercetările lingvistice din Europa medievală au continuat, în mare măsură, studiile din antichitatea târzie. Gramaticile antice grecești și latine au fost supuse unor interpretări filozofice și logice (mai ales gramatica lui Priscianus). S-au luat în discuție sensurile lexicale și sensurile gramaticale ale părților de vorbire, a căror schemă urmează fidel pe aceea a lui Priscianus. Delimitarea cuvintelor în *părți de vorbire* s-a făcut după felul în care acestea exprimă sau semnifică, prin sensul lor lexical și gramatical, însușirile obiectelor: *substantivul* semnifică substanțe, stări permanente din realitate, cu referire la însușiri; *verbul* semnifică mișcări sau schimbări din realitate; *pronumele* semnifică substanțe, fără referire la însușiri etc. Subdiviziunea acestor

Scanned with OKEN Scanner

clase de cuvinte, pe baza categoriilor gramaticale (gen, număr, caz, timp), a fost motivată de cercetătorii europeni prin intervenția unor moduri accidentale ale existenței. *În perioada Renașterii,* au început să apară gramatici ale limbilor naționale din Europa, sub forma unor manuale (italiana, spaniola, franceza, portugheza, polona, slava veche). Gramaticul **Petrus Ramus** (Pierre de la Ramée) a compus în secolul al XVI-lea trei gramatici ale limbilor greacă, latină și franceză. În clasificarea părților de vorbire, a folosit drept criteriu de bază flexiunea sau absența flexiunii, după număr, criteriu existent până astăzi în gramaticile tradiționale europene.

În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea au apărut *gramaticile filozofice și universale,* al căror prototip a fost **Gramatica generală și rațională de la Port-Royal** din 1676. În partea a doua a acestei gramatici sunt analizate categoriile de cuvinte, prin care este semnificată rațiunea. Cuvântul este definit fonetic și funcțional. Clasificarea cuvintelor apăruse însă mai înainte, în **Logica de la Port-Royal** sau **Arta de a gândi** din 1662, alcătuită de **Arnold** și **Nicole** în patru părți distincte (Ideile; Despre judecată și propoziție; Despre raționament și regulile sale; Metoda). Autorii acestei lucrări disting în prima parte (Ideile) *două mari categorii de cuvinte:* a) cuvinte care semnifică obiecte ale gândirii (lucruri) și felul lor de a fi, adică substanța, existența prin sine – *substantivul;* însușirile sau accidentele ei – *adjectivul,* ambele incluse în categoria mai largă – *numele;* apoi *articolul, pronumele, participiul, prepoziția* și *adverbul.* b) cuvinte care semnifică moduri de a gândi – *verbul, conjuncția* și *interjecția.* La nume se analizau categoriile gramaticale de *gen, număr,* și *caz,* iar la verb, *persoana, timpul, modul* și *formele nominale* ale acestuia. După același criteriu (al exprimării ideilor) se analizau și pronumele, articolul, adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția.

În diverse țări din Europa au început să apară acum *gramatici descriptive și normative,* care vizau învățarea corectă a limbilor. În legătură cu *succesiunea părților de vorbire în timp,* au apărut diferite teorii. Astfel, italianul **Giovanni Batista Vico** susținea că mai întâi au fost folosite *interjecțiile* și *onomatopeele,* de la care s-a trecut apoi la *pronume* și *particule,* iar în final la *nume* și *verbe.* Francezul

Scanned with OKEN Scanner

Etienne Bonnot Condillac considera cuvintele semne ale ideilor, iar clasele de cuvinte corespondente ale claselor gândirii, gramatica reprezentând prima parte a artei de a gândi. Englezul **James Harris** făcea clasificarea cuvintelor, ca în gramaticile antice, după criteriul semantic: *cuvinte cu sens independent (cu semnificație absolută),* subdivizate în cuvinte care denumesc substanța (substantivele și pronumele) și cuvinte care trimit la însușiri ale substanței (adjectivele, participiile și verbele); *cuvinte cu sens auxiliar (accesorii),* subdivizate în cuvinte definitive (articolele) și conective (conjuncțiile și prepozițiile). Analizând timpurile, el a făcut diferența între *timpul fizic* și *timpul lingvistic,* considerând prezentul ca punct de referință temporală a tuturor celorlalte timpuri (raportate la momentul vorbirii).

În secolul al XIX-lea s-a dezvoltat *gramatica comparată.* Lingvistul german **Fr. Schlegel** a pus temelia clasificării morfologice a limbilor. Pe baza structurii morfologice, el distingea două tipuri lingvistice: *tipul flexionar* (limbile indoeuropene, cu prototipul lor – sanscrita) și *tipul neflexionar* (celelalte limbi). Schema aceasta a fost completată apoi de lingvistul german **August W. Schlegel,** care a împărțit limbile flexionare în *limbi sintetice* și *limbi analitice,* iar pe cele neflexionare, în *limbi amorfe* și *limbi cu afixe.* Alt lingvist german, **Fr. Bopp** a pus accentul în gramatica sa comparată pe *morfologie,* datorită caracterului ei stabil, sistematic, foarte puțin penetrabil, demostrând înrudirea limbilor indoeuropene. El a stabilit primul *schema corespondențelor morfologice* dintre aceste limbi și a analizat științific cuvântul indoeuropean în morfemele sale componente. Bopp distingea, în fazele vechi ale limbii comune indoeuropene, *rădăcini monosilabice* de două tipuri: *verbale* (predicative), din care s-ar fi născut *verbul* și *numele; pronominale,* din care s-ar fi format *pronumele, conjuncția* și *prepoziția.* Prin aglutinarea la rădăcinile verbale, rădăcinile pronominale s-ar fi transformat în *afixe* și *desinențe.* După părerea sa, orice cuvânt este expresia gândirii logice, iar structura morfematică a acestuia (rădăcină și afixe) reflectă structura gândirii umane. La baza clasificării tripartite a limbilor, Fr. Bopp a pus criteriul structurii morfologice și flexiunea cuvântului, ajungând la schema: *limbi fără rădăcini propriu-zise,* lipsite de posibilitatea compunerii și

Scanned with OKEN Scanner

de organizare gramaticală (chineza); *limbi cu rădăcini monosilabice,* capabile de compunere și cu flexiune externă (limbile indoeuropene); *limbi cu rădăcini bisilabice,* cu schelet triconsonantic, purtător de semnificație și cu flexiune internă (limbile semitice). Și lingvistul danez **Rasmus Kristian Rask** punea accentul pe morfologie în gramatica sa comparată și în gramaticile descriptive ale mai multor limbi (islandeza, engleza, lapona, spaniola, frizona, italiana, araba, daneza). Și el considera morfologia aproape impenetrabilă față de elementele străine, fiind convins că o limbă cu o structură morfologică mai complicată este mai aproape de izvorul comun. Lingvistul german **Jakob Grimm** a arătat că desinențele s-au creat din pronume sau din cuvinte auxiliare, că limbile au parcurs *trei stadii de evoluție:* primul, necunoscut, în care s-au creat *rădăcinile;* al doilea, cunoscut, în care s-a creat *flexiunea;* al treilea, tot cunoscut, în care flexiunea a cedat teren *procedeelor analitice* și *cuvintelor auxiliare.* Lingvistul german **A. Schleicher** a acordat o mare importanță clasificării morfologice a limbilor, stabilind, ca și Bopp, *trei tipuri,* dar denumite diferit: *tipul izolant* (stadiul cel mai vechi), tipul *aglutinant* (stadiul de mijloc) și *tipul flexionar* (stadiul suprem al evoluției, de la forme simple la forme mai complexe). El a pornit de la ideea că sensul lexical al cuvintelor este inclus în rădăcini, că relațiile se exprimă cu ajutorul afixelor create din aceste rădăcini. Schleicher a considerat că articolele, pronumele, prepozițiile și verbele auxiliare nu se împrumută niciodată, ca toate elementele structurii gramaticale, în general.

În prima jumătate a secolului al XX-lea, lingvistul italian **Emil Benveniste** a dat o mare atenție morfologiei, reușind să stabilească o ierarhizare cronologică a rădăcinilor indoeuropene reconstruite (unele mai vechi, altele mai noi). La rândul său, lingvistul francez **Antoine Meillet** a studiat morfologia în strânsă legătură cu sintaxa, ținând seama de funcțiile formelor și evidențiind cauzele sintactice ale unor modificări morfologice. *Reprezentanții Cercului lingvistic din Praga* au folosit în cercetarea problemelor de gramatică metoda opozițiilor din fonologie. Ei au stabilit opoziții morfologice și au studiat relațiile lor reciproce în sistem, precum și mijloacele prin care aceste opoziții se exprimă în planul fonologic. Au analizat conținutul semantic

Scanned with OKEN Scanner

al unităților gramaticale, pe baza noțiunii de corelație morfologică și au considerat morfemul parte cu amprentă semantică, a fiecărui cuvânt cu sens. Au creat noțiunea de *morfonem* și de *morfonologie* (domeniu care studiază structura fonologică a morfemelor și rolul morfologic al alternanțelor fonetice). *Reprezentanții Școlii descriptiviste americane* au considerat că unitatea de bază în analiza limbii este *morfemul,* că formele lingvistice, aranjate într-un anumit fel, semnificativ, constituie gramatica limbii **(Leonard Bloomfield).** Unii dintre ei au elaborat principii formalizate de descriere și analiză a unităților lingvistice în fonologie și morfologie *(Școala lingvistică din Yale).* Ocupându-se numai de fonologie și de morfologie și folosind acest sistem de analiză, cu tehnici descriptive formale, ei au determinat dispariția limitelor dintre morfologie și sintaxă, dintre propoziție și frază.

În a doua jumătate a secolului al XX-lea, s-a impus un nou tip de gramatică – *gramatica generativă,* concepută de **Noam Chomsky** ca un model de însușire a limbii. El a pornit de la schemele lingvistice înnăscute ale copilului, la care s-au adăugat schemele lingvistice însușite ulterior, dobândite prin învățare. Ea este totodată *un model al competenței lingvistice a vorbitorilor* (cu un sistem de reguli care asociază o interpretare semantică unui număr infinit de secvențe acustice) și *un model al performanței lingvistice a vorbitorilor* (cu un sistem de reguli care explică punerea în acțiune a competenței lingvistice a acestora în actele vorbirii). Gramatica generativă nu descrie, ci explică modul cum se produc frazele, pe baza unor propoziții-nucleu, simple, declarative, cu verb activ. Transformările se produc într-o ordine determinată și ele nu se aplică frazelor concrete, ci unor structuri abstracte, care devin în final fraze concrete.

Gramaticile vechi (indiene, grecești și latine) au acordat importanță, în primul rând, morfologiei descriptive și istorice (denumită uneori nepotrivit „etimologie") și în al doilea rând problemelor de sintaxă. Această preferință s-a transmis ulterior și gramaticilor europene, inclusiv gramaticii franceze, care a constituit modelul pentru cea românească.

Gramaticile românești mai vechi, din secolul trecut și de la începutul secolului nostru, reflectă fidel această tendință

Scanned with OKEN Scanner

– de studiere cu precădere a morfologiei descriptive și istorice, în detrimentul sintaxei, care era redusă la elemente generale amestecate cu cele morfologice sau fixate într-un număr limitat de pagini, tendință explicată prin ușurința mai mare de studiu a problemelor de morfologie, în comparație cu cele de sintaxă.

Abia în secolul nostru (mai ales în a doua jumătate) s-a corectat acest raport în studiul celor două părți ale gramaticii, în general, și a limbii române în special, observându-se că *între morfologie și sintaxă există o condiționare reciprocă,* una influențând pe cealaltă; că ele formează un tot unitar denumit structură gramaticală; că problemele sintaxei sunt cu mult mai complicate decât ale morfologiei, motiv pentru care accentul în cercetare a trecut, în ultimele decenii, pe studiile de sintaxă, atât pe plan european, cât și pe plan național românesc (în legătură cu raporturile dintre morfologie și sintaxă, vezi mai departe detaliile).

În istoria structurii gramaticale a limbii române, distingem *o morfologie descriptivă,* care prezintă starea de fapt, reală, prezentă a problemelor de morfologie la un moment dat (așa cum este, în general, lucrarea de față); *o morfologie istorică,* ce prezintă evoluția în timp a părților de vorbire, a formelor acestora, cum ar fi transformarea formelor de perfect simplu, la persoanele I și a II-a plural, de la (noi) *văzum,* (voi) *văzut,* de până în secolul al XVI-lea inclusiv, la *văzurăm* și *văzurăți* (în lucrarea noastră există numai câteva elemente de morfologie istorică, cu caracter general, incluse în prezenta *Introducere* și la începutul studiului fiecărei părți de vorbire) și o *morfologie comparativă,* care ajută morfologia istorică să reconstituie formele vechi, dispărute din limbă, să reconstruiască, prin comparare cu formele din limbile înrudite genealogic, morfologia limbii de bază, pierdută în decursul timpului. *Există deci o strânsă legătură între morfologia descriptivă și morfologia istorică, între morfologia istorică și morfologia comparativă.* Căci în descrierea elementelor de morfologie se află destule fapte care trimit obligatoriu la istoria lor și la comparație cu alte fapte, pentru a putea fi înțelese corect de către cei ce le studiază.

Structura morfologică a limbii române, în tot ce are ea mai important, continuă structura morfologică a latinei vor-

Scanned with OKEN Scanner

bite în Dacia și Moesia în primele secole ale erei noastre. Ea este un rezultat al evoluției specifice a latinei care, izolată de timpuriu de romanietatea vestică și în contact cu medii lingvistice diverse, s-a dezvoltat independent și și-a organizat în alt fel decât celelalte limbi romanice clasele structurii morfologice, clase fundamental latine.

Studierea structurii morfologice a limbii române se face *în strânsă legătură cu sintaxa,* cu funcțiile pe care părțile de vorbire le îndeplinesc în cadrul propozițiilor, cu posibilitățile distribuționale de care dispun clasele de cuvinte. O asemenea cercetare are însă în vedere și *sensurile cuvintelor,* sensuri care înlătură sau limitează combinațiile arbitrare ale acestora, care justifică prezența sau absența categoriilor gramaticale și care favorizează sau nu apariția anumitor funcții sintactice.

Analiza claselor morfologice ale limbii române se face și *din perspectiva eventualului coeficient stilistic* de care dispun acestea, în raport cu contextele, cunoscut fiind faptul că valorile stilistice sunt explicabile prin conținutul lexical și prin categoriile gramaticale, proprii fiecăruia dintre ele (cf. *Studiile lui Gh. Bulgăr* și *G.I. Tohăneanu).*

Cuvintele limbii române se grupează tradițional în zece clase lexico-gramaticale sau părți de vorbire, caracterizate prin trăsături morfologice, semantice și sintactice specifice. Dintre toate, *articolul,* mijloc abstract (sintetic sau analitic) de realizare a categoriei determinării abstracte în limba română sau a flexiunii sintetice și analitice, *reprezintă o clasă lexico-gramaticală specială, în morfologie, în ciuda eterogenității sale. Este instrumentul gramatical cel mai abstractizat,* care dezvoltă multiple și variate relații cu alte părți de vorbire. De aceea, problematica sa trebuie tratată la început, pentru a putea înțelege mai ușor problematica substantivului, a adjectivului, a unor numerale, a unor pronume sau a unor prepoziții, precum și unele aspecte ale fenomenului conversiunii (schimbării valorii gramaticale) în limba română.

1.2. **Caracteristici.** Ca parte integrantă a structurii gramaticale, morfologia este, după cum am văzut din „istoricul" ei, strâns legată de sintaxă, a doua componentă a acesteia (vezi și pct. 4.1. *Morfologia și sintaxa).* Dintre caracteristicile ei amintim următoarele:

Scanned with OKEN Scanner

– împrumuturile din alte limbi în acest domeniu sunt adaptate foarte greu, în comparație cu cele din sintaxă, sau nu se realizează;

– morfologia se pretează mult mai ușor decât sintaxa la studiul comparativ al faptelor de limbă;

– morfologia dispune de mai puține posibilități de exprimare a unui conținut, a unei idei decât sintaxa (de exemplu: ideea de persoana I plural, la verbe, în morfologie, nu oferă vorbitorului decât o singură desinență, *-m*, pe când ideea de cauză în sintaxă îi pune acestuia la dispoziție mai multe variante);

– morfologia este mai îndepărtată de logică decât sintaxa, deoarece exprimă în mai mică măsură generalul (de exemplu: desinența *-m* la persoana I plural a verbelor, în morfologie, nu are o motivare logică, pe când acordul predicatului cu subiectul, în sintaxă, are această motivare);

– morfologia determină în mai mare măsură decât sintaxa specificul unei limbi, deoarece toate popoarele de pe aceeași treaptă de dezvoltare au în limbile lor forme morfologice proprii, diferite unele de altele, și aproximativ aceleași forme logice de gândire;

– fiind mai îndepărtată de logică decât sintaxa și determinând în mai mare măsură decât aceasta specificul unei limbi, morfologia servește mai mult decât sintaxa la demonstrarea înrudirii dintre două limbi.

1.3. **Definiție.** Tradițional, morfologia este partea gramaticii care se ocupă cu studiul formelor cuvintelor, grupate în clase lexico-gramaticale, denumite părți de vorbire; din perspectivă modernă, este știința care studiază morfemele (unitățile de expresie minime, de ordin morfologic, rezultate din descompunerea fluxului sonor al cuvintelor prin analiză).

2. Obiectul morfologiei

Din cele spuse mai sus, deducem că morfologia are ca obiect de studiu structura cuvintelor, gruparea acestora în clase lexico-gramaticale (părți de vorbire), cu sensuri și funcții; schimbările formelor acestora după anumite categorii gramaticale, relațiile dintre cuvinte și funcțiile lor sintactice în cadrul propoziției.

Scanned with OKEN Scanner

3. Unitățile morfologiei

Există *zece unități morfologice* delimitate tradițional ca părți de vorbire. Ele sunt clasificate în două grupe: *flexibile* (articolul, substantivul, adjectivul, numeralul, pronumele și verbul) și *neflexibile* (adverbul, interjecția, prepoziția și conjuncția).

4. Raporturile morfologiei cu alte discipline

Între morfologie, ca obiect de studiu, și alte discipline există o serie de raporturi care merită să fie evidențiate. Cele mai cunoscute și mai importante dintre acestea sunt următoarele:

4.1. Morfologia și sintaxa

Între cele două compartimente ale gramaticii există o strânsă legătură, relații de interdependență manifestate în diferite feluri. Astfel:

a) Modificarea formei părților de vorbire, în funcție de categoriile gramaticale și de desinențe, influențează schimbarea locului acestora în comunicare și permite vorbitorilor să le combine după nevoi, să favorizeze astfel exprimarea și precizarea raporturilor dintre ele și a funcțiilor sintactice pe care le dețin în propoziții și fraze; cele mai multe părți de vorbire pot îndeplini în propoziții funcții sintactice (substantivul, adjectivul, numeralul, pronumele, verbul, adverbul și interjecția) și pot deveni elemente regente ale părților secundare de propoziție.

b) Unele părți de vorbire sunt specializate în exprimarea relațiilor sintactice (prepozițiile, locuțiunile prepoziționale, conjuncțiile, locuțiunile conjuncționale; pronumele, adjectivele și adverbele relative).

c) Morfologia realizează flexiunea unor părți de vorbire sau unele categorii morfologice cu ajutorul combinațiilor specifice sintaxei, al mijloacelor analitice. Astfel, formele verbale compuse apelează la verbele auxiliare, modul conjuctiv la conjuncția *să,* modul infinitiv la prepoziția *a,* iar modul supin la prepoziția *de;* gradele comparativ și superlativ de la adjective și adverbe se formează cu ajutorul unor adverbe și locuțiuni adverbiale de mod, al unor articole de-

Scanned with OKEN Scanner

monstrative; genitivul popular, cu ajutorul prepozițiilor *a, la* și *de la;* dativul popular, cu ajutorul prepoziției *la;* genitiv-dativul numelor de persoane, cu ajutorul articolului hotărât proclitic *lui;* acuzativul numelor de persoane, cu ajutorul prepoziției *pe* etc.

d) Sintaxa influențează morfologia în acordul atributelor ce determină substantivele proprii, nume de localități, de tipul *București* și *Iași,* cu forme de plural articulate *(Bucureștii, Iașii)* și înțeles de singular, și al predicatelor propozițiilor în care acestea au funcție de subiect: deoarece se pot acorda fie după formă (la plural), fie după înțeles (la singular), perceput ca dezacord sintactic, s-au creat formele de singular *Bucureștiul* și *Iașul,* care satisfac înțelesul de singular și evită dezacordul.

e) Morfologia influențează, la rândul ei, sintaxa, în folosirea subiectului neexprimat inclus prin formele verbale de persoana I și a II-a, singular și plural, forme clar diferențiate pe persoane. Ele fac de prisos exprimarea subiectului prin pronume de persoana I și a II-a, singular și plural: *cânt, cânți, cântăm, cântați.* Când aceste subiecte apar în enunț, subliniază ideea de autor, în opoziție cu alte subiecte, sau evidențiază o anumită stare sufletească.

f) Relativa libertate a topicii în limba română (auxiliar al sintaxei) este determinată de elemente morfologice: de existența formelor flexionare diferite ale substantivelor, adjectivelor și pronumelor (care evită confuzia dintre N–Ac. și D–G); de existența articolelor posesive și demonstrative, variabile după gen și număr și capabile să marcheze legătura cu substantivele determinate; de existența formelor neaccentuate ale pronumelui personal sau reflexiv, prin care se anticipează sau se reiau acuzativul-complement direct și dativul-complement indirect; de existența formelor de persoana a III-a ale pronumelui personal, prin care se anticipează sau se reia nominativul-subiect; de folosirea prepoziției *pe* ca marcă a acuzativului-complement direct la substantivele-nume de persoană.

g) La rândul lor, unele fenomene morfologice sunt determinate de topică (auxiliar al sintaxei): articularea cu articol hotărât enclitic a substantivului sau a adjectivului calificativ însoțitor (ceru*l* senin – seninu*l* cer); modificările de formă ale adjectivului pronominal demonstrativ sau posesiv,

Scanned with OKEN Scanner

însoțitor al substantivului, în poziție proclitică (omul *acesta* – *acest* om; copilul *meu* – *al meu* copil).

h) Morfologia influențează modul de definire și de clasificare a unor categorii sintactice: definirea părților de propoziție secundare se face în raport cu valoarea morfologică a termenului determinat (atributul determină un substantiv, un numeral sau un pronume; complementul determină un verb, un adjectiv, un adverb sau o interjecție predicativă; elementul predicativ suplimentar determină simultan un substantiv sau un pronume – subiect sau obiect – și un verb, de obicei predicat); clasificarea predicatelor și a atributelor se face după un criteriu morfologic (după părțile de vorbire prin care sunt exprimate: predicate verbale, nominale, adverbiale și interjecționale; atribute substantivale, adjectivale, numerale, pronominale, verbale, adverbiale și interjecționale). Sintaxa, la rândul ei, influențează modul de definire și de clasificare a unor categorii morfologice: definirea cazurilor, a pronumelor și a adjectivelor relative, a diatezelor verbale, a adverbelor relative și predicative, a interjecțiilor predicative, a prepozițiilor și a conjuncțiilor, a elementelor corelative; clasificarea pronumelor în relative și nonrelative, a verbelor și a modurilor în predicative și nepredicative; a verbelor în copulative și noncopulative, tranzitive și intranzitive; a adverbelor și a interjecțiilor în predicative și nepredicative și a conjuncțiilor în coordonatoare și subordonatoare.

i) Elementele introductive și relaționale ale unităților sintactice secundare din propoziție (atributele, complementele și elementele predicative suplimentare) sunt de natură morfologică: prepozițiile și locuțiunile prepoziționale, conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale coordonatoare; elementele introductive și relaționale ale propozițiilor din frază sunt, de asemenea, de natură morfologică: conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale subordonatoare și coordonatoare, pronumele și adjectivele relative sau cele nehotărâte cu rol de relație, adverbele relative și cele nehotărâte cu rol de relație.

j) Valorile de pronume și de adjectiv pronominal sunt departajate pe baza unui fapt sintactic ce ține de înlocuirea substantivului în comunicare (în primul caz) și de determi-

Scanned with OKEN Scanner

nare, prin acord, a substantivului în propoziție (în al doilea caz).

k) Categoria gramaticală morfologică a modului stă la baza criteriului de clasificare a propozițiilor după scopul comunicării, în enunțiative propriu-zise, imperative, optative și potențiale.

l) Formele compuse ale timpurilor și modurilor verbale reprezintă, de fapt, îmbinări mai vechi ale cuvintelor devenite, în timp, paradigme ale flexiunii verbului.

m) Acordul, aderența și recțiunea aparțin deopotrivă morfologiei și sintaxei: morfologiei, prin natura termenilor raportului (părți de vorbire) și prin categoriile gramaticale invocate cu acest prilej (gen, număr și caz), iar sintaxei, prin calitatea termenilor raportului (R și S).

n) În morfologie, apariția unui procedeu nou elimină pe cel vechi, care se păstrează izolat doar la câteva cuvinte uzuale. Ca și în vocabular, aici vechiul este reprezentat prin relicve, e neproductiv și își îngustează mereu sfera de aplicare. În sintaxă, dimpotrivă, un procedeu nou nu înlătură pe cel vechi, aici existând mai multe posibilități de exprimare a unei singure idei.

o) Morfologia este mai puțin stabilă decât sintaxa; unitățile morfologice prezintă multe variații și fluctuații, își modifică formele și funcțiile, în timp ce unitățile sintactice, chiar dacă își modifică formele, își păstrează intacte funcțiile.

p) Problemele morfologiei sunt mai ușor de studiat decât ale sintaxei.

r) Studiul comparativ al faptelor morfologice conduce la rezultate mai convingătoare decât al faptelor sintactice.

s) Legile care acționează în cadrul morfologiei sunt mai ușor de depistat decât ale sintaxei; ele au un caracter strict, în opoziție cu ale sintaxei, care sunt lipsite de un asemenea caracter.

ș) Morfologia este mult mai puțin penetrabilă decât sintaxa, în sensul că aici împrumuturile de elemente din alte limbi sau suprimarea altora din propria limbă se fac foarte greu și foarte rar, în timp ce în sintaxă, se împrumută de obicei, prin calchiere, modul de organizare a elementelor existente.

Scanned with OKEN Scanner

t) Morfologia este mai puțin legată de subiectul comunicării decât sintaxa, deoarece aici acționează principiul arbitrarului lingvistic: între conținutul noțional și expresia sonoră a elementelor din acest compartiment nu există o legătură obligatorie.

ț) Morfologia dispune de mai puține posibilități de operare decât sintaxa, tot datorită arbitrarului lingvistic ce o caracterizează: morfemele au, în general, caracter fix, neschimbător.

u) Morfologia nu reflectă diferențieri substanțiale între vorbitorii de diferite categorii sociale, așa cum reflectă sintaxa.

4.2. Morfologia și fonetica

a) Flexiunea unor părți de vorbire (substantive, adjective, pronume și verbe, inclusiv cele neregulate) presupune și modificări fonetice, variații de vocale și de consoane, alternanțe fonetice (vocalice și consonantice).

b) Pentru pronunțarea corectă a unei părți de vorbire, prin evidențierea unei anumite silabe, este nevoie de accent: ca-li-*tá*-te, fru-*mós*, do-uă-*zéci*, a-*céș*-tia, cer-ce-*teá*-ză, î-na-*ín*-te etc.

c) În general, problemele morfologiei sunt tot atât de ușor de studiat ca și cele ale foneticii.

d) Studiul comparativ al faptelor morfologice se face cu rezultate la fel de convingătoare ca și cel al faptelor fonetice.

e) Legile care acționează în cadrul morfologiei sunt tot așa de ușor de depistat ca cele din cadrul foneticii: în ambele compartimente ele au un caracter strict.

f) Morfologia este foarte greu penetrabilă, ca și fonetica, în sensul că în ambele cmpartimente împrumuturile de elemente din alte limbi sau suprimarea altora din propria limbă se fac rar și în condiții cu totul speciale.

g) Și morfologia, și fonetica nu evidențiază diferențe mari între vorbitorii de diferite categorii sociale.

4.3. Morfologia și lexicul (vocabularul)

a) Și în morfologie, și în lexic acționează principiul arbitrarului lingvistic, în sensul că între conținutul și expresia

Scanned with OKEN Scanner

sonoră a elementelor din aceste compartimente nu există o legătură obligatorie, o motivație.

b) Și morfologia, și lexicul au puține posibilități de operare, deoarece morfemele de care uzează ambele, au, ca și legile fonetice, un caracter general și fix.

c) Morfologia a apărut mai târziu decât lexicul, care este de la începuturile vorbirii; ea a evoluat progresiv, ca și aceasta, dar mult mai încet.

d) Morfologia este mai puțin penetrabilă decât lexicul (inclusiv decât fondul principal de cuvinte), care e partea cea mai mobilă a limbii, fiind cea mai legată de evoluția societății și supusă permanent schimbărilor, înnoirilor; de aceea, împrumuturile de elemente din alte limbi sau suprimarea altora din propria limbă se fac rar și în condiții cu totul speciale, în primul compartiment, și des în al doilea compartiment.

4.4. Morfologia și formarea cuvintelor

a) Cele mai multe părți de vorbire folosesc (total sau parțial) procedeele clasice de formare a cuvintelor (derivarea, compunerea și schimbarea valorii gramaticale).

b) La alipirea sufixelor lexicale se produc adesea, în temă, aceleași schimbări ca și la flexiunea substantivului – cuvânt de bază: cova*t*ă – cove*ț*i > cove*ț*ică; fa*t*ă – fe*t*e > fe*t*işoară, fe*t*ică, fe*t*işcană; fa*ț*ă – fe*ț*e > fe*ț*işoară; ma*s*ă – me*s*e > me*s*cioară; musta*ț*ă – musta*ț*i (muste*ț*i) > musta*ț*cioară (muste*c*ioară) – musta*c*ios (muste*c*ios); pa*n*ă – pe*n*e > pe*n*işoară, pe*n*iță.

c) Cuvântul obținut prin schimbarea valorii gramaticale a termenului de bază are caracteristicile morfologice (și sintactice) ale părții de vorbire la care trece. Astfel, ca adverb de mod, cuvântul *bine* nu flexionează (și poate fi complement circumstanțial de mod sau atribut adverbial); ca substantiv, însă, el flexionează (și are funcțiile acestuia: de subiect, nume predicativ, atribut, complement direct, indirect, de agent și circumstanțial, element predicativ suplimentar): *binele* (N.Ac) – (al, a, ai, ale) *binelui* (D.G.).

4.5. Morfologia, ortoepia și ortografia

a) În funcție de schimbarea formei părților de vorbire în comunicare, vizând realizarea unor raporturi, se stabilesc

Scanned with OKEN Scanner

anumite reguli morfologice, în vederea obținerii unei exprimări corecte – orale și scrise. Fiecare parte de vorbire trebuie să aibă ca punct distinct, în planul de tratare a problematicii proprii, și aspecte de ortoepie și de ortografie; fiecare text analizat morfologic solicită și discutarea unor probleme de ortoepie și de ortografie la unele părți de vorbire.

b) Delimitarea părților de vorbire, cunoașterea flexiunii cuvintelor, a structurii lor și a alternanțelor fonetice pe care le pot avea au o mare importanță pentru ortoepia și ortografia acestora.

c) Principiul morfologic din ortografia limbii române cere ca vorbitorii să țină seama în scriere de structura morfologică a cuvintelor, de clasa lexico-gramaticală a acestora, de tipurile de flexiune (cu prefixele și sufixele respective), de gradul de sudură al cuvintelor compuse (regula scrierii cu *ea-ia*, în funcție de contextele fonetice: cu alternanțele *ea-e* sau *ia-ie;* regula scrierii cu *a* sau *ea, ă* sau *e, î* sau *i* după consoanele *ș, j;* regula scrierii cu un singur *i,* cu doi sau trei *i* în diverse cuvinte; regula scrierii cu sau fără cratimă a cuvintelor compuse flexibile; regula despărțirii în silabe a derivatelor și a compuselor, cu respectarea structurii lor morfologice.

d) Prin intermediul principiului sintactico-lexical, care ține seama de sensurile lexicale ale cuvintelor și de relațiile dintre cuvinte, în cadrul propoziției, se distinge apartenența segmentelor omofone la părți de vorbire diferite, cu o anumită grafie *(de loc – deloc, într-una – întruna, o dată – odată),* precum și diferența de scriere – cu inițială majusculă sau cu inițială minusculă – a substantivelor proprii și a celor comune.

4.6. Morfologia și semantica

a) Fiecare parte de vorbire se deosebește de celelalte și după conținutul lexical pe care-l exprimă, după gradul de concretețe sau abstractizare a sensului de care dispune, după prezența – într-o măsură mai mare sau mai mică – sau chiar după absența acestui sens lexical, după autonomia sau lipsa de autonomie lexicală sau semantică.

b) Sensurile lexicale ale părților de vorbire influențează și comportamentul morfologic al acestora (nu numai pe cel

Scanned with OKEN Scanner

sintactic). Astfel, sensul lexical de caracteristică a unei acțiuni ca „avantajos, favorabil, util", „cuminte, cuviincios" al cuvântului *bine* din propoziția: *Lucrează bine,* dictează valoarea morfologică de adverb a acestuia; de asemenea, sensul lexical de „ceea ce este util, favorabil, prielnic", de „ceea ce aduce folos" sau de „ceea ce corespunde cu morala, cu etica" a aceluiași cuvânt, din propoziția *Binele salvează omenirea,* dictează valoarea morfologică de substantiv a acestuia.

c) În clasificarea unor părți de vorbire (uneori, numai în fixarea unor grupe speciale dintr-o clasă lexico-gramaticală) se folosește criteriul semantic (clasificarea după „înțeles" a substantivelor, adjectivelor, numeralelor, pronumelor, verbelor, adverbelor și interjecțiilor; departajarea substantivelor epice și colective; precizarea conținutului verbelor de modalitate și de aspect).

d) Chiar și modurile sau timpurile verbale apelează, pentru definirea lor, la sensul structurilor respective.

4.7. **Morfologia și logica**

a) Unele părți de vorbire au la bază noțiuni, care sunt categorii logice (substantivele, adjectivele, numeralele, pronumele, verbele și adverbele); altele au pierdut conținutul noțional primar, slăbindu-și sensul lexical aderent până la o epuizare parțială (prepozițiile și conjuncțiile) sau totală (articolul), sau nu dispun de noțiuni, având un caracter concret foarte puternic (interjecțiile).

b) În clasificarea unor părți de vorbire, se poate folosi criteriul logic, combinat cu cel semantic (la substantive, adjective, numerale, verbe și adverbe); în virtutea existenței, în grade diferite, a noțiunilor și sensurilor care stau la baza acestor părți de vorbire, s-a ajuns la o împărțire a lor în *părți de vorbire concrete* și *părți de vorbire abstracte.* Deși o asemenea clasificare nu interesează direct studiul gramaticii, cercetătorii disting frecvent *tipul abstractelor* cu particularități gramaticale și semantice specifice; ei vorbesc despre *procesul abstractizării cuvintelor* (al părților de vorbire) în evoluția limbii, proces legat de gramaticalizarea acestora.

Scanned with OKEN Scanner

STUDIUL PĂRȚILOR DE VORBIRE

ARTICOLUL

Istoric, caracteristici, definiție

Este categoria lingvistică creată pe baza unei clase lexico-gramaticale abstracte, aceea a pronumelui; sensul său este *un sens gramatical,* iar funcția sa, *o funcție gramaticală*.

A fost introdus în clasificarea cuvintelor, laolaltă cu conjuncțiile, ca unitate gramaticală fără o accepție clară, de către **Isocrate** și **Anaximene** (sec. al VI-lea î.e.n.). **Aristotel** (sec. al IV-lea î.e.n.) l-a păstrat în cadrul celor „opt părți ale expunerii verbale", delimitate după criterii lingvistice. De la Aristotel a fost preluat de filozoful stoic **Aristarh,** apoi de învățații alexandrini și de gramaticul grec **Dionysios Thrax** (sec. al II-lea-I î.e.n.). A fost apoi scos din clasificare de către gramaticul latin **Remmius Palaemon** (sec. I e.n.) și înlocuit cu interjecția, deoarece în latină nu exista „articol". El a reapărut mai târziu, dar în gramaticile limbilor romanice, care, ca faze evoluate ale latinei, și-au creat „articole" pe baza acelorași pronume demonstrative.

În limba română, articolul s-a format din pronumele demonstrativ latin (e vorba de articolul hotărât enclitic și de articolul posesiv genitival) și din numeralul cardinal latin (e vorba de articolul nehotărât). Articolul demonstrativ (adjectival) este o creație românească din pronumele demonstrativ moștenit.

Inițial, articolul a fost considerat *pronume* (vezi T. Cipariu, *Gramatec' a limbei române,* Bucuresci, Blasiu, 1877),

Scanned with OKEN Scanner

dar ulterior, după modelul gramaticilor romanice, a fost tratat ca o *parte de vorbire de sine stătătoare* (vezi H. Tiktin, *Gramatica română*, București 1891; Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, Iași, 1943; Al. Rosetti și J. Byck, *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, București, 1945). O asemenea încadrare se baza pe relativa lui independență formală (vezi: *lui; un, o, unui, unei, unor; cel, cea, celui, celei, cei, cele, celor; al, a, ai, ale, alor)* și pe caracterul analizabil al structurii sale interne, în rădăcină și desinențe (*l + ui > lui; un + ui > unui, un + ei > unei, un + or > unor; cel + ui > celui, cel + ei > celei, cel + or > celor; al + or > alor).*

Gramaticile românești mai noi au păstrat această interpretare, dar au subliniat comportamentul lui deosebit față de celelalte părți de vorbire, caracterul lui de *unealtă gramaticală*, de *instrument gramatical,* de *morfem* (vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană,* București, ed. 1954 și 1956; *Gramatica limbii române,* București, ed. 1954 și 1963–1966), anticipând în acest fel cea mai importantă dintre funcțiile sale, *funcția determinativă,* evidențiată atât de insistent de cercetările noi. Ceea ce, în mod obișnuit, gramatica tradițională românească reunea sub denumirea de „articol", parte de vorbire flexibilă, reprezintă, de fapt, în virtutea acestei cercetări, o „categorie eterogenă", în care intră elemente diferite, cu roluri multiple și variate, greu de inclus într-o clasă unică.

În ciuda eterogenității sale și a rolurilor multiple, diferite sau speciale pe care elementele sale le pot avea, *articolul constituie o clasă lexico-gramaticală de sine stătătoare, o parte de vorbire distinctă, alături de celelalte nouă,* datorită, în primul rând, independenței formale a celor mai multe dintre structurile sale și caracterului analizabil al acestor structuri, datorită apropierii celor mai multe dintre formele sale de conținutul și comportamentul altor părți de vorbire.

Studiul articolelor

Articolul nehotărât (proclitic) și articolul hotărât enclitic din limba română sunt considerate *morfeme ale categoriei determinării abstracte* pe baza unor trăsături distinctive. Ele sunt următoarele:

Scanned with OKEN Scanner

a) *Numărul elementelor lingvistice* care alcătuiesc aceasta așa-zisă clasă (inclusiv cele două tipuri de unități luate în discuție) *este foarte redus,* în comparație cu numărul elementelor lingvistice care alcătuiesc fiecare parte de vorbire (deși frecvența lor în limbă este destul de mare).

b) Aceste elemente lingvistice nu se folosesc independent, *nu dispun de autonomie semantică și gramaticală;* ele s-au gramaticalizat, devenind *anexe ale numelui, strict delimitate distribuțional:* nu apar decât într-un singur context, în vecinătatea unor substantive sau alipite de acestea *(un* om, *o* casă, omu*l,* casa*)* sau de unele adjective care precedă un substantiv (înțeleptu*l* om, frumoasa casă).

c) *Conținutul semantic al acestor elemente lingvistice este foarte abstract,* el neputând fi surprins sau definit, izolat de substantivele sau de adjectivele pe care le însoțesc.

d) În opoziție cu determinanții adjectivali (calificativi și pronominali) și cu morfemele derivative (prefixe și sufixe lexicale), care aduc în relațiile stabilite o anumită cantitate de informație de ordin semantic (cer *albastru, acest* om, *ai noștri* tineri, copil*aș, pre*face etc.), *articolele hotărâte și nehotărâte nu aduc în relație nici o modificare, nici o informație suplimentară de ordin lexical:* între formele articulate (nehotărât sau hotărât enclitic) și formele nearticulate nu există deosebiri din acest punct de vedere (să se compare: *copil, bucurie, un copil, o bucurie, copilul, bucuria* cu: *copil frumos* și *bucurie mare).* Aceste articole *aduc în schimb o semnificație gramaticală:* ele restrâng sfera de referire a substantivelor, limitând, până la individualizare, obiectele gramaticale indicate de acestea (să se compare: „El este *student*" cu „A cunoscut *un student*" și „*Studentul* se pregătea pentru examene").

Opoziția creată cu ajutorul lor între substantivul nearticulat (nedeterminat) și substantivul articulat (determinat nehotărât sau hotărât enclitic) nu este deci o opoziție de ordin lexical, ci *o opoziție de ordin gramatical, de grad de individualizare.*

Cele două ipostaze ale articolului sunt privite nu ca forme diferite, ci ca forme ale aceluiași cuvânt, ca elemente ale aceleiași paradigme. Pentru motivele arătate mai sus, aceste două elemente lingvistice au fost considerate *cele mai abstracte mijloace de determinare din limbă.* Această

Scanned with OKEN Scanner

calitate le conferă un loc cu totul special în cadrul sistemului general de determinare nominală.

Între morfemele care reprezintă articolele nehotărâte și cele care reprezintă articolele hotărâte există *unele deosebiri:* primele au *o poziție proclitică* față de cuvintele însoțite, pe când celelalte au *o poziție enclitică.* Cele cu poziție enclitică sunt *morfeme gramaticale segmentale, sintetice, dependente, continue, nedisociabile:* ele fuzionează cu substantivele, fără a permite intercalări (vezi: *omul, curajul, darul, victoria, chemarea* etc.), alcătuind cu acestea grupări morfematice sintetice cu caracter fix. Cele cu poziție proclitică, în schimb, sunt *morfeme gramaticale segmentale, analitice, dependente* și *disociabile,* deoarece permit intercalări între ele și substantiv (vezi: un om – un *alt* om, un avans – un *oarecare* avans, un dar – un *frumos* dar, o veste – o *asemenea* veste, un examen – un *al doilea* examen etc.) Faptul că articolul nehotărât permite intercalarea adjectivelor sau a numeralelor ordinale ilustrează tendința limbii române de a acomoda aceste clase la sistemul de determinare prin adjectivele calificative, ușurând astfel calchierea și extinderea unor construcții neromânești aberante de tipul *un altul, un al doilea, o alta, o a doua* etc.

Categoria gramaticală a determinării abstracte cuprinde deci în limba română trei termeni (termenul zero, articolul nehotărât și articolul hotărât enclitic) și trei valori: *nedeterminat* (băiat, carte), *determinat nedefinit* (un băiat, o carte) și *determinat definit* (băiatul, cartea). Ca frecvență predomină valoarea de determinat în comparație cu cea de nedeterminat. Aceste valori se organizează într-un sistem de trei opoziții: *nedeterminat – determinat nedefinit* (băiat, carte – un băiat, o carte), *nedeterminat – determinat definit* (băiat, carte, – băiatul, cartea) și *determinat nedefinit – determinat definit* (un băiat, o carte – băiatul, cartea). Calitatea de morfeme ale categoriei determinării pe care o dobândesc articolele nehotărâte și articolele hotărâte se concretizează ori de câte ori se manifestă cel puțin una din cele trei opoziții amintite.

Cea mai importantă este însă opoziția *nedeterminat – determinat definit,* deși nu este cea mai frecventă.

Condițiile sintactice în care substantivul apare determinat nedefinit (cu articol nehotărât) sau determinat definit (cu

Scanned with OKEN Scanner

articol hotărât enclitic) sunt multiple și variate, în raport cu cazurile și cu funcțiile acestuia, dar aproape aceleași. *Diferă numai gradul de determinare,* grad dictat de sensurile lexicale ale substantivelor, de conținutul comunicării în ansamblu, de natura relațiilor contextuale.

Astfel, când substantivul indică *un obiect mai puțin cunoscut, mai puțin individualizat,* în raport cu clasa sau specia căreia îi aparține, numai detașat de aceste categorii fără o definire precisă, *determinarea e nedefinită* (se folosește articolul nehotărât: „A fost odată *un împărat și o împărăteasă*"). Când însă substantivul indică *un obiect cunoscut, izolat clar* de cele cu care se aseamănă integral, individualizat, definit precis, *determinarea e definită* (se folosește articolul hotărât enclitic: „*Împăratul* și *împărăteasa* erau triști, pentru că nu aveau copii").

În limba română vorbită actuală, articolul hotărât enclitic **-l** *nu se mai pronunță,* iar funcția lui este îndeplinită de vocala precedentă **-u:** „*Omu* harnic este întotdeauna prețuit" (în loc de „*Omul* harnic ..."). El *este omis* în stilul publicistic în scrierea unor substantive care au tendința de a se încadra în niște locuțiuni verbale (despre care știm că includ mai ales substantive nearticulate hotărât, enclitic): „În momentul de față *punem accent* („accentuăm") pe terminarea însămânțărilor" (în loc de „*punem accentul* pe terminarea ..."); „Brigada *execută control* („controlează") sau „*execută un control* asupra ..."). Dacă aceste substantive primesc o determinare adjectivală, necesitatea exprimării articolului nehotărât, care este și el omis în asemenea circumstanțe, se impune: „Ei *pun* deosebit pe încheierea unui tratat de pace" (în loc de „*pun un accent* deosebit ..."); „X *a executat control* inopinat la o unitate din cartier" (în loc de „X a executat *un control* inopinat ..."). Desigur, pentru limba română actuală construcțiile amintite sunt nerecomandabile; nu este exclus însă ca tendința aceasta să se generalizeze cu timpul.

Articolele nehotărâte (proclitice) și articolele hotărâte enclitice *mai au și alte funcții* decât aceea de indici abstracți ai gradului de individualizare, de mijloace abstracte de realizare a unei determinări tot abstracte. Pe unele le contractează *simultan* cu funcția fundamentală amintită, pe altele însă *în afara acesteia și în exclusivitate.* Acestea sunt *funcții*

Scanned with OKEN Scanner

non-determinative, deoarece pe baza lor nu se realizează nici una din cele trei opoziții amintite mai sus. Astfel:

a) **Funcții simultane** cu funcția de morfem al categoriei determinării (din cauza cărora se reduce numărul de opoziții, iar funcția determinativă a articolelor se atenuează):

– *morfem al cazului* (ambele categorii de articole); în această calitate forma articolului se modifică după gen, număr și caz: *un copil* – (al, a, ai, ale) *unui copil, copilul* – (al, a, ai, ale) *copilului; o fată* – (al, a, ai, ale) *unei fete, fata* – (al, a, ai, ale) *fetei* etc. Formele de nominativ-acuzativ păstrează toate cele trei opoziții, pe când formele de genitiv-dativ numai opoziția a treia.

– *morfem al cazului și morfem al substantivizării* (ambele categorii de articole); în această situație se disting substantivele de adjective, de pronume, de numerale, de verbe, de adverbe și de interjecții: *un leneș* – (al, a, ai, ale) *unui leneș, leneșul* – (al, a, ai, ale) *leneșului; eul* – (al, a, ai, ale) *eului; un trei* – (al, a, ai, ale) *unui trei, treiul* – (al, a, ai, ale) *treiului;* un învățat – (al, a, ai, ale) *unui învățat, învățatul* – (al, a, ai, ale) *învățatului; un semănat* – (al, a, ai, ale) *unui semănat, semănatul* – (al, a, ai, ale) *semănatului; un intrând* – (al, a, ai, ale) *unui intrând, intrândul* – (al, a, ai, ale) *intrândului; un bine* – (al, a, ai, ale) *unui bine, binele* – (al, a, ai, ale) *binelui; un of* – (al, a, ai, ale) *unui of, oful* – (al, a, ai, ale) *ofului* etc. Toate aceste forme păstrează numai opoziția a treia.

– *morfem al cazului și morfem al trecerii substantivelor proprii la substantivele comune* (ambele categorii de articole): *un harpagon* – (al, a, ai, ale) *unui harpagon, harpagonul* – (al, a, ai, ale) *harpagonului* etc. Formele de nominativ-acuzativ păstrează toate cele trei opoziții, în timp ce formele de genitiv-dativ numai opoziția a treia.

b) **Funcții exclusiv non-determinative,** diferite de aceea de morfem al categoriei determinării (din cauza cărora nu se mai păstrează nici una din cele trei opoziții ale determinării):

– *morfem al cazului și element formativ* în pronumele personale sinonime și paralele: *dânsul, dânsa* – (al, a, ai, ale) *dânsului, dânsei; dânșii, dânsele* – (al, a, ai, ale) *dânșilor, dânselor.*

– *morfem al opoziției de caz* (NA-V) la substantivele proprii feminine (numai articolul hotărât enclitic): *Liliana, Maria,*

Scanned with OKEN Scanner

Ileana, Sofia, Aurelia etc. – *Liliano, Mario, Ileano, Sofio, Aurelio; Liliană, Marie, Ileană, Sofie, Aurelie.*

– *morfem al trecerii substantivelor comune la substantive proprii, nume de persoane* (e vorba numai de articolul hotărât enclitic): *croitor* > *Croitoru(l), cizmar* > *Cizmaru(l), șelar* > *Șelaru(l)* etc. Unele substantive obținute astfel păstrează în structura lor, ca element formativ, articolul hotărât enclitic; funcția determinativă a acestuia este însă anulată: *floare* > *Floarea, crin* > *Crina, gherghină* > *Gherghina* etc.

– *morfem al adverbializării substantivelor ce denumesc noțiuni temporale* (e vorba numai de articolul hotărât enclitic): „*Ziua* ninge, *noaptea* ninge, *dimineața* ninge iară" (V. Alecsandri); „*Toamna* se numără bobocii"; „*Duminica* mergem la plimbare" etc.

– *morfem al prepoziționalizării adverbelor* (numai articolul hotărât enclitic); în această situație distingem prepoziția de adverb: „*Înaintea* morții mele, moartea dragostei de viață" – A. Vlahuță (în comparație cu „merge *înainte*", unde este adverb); „Iar mireasa Viorică i-aștepta-*ndărătul* ușii" – M. Eminescu (în comparație cu „vine *îndărăt*", unde e adverb).

– *element formativ al unor pronume nehotărâte* (pe care le diferențiază de adjectivele pronominale corespunzătoare) *sau al numeralelor ordinale* (e vorba numai de articolul hotărât enclitic): *unul, una, unii, unele – altul, alta, alții, altele* (în comparație cu adjectivele nehotărâte *un – o, alt – altă, alți – alte*); *al doi***lea** *– a dou***a**, *al trei***lea** *– a trei***a** etc., *al douăzeci***lea** *– a douăzece***a** etc.

Articolul hotărât enclitic era folosit cu funcție de *element formativ și în pronumele interogativ-relative din limba română veche: carele, carea, carii, carile.* În perioada de tranziție de la faza mai veche la faza mai nouă a limbii române, aceste forme pronominale au fost dublate de forma fără articol care le-a înlocuit cu timpul. Între ele însă nu există nici un fel de diferență din punctul de vedere al gradului de determinare, fapt care dovedește rolul de element constitutiv al articolului hotărât enclitic.

Articolul hotărât proclitic nu poate realiza nici una din cele trei opoziții amintite la categoria determinării gramaticale. El nu poate avea în sistemul de declinare decât

Scanned with OKEN Scanner

funcția non-determinativă de morfem al genitiv-dativului, funcție specifică poziției proclitice a acestui articol la substantivele proprii masculine, nume de persoane (indiferent de terminația lor) și, prin analogie de ordin semantic, la unele substantive comune feminine și la substantivele proprii feminine, tot nume de persoane: (al, a, ai, ale) *lui Nicu, lui Mircea, lui Toma, lui Zaharia, lui Ion; lui mama, lui Cati, lui Fifi, lui Meri* etc. Cu aceeași funcție s-a extins și la alte substantive proprii (tot nume de persoane), care, de obicei și recomandabil, fac genitiv-dativul cu articol hotărât enclitic: (al, a, ai, ale) *lui Maria* (în loc de: *Mariei), lui Florica* (în loc de: *Floricăi), lui Rodica* (în loc de: *Rodicăi)* etc. Extinderea s-a făcut și asupra unor substantive masculine comune, a așa-ziselor aberante de la declinarea I tradițională (cuvântul *lui vodă,* am trimis *lui tata),* asupra substantivelor masculine comune care exprimă un raport de înrudire, nearticulate enclitic, dar urmate de un adjectiv posesiv conjunct (părerea *lui frate-meu,* am dat *lui văru-tău),* asupra substantivelor ce denumesc lunile anului (începutul *lui august,* luna *lui mai)* și asupra numeralelor care indică anii (vara *lui 1949,* sfârșitul *lui 1966).*

În limba română populară și veche și la scriitorii din secolul trecut acest morfem de genitiv-dativ însoțea enclitic numele proprii masculine: „... vine și fratele *Greuceanului"* (P. Ispirescu); „Am dat acest volum în păstrarea *Bălcescului"* (Ion Ghica); „... răutăcioasa de Măriuca *Săvucului"* (Ion Creangă) – în loc de: *lui Greuceanu, lui Bălcescu* și *lui Săvucu.*

Declinarea cu articol definit proclitic constituie în limba română o manifestare a tendinței de exprimare a genitiv-dativului prin mijloace analitice, cu menținerea formei invariabile a substantivului.

Extinderea proclizei articolului hotărât de la substantivele proprii masculine terminate în consoană (tipul: *lui Ion)* la substantivele proprii masculine terminate în **-a** (tipul: *lui Toma)* a reprezentat o formă de manifestare a tendinței de a marca, gramatical, *opoziția dintre genuri* la numele de persoană *(lui Toma* – față de: *Mariei).* De asemenea, prin extinderea acestei proclize de la substantivele proprii masculine la substantivele proprii feminine *(lui Ion > lui Cati),* de la substantivele proprii la substantivele comune *(lui Ion, lui*

Scanned with OKEN Scanner

Cati > lui nenea, lui tanti), de la substantivele proprii și comune, care nu puteau primi articol hotărât proclitic, la substantivele proprii și comune care pot primi articol hotărât, atât enclitic cât și proclitic *(lui Ion, lui Cati, lui nenea, lui tanti > lui Toma, lui Maria, lui tata, lui mama)* s-a ajuns la transformarea (parțială a) articolului masculin proclitic **lui** dintr-un mijloc de diferențiere a substantivelor după aspectul lor morfematic (unele îl pot primi, iar altele nu) și de creare a opoziției articulabil-nearticulabil, într-*un mijloc de diferențiere a substantivelor sub raport semantic, de creare a opoziției personal–non-personal* (cele care îl primesc reprezintă sfera ideii de „personal", iar cele care nu-l primesc reprezintă sfera ideii de „non-personal").

Articolul posesiv (genital) este un element cu *poziție proclitică*. Prezența sau absența sa în contexte nu creează nici un fel de diferență din punctul de vedere al determinării: el nu poate da impresia că obiectul denumit de substantivul determinat este un obiect cunoscut. Funcțiile sale sunt deci *funcții non-determinative.*

Articolul posesiv (genital) însoțește substantivul sau pronumele în genitiv, reprezentante ale posesorului, numai în patru situații distincte:

a) când substantivul sau pronumele are ca regent un alt substantiv nearticulat enclitic: (un) episod *al romanului (al lui),* (o) cercetare *a împrejurărilor (a lor),* (un) ecou *al evenimentului (al lui)* etc.

b) când între substantivul sau pronumele în genitiv și elementul lui regent (substantiv articulat hotărât enclitic) s-a intercalat un alt determinant: episodul impresionant *al romanului (al lui),* cercetarea amănunțită *a împrejurărilor (a lor),* ecoul întârziat *al evenimentului (al lui)* etc.

c) când substantivul sau pronumele în genitiv se află înaintea elementului regent (substantiv nearticulat): *ale turnurilor* umbre (*ale lor* umbre), *a țării* neatârnare (*a ei* neatârnare) etc. Asemenea topică e caracteristică poeziei.

d) când substantivul sau pronumele în genitiv se află într-un raport de coordonare (paratactic sau copulativ) cu un alt determinant în genitiv al elementului regent: tatăl Mariei, **al** Ioanei, **al** Floricăi și **al** lui Nicu; cărțile lui și **ale** prietenului, lupta contra războiului și **a** mizeriei etc.

Scanned with OKEN Scanner

Uneori, articolul posesiv (genitival) urmează imediat după un substantiv articulat hotărât enclitic, fără însă ca acesta să fie regentul substantivului în genitiv (izolarea prin virgulă a acestui aparent regent și intonația specială, cu accent, a substantivului în genitiv constituie indicii acestei interpretări): „Bucuriile și necazurile *ale omului* sunt!“ (*ale lui* sunt!).

Deși *este flexibil,* articolul posesiv (genitival) formează un grup cu substantivul sau cu pronumele în genitiv, reprezentante ale posesorului, motiv pentru care a fost considerat *formant al genitivului* (Ion Coteanu). El are mai mult *rolul de a anticipa sau de a relua conținutul regentului,* subliniind relația dintre cele două componente ale grupului nominal întocmai ca un pronume personal sau reflexiv: **a** sufletului *coardă, coarda* sensibilă **a** sufletului. Se apropie prin conținutul și prin distribuția sa mai mult de un pronume, decât de un morfem al categoriei determinării; din această cauză a și fost considerat *pronume* și nu articol (Ion Coteanu și Maria Manoliu-Manea).

În ciuda faptului că însoțește proclitic un substantiv sau un pronume în genitiv, reprezentante ale posesorului, el *se acordă în gen și număr cu substantivul regent al grupului,* reprezentant al obiectului posedat, și nu cu substantivul sau cu pronumele pe care-l precedă: *pălăria* aceasta **a** tatălui (**a** lui), *copilul* acesta **al** vecinei (**al** ei). Aceasta înseamnă că articolul posesiv (genitival) este „o determinare suplimentară a substantivului precedent“, că el nu poate fi prin el însuși un morfem al cazului genitiv, motiv pentru care nu-și poate justifica aici denumirea de „genitival“. Cealaltă denumire de „posesiv“ este justificată în această situație numai prin calitățile de „posesor“ și de „obiect posedat“ pe care le au substantivul sau pronumele în genitiv și, respectiv, substantivul regent al grupului nominal.

Intră ca element formativ în structura numeralelor ordinale și a pronumelor (și adjectivelor) posesive. În primul caz nu poate exprima nici prin el, nici cu ajutorul vecinătăților ideile de genitiv și de posesie, neputându-și astfel justifica cele două denumiri: *al doilea* concurent, *a doua* candidată etc. În al doilea caz, el poate deveni un indice al flexiunii cazuale, deoarece formele pronominale posesive în care e integrat capătă, datorită lui, în limba populară, un aspect de

Scanned with OKEN Scanner

genitiv-dativ singular (limba literară nu admite însă decât forma de genitiv-dativ plural): cartea *alui meu,* cartea *alei tale,* cartea *alor noștri.* Prin urmare aici își poate justifica denumirea de „genitival" prin el însuși, iar denumirea de „posesiv" prin vecinătățile sale.

Articolul posesiv (genitival) din structura pronumelor și a adjectivelor posesive se folosește cu formă de nominativ-acuzativ atunci când aceste categorii sunt precedate de prepoziții sau de locuțiuni prepoziționale cu regim cazual de genitiv: înaintea noastră și **a** voastră, îndărătul nostru și **al** vostru, în fața ta și **a** mea, în spatele tău și **al** meu etc.

Tot formă de nominativ-acuzativ are și atunci când substantivele sau adjectivele posesive pe care le însoțește în coordonare nu sunt precedate de asemenea prepoziții sau locuțiuni prepoziționale, ci de substantive: lucrările studenților și **ale** elevilor, gândul tău și **al** meu etc.

În dialectul moldovean și în operele unor scriitori moldoveni articolul posesiv genitival, însoțitor al substantivului în genitiv sau al adjectivului posesiv, apare sub forma invariabilă **a,** dând astfel construcțiilor aspectul unor dezacorduri nerecomandabile: „Mă dor de crudul tău amor / **A** pieptului meu coarde" – M. Eminescu (în loc de „**Ale** pieptului meu coarde").

Articolul posesiv (genitival) este folosit uneori nerecomandabil prin nerespectarea acordului cu substantivul regent: „una din problemele interpretării sintactice și **a** analizei gramaticale, în general, este ..." (în loc de „și **ale** analizei ..."); „centrul de distribuție **al** pâinii" (în loc de „distribuție **a** pâinii"); „efortul de explicare **al** operei" (în loc de „explicare **a** operei") etc. Alteori, articolul posesiv (genitival) **a** este asimilat de către vorbitorii sau publiciștii comozi în exprimare la articolul hotărât enclitic, dând naștere unor construcții cu totul nerecomandabile: „O preocupă aspectele de *analiza* muncii" (în loc de „de analiză **a** muncii"); „sistem de salarizare și *majorarea* salariilor" (în loc de „de salarizare și majorare **a** salariilor") etc.

Articolul demonstrativ (adjectival) apare, de obicei, între substantivul comun, articulat hotărât enclitic, și determinantul său adjectival sau substantival cu prepoziție (de aici și denumirea sa de *adjectival),* ca un element aderent la adjectiv sau la substantivul cu prepoziție cu care se ia îm-

Scanned with OKEN Scanner

preună în analiza sintactică: timpul *cel frumos,* marea *cea agitată,* pana lui *cea ageră,* stilul său *cel pătrunzător,* prispa *cea de brazde,* podul *cel de piatră* etc. Când substantivul are doi determinanți adjectivali, coordonați copulativ, articolul demonstrativ nu apare decât la primul dintre ei: „bogăția *cea* splendidă și vastă".

Articolul demonstrativ apare și în interiorul substantivelor proprii, nume de persoane, individualizate suplimentar cu ajutorul adjectivelor: Micea *cel* Bătrân, Ștefan *cel* Mare, Alexandru *cel* Bun etc. În aceste structuri el rămâne invariabil la genitiv-dativ: (al, a, ai, ale) lui Ștefan *cel* Mare.

Se acordă în gen, număr și caz cu substantivul regent. În limba română actuală, la genitiv-dativ, acordul articolului demonstrativ cu substantivul regent nu se mai exprimă formal: „atitudinea omului *cel bun"* (în loc de „... omului *celui bun"*), „omului *cel harnic"* (în loc de „omului *celui harnic"*).

Când se află între substantiv și adjectiv, *funcția sa determinativă este ștearsă, neconcludentă:* între *timpul frumos* și *timpul cel frumos* nu există o diferență prea mare (articolul demonstrativ adaugă construcției în care e inclus numai o ușoară nuanță demonstrativă, dublând astfel articolul hotărât enclitic pe care îl presupune cu necesitate).

Când însă se află între substantivul regent și un alt substantiv cu prepoziție, *funcția sa determinativă este mai evidentă:* între *drumul cel pietros* și *drumul cel de piatră* există o diferență mai mare sub aspectul valorii demonstrative, decât în situația amintită mai sus. În acest caz, el se apropie de mijloacele de realizare a determinării concrete. Prezența prepoziției **de** favorizează mult întărirea sensului demonstrativ (și deci a valorii adjectival-pronominale) al lui *cel,* apropierea sa de adjectivul pronominal demonstrativ („drumul *cel* de piatră" – „drumul *acela* de piatră"). Construcția aceasta ar reprezenta granița dintre articolul demonstrativ și pronumele demonstrativ, deoarece folosit numai cu adjectivul, fără regent, *cel* se transformă în morfem al substantivizării adjectivului și implicit și în morfem al flexiunii cazuale (*„Cel pietruit* e mai bun"; *„Celui pietruit* îi trebuie un asfalt"); folosit numai cu substantivul însoțit de prepoziție, fără regent, se transformă în pronume demonstrativ (*„Cel* de piatră e mai rezistent" – *„Acela* de piatră e mai rezistent").

Scanned with OKEN Scanner

Valoarea adjectival-pronominală sau pronominală a lui *cel* este și mai evidentă atunci când precedă adverbe cu prepoziție: „drumul *cel* de-aici = „drumul *acela* de-aici", „Cel de-aici este mai bun" = „*Acela* de-aici este mai bun".

Există deci grade diferite ale sensului demonstrativ ce caracterizează pe *cel, cea, cei, cele* și, în raport cu aceste grade, și valori morfologice diferite.

În limba română din secolul trecut (vezi la N. Bălcescu) folosirea articolului demonstrativ între substantiv și adjectiv era frecventă; azi însă ea apare din ce în ce mai rar. Când între substantiv și adjectiv se intercalează un alt determinant („clădirea din colț *cea nouă",* „turnul de piatră *cel vechi),* articolul demonstrativ se apropie mult de valoarea demonstrativă originară, face mai clară relația dintre adjectiv și substantivul regent articulat enclitic, subliniază și reia substantivul regent, într-un chip asemănător cu articolul posesiv și cu pronumele („clădirea din colț *aceea* nouă", „turnul de piatră *acela* vechi").

Valoarea demonstrativă e sesizabilă și în formele sale populare care sunt omonime cu formele populare ale pronumelui demonstrativ și ale articolului posesiv (genitival): „copilul **ăl (al)** mic", „fata **a** mică", „băieții **ăi (ai)** mari", „fetele **ăle (ale)** mari" etc. – în comparație cu **„ăl (al)** de-aici", **„a** de-aici",**„ăi (ai)** de-au venit", **„ăle (ale)** de-au rămas", unde sunt pronume demonstrative; „cuvântul acesta **al** colegului", „agitația aceasta **a** sufletului", „copiii aceștia **ai** vecinei", „fetele acestea **ale** vecinei" – unde sunt articole posesive (genitivale). Omonimia dintre formele sale și acelea ale adjectivului demonstrativ duce într-adevăr la *confuzii* cu acestea în unele formulări populare: *„Pe cel deal, pe cel colnic* / Suie-n grabă un voinic"; „Iar *la cea măicuță* / Să nu spui drăguță" (aici sunt adjective demonstrative, deoarece lipsesc atât substantivul dinaintea sa cât și prepoziția dintre el și substantivul cu care făcea corp comun).

Articolul demonstrativ poate deveni morfem al substantivizării și morfem al flexiunii cazuale, atunci când precedă numeralele cardinale sau pe cele ordinale, cu care formează un grup cu valoare substantivală: *cei patru – cele patru, celor patru; cel de-al doilea – cea de-a doua, celui de-al doilea – celei de-a doua* etc. În această situație el *include o nuanță demonstrativă mai accentuată* decât atunci

Scanned with OKEN Scanner

când însoțește adjective, *mai apropiată de pronume.* Dacă la nominativ-acuzativ prezența sa este oarecum *facultativă,* la genitiv-dativ este *obligatorie: „(Cei) trei* au sosit ieri"; *„Pe (cei) trei* nu i-am văzut de mult"; „Sosirea *celor trei* ne-a bucurat"; *„Celor trei* li s-a dat cuvântul"; *„(Cel de-)al treilea* s-a oprit"; *„Pe (cel de)-al treilea* l-am întrebat eu"; „Încercarea *celui de-al treilea* a reușit; *„Celui de-al treilea* nu i s-a aprobat".

Apropierea de pronume e mai evidentă în cazul numeralelor ordinale, unde prezența prepoziției **de** întărește și mai mult conținutul demonstrativ al articolului (să se compare: *cel de-al treilea* cu *acela de-al doilea).*

Articolul demonstrativ își păstrează calitatea de morfem al flexiunii cazuale, pierzând în schimb pe aceea de morfem al substantivizării, atunci când numeralele pe care le însoțește devin determinative ale substantivului: *„(Cei) trei* prieteni au sosit ieri"; *„Pe (cei) trei* prieteni nu i-am văzut de mult"; „Sosirea *celor trei* prieteni ne-a bucurat"; *„Celor trei* prieteni li s-a dat cuvântul"; *„(Cel de-)al treilea* concurent s-a oprit"; *„Pe (cel de)-al treilea* concurent l-am întrebat eu"; „Încercarea *celui de-al treilea* concurent a reușit"; *„Celui de-al treilea* concurent nu i s-a aprobat".

Tot morfem al substantivizării și morfem al flexiunii cazuale este articolul demonstrativ și atunci când însoțește adjective (propriu-zise sau de origine participială) fără regent: *„Cei tari* se îngrădiră / Cu-averea și mărirea în cercul lor de legi" (M. Eminescu); „... s-a dat / Poruncă să se-ntoarcă-n țară / Toți *cei plecați* de astă-vară" (G. Coșbuc) – la genitiv-dativ: *„celor tari, celor plecați".* Conținutul demonstrativ al articolului este, în aceste situații, mai atenuat decât în cazurile precedente, motiv pentru care vorbitorii îl simt sinonim cu articolul hotărât enclitic (să se compare *cei tari – tarii, cei plecați – plecații).*

Articolul demonstrativ mai poate deveni și morfem al superlativului relativ în comparația de inegalitate la adjective și la adverbe. În acest caz el poate sta fie între substantivul articulat hotărât enclitic și adjectiv, fie între verb și adverb, fie în fața adjectivului sau a adverbului: „soluția *cea mai bună",* „a lucrat *cel mai bine"; „cea mai bună* soluție", *„cel mai bine* a lucrat". Valoarea sa demonstrativă în aceste situații este foarte tocită, aproape insesizabilă.

Scanned with OKEN Scanner

Uneori este omis în al doilea component al unui grup coordonativ, construcția căpătând un aspect confuz, nerecomandabil: „Se menține tonul liric și satiric" (în loc de: „tonul liric și *cel* satiric"); „Există diferențe între iepurii de casă și sălbatici" (în loc de: „iepurii de casă și *cei* sălbatici).

Prin origine, prin particularitățile de construcție și prin conținutul său lexical, articolul demonstrativ se apropie mai mult de pronumele și de adjectivul demonstrativ, deci mai mult de mijloacele de realizare a determinării concrete, decât de mijloacele de realizare a determinării abstracte. Așa se și explică a doua denumire a sa de „articol demonstrativ", mult mai indicată decât prima. Se deosebește, totuși, de pronumele și de adjectivul demonstrativ printr-un sens mai atenuat și prin particularități de distribuție diferite.

Din cele expuse mai sus se poate trage concluzia că deși elementele lingvistice analizate constituie unități diferite, cu funcții multiple și variate, în virtutea cărora se deosebesc, în multe privințe, de părțile de vorbire cu care intră în relație (substantivul, adjectivul, numeralul, pronumele), ele rămân totuși în cadrul unei clase lexico-gramaticale specifice, al unei părți de vorbire distincte de toate celelalte.

Scanned with OKEN Scanner

SUBSTANTIVUL

Istoric, caracteristici, definiție

Conținutul acestei clase era cuprins în denumirea mai largă de *nume,* folosită pentru prima dată în antichitatea greacă de către Parmenide (sec. al VI-lea î.e.n.), fără o accepțiune gramaticală. Vorbind despre *genul numelor,* Protagoras (sec. al V-lea î.e.n.) avea în vedere, în primul rând cuvintele care au constituit mai târziu clasa substantivului.

Primul care a făcut o clasificare a cuvintelor după *înțelesul* și *funcția* lor a fost însă Platon (sec. IV-lea î.e.n.). El includea în *categoria numelor* cuvintele care îndeplineau funcția de *subiect logic,* dând astfel cuvântului *nume* o valoare terminologică.

Cu aceeași accepție a rămas acest termen și în clasificările ulterioare făcute de Isocrate și Anaximene. Aristotel însă a făcut din nume *un termen gramatical,* incluzându-l în *părțile de expunere verbală,* categorii delimitate după criterii lingvistice. Filozofii stoici, ca Aristarh, învățații alexandrini, gramaticul grec Dionysios Thrax și gramaticul latin Remmius Palaemon au păstrat în clasificările lor categoria largă a numelui.

Delimitarea substantivului ca o clasă de sine stătătoare, desprinsă din categoria numelui, a fost opera gramaticilor latini: *substantivul (<* lat. *substantivum)* denumea „substanța", adică obiectele de sine stătătoare, cu un conținut esențial specific, percepute cu ajutorul simțurilor.

Numele de *substantiv* este deci justificat etimologic și el s-a transmis în toate tratatele de gramatică europene ca o mărturie a predominării criteriului semantic (lexical) în defini-

Scanned with OKEN Scanner

rea acestei clase (noi l-am preluat din gramaticile franceze: *substantif).*

Clasa substantivului se caracterizează din mai multe puncte de vedere:

Semantic: prin posibilitatea de a denumi ființe (oameni, animale și plante), lucruri, fenomene ale naturii, noțiuni abstracte: *mamă, tată, cal, tigru, crin, trandafir, cireș, măr, casă, strung, fulger, trăsnet, bunătate, rezolvare* etc.

Substantivul este o clasă *cu autonomie semantică,* cu un sens lexical suficient.

Morfologic: printr-o *flexiune sintetică* care ține seama de categoriile gramaticale de *număr,* de *caz* și de *determinare.* La marea majoritate a substantivelor *genul este fix,* nu variază în cadrul aceluiași cuvânt, el fiind determinat de conținut și nu de formă (unitățile de expresie sunt diferite în raport cu acest conținut); puține substantive realizează în limba română opoziții paradigmatice de gen (de sex) prin teme și afixe. Substantivul este deci *o clasă flexibilă.*

Sintactic: prin posibilitatea de a contracta, în limitele propoziției, orice funcție sintactică (inclusiv pe aceea de nume predicativ în cadrul unui predicat nominal), precum și prin posibilitatea de a se combina, într-un context dat, pe rând, cu câte un singur termen.

Substantivul este, prin urmare, o clasă *cu autonomie funcțională și cu distribuție unidirecțională.*

Logic: printr-un *conținut noțional suficient,* care-i permite să dispună atât de un sens lexical suficient cât și de o anumită funcție sintactică.

Substantivul este *o parte de vorbire principală* în cadrul claselor de cuvinte din limba română; este *o parte de vorbire independentă,* deoarece este capabil de a primi drept contexte diagnostice (caracterizatoare) determinanți adjectivali sau determinanți numerale și de a fi substituit prin pronume.

Privit din perspectiva cercetărilor structuraliste, el este *un cuvânt primar,* destinat funcțiilor de subiect și de obiect (în opoziție, de exemplu, cu adjectivul, care e un cuvânt secundar, destinat funcției de atribut).

În categoria mai largă a numelui (din care fac parte și adjectivele, și numeralele) substantivul ocupă locul central,

Scanned with OKEN Scanner

constituind *nucleul gramatical* al acesteia, în jurul căruia gravitează adjectivul și numeralul.

El constituie *o sursă* inepuizabilă de îmbogățire a limbii române prin derivatele pe care le dă, prin compusele pe care le realizează și prin rezultatele procesului denumit conversiune.

Lingviștii români și străini i-au acordat o atenție sporită în studiile lor. Importanța sa în limba română este dublă: *o importanță cantitativă,* deoarece este *clasa cea mai bine reprezentată numeric,* și *o importanță calitativă,* deoarece este *clasa cu cea mai mare frecvență în vorbire.*

În concluzie, **substantivul** *este partea de vorbire care denumește obiectele gramaticale; el este caracterizat prin flexiune după număr, caz și determinare (parțial după gen), prin autonomie semantică și funcțională, prin distribuție unidirecțională și prin suficiență noțională.*

Clasificare

Substantivele limbii române se clasifică după mai multe criterii:

1. După criteriul etimologic (al originii):

– *substantive moștenite* din latină și din substrat: *cap, casă, câine, floare, frate* etc. (din latină); *barză, buză, mânz, sâmbure, viezure* etc. (din substrat).

– *substantive împrumutate* din diverse limbi, în etape diferite: *luncă, muncă, nevastă, plug, vreme* etc. (din vechea slavă); *gând, hotar, marfă, oraș, sobă* etc. (din maghiară); *basmá, cataif, cearșaf, cioban, zambilă* etc. (din turcă); *dascăl, hârtie, patimă, piper, tipar* etc. (din neogreacă); *ban, clacă, ciocan, crap, grădină* etc. (de la slavii sudici); *boroană, borș, horn, nadă, posmag* etc. (de la slavii nordici și estici); *cartof, cufăr, flanelă, halbă, stofă* etc. (de la germani); *algebră, balon, diviziune, epidemie, fotograf* etc. (din franceză); *Avram, Gheorghe, Ion, Nicolae, Matei, Criș, Dunărea, Olt, Mureș, Prahova; Caracal, Cluj, Craiova, Herculane, Iași, Suceava* etc.

– *substantive formate* pe terenul limbii române prin derivare, compunere și conversiune: *brădet, copilaș, fru-*

Scanned with OKEN Scanner

musețe, strămoș, studențime, tigroaică etc.; *bună-cuviință, Câmpulung, miazănoapte, Bolintinul din Vale, floarea-soarelui, Drobeta-Turnu Severin* etc.; *aproapele, binele, lenești, oful, semănatul, rănitul* etc.

2. După criteriul psihologic-empiric: substantive *concrete* și substantive *abstracte.*

Sunt concrete substantivele al căror conținut este reprezentabil în planul senzorial: *bancă, băiat, fluture, fulger, piatră, pom, rândunică, urs* etc.

Sunt abstracte substantivele al căror conținut nu este reprezentabil în planul senzorial: *cinste, consecvență, curaj, dezvoltare, inteligență, necesitate, posibilitate, tinerețe* etc.

3. După aspectul structurii lor morfematice: substantive *simple* și substantive *compuse.*

Sunt simple substantivele care au aspectul unui singur cuvânt, care sunt alcătuite dintr-un singur termen (cele moștenite, cele împrumutate și cele obținute prin derivare sau prin conversiune): *adevăr, albină, cer, inimă; bec, halva, hârleț; blândețe, iepuraș, străbun; harnicul, culesul* etc.; *Anghel, Jiu, Orșova* etc.

Sunt compuse substantivele care au aspectul unui grup de termeni, care sunt alcătuite din două sau mai multe cuvinte (cele obținute prin compunere): *bună-cuviință, argint-viu, prim-ministru, stat-major, zgârie-nori, scurt-circuit, port-avion, fotoreporter, planisferă, turboreactor, radioreceptor, cablogramă, cineclub, microradiografie, miniautomobil, teleglob, aeronavă, electromotor, arterioscleroză, Făt-Frumos, Sfarmă-Piatră, Cheile Turzii, Curtea de Argeș, Albă ca Zăpada, floare de colț, salba păsăricii, untdelemn, Câmpulung* etc.

4. După sfera noțiunilor care stau la baza lor (element al criteriului logic): substantive *comune* și substantive *proprii.*

Sunt comune substantivele care au la bază *noțiuni generale* (distincție logică) și care denumesc *obiectele de același fel* (distincție de conținut). Ele reprezintă *denumiri clasificatoare* și se caracterizează prin *variabilitate în număr* (au atât singularul cât și pluralul) – distincție gramaticală. Flexiunea lor prezintă, în general, *mai puține inovații* decât flexiunea substantivelor proprii (în majoriatea cazurilor e

Scanned with OKEN Scanner

vorba de folosirea unor *mijloace sintetice* în flexiune, a articolelor hotărâte enclitice: *fratele–fratelui, mama–mamei).*

Există următoarele specii de substantive comune:

– substantive **colective:** cele care denumesc la forma de singular o multitudine determinată de obiecte identice, considerată în totalitatea ei: *aluniș, armată, cârd, detașament, făget, pietriș, studențime* etc.

– substantive **nume de materie:** cele care denumesc obiecte materiale, a căror structură intimă presupune o infinitate de elemente combinate: *apă, aramă, fier, lapte, miere, sare, vin* etc.

Sunt proprii substantivele care au la bază *noțiuni particulare* (distincție logică) și care denumesc *obiecte* (ființe sau lucruri) *individualizate* (distincție de conținut). Ele reprezintă deci *denumiri individualizante* atribuite prin convenție socială obiectelor din interiorul unor categorii limitate, adică indivizilor considerați, în sens larg sau izolat, *oameni* (Ion, Maria, Petrescu etc.), *animale* (Grivei, Joiana, Roiba etc.), *localități* (București, Craiova, Dobridor etc.), *țări* (China, România etc.), *ape* (Dunărea, Oltul, Padul etc.), *munți* (Alpi, Carpați, Himalaia etc.). Substantivele proprii se caracterizează prin *invariabilitate în număr* (au număr determinat: sau singularul, sau pluralul) – distincție gramaticală. Flexiunea lor prezintă *mai multe inovații* decât aceea a substantivelor comune (în majoritatea cazurilor e vorba de folosirea unui *mijloc analitic* în flexiune, cum este articolul hotărât proclitic: *lui Ion, lui Nuți;* în plus dispun și de *vocative* de tipul *-ule: Radule, Crucerule, Ionescule).*

Nu există granițe fixe între substantivele comune și substantivele proprii; unele substantive comune au devenit proprii: *creangă>Creangă, floare>Floarea, ureche>Ureche* etc.; unele substantive proprii au devenit substantive comune: *Harpagon>un harpagon, Havana>o havană, Faenza> faianță* etc.

5. După genurile cărora aparțin: substantive *masculine,* substantive *feminine* și substantive *neutre.*

În grupa substantivelor masculine au fost incluse substantivele care denumesc oameni sau animale de sex bărbătesc, precum și substantivele nume de arbori, de plante, de flori, de fructe, de orașe, de munți, de luni, de vânturi, de litere, de note muzicale, de monede, unele nume

Scanned with OKEN Scanner

de cifre și numele de lucruri care, prin analogie sau prin tradiție, au fost socotite tot masculine: *fiu, român, Alexandru, Murgu, Ploiești, Pietrosul, gutui, bujor, pepene, aprilie, zefir, be, do, ban, opt, perete, sac* etc.

În grupa substantivelor feminine au fost incluse substantivele care denumesc oameni sau animale de sex femeiesc, precum și substantivele nume de arbori, de plante, de fructe, de flori, de orașe, de munți, de țări, de continente, de insule, de abstracte nominale sau verbale (nume de sentimente, de atitudini, de stări psihice, de acțiuni), de zile, de părți ale zilei, de anotimpuri, de vânturi, de monede, de cifre sau de lucruri care, prin tradiție sau prin analogie, au fost asimilate la cele feminine: *fiică, româncă, Alexandra, Vânăta, salcie, ferigă, crizantemă, Brăila, Mândra, Elveția, Europa, Sicilia, dragoste, îndrăzneală, îndoială, trecere, joi, dimineață, vară, briză, liră, sută, masă* etc.

În grupa substantivelor neutre au fost incluse substantivele care denumesc obiecte inanimate, fără sex (majoritatea numelor de lucruri), unele substantive cu sens colectiv, unele substantive generice (care denumesc specii), unele substantive nume de materie, unele nume de țări, de fructe, de părți ale zilei, de simțuri, de acțiuni (abstracte verbale), de însușiri, de sporturi și de jocuri, de vânturi și de cifre, asimilate la cele neutre prin analogie și asociații: *ceas, motor, batalion, popor, macrou, mamifer, fosfor, zinc, Iran, măr, jir, amurg, prânz, gust, văz, arat, grăpat, curaj, fotbal, șah, uragan, milion* etc.

6. După tipul de declinare în care sunt incluse – repartizare conturată tot pe fondul genurilor, cu *două aspecte:* aspectul *tradițional* și aspectul *modern.*

După aspectul tradițional al acestei clasificări, care se bazează pe terminația de la N singular nearticulat a substantivelor (model latin), există trei tipuri de substantive:

a) **substantive de declinarea I:** substantivele comune *feminine* terminate la N singular nearticulat în **-ă, -ea** accentuat și **-a** accentuat, ca de exemplu: *fată, sâmbătă, duminică, perdea, mahalá* etc. Tot aici este inclus și substantivul *zi* (ziuă); de asemenea și substantivele comune *masculine* aberante de tipul *papă, pașă, popă, tată, vlădică, vodă,* etc.

Scanned with OKEN Scanner

b) **substantive de declinarea a II-a:** substantivele comune *masculine* și *neutre*, terminate la nominativ singular nearticulat în *consoană dură, consoană muiată* (palatalizată), **-u** vocalic, **-u** semivocalic, **-i** vocalic accentuat și **-i** semivocalic, ca de exemplu: *bărbat, unchi, zimbru, leu, vulpoi; bloc, unghi, filtru, atú, magnetou, taxi, sloi* etc.

Tot în această grupă sunt incluse și substantivele comune *neutre* terminate în **-o** accentuat sau neaccentuat, la origine neologisme: *chimonó, tangó, radió, zeró* etc.

c) **substantive de declinarea a III-a:** substantive comune *masculine, feminine* și *neutre* terminate la N singular nearticulat în**-e** neaccentuat: *pepene, pește, femeie, vulpe, códice, nume* etc.

Tot în această grupă sunt incluse și substantivele care denumesc primele cinci zile ale săptămânii: *luni, marți, miercuri, joi* și *vineri.*

După aspectul modern al acestei clasificări, aspect care se bazează pe opozițiile formelor flexionare, Paula Diaconescu a stabilit *trei tipuri de substantive,* încadrate în tipuri de flexiune corespunzătoare (clasificare mai adecvată, deoarece „terminațiile" nu mai corespund cu cele din latină, iar comportarea flexionară a substantivelor dintr-o declinare diferă în raport cu grupele în care sunt încadrate):

a) **substantive de tipul flexionar I:** substantivele comune feminine, cu sau fără alternanțe fonologice, care au la singular (nearticulat hotărât) *două forme cazuale* (una pentru NA și alta pentru GD), iar la plural o singură formă cazuală, identică cu aceea de GD singular: *o fată – unei fete, niște fete – unor fete; o sacá – unei sacale, niște sacale – unor sacale; o stea – unei stele, niște stele – unor stele; o veste – unei vești, niște vești – unor vești; o zi – unei zile, niște zile – unor zile* etc.

b) **substantive de tipul flexionar II:** substantivele comune *masculine* și *neutre,* cu sau fără alternanțe fonologice, care, au pentru toate cazurile, la singular (nearticulat hotărât) o formă și la plural (nearticulat hotărât) altă formă: *alai – alaiuri, butoi – butoaie, câine – câini, codru – codri, consiliu – consilii, leu – lei, lucru – lucruri, popă – popi, radio – radiouri, templu – temple* etc.

c) **substantive de tipul flexionar III:** substantivele comune *masculine, feminine* și *neutre,* care au pentru toate

Scanned with OKEN Scanner

cazurile, la singular și la plural (nearticulat hotărât) o singură formă: *ochi, pui, tei, vulpoi – directoare, învățătoare, supraveghetoare, vizitatoare – codice, nume, pronume, renume* etc.

La aceste trei tipuri de substantive se adaugă *un al patrulea tip*, stabilit de Valeria Guțu Romalo, tot pe baza opozițiilor flexionare: e vorba de substantivele feminine care au la singular (nearticulat hotărât) două forme cazuale (una pentru NA și alta pentru GD), iar la plural (nearticulat hotărât) o singură formă pentru toate cazurile, diferită de cele două forme de la singular: *o lipsă – unei lipse, niște lipsuri – unor lipsuri; o marfă – unei mărfi, niște mărfuri – unor mărfuri; o mâncare – unei mâncări, niște mâncări – unor mâncări; o vreme – unei vremi, niște vremuri – unor vremuri* etc.

Faptul că numai femininele dispun la singular de două forme cazuale a determinat pe lingvistul francez Alain Guillermou să afirme că, de fapt, în limba română numai la feminine se poate vorbi de o declinare propriu-zisă (în *„Manuel de langue roumaine"*, Paris, 1962, p. 29).

Categorii morfologice și flexiune (declinare)

La substantiv întâlnim ambele tipuri de categorii morfologice: *una flexionară* (numărul) și trei *de relație* (cazul, determinarea și comparația).

GENUL este o categorie gramaticală fixă, impusă de realitatea materială obiectivă. El a determinat una din clasificările tradiționale ale substantivului românesc. Include trei valori fundamentale: **masculinul, femininul** și **neutrul** (primul nivel de repartizare a genurilor), pe baza cărora iau naștere *trei opoziții de gen:* masculin/feminin, masculin/neutru și feminin/neutru. Categoria genului se exprimă la substantive cu ajutorul morfemelor segmentale (sufixe lexicale moționale și desinențe), însoțite uneori de alternanțe fonologice: *gâscă – gâscan, leu – leoaică, vecin – vecină, vulpe – vulpoi* etc. sau cu ajutorul procedeului denumit *heteronimie* (întrebuințare de cuvinte diferite pentru fiecare din-

Scanned with OKEN Scanner

tre cele două ființe de sex opus): *băiat – fată, berbec – oaie, cocoș – găină, frate – soră, moș – babă, unchi – mătușă* etc.

Pentru substantivele care desemnează *animate* (oameni și animale) genul corespunde unui conținut real, deoarece între sexul acestor ființe (genul natural) și genul gramatical al numerelor acestora există *o corespondență* (e adevărat, relativă). Ea este *vizibilă mai ales la substantivele mobile* obținute prin procedeul moțiunii: *nepot – nepoată, sătean – săteancă, lup – lupoaică, croitor – croitoreasă, prinț – prințesă, supraveghetor – supraveghetoare; ciocârlie – ciocârlan, cioară – cioroi* etc. și la cele heteronimice: *bărbat – femeie, bou – vacă, ginere – noră, țap – capră* etc.

Opoziția dintre masculin și feminin, bazată pe opoziția de sex, se manifestă așadar, la aceste substantive, în opoziții de tip paradigmatic (tematice sau afixale).

Există însă și *neconcordanțe între sexul (genul natural al) ființelor și genul gramatical al substantivelor* care le denumesc. Un exemplu concludent îl oferă *grupa substantivelor* **epicene,** nume de animale și de păsări sălbatice, care au o singură formă pentru ambele genuri: sau masculinul *(cocostârc, cuc, dihor, elefant, pițigoi, rinocer* etc.), sau femininul *(cămilă, cârtiță, lebădă, pupăză, veveriță, zebră* etc.).

De asemenea, tot exemple de neconcordanțe între genul gramatical și sexul natural oferă și substantivele masculine de tipul *decan, om, mecanic, rector* etc., substantivele feminine de tipul *beizadea, calfă, cătană, călăuză, ordonanță, santinelă, slugă* etc. și substantivele neutre, nume generice de animale, cu funcție de denumire a individului sau de clasare, de tipul *animal, dobitoc, mamifer* etc. Neconcordanță între gen și sex apare și la pluralul unor substantive masculine: *frații* (băieți și fete), *soții* (bărbat și femeie), *bunicii* (bătrân și bătrână) etc.

Spre deosebire de substantivele care denumesc animate, distribuția după gen a substantivelor care denumesc *inanimate* (lucruri) este determinată de *criterii formale* (analogice) apărute în decursul evoluției limbii române.

Concepțiile cu privire la împărțirea substantivelor după gen au evoluat și ele au determinat, prin analogie de conținut sau de formă, trecerea multor substantive, nume de plante sau de lucruri, la masculine sau la feminine și a unor substantive, nume colective, la neutre.

Scanned with OKEN Scanner

La marea majoritate a substantivelor românești genul nu se manifestă în flexiune: morfemul de gen nu se poate separa în analiza formală a acestor substantive, deoarece el apare solidar cu morfemele de număr și de caz sau cu morfemul determinării (cu articolul) în așa-zisa „terminație" a substantivelor. De asemenea, se poate spune că nu există o diferențiere a masculinului și a neutrului la singular, după cum nu există o diferențiere a femininului și a neutrului la plural.

Existența unui al treilea gen – *genul neutru* – în limba română constituie *o caracteristică* a acesteia în comparație cu celelalte limbi romanice.

Evoluția acestei categorii specifice limbii române, denumită de unii „neutru" iar de alții „ambigen", ar fi avut loc fie pe baza elementelor de latină populară orientală și târzie (majoritatea lingviștilor), fie pe baza elementelor de substrat (unii lingviști), în cadrul aceluiași context balcanic (mai mult, mai puțin sau deloc influent). Ceea ce reținem din discutarea acestei probleme nesoluționate definitiv este faptul că *genul neutru, în general, este un rezultat al tendinței de motivare a raportului dintre expresie și conținut, dintre animat și inanimat,* pe de o parte, *și expresia lor lingvistică,* pe de alta; că *grupa substantivelor neutre din limba română se deosebește* de celelalte două *prin conținut* (deoarece cuprinde mai ales *nume de inanimate* și unele nume *de colective, de generice* și *de materie: bec, popor, macrou, fier* etc.) cât și *prin formă* (fiindcă selectează la singular determinanți de genul masculin, iar la plural determinanți de genul feminin, inclusiv articole cu aceste forme: *stiloul* acela – *stilourile* acelea). Specific pentru neutre este și indicele formal **-uri,** desinență de plural, moștenită din latină *(câmpuri, focuri, locuri, noduri, timpuri* etc.) și extinsă ulterior nu numai la substantive de origine latină, ci și la substantive de origine slavă, maghiară sau turcă (frecvența ei mare față de **-e** în cuvintele neutre monosilabice, în proporție de 460/32, atestă rezistența sa în timp – Ion Coteanu). *Româna a moștenit și a păstrat cele trei genuri ale latinei târzii.* Asemănarea formală și contextuală a neutrelor cu masculinele (la singular) și cu femininele (la plural), ideea de inanimat ca și multitudinea și varietatea de împrumuturi sau de treceri de la un gen la altul, în cursul evoluției limbii

Scanned with OKEN Scanner

române, au determinat *reorganizarea repartizării substantivelor românești pe genuri,* reclasarea lor logică, cu consecințe diverse: s-au produs atât *modificări ale raportului calitativ* în sistemul opozițiilor semantice dintre genurile masculin și feminin, dintre acestea două, pe de o parte, și genul neutru, pe de alta, cât și *modificări ale raportului cantitativ* dintre animatele și inanimatele masculinelor și femininelor, dintre inanimatele încadrate la aceste două genuri și cele încadrate la neutru; în ciuda conținutului, majoritatea substantivelor care denumeau inanimate au intrat în genul feminin; asemănarea formală și contextuală, la singular, a neutrelor cu masculinele a determinat *apariția unui plural masculin* (de aici existența substantivelor cu forme multiple de plural), iar asemănarea formală și contextuală, la plural, a neutrelor cu femininele a determinat *apariția unui nou singular feminin* (de aici existența substantivelor cu forme multiple de gen); limba română a întărit categoria inanimatelor moștenite din latină cu substantive colective, generice sau nume de materie și cu cele asimilate pe bază de analogie. *Genul neutru a devenit astfel categoria non-genului natural, a asexuatului inanimat* (fără opoziție de sex), *net opus genului natural* (reprezentat prin masculin și feminin).

Formal el se deosebește de masculin prin contextele de plural, iar de feminin prin contextele de singular; semantic se deosebește de amândouă prin absența animatului și a unisexuatului. Din genurile primului nivel de repartizare, Paula Diaconescu a dedus existența a **două arhigenuri** și a **genului comun,** stabilind în acest fel al doilea nivel de repartizare a genurilor în limba română. *Arhigenul de tipul A* e admis numai de contextul *acest,* parte comună a masculinului și a neutrului; el este reprezentat prin nume de inanimate din categoria **singularia tantum,** cu distribuție defectivă în contextele de plural: *aur, lapte, mărar, mei, pătrunjel, piper, sânge, unt* etc. Acest arhigen se poate realiza la nivelul coordonării ca gen neutru: „Laptele și untul sunt *proaspete*" (nu „proaspeți"). *Arhigenul de tipul B* e admis numai de contextul *aceste,* parte comună a femininului și a neutrului; el este reprezentat prin substantive din categoria **pluralia tantum,** cu distribuție defectivă în contextele de singular: *câlți, icre, moaște, ochelari* etc.

Reluând unele observații mai vechi, autoarea precizează **genul comun** apare la un număr redus de cuvinte, nume de

Scanned with OKEN Scanner

persoane, prin suspendarea opozițiilor tematice și afixale în favoarea opozițiilor de gen ale determinanților; că aceste substantive de gen comun se caracterizează, în general, prin invariabilitate sau variabilitate redusă, prin lipsa articulării enclitice, a unor forme cazuale și a formelor de plural: un (o) *complice*, un (o) *nătăfleață;* un (o) *gură-cască*, un (o) *încurcă-lume*, un (o) *terchea-berchea; Adi, Cristinel, Didi, Gabi, Fifi, Vali* etc.

Gramaticile românești moderne și unele studii mai vechi sau recente vorbesc și de existența în limba română a unui așa-zis **gen personal,** situat în interiorul genurilor masculin și feminin. Mărcile lui se manifestă mai ales *la singular,* atât în limba literară, cât și în limba populară sau în limba vorbită. Denumirea de „gen personal" i-a fost atribuită de către lingvistul român C. Racoviță, care l-a studiat în 1940. Școala lingvistică de la București, împreună cu acad. Al. Graur, a dezvoltat observațiile lui C. Racoviță cu privire la această categorie, evidențiindu-i următoarele particularități:

– „Genul personal" caracterizează *numai substantivele proprii nume de persoane sau comune* care se referă la persoane cunoscute sau la obiecte personificate.

– Flexiunea substantivelor care se încadrează în această categorie este *o flexiune realizată numai cu procedee sintactice:* cu ajutorul articolului hotărât proclitic la GD *(lui Nicu, lui mama, lui Tanți, lui Maria, lui tata)* și cu ajutorul prepoziției-morfem *pe* de la Ac. obiect direct (aud *pe Ion,* văd *pe Jeni,* ajut *pe mama,* a trimis-o *pe vulpe,* l-a ascultat *pe urs* etc.).

– Aceste substantive *au o formă specială de vocativ,* diferită de a celorlalte substantive comune de la care au provenit: *Floareo-floare, Steluțo-steluță, Gherghino-gherghină, Lupule-lupe, Podarule-podare* etc.

– *Genitiv-dativul* substantivelor feminine terminate în **-ca** și **-ga** din această categorie *este diferit de acela al substantivelor comune* cu aceeași rădăcină sau cu aceleași terminații: *Puicăi* și *Puichii,* dar: *puicii; Olgăi* și *Olghii,* dar:*vergii; mămucăi* și *mămuchii,* dar: *stâncii* etc.

– Diftongii **-ea** și **-oa** din substantivele proprii feminine, nume de persoane, *se păstrează la GD,* în opoziție cu substantivele comune feminine la care ei se monoftonghează: *Leanei,* dar: *serii; Floarei,* dar: *florii* etc.

Scanned with OKEN Scanner

– *Adjectivul pronominal posesiv se adaugă direct substantivelor care denumesc grade de rudenie* și cu care formează *o unitate semantico-gramaticală.* În acest caz, substantivele nu mai primesc articol enclitic (în opoziție cu celelalte substantive care nu cunosc o asemenea situație): *frate-meu, tată-meu, unchiu-meu,* dar: câinele *meu,* colegul *meu,* stiloul *meu; bunică-mea, soră-mea,* dar: servieta *mea,* colega *mea* etc.

– Numele proprii de persoane formate cu sufixe diminutivale sau augmentative *păstrează genul cuvintelor de bază,* aceasta în opoziție cu substantivele comune la care sufixele pot schimba genul: *Vlădoiu<Vlad + -oiu,* dar: *băboi<babă + -oi; Alexăndrel<Alexandru + -el* și *Irinel<Irina + -el,* dar: *rândunel<rândunea + -el* etc.

– În vorbirea populară și familiară *numele de persoane sunt însoțite de adjectivul invariabil* **alde:** *alde Viorel, alde Ruxandra, alde Ionescu, alde mama, alde frate-meu* etc.

– Unele dintre aceste substantive *apar articulate după prepoziție, fără a primi determinări,* în opoziție cu celelalte substantive care, în asemenea împrejurări, au nevoie de determinări: vorbesc *despre mama,* am cumpărat *pentru tata,* dar: vorbesc *despre stâncă* (sau: despre *stânca aceea),* am cumpărat *pentru colegă* (sau: pentru *colega mea)* etc.

Cercetările mai noi, au evidențiat faptul că prezența acestor particularități la substantivele amintite mai sus nu este legată exclusiv de sensul „personal" al substantivelor; că acest sens „personal" e insuficient pentru a putea cere un regim special și ca atare el trebuie completat obligatoriu cu determinarea strictă, limitată la o persoană cunoscută, adică cu *individualizarea.* Prin urmare, numai numele proprii și comune care se referă la persoane cunoscute, individualizate pot cere semnele morfo-sintactice ale așa-zisului gen personal.

Sensul „personal" apare numai în interiorul categoriei determinării. În consecință, *se poate vorbi în limba română de clasa flexionară a numelor de persoane individualizate și nu de un nou gen gramatical.*

NUMĂRUL este tot o categorie gramaticală flexionară impusă de realitatea materială obiectivă. La baza lui stă conceptul de cantitate.

Scanned with OKEN Scanner

Prin analiza contextuală a valorilor de număr în limba română, Paula Diaconescu stabilește pentru flexiunea substantivului românesc trei valori de număr gramatical:

a) **numărul singular,** care include toate variantele substantivelor admise de unul din contextele tip: *un băiat* (un scaun, un dar, un secol), *o fată* (o casă, o coală), *băiat* (scaun, dar, secol), *fată* (casă, coală).

b) **numărul plural,** care include toate variantele substantivelor admise de unul din contextele tip: *mulți băieți* (mulți ochelari, multe daruri, multe coale-coli), *băieți* (ochelari, secoli), *fete* (case, icre, scaune, daruri, secole, coale-coli).

c) **numărul comun,** care include toate variantele substantivelor admise de contextele tip: *un ochi* (un arici, un tei) – *mulți ochi* (mulți arici, mulți tei); *o învățătoare* (o muncitoare) – *multe învățătoare* (multe muncitoare); *un nume* (un codice) – *multe nume* (multe codice).

Întrucât numărul comun este reprezentat în flexiunea substantivului românesc prin forme invariabile după număr și fără opoziții de desinență (un caz de opoziție latentă), se consideră că valorile de bază ale categoriei gramaticale de număr sunt *singularul* și *pluralul,* care alcătuiesc *un sistem binar de opoziție,* exprimată cu ajutorul desinențelor și al articolului.

Adeseori, desinențele de plural sunt însoțite de alternanțe fonologice sau de modificări neregulate ale radicalului.

Morfemele de număr din flexiunea substantivelor sunt solidare cu morfemele de gen (arată simultan și numărul, și genul). Există totuși cazuri când unele morfeme de număr (unele desinențe de plural) apar la mai multe genuri, fapt care echivalează cu o extindere a acestora de la un gen la altul: *stupi, studii, bărci; case, nume* etc.

Majoritatea substantivelor din limba română sunt susceptibile de ambele valori de număr, detectabile prin comutarea formelor, prin distribuția sau prin substituția acestora; pentru acest motiv *opoziția de număr* din sistemul flexiunii nominale este considerată *fundamentală.*

Pluralul substantivelor nearticulate se formează în limba română scrisă prin patru procedee:

1. prin alipirea morfemului desinență de plural la forma de singular a substantivului (prin opoziția zero morfem de plural): *general-generali, pom-pomi; tarla-tarlale, zi-zile;*

Scanned with OKEN Scanner

alai-alaiuri, bordei-bordeie, chimono-chimonouri, ou-ouă, radio-radiouri, schi-schiuri, zid-ziduri etc.

2. prin alipirea morfemului desinență de plural însoțit de alternanță internă de foneme: băiat-*băieți*, bărbat-*bărbați*, obraz-*obraji*, văr-*veri*; covor-*covoare*, măr-*mere* etc.

3. prin înlocuirea morfemului de singular cu morfemul de plural: cal-*cai*, erou-*eroi*; casă-*case*, meserie-*meserii*, cercevea-*cercevele*; *preludiu-preludii*, pupitru-*pupitre*, releu-*relee* etc.

4. prin înlocuirea morfemului de singular cu morfemul de plural, însoțit de alternanță internă de foneme: cumătru-*cumetri*, șarpe-*șerpi*, tată-*tați*; masă-*mese*, leafă-*lefuri*; hârdău-*hârdaie*, pârâu-*pâraie* etc.

Unele substantive masculine, feminine și neutre, printre care și împrumuturi culte din latină, nu comportă în flexiune opoziții de număr, rămân *invariabile* la plural: *arici, ochi, pui, unchi; cercetătoare, învățătoare, graminee, onomatopee, marți; nume, pronume, codice, pântece* etc. Altele prezintă *forme neregulate* de plural (sub aspectul desinențelor și al accentuării), au o flexiune aberantă: cap-*capete*, frate-*frățâni*, noră-*nurori*, oaspete-*oaspeți*, om-*oameni*, soră-*surori*, tată-*tătâni* etc.Câteva și-au creat o altă formă de singular, pornind de la aceste forme aberante de plural: *capăt, frățâne, oaspete, tătâne.*

În limba română există multe *substantive* (în majoritatea lor nume de lucruri) *care au la singular două forme: una de genul masculin sau neutru și alta de genul feminin.* Unele dintre ele sunt *cuvinte vechi*, fără diferențieri semantice și cu circulație limitată (în limba populară sau în limba vorbită), adică cu o repartiție orizontală (teritorială sau dialectală): *călăuz–călăuză, cojoc–cojoacă, rod–roadă, rotocol–rotocoală, stacan–stacană, țol–țoală etc.* Câteva dintre aceste dublete au același gen: *berbec–berbece, șoarec–șoarece, flutur–fluture, livadă–livede* etc. Alte substantive din grupa amintită sunt *împrumuturi recente*, cu plurale feminine, cu sau fără diferențieri semantice și cu circulație largă (în limba literară), adică cu o repartiție verticală (după categorii sociale): *basc–bască, bonet–bonetă, monogram–monogramă, poem–poemă, sistem–sistemă* etc. (nediferențiate semantic) și *cartel–cartelă, cifru–cifră, deviz–deviză, fascicul–fasciculă, ordin–ordine* etc. (diferențiate semantic).

Scanned with OKEN Scanner

Pe lângă substantivele cu forme multiple de singular, limba română mai posedă și *substantive cu forme multiple de plural.*

Acestea se grupează în trei mari serii:

1. *Substantive cu formă de masculin la singular și cu forme duble de plural* (una de masculin și alta de feminin). Unele dintre ele sunt *cuvinte vechi,* cu diferențieri semantice frecvente; ele își datorează a doua formă de plural analogiei: *bobi* (de ghicit) – *boabe* (de struguri, de grâu, de fasole etc.); *cocoși* (păsări) – *cocoașe* (la armă, la om, la cămile); *ochi* (de om, de animale) – *ochiuri* (de geam, de apă, de ouă) etc. Diferențierile semantice s-au adâncit uneori atât de mult, încât au dus la apariția unor cuvinte deosebite (omonime): *capete* (de oameni, de animale, de pod) – *capi* (conducători, șefi) – *capuri* (promontorii); *corni* (arbori, instrumente) – *coarne* (de animale) – *cornuri* (produse alimentare) etc. Alte cuvinte din seria amintită sunt *de proveniență relativ recentă* (neologisme sau formații românești) și ele aparțin mai ales terminologiei științifice, fapt care explică deosebirile lor de formă și de semnificație: *curenți* (de apă, de aer) – *curente* (în literatură), *derivați* (în chimie) – *derivate* (ale laptelui), *întrerupători* (de discuții) – *întrerupătoare* (în fizică) etc.

2. *Substantive feminine cu forme duble de plural.* Majoritatea dintre ele au pluralul în **-e** (mai vechi) și în **-i** (mai noi). În cadrul seriei, această grupă este destul de productivă (e mereu în creștere), iar cele două tipuri de forme se concurează permanent creând nenumărate oscilări. Unele dintre aceste oscilări de ordin formal au fost rezolvate cu timpul, prin generalizarea uneia dintre cele două forme: fie a lui *boli, căpșuni* și *școli* (nu: boale, căpșune, școale), fie a lui *haine, telegrame, ulițe* și *uzine* (nu: hăini, telegrămi, uliți, uzini).

Preferința pentru formele **-i** a fost netă în cazul substantivelor ce denumesc diverse mașini agricole, ca *legători, prășitori, secerători, semănători* și *vânturători* (în loc de: legătoare, prășitoare, secerătoare, semănătoare și vânturătoare), deși aceste forme s-ar putea confunda cu pluralul masculinelor în **-i**. Aceasta se explică, probabil, prin nevoia de a se crea opoziții care să distingă mai bine singularul de plural. Nu e mai puțin adevărat însă că în cazul substantivelor care denumesc ocupațiile femeilor de la

Scanned with OKEN Scanner

țară se mențin formele de plural în **-e:** *legătoare, prășitoare* etc.

Vorbitorii mai ezită însă și astăzi când e vorba de formele: *coale–coli* sau *roate–roți.* De asemenea, este cunoscut caracterul popular sau chiar regional (muntenesc) al unor forme ca *beregăți* (pentru: beregate), *cireși* (pentru: cireșe), *crătiți* (pentru: cratițe), *hăini* (pentru: haine) etc.

O altă parte din substantivele seriei amintite au forme de plural în **-le** și **-li** (sau **-i**): *balamale–balamăli* (bălămăli), *basmale–basmăli* (băsmăli), *mahalale–mahalăli* (măhălăli), *mantale–mantăli* (măntăli) *–mantăi* (măntăi) etc.

Câteva dintre aceste substantive feminine, folosite mai ales în limbajul comercial, au pluralul în **-i** și în **-uri,** cu diferențieri semantice (forma în **-uri** are sens colectiv, mai concret decât forma în **-i**): *cărni* (materia) – *cărnuri* (calități de carne), *mâncări* (exemplare din aceeași categorie) – *mâncăruri* (feluri diferite de mâncare), *fantezii* (închipuiri) – *fanteziuri* (mătăsuri), *blăni* (material) – *blănuri* (obiecte confecționate); *lâni* (materia) – *lânuri* (sorturi de lână) etc. Altele, dimpotrivă, nu prezintă asemenea diferențieri semantice: *gâlcevi– gâlcevuri, ierbi–ierburi, lefi-lefuri, mărfi–mărfuri, trebi–treburi* etc. (primele sunt învechite, celelalte sunt frecvent folosite).

3. *Substantive neutre cu două forme de plural.* În majoritate neologisme, ele au forme în **-e** și în **-uri,** de cele mai multe ori fără diferențieri semantice: *albușe–albușuri, cămine–căminuri, chibrite–chibrituri, ghivece–ghiveciuri, hotele–hoteluri, obiceie–obiceiuri, refrene–refrenuri, talaze–talazuri, tufișe–tufișuri, zăgaze–zăgazuri* etc. (fără diferențieri semantice) și *rapoarte* (de activitate) – *raporturi* (între oameni, obiecte etc.), *resoarte* (sectoare, domenii) – *resorturi* (mobiluri, motive) etc. – cu diferențieri semantice.

La câteva substantive neologisme, formele în **-e** au fost preferate celor în **-uri**; aceasta constituie un exemplu de adaptare și de înacadrare a lor în sistemul intern de formare a pluralului neutrelor: *caractere* (pentru: caracteruri), *diamante* (pentru: diamanturi), *obraze* (pentru: obrazuri), *portrete* (pentru: portreturi), *proverbe* (pentru: proverburi), *palate* (pentru: palaturi) etc.

Scanned with OKEN Scanner

Unele substantive de proveniență neologică (franceză și italiană) au avut cândva forme duble de singular și forme duble de plural (în **-e** și în **-ii**); avantaj–*avantaje*, avantagiu–*avantagii;* echipaj–*echipaje,* echipagiu–*echipagii;* peisaj–*peisaje,* peisagiu –*peisagii* etc. Datorită concurenței au ieșit învingătoare formele de origine franceză cu **-aj** la singular și cu **-e** la plural, victoria lor fiind ușurată și de tendința de dispariție a finalei **-iu** în neologismele culte de tipul *auditoriu, seminariu* etc.

În limba română există și substantive care nu au forme pentru ambele numere, care sunt susceptibile de o singură valoare de număr (numai singularul sau numai pluralul), detectabilă prin substituția lor cu forme ale substantivelor ce dispun de ambele valori de număr; *sunt substantive cu paradigmă incompletă,* **defective:** la cele masculine și neutre caracterul defectiv implică particularitatea de a fi și *invariabile,* în timp ce la cele feminine el nu e asociat obligatoriu cu această caracteristică (acestea pot fi atât *invariabile* cât și *variabile*). Aceste substantive defective se împart în două grupe:

1. **Substantive singularia tantum:** cele care denumesc obiecte a căror existență e concepută numai sub aspectul unui *exemplar unic,* adică cele care posedă numai formă de singular. Ele sunt de mai multe feluri:

– substantivele proprii, nume de persoană și de familie (antroponimice și patronimice): *Gheorghe, Ion, Maria, Otilia, Ionescu, Prundeanu, Vasilache* etc. Numele de familie în *-escu,* și *-(e)anu* pot fi folosite și *la plural* pe baza unor procedee culte, cu valoare expresivă, pentru a denumi pe membrii unei familii, indiferent de gen: *Georgeștii, Ioneștii, Popeștii;* pentru a desemna o sumă de calități umane: *Emineștii, Bălceștii, Kogălnicenii;* pentru a denumi produsul muncii unor personalități artistice: *Amanii, Grigoreștii.*

– unele substantive proprii, nume de locuri (toponimice) unice: *Oltenia, Moldova, Craiova, Clujul, Constanța* etc. sau provenite din apelative comune: *Banatul, Balta, Frăsinetul, Muncelul, Priseaca, Turnul* etc. Și aici constatăm *excepții,* în sensul că nume de orașe, de țări sau de continente capătă

Scanned with OKEN Scanner

forme de plural în vorbirea oamenilor instruiți: cele două *Rome*, cele două *Spanii*, cele două *Americi* etc.

– unele substantive proprii, nume de sărbători religioase: *Ajun, Blagovestenie, Crăciun* etc.

– unele substantive comune care denumesc noțiuni abstracte (însușiri, stări sufletești sau fiziologice): *cinste, dreptate, elocință, înțelepciune, milă, perseverență, prudență, sete* etc. O parte din aceste substantive și-au creat forme de plural, diferențiate însă semantic: *adevăr–adevăruri* (fapte adevărate), *bunătate–bunătăți* (alimente gustoase), *credință–credințe* (religii) etc. Există totuși și substantive din această categorie care nu s-au diferențiat semantic la plural: *bătrânețile* (o duce greu cu *bătrânețile*), *mințile* (și-a pierdut *mințile*, nu e în toate *mințile*, și-a ieșit din *minți*), *privințele* (în toate *privințele*), *silințele* (a depus toate *silințele*), *tinerețele* (s-au dus *tinerețele*) etc.

– substantive comune, nume de materie: *aur, lapte, lână, mătase, miere, păcură, unt, zahăr* etc. Și aici unele substantive și-au creat forme de plural, deferențiate semantic: *lapte–lapți* (la pești), *lână–lâni* (de la o oaie)–*lânuri* (calități de lână), *mătase–mătăsuri* (calități de mătase), *sare–săruri* (minerale) etc.

– substantivele comune care denumesc diferite sporturi și jocuri sportive: *baschet, box, canotaj, domino, fotbal, polo, tenis, șah, volei* etc.

– substantivele comune care denumesc diverse domenii științifice: *agronomie, algebră, astronomie, botanică, chimie, cosmonautică, fizică, geografie, geometrie, geologie, igienă, istorie, lingvistică, semantică, semiotică* etc.

– substantivele comune, componente ale unor locuțiuni adverbiale: *cu ghiotura, cu nemiluita, cu toptanul, cu toroipanul, cu țârâita* etc.

2. **Substantive pluralia tantum:** cele care denumesc obiecte a căror existență e concepută sub aspectul unei *multiplicități de exemplare* din aceeași categorie, adică cele care posedă numai formă de plural. Și acestea sunt de mai multe feluri:

– unele substantive proprii, nume și locuri unice, formate cu sufixele **-ești, -ani, -eni:** *Ploiești, Botoșani, Topoloveni*

Scanned with OKEN Scanner

etc. sau provenite din apelative comune, cu sens de plural distinct: *Câmpurile, Fântânîle, Ulmi* etc. La prima categorie (mai ales la cele în **-ești**) se constată tendința de pierdere a sensului de plural și de creare a unor forme de singular, cu morfeme corespunzătoare: *Bucureștiul, Focșaniul* etc. Tot în pluralia tantum intră și *unele nume de munți: Apenini, Bucegi, Rodopi* etc. În stilul beletristic întâlnim uneori și forme de singular ale unor nume de munți: *Balcanul* și *Carpatul* – la V. Alecsandri.

– unele substantive proprii, nume de sărbători religioase: *Florii, Paști, Rusalii, Sânziene* etc.

– substantivele comune, nume de obiecte alcătuite din două părți identice: *bretele, cioareci, clește, foarfeci, ițari, ochelari, pantaloni* etc. Unele dintre ele și-au creat forme de singular, datorită faptului că obiectele denumite reprezintă o unitate: *bretea, foarfecă, ițar, pantalon* etc.

– unele substantive comune, nume de materie sau simțite ca niște colective: *câlți, icre, ițe, jumări, măruntaie, mendre, moaște, zâmbre, zori* etc. Și o parte dintre aceste substantive și-au creat forme de singular în limba vorbită: *icră, iță, jumară* etc.

CAZUL este o categorie gramaticală de relație. El exprimă raporturile sintactice dintre cuvinte prin modificările formale ale acestora. Totalitatea acestor modificări formale, prin care se exprimă raporturile sintactice cazuale, poartă numele de *declinare.*

Dintre toate părțile de vorbire flexibile, *substantivul dispune de o varietate flexionară mai mare,* datorită diversității morfemelor care-l însoțesc în pozițiile sale relaționale.

Paradigma sa e caracterizată global prin accent, care cade fie pe radical, fie pe sufix. Radicalul poate fi *invariabil* (de cele mai multe ori) sau *variabil parțial* (uneori), datorită alternanțelor fonologice. La majoritatea covârșitoare a substantivelor românești accentul are o poziție fixă în cadrul radicalului, iar acolo unde e mobil (în aceleași limite) el se produce în raport cu numărul și determinarea unor substantive neutre terminate în **-o** (tipul *rádio–radióuri)* sau feminine terminate în **-ă** (tipul *nóră–nuróri).*

Declinarea substantivului românesc cunoaște *cinci cazuri,* deosebite între ele prin formă, valoare și funcție sintac-

Scanned with OKEN Scanner

tică și delimitate tradițional prin criteriile cunoscute (semantic, morfologic și sintactic): *nominativ, genitiv, dativ, acuzativ, vocativ.*

Formele substantivale de la primele patru cazuri sunt substituibile cu formele pronumelui personal de persoana a III-a, în timp ce formele substantivale de la cazul vocativ sunt substituibile cu formele pronumelui personal de persoana a II-a.

Definirea cazurilor românești se face prin descrierea sensurilor și a relațiilor pe care le exprimă fiecare dintre formele flexionare ale acestora. Realizată de Paula Diaconescu, o asemenea descriere a dus la caracterizarea completă a acestora din punct de vedere semantic și sintactic, la stabilirea opozițiilor de conținut dintre ele. Astfel, prima opoziție se stabilește între vocativ (caz facultativ) și toate celelalte cazuri (care sunt obligatorii). Este o opoziție de apartenență, în sensul că vocativul aparține *planului expresiv, interpelativ al limbii* (în calitate de *caz al adresării directe*, înrudit din acest punct de vedere cu imperativul și cu interjecția, de care adeseori e însoțit; de *caz care sugerează persoana a II-a,* dar care e lipsit, la substantiv, de funcții sintactice), în timp ce *nominativul, genitivul, dativul și acuzativul aparțin planului reprezentativ, denominativ al limbii* (în calitate de cazuri care *sugerează persoana a III-a* și care posedă funcții sintactice).

A doua opoziție se stabilește între nominativ și toate celelalte trei cazuri cu funcție sintactică: este *o opoziție semantică și funcțională.*

NOMINATIVUL se definește ca un caz al denumirii obiectului conceput, de obicei, ca autor al unui proces (de aici și denumirea sa de *caz al autorului*). El exprimă *punctul de plecare* al acțiunii, în opoziție cu acuzativul care exprimă punctul de sosire al acesteia. Este un *caz al independenței,* al non-subordonării, întrucât poate constitui singur termenul unui grup nominal, iar existența sa nu depinde de existența altor membre ale propoziției, inclusiv de existența prepozițiilor (nefiind regizat de prepoziții capătă aspectul unui *caz non-marcat*). Datorită marii sale autonomii și caracterului său de *caz regent* (care impune relații), nominativul își dez-

Scanned with OKEN Scanner

voltă valențele expresive în funcțiile sale sintactice, în construcții eliptice, în stilul discontinuu, în titlurile de cărți, de capitole, de articole etc., devenind favorabil intenției dinamizatoare și personificatoare. Este *cazul subiectului* (funcție fundamentală), al numelui predicativ, al atributului, al apoziției și al așa-zisului element predicativ suplimentar (cu referire la substantivul sau la pronumele-subiect și la verbul predicativ).

Toate celelalte cazuri cu funcție sintactică se definesc, în schimb, ca niște cazuri care arată raporturile dintre obiecte, ca niște cazuri ale subordonării, ale dependenței, întrucât existența lor depinde de existența altor membre ale propoziției, pe care le determină (inclusiv de existența prepozițiilor, pentru care sunt considerate *cazuri marcate*).

GENITIVUL exprimă raporturile dintre obiectele propriu-zise, denumite de substantive. El depinde de un substantiv, *are deci un regim substantival,* este un *caz al subordonării.* În situații cu totul speciale, poate fi guvernat indirect și de un verb, prin intermediul prepozițiilor care-l selectează. *Valorile sale semantice* cele mai obișnuite sunt următoarele: *posesia* (genitivul posesiv), raport fundamental și abstract: „cărțile *studentului*" (de aici și denumirea sa de *caz al posesiei*); *apartenența* (genitivul apartenenței): „scările *blocului*"; *originea* (genitivul originii): „nuvelele *lui Rebreanu*"; *autorul acțiunii active* conținute în substantivul regent de origine verbală (genitivul subiectiv): „trecerea *timpului* = „timpul trece"; *pacientul acțiunii* conținute în substantivul regent de origine verbală (genitivul obiectiv): „defrișarea *pădurilor*" = „oamenii defrișează pădurile"; *denumirea* (genitivul denumirii): „țara *Moldovei*"; *termenul calificat* (genitivul calificării): „cenușiul *pădurilor*"; *termenul comparat* (genitivul comparației): „iadul *vieții*"; *instrumentul superlativului:* „voinicul *voinicilor*". Uneori, prin formele de genitiv se realizează o animare a lucrurilor: „copiii *străzii,* păsările *văzduhului,* peștii *apelor*" etc. Genitivul este *cazul atributului* (funcție fundamentală), al numelui predicativ, al complementului indirect cu prepoziție și al unor complemente circumstanțiale cu prepoziție (de loc, de timp, de mod, de cauză, opozițional și de excepție), al apoziției.

Scanned with OKEN Scanner

DATIVUL exprimă raporturile dintre obiecte și acțiuni. Este tot un *caz al subordonării.* Substantivele în dativ exprimă, în general, obiectele către care se orientează acțiunea verbelor. Obiectele reprezintă deci *destinația* acțiunilor mijlocite, indirecte exprimate de verbe (de aici și denumirea dativului de *caz al orientării acțiunii*). Ele sunt, de obicei, persoane sau lucruri asimilate cu persoanele (de aici și denumirea dativului de *caz al persoanelor*). Deoarece aceste obiecte pot fi active (participă sau pot fi interesate în săvârșirea acțiunii) și pasive (suferă urmările acțiunii), raportul exprimat de dativ este *un raport de reciprocitate* între autorul acțiunii (subiect) și obiectul desemnat de substantivul cu formă de dativ (complement). Dativul depinde, de obicei, de un verb sau de un adjectiv care exprimă atribuirea, are deci *un regim verbal și adjectival* (de aici și denumirea sa de *caz al atribuirii,* al dependenței verbale); de asemenea, el mai depinde *și de o interjecție* cu valoare verbală, *de un substantiv* articulat sau nearticulat enclitic sau, prin elipsă, *de un cuvânt exclamativ* (un substantiv): „dau *colegilor,* devotat *patriei,* preot *deșteptării* noastre, acordarea de ajutoare *țărilor* slab dezvoltate, poc! una *dracului,* bravo *fruntașilor*!, onoare *vitejilor*! etc." Cazul dativ constituie punctul de plecare în crearea unor valori: de *instrument al personificării* („pradă *gurii* mele") și al *tonului solemn cu iz arhaic* („profet *semnelor* vremii"), *de diferențiator al vorbirii literare de vorbirea populară* („Au dat *la copii* bani" – „Au dat *copiilor* bani") etc. Dativul este *cazul complementului indirect* (funcție fundamentală), al complementelor circumstanțiale (de mod comparativ cu prepoziție, de cauză cu prepoziție, instrumental cu prepoziție și de loc fără prepoziție), al atributului fără prepoziție (specie populară arhaică sau actuală) și al apoziției.

ACUZATIVUL exprimă și el raporturile dintre obiecte și acțiuni, este tot un *caz al subordonării.* Ca și obiectele dativului obiectele acuzativului reprezintă *ținta* asupra căreia se îndreaptă sau lucrează, dar direct, nemijlocit, acțiunea verbelor. Prin aceasta acuzativul devine receptorul, *punctul de sosire* al acțiunii, în opoziție cu nominativul care este emițătorul, punctul de plecare al acesteia.

Scanned with OKEN Scanner

Datorită unei asemenea opoziții cele două cazuri își pot schimba reciproc rolurile atunci când construcțiile se transformă din active în pasive sau invers: „*Studentul* citește *o revistă*“ > „*Revista* e citită *de student*“ > „*Studentul* citește *o revistă*“.

Obiectele sunt, de obicei, lucruri; de aici denumirea acuzativului de *caz al lucrurilor*. În comparație cu celelalte cazuri, potențialul său stilistic pare ceva mai redus. Substantivul în acuzativ *își mărește forța de individualizare,* până la nivelul numelor proprii, atunci când este precedat de prepoziția **pe** („Am așteptat *pe mama*“ – față de: „Am așteptat *vești*“) sau *devine obiect al personificării* („Leu *pe urs* bate, urs *pe leu* schimbă“ – Gr. Alexandrescu). Existența acuzativului *depinde nemijlocit de prezența unui verb tranzitiv și mijlocit de existența unui verb intranzitiv, a unui substantiv, a unui adjectiv, a unui adverb sau a unei interjecții cu valoare verbală:* „flori de *câmp*, atent cu *părinții,* departe de *prieteni*, vai de *leneși*“ etc.

Acuzativul este *cazul complementului direct* (funcție fundamentală), al complementului indirect cu prepoziție, al complementului de agent (cu prepoziție), al tuturor complementelor circumstanțiale cu prepoziție, al atributului cu prepoziție, al numelui predicativ cu prepoziție, al așa-zisului element predicativ suplimentar cu sau fără prepoziție (și cu referire la substantivul sau la pronumele obiect direct și la verbul predicativ) și al apoziției.

VOCATIVUL are o situație aparte față de celelalte patru cazuri, deoarece *nu apare decât la substantivele care desemnează persoane,* ființe sau obiecte personificate (de aici și la pronumele personale). Este caracterizat prin *intonație suplimentară specifică,* prin *afixele caracteristice* **-e**, **-ule** (la masculine și neutre singular), **-o** (la feminine singular) și **-lor** (la pluralul tuturor genurilor) și printr-o *topică mobilă,* însoțită de virgulă sau de semnul exclamării: „*Domnule,* te-am rugat să fii bun să nu-mi mai zici vorba asta“ (I.L. Caragiale); „*Copilo,* tu ești gata / De-a pururea să plângi“ (G. Coșbuc); „Socoți, *moșule,* că eu nu cunosc ce am de făcut“ (M. Sadoveanu); „Nu căta în depărtare / Fericirea ta, *iubite*!“ (M. Eminescu); „Ce ne facem, *fetelor*?“ (G. Topârceanu).

Scanned with OKEN Scanner

Este cazul adresării directe, al planului interpelativ, reprezentant implicit al persoanei a II-a. Acesta este și motivul pentru care Paula Diaconescu îi acordă, la substantiv, funcție sintactică de *subiect.* Totuși vom observa că vocativul sugerează numai persoana a II-a prin intonația sa specifică (comună cu aceea a interjecțiilor și a imperativelor însoțitoare), fără a o marca morfologic prin afixe; că această intonație ne duce nu la un subiect gramatical exprimat, ci la un subiect gramatical neexprimat, inclus în forma verbului (sau a interjecției verbale) sau eliptic, dedus din context, reprezentat însă întotdeauna prin persoana a II-a a pronumelui personal: „Ioane, vino mai repede!" *(tu),* „Haideți, băieți, cu noi!" *(voi)* etc. Dacă mai adăugăm și faptul că vocativul evoluează, în general, către formele cu valoare interjecțională din prima grupă semantică (vezi mai departe la substantiv și la interjecție), înțelegem de ce majoritatea lingviștilor nu-i acordă funcție sintactică în cadrul substantivului.

Prin marea sa libertate de mișcare și prin numărul relativ mare de afixe caracteristice, *vocativul capătă variate și bogate întrebuințări stilistice.* El exprimă o gamă foarte largă și foarte diferită de sentimente: de la subtilitate până la vehemență, de la duioșie până la mânie și revoltă, de la respect și admirație până la dezgust și exasperare, de la bucurie până la durerea insuportabilă etc.

Posedă mai multe forme cu repartiție deosebită și cu valori stilistice diferite. Încă din 1931, Al. Graur semnala existența în limba română a unei forme de vocativ în **-ule**, cu sens peiorativ, care dubla posibilitatea de formare a vocativului românesc: *măgarule!* – față de *măgare!.* Acest tip de *vocativ cu desinență expresivă* (cum o numește Ion Coteanu) s-a extins apoi și la substantivele folosite cu sens calificativ; „desinența" specifică **-ule** a adus cu ea sensul peiorativ, pe care l-a impus acestor substantive care au circulat paralel cu vechile forme în **-e** sau cu noile forme identice cu nominativul: *măcelarule!* – față de: *măcelare!* sau *măcelar!* ; *birjarule!* – față de: *birjare!* sau *birjar!* ; *zugravule!* – față de *zugrave!* sau *zugrav!* etc.

Multe substantive au la forma de vocativ o valoare stilistică: *copilule!* sau *copiilor!,* folosite cu sens peiorativ în limba vorbită, în comparație cu *copile!* și *copii!,* folosite cu sensul

Scanned with OKEN Scanner

propriu în limba literară; *bunico!*, în limba vorbită și familiară, și *bunică!*, în limba literară etc.

În cazul formelor duble de vocativ, dintre care una este identică cu aceea de nominativ, intervine *opoziția semantică dintre vocativul adresării directe* (individuale și apropiate) și *vocativul adresării indirecte*, de origine occidentală, din limbi care nu diferențiază formal vocativul de nominativ. Întrebuințarea formelor de nominativ cu valoare de vocativ o întâlnim astăzi din ce în ce mai des, ea reprezentând chiar o tendință accentuată a limbii române actuale (Al. Graur).

Regional, apar forme de vocativ rezultate din aglutinarea unei interjecții cu substantivul: *mamăi!* < *mamă* + *hăi, mămucăi*! < *mămucă* + *hăi, tatăi*! < *tată* + *hăi, tătucăi*! < *tătucă* + *hăi* etc. În limba populară, unele vocative sunt rezultatul personificărilor: *busuioace* (busuiocule), *cuce* (cucule), *codre* (codrule), *lună, suflete, vânte* (vântule), *Mureș, Oltule* etc.

În vorbirea populară și în cea familiară cuvintele folosite în grupurile de adresare (alcătuite din două substantive sau din substantiv și adjectiv) sunt în același caz: *nene Iancule, domnule Nițule, luminate împărate, iscusite vânătorule* etc.; în vorbirea solemnă și politicoasă ele sunt însă în cazuri diferite: *domnule colonel, iubite prieten, stimate domn, domnule Cațavencu, moș Călifare* etc.

În unele vocative funcția de adresare s-a șters și ele au devenit *simple formule* cu valoare interjecțională: „Leonida: O mie, *domnule*, numai o mie! – Efimița: E ipohondrie, *soro*!“ (I.L. Caragiale).

Pentru îndeplinirea tuturor funcțiilor ce caracterizează cazurile, substantivul din limba română folosește în planul expresiei **două tipuri de mijloace gramaticalizate:** *sintetice* (desinențele și articolele enclitice) și *analitice* (prepozițiile, articolul hotărât proclitic și articolele nehotărâte). De aici cele **două tipuri de flexiune** existente în paradigma substantivului românesc: *o flexiune sintetică* (prin sufixație) și o *flexiune analitică* (prin perifraze).

Desinențele sunt puțin numeroase în comparație cu cele din latină. Există numai trei desinențe cazuale: una la genitiv-dativul singular al substantivelor feminine **(-e)**; alta la vocativul singular al substantivelor masculine **(-ule)** și alta la

Scanned with OKEN Scanner

vocativul singular al substantivelor feminine **(-o)**. În raport cu ele se pot stabili trei forme cazuale la feminin singular (una pentru NAc, alta pentru GD și alta pentru V) și două forme cazuale pentru masculin singular (una pentru NGDAc și alta pentru V).

Articolele sunt folosite atât pentru determinare, cât și pentru exprimarea cazurilor genitiv și dativ la substantivele comune și proprii: (al, a, ai, ale) *unui* profesor, *unui* bloc, profesor*ului,* bloc*ului, lui* Jeni, *lui* tanti, *lui* ianuarie etc. Prin folosirea formelor de genitiv-dativ cu articol proclitic, limba română accentuează caracterul analitic al flexiunii nominale.

Prepozițiile sunt elemente purtătoare ale raportului cazual, așezate înaintea formelor flexionare de GD și de Ac din limba vorbită și din limba literară: (mamă) *a cinci copii* „mama celor cinci copii", *casa la un om* „casa unui om", *mijloc de codru* „mijlocul codrului", învelișul *de la cărți* „învelișul cărților"; te spun *la mama* „te spun mamei", dau mâncare *la copii* „dau mâncare copiilor"; zice *către fete* „zice fetelor", cere *de la conducere* „cere conducerii", a scris *pe la prieteni* „a scris prietenilor"; văd *pe sora* mea, l-am luat *pentru fratele* meu, e făcut *de tata,* pleacă *în excursie* etc.

Adjectivele proclitice (calificative sau pronominale) devin mijloace ale determinării concrete, lexicale (opuse celei abstracte, realizată cu articole), *mijloace negramaticalizate,* fapt vizibil mai ales la substantivele masculine și neutre: (al, a, ai, ale) *bunului* om, *viteazului* popor, *acestui* bărbat, *acestui* legământ etc. Adjectivul demonstrativ proclitic se apropie în limba română actuală de semnificația (funcția) unui articol hotărât enclitic.

Folosirea prepozițiilor, a articolului nehotărât și a articolului hotărât proclitic în flexiunea substantivului românesc constituie o dovadă că la această clasă există și *o flexiune analitică* care marchează o slăbire a celuilalt tip de flexiune, flexiunea sintetică (realizată cu ajutorul desinențelor și al articolelor hotărâte enclitice).

DETERMINAREA este o categorie gramaticală de relație caracteristică flexiunii nominale, respectiv substantivului care primește determinanți gramaticali.

În determinarea **concretă**, substantivul este însoțit de adjective calificative sau pronominale, care aduc în relație

Scanned with OKEN Scanner

un anumit sens lexical: „om *bun*, carte *frumoasă*, creion *roșu* – *această* lume, sufletul *tău*, *fiecare* frază" etc. Poziția acestor determinanți lexicali poate fi enclitică sau proclitică: munte *înalt* – *înaltul* munte, ape *întinse* – *întinsele* ape, *acest* exemplar – exemplarul *acesta*, etc. Determinanții lexicali proclitici devin, după cum am văzut, *mărci cu semnificație concretă ale flexiunii cazuale* a substantivului: *înțeleptul* bunic – (al, a, ai, ale) *înțeleptului* bunic; *buna* înțelegere – (al, a, ai, ale) *bunei* înțelegeri, *acest* teren – (al, a, ai, ale) *acestui* teren etc. În cazul determinanților adjectivali calificativi se poate vorbi atât de o preluare de către aceștia, în poziție proclitică, a mărcilor flexiunii sintetice, cât și de o *anumită expresivitate* a acestora, în comparație cu poziția lor enclitică. Se observă în această situație că substantivele masculine și cele neutre au o singură formă cazuală pentru fiecare număr, în timp ce substantivele feminine au două forme cazuale la singular (de NAc și de GD).

În determinarea **abstractă** substantivul este însoțit de articole nehotărâte (proclitice) sau de articole hotărâte enclitice, care aduc în relație numai de *semnificație gramaticală, o grad de individualizare: un băiat, băiatul – o cheie, cheia – un ziar, ziarul* etc. Articolele sunt în această situație *și mijloace de realizare a flexiunii cazuale: un copil* – (al, a, ai, ale) *unui copil, copilul* – (al, a, ai, ale) *copilului*; *o barcă* – (al, a, ai, ale) *unei bărci, barca* – (al, a, ai, ale) *bărcii* etc. Substantivele masculine și neutre, precedate de articole nehotărâte, au o singură formă cazuală pentru fiecare număr, în timp ce substantivele feminine au două forme cazuale (una de NAc și alta de GD) la singular.

Întrucât nu orice substantiv este susceptibil de forme articulate la NAc, *postpunerea articolului a devenit un criteriu de clasificare morfematică a substantivelor* în cursul declinării. După acest criteriu există două categorii de substantive:

– unele care pot primi articol hotărât enclitic: *rana, basmaua, cișmeaua, ziua, cartea, tată (tata), mugurul, ochiul, codrul, leul, teiul, fratele; tocul, biciul, atuul, trofeul, cuiul, numele, tangoul, skiul* etc.

– altele care nu pot primi articol hotărât enclitic: *Ilie, Mimi, vodă, aprilie, tanti* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Omonimiile de GD din determinarea concretă și cea abstractă se rezolvă în vorbire prin distribuțiile diferite ale formelor în cadrul contextelor date. Astfel, genitivul este folosit ca determinant (subordonat) al substantivului, în timp ce dativul, ca determinant (subordonat) al verbului, al interjecției sau al adjectivului: scrisoarea *bunului prieten,* intensitatea *acestei surse*, cerneala *fiecărui stilou* – am trimis *bunului prieten,* poc! una *obrazniculuí copil,* devotat *bunului prieten* etc.; atenția *unui elev,* dorința *unei țări,* lumina *unui far* – dau *unui elev,* poc! una *unui coleg,* devotat *unei țări* etc.

COMPARAȚIA apare la substantiv cu totul accidental. Ea caracterizează numai substantivele cu un conținut calificativ, apropiat de acela al adjectivelor: *mai artist – cel mai artist, mai bărbat – cel mai bărbat, mai copil – cel mai copil, mai filozof – cel mai filozof, mai poet – cel mai poet* etc. Existența unor asemenea substantive constituie încă o dovadă a faptului că granițele semantice dintre părțile de vorbire nu sunt tranșante.

Funcții sintactice

Substantivul poate contracta aproape toate funcțiile sintactice existente în limba română, cu excepția funcției de predicat. Astfel:

1. *subiect*: *„Oamenii* aceștia s-au purtat vitejește“ (C. Negruzzi); „În văzduh voios răsună *clinchete* de zurgălăi“ (V. Alecsandri).

2. *nume predicativ:* „Un om fusese-*o frunză* și numai om cu om / Au izbutit să crească și să se facă *pom*“ (T. Arghezi); „Cerul e *ca leșia*“ (B. Șt. Delavrancea); „Povestea-i *a ciocanului* ce cade pe ilău“ (M. Eminescu).

3. *atribut:* „Avea părintele *Ghermănuță* ceva din firea șopârlei“ (C. Hogaș); „Luna trecuse de pe crestele *Parângului* peste pădurile întunecate“ (Geo Bogza); „Nemărginirea *firii*... pătrundea adânc în sufletul *învățătorului*“ (L. Rebreanu); „Și somnul, vameș *vieții,* nu vrea să-mi ieie vamă“ (M. Eminescu); „acordarea de ajutoare *țărilor* slab dezvoltate“

Scanned with OKEN Scanner

(Presa); „După ce trecu peste un grăunte *de piatră*... se trezi la rădăcina crinului“ (Em. Gârleanu).

4. *complement direct:* „Spui *șoapte* fără de-nțeles“ (G. Coșbuc); „*Pe Ștefan Damaschin* l-a ținut în banca întâia.“ (Ionel Teodoreanu).

5. *complement indirect:* „Fulgerele adunat-au *contra fulgerului*“ (M. Eminescu); „*Dunării* fac turcii vad“ (Șt. O. Iosif); „Moș Vasile își șterge fruntea *de sudoare*“ (A. Vlahuță).

6. *complement de agent:* „alte trei mii de turci trec Dunărea, dar fură îndată întâmpinați *de către locuitorii* țărani adunați“ (N. Bălcescu); „A doua zi, Felix fu trezit din somn *de grindina* repede a unui pian“ (G. Călinescu).

7. *complement circumstanțial:*

– *de loc:* „Fumul se strângea *de pe deasupra pământului*“ (E. Camilar); „Parcă îl pironise cineva *locului*“ (P. Ispirescu); „Speriat, *dintr-un hățiș,* / Pui sfios de căprioară / A ieșit *la luminiș*“ (G. Topârceanu).

– *de timp:* „*Asupra iernii* coboară la locuri largi și-și pun turmele la iernat în bălți“ (M. Sadoveanu); „*Din copilărie* și eu am trăit cu tămădăienii“ (Al. Odobescu).

– *de mod:* „Călătoreau *contra vântului;* „Se vedeau, *asemenea unor cârduri* de grauri, trasoarele“ (E. Camilar); „Trăia acum Negoiță *în huzur*“ (I.L. Caragiale).

– *de cauză:* „*Din pricina alergăturilor* zadarnice rămăsese în urmă cu munca câmpului“ (L. Rebreanu); „A murit *datorită unui atac* de angină pectorală“ (Camil Petrescu); „Ochii ni se măriseră *de uimire*“ (Zaharia Stancu).

– *de scop:* „Se strânseseră acolo *în vederea ședinței* cu părinții“; „Tocmai atunci veneau *după apă* ... fetele lui Keleu“ (Al. Odobescu).

– *sociativ:* „Ba și pe la scăldat am tras o raită *cu prietenul* meu Chiriac a lui Goian“ (Ion Creangă); „A plecat *împreună cu colegii* la școală“.

– *instrumental:* „*Prin intermediul colegilor* am obținut revista“; „*Datorită unor foi* de învălit marfa ... am descoperit versiunea cea bună“ (M. Sadoveanu); „Iar el zvârr! *cu o scurtătură* în urma noastră“ (Ion Creangă).

– *condițional:* „*În locul spătarului* Ghica, eu nu-ți trăgeam palme“ (Camil Petrescu); „Domnule, *în caz de mobilizare,* vă rugăm a vă prezenta ...“ (Cezar Petrescu).

Scanned with OKEN Scanner

– *concesiv:* „Plângea și, *în ciuda mâniei,* ochii ei rămâneau mari și curați" (Marin Preda); „Într-acea noapte, armata noastră, *cu toată osteneala* bătăliei, nu se odihni deloc" (N. Bălcescu).

– *de relație:* „Cântecelul dascălului ... este, *în privința regulelor* prozodice, cu mult mai prejos ..." (Al. Odobescu); „întrecea mai pe toți băieții și *din carte,* dar și *din nebunii"* (Ion Creangă).

– *cumulativ: „În afara priceperii,* mai trebuie și putere de muncă"; *„În afară de Pascalopol și Otilia,* pe bancheta din fața lor ședea ghemuit și moș Costache" (G. Călinescu).

– *opozițional: „În locul prăjiturilor* ar fi bune niște fructe"; „Pe pieptul tânăr el și-a pus/Altiță-*n loc de-aramă"* (G. Coșbuc).

– *de excepție:* „Adusese aproape toate lucrurile, *cu excepția tablourilor";* „Ținea mânele tinerei dame strânse întru ale sale cu o familiaritate neiertată altui *decât unui bărbat"* (C. Negruzzi); „Toți erau încântați *afară de Gogu"* (L. Rebreanu).

8. *element predicativ suplimentar:* „Măria-sa nu vine *voievod* din mila necredincioșilor ismailiteni" (M. Sadoveanu); „Am decretat tricolorul *ca steag* național" (Camil Petrescu).

9. *apoziție:* „Ion, *vizitiul,* își încearcă biciul pe spinarea noastră" (Cezar Petrescu); „Mircea, *domnul Țării Românești,* îl învinsese pe Baiazid la Rovine".

Valori de întrebuințare

Substantivele din limba română au întrebuințări variate. Multe dintre ele se pretează foarte bine la realizarea unor procedee stilistice, denumite convențional *figuri de stil* și *tropi,* unele mai mult folosite: *comparația, metafora, hiperbola, metonimia, sinecdoca* și *epitetul metaforic;* altele, mai puțin folosite: *repetiția, personificarea, alegoria, antonomasia* și *antiteza.* Prin toate aceste procedee stilistice se exprimă mai viu și mai colorat ideile și sentimentele scriitorilor, se mărește forța de sugestie artistică a contextelor și

Scanned with OKEN Scanner

puterea de expresie a limbii, în general. Iată câteva exemple din fiecare categorie amintită:

– **comparații:** „De rugină-l scutura, / *Ca laptele* îl făcea, / *Ca soarele* strălucea" (Antologie I); *„Ca un glob* de aur luna strălucea" (D. Bolintineanu); „Soarele rotund și palid se prevede printre nori / *Ca un vis* de tinerețe printre anii trecători" (V. Alecsandri); „Pe un deal răsare luna *ca o vatră* de jăratec" (M. Eminescu): *„Ca un glas* domol de clopot / Sună codrii mari de brad" (G. Coșbuc); „Tu te-ai pierdut din drumul lumii / *Ca o săgeată* fără țintă" (T. Arghezi).

– **metafore:** *„Fulger* Radu se făcea / Ca un fulger se ducea" (Antologie I); „Și ochii tăi, *topite stele a dimineții,* privesc atât de adânc ... în *noaptea sufletului* meu" (M. Eminescu); „Deodată *o suliță de foc* străpungea perdeaua de arbori" (A. Vlahuță); „Sus, peste plai / *Tăcutul crai* / Al nopții reci, / Umbrind poteci / Se-nalță-n zări" (Șt. O. Iosif); „O frumusețe albastră ...se sfâșia în crestele alburii ale munților, se muia în *cerneala văgăunilor"* (G. Galaction); „În liniște, pe cerul întunecos din fundul apei, începu să tremure *lacrima de aur* a celei dintâi steluțe" (M. Sadoveanu).

– **hiperbole:** „Și porni tătărimea / *Ca frunza și ca iarba"* (Antologie I); „Ah, mamă, tu! Ce slabă ești! / N-ai *glas de vifor,* să jelești; / N-ai *mâni de fier,* ca fier să frângi; / N-ai *mări de lacrimi,* mări să plângi" (G. Coșbuc); „Se mișcau îngrozitoare *ca păduri de lănci și săbii,* / Tremura înspăimântată marea de-ale lor corăbii" (M. Eminescu).

– **metonimii:** „Pâinea *fierul* o rodește, / Tot cu *fierul* o păstrăm" (C. Bolliac); „Dacă mâna-ți slabă *sceptrul* ți-o apasă, / Altuia mai harnic locul tău îl lasă" (D. Bolintineanu); „Tu te lauzi că *Apusul* înainte ți s-a pus?" (M. Eminescu); „Eu, domnule ministru, m-am silit ... / să potolesc *județul* răzvrătit" (T. Arghezi).

– **sinecdoce:** „Ședea ascuns *Turcu*-n ocol / Ca ursu-n vizunie" (V. Alecsandri); „Și-astă iarnă am iernat ... / Într-un bordei dărâmat; / *Picătură* m-a picat" (G. Dem. Teodorescu); *„Frunza*-n codru, cât învie, / Doină cânt, de voinicie" (V. Alecsandri).

– **epitete metaforice:** „De treci codrii *de aramă,* de departe vezi albind / Și-auzi mândra glăsuire a pădurii *de argint"* (M. Eminescu); „Lunca-n giuru-mi clocotește; o șopârlă

Scanned with OKEN Scanner

de smarald / Cată țintă, lung la mine, părăsind năsipul cald" (V. Alecsandri).

– **repetiții:** „*Pelin* beau, *pelin* mănânc, / Seara pe *pelin* mă culc" (G. Dem. Teodorescu); „Din *haos* doamne-am apărut / Și m-aș întoarce-n *haos* / Și din *repaos* m-am născut, / Mi-e sete de *repaos*" (M. Eminescu); „Cu baioneta-n *țeavă* și *țeava* puștii-ntinsă / Pășește greu, bătrână, desculță și o insă" (T. Arghezi); „Au urmat apoi *nopți* și *zile, zile* și *nopți* și săptămâni de veghe arse de chin" (Al. Odobescu); „Ce te pleci, *Arbore? Arborii* se pleacă numai de vijelie" (B. Șt. Delavrancea).

– **personificări:** „*Codrule,* cu râuri line, / Vreme trece, vreme vine" (M. Eminescu); „Când rătăcind, bătrâne *codru* / Ajung la *sânul* tău de *tată,* / La *poarta-mpărăției* tale / Plec fruntea mea înfierbântată" (O. Goga).

– **alegorii:** „Să nu-i spui, drăguță, / Că la nunta mea / A căzut o stea, / C-am avut nuntași / Brazi și păltinași, / Preoți, munții mari, / Păsări, lăutari, / Păsărele mii / Și stele făclii" (V. Alecsandri); „Când primăvara prin livede / Pășește lin cu flori în poală, / Tăcutul codru cum o vede / Ca un voinic viteaz se scoală" (V.V. Voiculescu).

– **antonomasii:** bardul de la Mircești (= V. Alecsandri), *luceafărul poeziei românești* (= M. Eminescu), *poetul țărănimii* (= G. Coșbuc), *poetul florilor* (= D. Anghel), *marele povestitor* (= Ion Creangă), *poetul pătimirii noastre* (= O. Goga), *Ceahlăul prozei românești* (= Mihail Sadoveanu).

– **antiteze:** „*Mândră-i floarea de cireș,* / Dar mai mândru-i *Gheorghieș*" (I. Zanne); „Nu voi *sicriu* bogat, / *Podoabe* și *flamuri,* / Ci-mi împletiți *un pat* / Din tinere ramuri" (M. Eminescu); „În viață am fost plin de contraste. / Cu zile albe sau nefaste. / *Ostaș* purtând *sabie* grea. / *Curtean* în mână c-o *lalea.* / *Un pin* cu fruntea maiestuoasă. / *O salcie* plângând pletoasă. / *Un măr domnesc* cu carne bună, / Otrăvitoare *mătrăgună* ..." (G. Călinescu).

Locuțiunile substantivale

Sunt *îmbinări constante* de cuvinte, cu *sens unitar,* care se comportă gramatical ca niște substantive.

Scanned with OKEN Scanner

Ele sunt caracterizate, în general, prin aceleași categorii gramaticale și prin aceleași compliniri ca și substantivele. Pot fi frecvent înlocuite prin substantive cu rol de echivalent unic.

În structura lor *predomină substantivele:* alături de acestea se mai află însă *adjective, prepoziții* și *conjuncții: aducere-aminte* (amintire), *băgare de seamă* (atenție), *bătaie de cap* (necaz, încurcătură), *bătaie de joc* (batjocură, râs), *dare de mână* (situație, avuție), *încetare din viață* (moarte), *învățare de minte* (cumințire), *luare de cuvânt* (expunere), *părere de rău* (regret), *strângere în brațe* (îmbrățișare), *tragere de inimă* (nădejde, dorință, plăcere), *ținere de minte* (memorie); *aruncătură de ochi* (ochire), *deschizător de drumuri* (pionier), *făcător de bine* (binefăcător); *nod în papură* (cusur), *punct de vedere* (opinie); *verzi și uscate* (palavre) etc.

Gradul de sudură a acestor locuțiuni e direct proporțional cu vechimea și frecvența lor; expresivitatea însă e invers proporțională cu aceste două elemente caracteristice. Să se compare: *aducere-aminte, băgare de seamă* și *părere de rău* (mai vechi) cu *deschizător de drumuri, aruncătură de ochi, nod în papură* și *verzi și uscate* (mai noi).

De obicei flexionează numai primul substantiv din structură (care poate primi articolul hotărât sau nehotărât).

Sintactic, locuțiunile substantivale îndeplinesc aproape aceleași funcții ca și substantivele: *„părerea de rău* îl ajunsese“ (P. Ispirescu); „spuse băiatului să fie *cu* mare *băgare de seamă“* (idem); „îi îndrugă *verzi și uscate,* până ce-l ademeni“ (Antologie II); „Mulțumesc și bogdaproste de *facere de bine“* (Al. Vasiliu); „prefăcându-și glasul a milă și *a părere de rău“* (Antologie II) etc. (subiect, nume predicativ, complement direct, complement indirect, complement circumstanțial de mod etc.).

Scanned with OKEN Scanner

ADJECTIVUL

Istoric, caracteristici, definiție

Este clasa gramaticală care a apărut, ca și numeralul, abia în Evul Mediu, deoarece cuvintele corespunzătoare acestei categorii fuseseră incluse de către antici *în clasa numelui* (se adăugau frecvent termenilor denumiți mai târziu „substantive", cu care formau subiectul logic) și *în clasa verbului* (intrau în structura predicatului logic, al doilea termen al judecății).

Denumirea de *adjectiv* se justifică etimologic, deoarece lat. *adjectivum* însemna „care se adaugă la ceva" (termen preluat de noi prin filieră franceză: *adjectif*). Ea a rămas în gramaticile europene ca o dovadă a predominării criteriului sintactic funcțional în definirea clasei pe care o reprezintă. Definiția lui se bazează însă pe conținut (exprimă „însușiri"); ea a fost revizuită ulterior, obiectându-se că și alte categorii de cuvinte exprimă „însușiri", nu numai adjectivele (de ex. substantivele *bunătate* și *frumusețe).*

Clasa adjectivului *se caracterizează* astfel:

Semantic: prin posibilitatea de a exprima *însușirile sau proprietățile* caracteristice care deosebesc obiectele unele de altele în raport cu forma, dimensiunea, greutatea, volumul, culoarea, cantitatea, temperatura, gustul, prețul, fizicul, profilul moral, materia, elementele componente, originea sau posesorul acestora: *pătrat, rotund, mare, mic; greu, ușor; cilindric, cubic; albastru, roșu; cald, rece; amar, dulce; ieftin, scump; gras, slab; corect, isteț; lemnos, metalic;* (corp) *profesoral,* (cor) *studențesc; ialomițean, vrâncean:* (casă) *țărănească,* (haină) *militară* etc. De asemenea, și în

Scanned with OKEN Scanner

raport cu acțiunea sau cu agentul ei: (scris) *inteligibil,* (mansardă) *locuită,* (lumină) *pâlpâindă;* (activitate) *scriitoricească* etc.

Adjectivul este așadar *o clasă cu autonomie semantică,* cu sens lexical suficient.

Morfologic: printr-o *flexiune* sintetică care ține seama de categoriile gramaticale de *gen,* de *număr,* de *caz* și parțial, de *determinare.* Folosește aceleași morfeme flexionare ca și substantivul (desinențe, articole hotărâte enclitice), *acordându-se cu el în gen, număr și caz* (e vorba numai de adjectivele variabile). Se deosebește însă de substantiv prin faptul că *genul are repercusiuni în flexiunea sa, e un criteriu de flexiune,* prin *posibilitatea de a folosi și articolele demonstrative* ca morfeme flexionare analitice și de a accepta, în mod obișnuit, *combinații sintagmatice cu morfemele comparației* **mai, cel (cea) mai** și **foarte** (la substantiv, o asemenea posibilitate e cu totul accidentală și ea privește numai unele substantive cu conținut calificativ).

Adjectivul este deci *o clasă flexibilă.*

Sintactic: prin posibilitatea de a contracta, în cadrul propoziției, *anumite funcții sintactice* și de *a se combina,* într-un context determinat, *pe rând, cu câte un singur termen.* În mod excepțional *numai adjectivele pronominale relative* și cele nehotărâte cu funcție de relație se *pot combina simultan cu doi termeni,* întocmai ca pronumele relative și pronumele nehotărâte cu funcție de relație, adverbele relative și adverbele nehotărâte cu funcție de relație, verbele copulative, prepozițiile, conjuncțiile și interjecțiile-copule.

Adjectivul este deci *o clasă cu autonomie funcțională și cu distribuție unidirecțională* (parțial și bidirecțională).

Logic: printr-*un conținut noțional suficient,* în virtutea căruia poate dispune de un sens lexical suficient și de funcții sintactice determinate.

Adjectivul este, prin urmare, *o parte de vorbire dependentă,* deoarece constituie, alături de numeral, contextul diagnostic (diferențiator) al substantivului. El este *un cuvânt, secundar,* destinat funcției de atribut (în opoziție cu substantivul, care e un cuvânt primar, destinat funcțiilor de subiect și de obiect). În categoria largă a numelui el ocupă, ca și numeralul, *un loc periferic, de satelit* al substantivului.

Scanned with OKEN Scanner

Adjectivul constituie o sursă stabilă de îmbogățire a clasei adverbului, prin fenomenul denumit *conversiune*, și a vocabularului, în general, prin derivare și compunere.

În concluzie, **adjectivul** *este partea de vorbire care exprimă însușiri ale obiectelor gramaticale; el este caracterizat prin flexiune după gen, număr, caz și, parțial, după determinare, prin autonomie semantică și funcțională, prin distribuție unidirecțională (și parțial bidirecțională) și prin suficiență noțională.*

Clasificare

Adjectivele din limba română au fost clasificate după următoarele criterii:

1. **După criteriul etimologic:**

– *adjective moștenite* din latină și din substrat: *acru, bun, dulce, frumos, negru, verde* etc. (din latină); *aprig, creț, searbăd, sterp, șut* etc. (din substrat).

– *adjective împrumutate* din diverse limbi, în etape diferite: *blajin, cârn, destoinic, mândru, pleșuv, viteaz* etc. (din vechea slavă); *beteag, gingaș, viclean* etc. (din maghiară); *fistichiu, ghiurghiuliu, ortoman, mahmur, murdar* etc. (din turcă); *anost, ieftin, nostim, proaspăt, sigur* etc. (din neogreacă); *bolnáv* (de la slavii sudici); *fain* (de la germani); *actual, constant, dinamic, energic, fenomenal, grav, inerent* etc. (din franceză) etc.

– *adjective* formate pe terenul limbii române prin derivare, compunere și conversiune: *bunicel, buzat, cenușiu, descurcăreț, dulceag, greoi, gustos, mărișor, micuț, negricios, obștesc, puternic, săltăreț, singuratic, stângaci; binevoitor, nemaivăzut, semifabricat, multicolor, gri-închis; bărbată, tremurândă, vestit, asemenea* etc.

2. **După criteriul psihologic-empiric:** adjective *concrete* și adjective *abstracte.*

Sunt concrete adjectivele al căror conținut este reprezentabil în planul senzorial: *aromat, aspru, dulce, mătăsos, negru, strident* etc.

Sunt abstracte adjectivele al căror conținut nu este reprezentabil în planul senzorial: *dornic, inimos, insinuant, iscusit, înțelegător, priceput* etc.

Scanned with OKEN Scanner

3. **După aspectul structurii lor morfematice:** adjective *simple* și adjective *compuse.*

Sunt simple adjectivele care au aspectul unui singur cuvânt, care sunt alcătuite dintr-un singur termen (cele moștenite, cele împrumutate și cele obținute prin derivare sau prin conversiune): *adânc, crud, des, roșu; excelent, mucalit, violent* etc.; *nebunatic, luminat, suferind* etc.

Sunt compuse adjectivele care au aspectul unui grup de termeni, care sunt alcătuite din două sau mai multe cuvinte (cele obținute prin compunere): *antonpanesc, anume, atotbiruitor, binecrescut, bleumarin, cuminte, clarvăzător, cumsecade, deplin, gri-bleu, galben-închis, julvernian, multimilionar, nemaiîntâlnit, semicircular, răuvoitor, româno-francez, social-politic, tehnico-științific* etc. În general, acordul unora din aceste adjective compuse cu substantivul determinat se face prin ultimul element component: om *răuvoitor* – oameni *răuvoitori,* tratat *româno-francez* – tratate *româno-franceze,* condiție *social-politică* – condiții *social-politice* etc. Altele rămân invariabile: scop *anume* – scopuri *anume,* copil *cumsecade* – copii *cumsecade,* haină *gri-bleu* – haine *gri-bleu* etc.

4. **După criteriul flexionar** (morfologic), criteriu tradițional, reformulat în 1961 de Maria Manoliu-Manea în termeni moderni, *după natura opozițiilor* pe care adjectivul le realizează în cuprinsul paradigmei: adjective *variabile* și adjective *invariabile.*

Sunt variabile adjectivele cu două sau mai multe *forme flexionare* (maximum patru, dacă facem abstracție de determinare, de comparație și de vocativ). Gramatica tradițională le împarte în două grupe după un *criteriu istoric* (etimologic), bazat pe terminația de nominativ singular nearticulat în raport cu genul: adjective variabile *cu două terminații,* care continuă clasa adjectivelor latinești cu trei terminații și cu flexiune după declinările I și a II-a latine și care se acordă în gen, număr și caz: *bun – bună* (< lat. bonus – bona – bonum), *frumos – frumoasă* (< lat. formosus – formosa – formosum) etc.; adjective variabile *cu o singură terminație,* care continuă clasele adjectivelor latinești cu două terminații și cu o terminație, cu flexiune după declinatrea a III-a latină și cu acord vizibil numai după număr și caz: *dulce* (< lat. dulcis – dulce), *tare* (< lat. talis – tale),

Scanned with OKEN Scanner

verde (< lat. viridis – viride) etc. Maria Manoliu-Manea le clasifică, mai adecvat, *în trei grupe mari,* după un criteriu care ține seama de comportarea adjectivului în întreaga sa flexiune (criteriul tradițional al „terminațiilor" e insuficient pentru a putea stabili tipurile de flexiune, deoarece „terminațiile" nu mai corespund cu cele din latină, iar adjectivele cu „terminații" identice fac parte din tipuri diferite de flexiune). Astfel:

a) *adjective variabile cu patru forme flexionare,* cu opoziții de gen, de număr și parțial de caz (numai la feminin). Sunt cele mai numeroase. În această grupă sunt cuprinse adjectivele terminate în consoană la masculin singular nominativ (fără desinență): *alb – albă – albi – albe, atent – atentă – atenți – atente, iubit – iubită – iubiți – iubite, crescând – crescândă – crescânzi – crescânde, dobrogean – dobrogeană – dobrogeni – dobrogene, măricel – măricică – măricei – măricele* etc.; adjectivele cu desinența **-u** la masculin singular nominativ: *acru – acră – acri – acre, albastru – albastră – albaștri – albastre* etc.; adjectivele terminate în **-u** semivocalic: *greu – grea – grei – grele, rău – rea – răi – rele.*

b) *adjective variabile cu trei forme flexionare.* Ele se împart în două subgrupe:

– adjective cu opoziții de număr și parțial de caz (doar la feminin) și de gen (numai la singular). Sunt destul de numeroase. În această subgrupă sunt cuprinse: adjectivele terminate la masculin singular nominativ în consoană velară: *adânc – adâncă – adânci, drag – dragă – dragi* etc.; adjectivele derivate cu sufixul **-esc**: *haiducesc – haiducească – haiducești; românesc – românească – românești* etc.; adjectivele derivate cu sufixul **-íu:** *cenușiu – cenușie – cenușii, grijuliu – grijulie – grijulii* etc.; adjectivele neologisme terminate în **-u** vocalic la masculin singular nominativ: *derizoriu – derizorie – derizorii, obligatoriu – obligatorie – obligatorii* etc.; adjectivele *roșu – roșie – roșii* și *nou – nouă – noi.*

– adjective cu opoziții de gen și parțial de număr (numai la masculin); fără opoziție de caz (neutralizată). În această subgrupă sunt incluse: adjectivele derivate în **-tor, -toare:** *răbdător – răbdătoare – răbdători – răbdătoare, silitor – silitoare – silitori – silitoare* etc.; adjectivele derivate cu sufixele

Scanned with OKEN Scanner

-îu și **-ău** și neologismele terminate în **-eu:** *lălău – lălâie – lălâi – lălâie, clănțău – clănțaie – clănțăi – clănțaie, cretaceu – cretacee – cretacei – cretacee* etc.

c) *adjective variabile cu două forme flexionare.* Acestea se împart, la rândul lor, în patru subgrupe:

– adjective cu opoziții de număr și parțial de caz (numai la feminin); fără opoziție de gen. În această subgrupă sunt cuprinse adjectivele cu desinența **-e** la nominativ singular: *dulce – dulci, mare – mari, verde – verzi* etc.

– adjective cu opoziții parțiale de caz (doar la feminin), de gen (numai la singular) și de număr (doar la feminin). În subgrupa aceasta sunt incluse adjectivele derivate în **-ui:** *gălbui – gălbuie – gălbui, verzui – verzuie – verzui* etc. și adjectivele terminate în consoană palatală: *vechi – veche – vechi* etc.

– adjective cu opoziții parțiale de număr (numai la masculin) și de gen (doar la plural); fără opoziție de caz. Această subgrupă cuprinde adjectivele neologisme cu desinența **-e:** *feroce – feroci – feroce, precoce – precoci – precoce* etc.

– adjective cu opoziții de gen și fără opoziții de număr și de caz. În această subgrupă sunt incluse adjectivele terminate în **-i** semivocalic, component al diftongilor **-ai, -ei** și **-oi:** *bălai – bălaie, rotofei – rotofeie, greoi – greoaie* etc.; adjectivele terminate în consoana velară africată **-č:** *dibaci – dibace, stângaci – stângace* etc.

O situație specială are în limba română adjectivul moștenit *june,* semnalată de Solomon Marcus: el are trei forme flexionare, deoarece prezintă omonimia masculin singular și feminin plural; de asemenea, are opoziție de gen, de număr și parțial de caz (numai la feminin).

Sunt invariabile adjectivele cu o singură formă, fără opoziții de gen, de număr sau de caz (neutralizate), fără acord. Ele alcătuiesc o singură grupă în care sunt incluse adjectivele *provenite din adverbe: asemenea, așa, atare, bine, gata;* adjective *provenite din foste locuțiuni adjectivale: anume* și *cumsecade;* adjective *provenite din împrumuturi mai vechi: otova, sadea, coșcogeamite, dita ıai* etc.; adjectivele *neologisme,* neadaptate la sistemul nostru flexionar: *bej, bleu, crem, grena, gri, havan, kaki, lila, maro, oliv, motrice, propice, rococo, șic* etc.; adjectivul primar, de origine

Scanned with OKEN Scanner

latină, *ferice;* adjectivele *pronominale* nehotărâte *ceva, fiece, orice, oarece, alde* și adjectivul interogativ-relativ *ce.*

5. **După criteriul semantic:** adjective *calificative* (descriptive) și adjective *determinative* (pronominale).

Adjectivele calificative (descriptive) exprimă calitățile obiectelor. Ele dispun de *sensuri proprii* și de *sensuri figurate:* hârtie *albă,* om *harnic,* teren *nisipos,* câmpie *înverzită,* colț *pitoresc,* rană *sângerândă;* chip *dulce,* soare *palid,* ochi *întunecat,* copil *luminos,* flăcău *tomnatic* etc.

Adjectivele determinative (pronominale) nu exprimă calități, ci diferite raporturi (posesive, distributive, circumstanțiale etc.), prin care se determină conceptele exprimate de substantive: *însăși* mama, țara *noastră, acești* oameni, *care* zi, *alți* cercetători, *fiecare* oraș, *unele* observații, *nici o* rază etc. Menționăm că, datorită multiplelor asemănări ale acestei categorii de adjective cu pronumele de la care provin (mai ales în ceea ce privește flexiunea), este indicat ca ele să fie analizate în detaliu în cadrul capitolului dedicat pronumelui, la adjectiv figurând numai ca elemente de clasificare și de caracterizare prin opoziție.

În general, adjectivele stau *după substantiv* (poziție normală, mai ales pentru cele variabile calificative; ele stau însă și *înaintea substantivului* (poziție neobișnuită, întâlnită în stilul poetic și în vorbirea afectivă): țară *frumoasă* – *frumoasa* țară, operă *vestită* – *vestita* operă, rană *sângerândă* – *sângerânda* rană etc.; *înșuși* statul – statul *înșuși,* vecinii *noștri* – ai *noștri* vecini, lumea *toată* – *toată* lumea, bogățiile *acestea* – *aceste* bogății etc.

Există însă *adjective care nu pot apărea în urma substantivului* (adjective calificative sau adjective determinative): *bietul* tata – *biata* mama, *care* om, *ce* fapte, *unii* specialiști, *alte* păreri, *ceva* bani, *așa* prieteni, *coșcogeamite* om, *ditamai* băiat, *nici un* exemplu etc. De asemenea, și *adjective care nu pot apărea înaintea substantivului* (adjective calificative sau adjective determinative: lapte *bătut* (acru), varză *călită,* ordine *crescândă,* șină *curbă,* băiat *deștept,* copil *găsit,* forță *motrice,* cal *mort,* teren *patrat,* pagină *ruptă,* fată *speriată,* femeie *vârstnică,* bărbat *bine,* oameni *cumsecade,* haine *gata,* palton *gri,* cer *albastru – deschis,* copil *nou – născut,* câine *sadea* etc. În limbajul poetic, unele apar în poziție proclitică: „Și cade *mortul* cal!“ (G. Coșbuc). În vorbirea afectivă, emfatică, câteva din-

Scanned with OKEN Scanner

tre acestea pot apărea înaintea substantivului: *speriata* fată, *vârstnica* femeie etc. Adjectivul *deștept* capătă în această poziție fie valoare apreciativă, fie valoare depreciativă, în funcție de intonație și gest: „*Deștept* băiat! N-am ce zice!".

6. **După aspectul distribuțional al criteriului sintactic:** adjective *cu distribuție unidirecțională* (toate adjectivele calificative, toate adjectivele determinative de întărire, posesive, interogative, demonstrative și negative precum și majoritatea adjectivelor determinative nehotărâte) și adjective *cu distribuție bidirecțională* (adjectivele determinative relative *care, ce, cât* și *câtă* și nehotărâte cu funcție de relație *oricare, orice, oricât* și *oricâtă).*

Categorii morfologice și flexiune (declinare)

Flexiunea adjectivelor românești se caracterizează prin poziția fixă a accentului (pe radical); ea se realizează prin *forme distincte* (alomorfe) ce variază de la o grupă de adjective la alta și presupune *acordul adjectivelor în gen, număr și caz* cu substantivele pe care le însoțesc.

Genul, numărul și cazul aparțin, la adjectivele variabile, exclusiv formei: ele se explică numai prin referire la substantivele pe care le însoțesc obligatoriu și după care se acomodează (la substantive, genul și numărul reflectau fapte din realitatea materială obiectivă). Acomodarea adjectivelor variabile după substantivele neutre presupune la singular o formă de masculin, iar la plural o formă de feminin cu afixele caracteristice acestora: caracter *frumos*–caractere *frumoase.* Aceste trei categorii morfologice *sunt solidare* (apar simultan în forma adjectivului: bărbatul *tânăr,* femeia *tânără,* bărbații *tineri,* femeile *tinere,* turn *înalt,* turnuri *înalte* etc. Deseori, ele sunt însoțite, ca și la substantive, de alternanțe fonologice în radical, care ajută la distingerea formelor, în mare măsură asemănătoare cu acelea ale substantivului: ostaș *viteaz,* ostași *viteji;* pătură *moale,* paturi *moi;* băiat *cult,* băieți *culți;* om *pribeag,* oameni *pribegi* etc. Este de remarcat că majoritatea adjectivelor neologice nu au alternanțe fonologice: *demn–demnă, energic–energică, grotesc–grotescă, modern–modernă, patriot–pa-*

Scanned with OKEN Scanner

triotă, perfect–perfectă, secret–secretă, sobru–sobră etc. Excepție de la regulă face adjectivul *pitoresc–pitorească.* Printre adjectivele cu radical invariabil amintim pe *acru, activ, bun, dulce, ferice, gata, grav, lacom, mare, necesar, plin, rar, viu* etc.

Pe lângă gen, număr și caz adjectivele românești mai dispun de încă două categorii gramaticale: *de determinare* și de *comparație. Categoria determinării nu este specifică adjectivului,* ci elementului însoțit, adică substantivului. La adjectiv ea este *o problemă de topică* (există prin așezarea adjectivului în fața substantivului nearticulat) și vizează numai articolul hotărât enclitic care, în loc să se atașeze la substantiv, se adaugă adjectivului: *bunul* prieten, (al, a, ai, ale) *bunului* prieten. *Articolul demonstrativ are,* după cum am văzut, *o valoare determinativă vagă,* neprecisă, insuficientă, așa încât *rolul său se limitează la dublarea articolului hotărât enclitic al substantivului,* la clarificarea relației dintre adjectivul subordonat și substantivul regent, la reluarea acestuia din urmă (mai ales că la GD tinde să nu mai flexioneze și să-și anihileze valoarea de morfem al cazului): omul *cel înțelept,* oamenii *cei înțelepți,* (al, a, ai, ale) omului *cel înțelept,* (al, a, ai, ale) oamenilor *cei înțelepți* etc.

Categoria comparației este specifică adjectivelor, datorită conținutului lor semantic: ele exprimă *însușiri comune mai multor ființe, lucruri sau fenomene, însușiri comparabile* (care generează relații comparative în planul conținutului), exprimate prin morfeme și construcții specifice: apă *mai limpede,* apă *foarte limpede* etc.

Trebuie spus că în flexiunea tuturor adjectivelor însoțite de articol hotărât enclitic, indiferent de gen sau de număr, se constată *omonimiile nominativ–acuzativ și genitiv–dativ: bunul* prieten – (al, a, ai, ale) *bunului* prieten; *bunii* prieteni – (al, a, ai, ale) *bunilor* prieteni; *albastra* mare – (al, a, ai, ale) *albastrei* mări, *albastrele* mări – (al, a, ai, ale) *albastrelor* mări etc. Pentru adjectivele feminine aceste omonimii sunt prezente și atunci când nu sunt însoțite de articole hotărâte enclitice: o mare *albastră* – (al, a, ai, ale) unei mări *albastre;* o *bună* colegă – (al, a, ai, ale) unei *bune* colege etc.

GENUL. Formele de masculin ale adjectivelor se termină în consoană dură (uneori element final al sufixelor), în consoană palatalizată sau africată, în **-u** vocalic, în **-u** semivo-

Scanned with OKEN Scanner

calic, în **-i** semivocalic și în **-e** vocalic: *atent, bănățean, cântător, crescând, luminos, lung, măricel, muntenesc, vestit, vechi, stângaci; integru, negru, cretaceu, auriu, molâu, bălai, rotofei, greoi, tehui, limpede, verde* etc.

Formele de feminin ale adjectivelor se termină în desinențele **-ă** (cele care la masculin au ca element final o consoană dură sau un **-u** vocalic) sau **-e** (cele care la masculin au ca terminație o consoană palatalizată sau africată, sufixul **-tor,** un **-i** semivocalic sau un **-e** vocalic): *atentă, bănățeană, crescândă, luminoasă, lungă, măricică, muntenească, vestită, integră, neagră; veche, stângace, cântătoare, cretacee, aurie, molâie, bălaie, rotofeie, greoaie, tehuie, limpede, verde* etc.

Menționăm că adjectivele terminate în **-e** la masculin nu-și schimbă forma la feminin.

Fac *excepție* de la regulile de mai sus adjectivele *roșu* (care face femininul *roșie*), *greu* și *rău* (care fac femininul *grea* și *rea*) și *june*(care face femininul în **-ă:** *june*).

Unele adjective au numai formă de masculin (cele formate cu sufixele **-ău** și **-ălău,** adjective depreciative care capătă frecvent valoare substantivală): *lingău, mâncău, prostălău* etc.

NUMĂRUL. Singularul formelor adjectivale se diferențiază în raport cu genul: *singularul masculinelor* e marcat de aceleași terminații ce caracterizează genul masculin (consoană dură, consoană palatalizată sau africată, **-u** vocalic sau semivocalic, **-i** semivocalic și **-e** vocalic, vezi mai sus), iar *singularul femininelor,* de aceleași terminații care caracterizează genul feminin (**-ă** și **-e,** vezi mai sus). Trebuie reținut că formele adjectivale de feminin singular terminate la nominativ nearticular în **-ie** în hiat și așezate înaintea substantivelor fac genitiv-dativul singular articular în **-íei** (prin adăugarea articolului hotărât **-i**): (al, a, ai, ale) *cenușíei* (câmpii), *argintíei* (ape), *zglobíei* (vrăbiuțe) etc.; cele terminate la nominativ singular nearticulat în **-e** și la nominativ plural nearticulat în **-i,** în aceeași poziție, fac genitiv-dativul singular articulat în **-ii:** (al, a, ai, ale) *dulcii* (înfățișări), *marii* (stăruințe), *tarii* (poziții) etc.

Pluralul formelor adjectivale, de asemenea, se diferențiază în raport cu genul, dar și în raport cu numărul

Scanned with OKEN Scanner

„terminațiilor" de singular sau al formelor flexionare. Astfel, există adjective *cu două forme de plural* (în **-i** masculinele și în **-e** femininele) și *adjective cu o singură formă de plural* (în **-i** și masculinele, și femininele). Din prima categorie fac parte adjectivele cu două forme de singular și cu patru forme flexionare: *amabili–amabile, buni–bune, goi–goale, învățați–învățate, crescânzi–crescânde, integri–integre, munteni–muntene, frumușei–frumușele, grei–grele, vitregi–vitrege* etc.; unele adjective cu două forme de singular și cu trei forme flexionare: *înțelegători–înțelegătoare, molâi–molâie, clănțăi–clănțaie, cretacei–cretacee, juni–june* etc.; adjectivele cu două forme de singular și cu două forme flexionare: *bălai–bălaie, dibaci–dibace, rotofei–rotofeie, greoi–greoaie* etc.; adjectivele neologice cu o formă de singular și cu două forme flexionare: *feroci–feroce, tenaci–tenace* etc. Din a doua categorie fac parte unele adjective cu două forme de singular și cu trei forme flexionare: *mici, întregi, românești, alburii, derizorii, noi, roșii* etc.; adjectivele cu două forme de singular și cu două forme flexionare: *gălbui, vechi* etc.; adjectivele cu o formă de singular și cu două forme flexionare: *moi, reci, repezi* etc.

CAZUL. Adjectivele se conformează acelorași reguli cazuale întâlnite la substantiv. În general, ele au o singură formă de masculin (singular sau plural) pentru toate cazurile: un om *îndrăzneț* – (al, a, ai, ale) unui om *îndrăzneț* – om *îndrăzneț!*, un prieten *drag* – (al, a, ai, ale) unui prieten *drag* – prieten *drag!*, un pom *verde* – (al, a, ai, ale) unui pom *verde* etc. – sau două forme de feminin (singular), una pentru NAc și alta pentru GD: o fată *drăguță* – (al, a, ai, ale) unei fete *drăguțe* – fată *drăguță!*, o lucrare *nouă* – (al, a, ai, ale) unei lucrări *noi*, o câmpie *verde* – (al, a, ai, ale) unei câmpii *verzi* etc.

Excepție fac numai adjectivele formate cu sufixul **-tor, -toare,** care au o singură formă cazuală de feminin (la singular și plural): o fată *muncitoare* – (al, a, ai, ale) unei fete *muncitoare* – fată *muncitoare!*, niște fete *muncitoare* – (al, a, ai, ale) unor fete *muncitoare* – fete *muncitoare!* etc.

Afixele de vocativ din paradigma adjectivelor românești variază în raport cu genul, cu poziția față de substantiv și cu

Scanned with OKEN Scanner

conținutul lexical al acestor adjective. Pentru **masculine** (sau neutre) sunt cunoscute afixe identice cu ale celorlalte cazuri (prieten *drag,* soare *sfânt, onorat* public; prieteni *dragi* – *dragi* copii) sau cu afixul de determinare de NAc (când adjectivul precedă adjectivul posesiv intercalat și substantivul determinat: *bunul* meu tată, *dragul* meu frate, *scumpii* mei părinți) și afixele **-e, -ule** și **-lor** (când adjectivul precedă substantivul): *iubite* coleg, *inimosule* frate, *străvechiule* codru, *măreților* munți. Pentru **feminine** există afixe identice cu cele de NAc (*scumpă* soră, *blândă* lună), cu cele ale tuturor cazurilor (prietene *dragi, scumpe* colege, zări *albastre, măreațe* figuri) sau cu afixele de determinare de NAc (când adjectivul precedă adjectivul posesiv intercalat și substantivul: *draga* mea copilă, *dragile* noastre fete, *scumpele* noastre nepoate) și afixul **-lor:** *frumoaselor* câmpii!

Adjectivele care precedă substantivele în vocativ realizează un fel de *formule de adresare afective,* caracteristice scrisorilor, în care nuanța de politețe sau de apreciere este dată de conținutul lexical al adjectivelor și de intonația lor specială. Folosite singure, tot ca termeni de adresare, ele includ o valoare substantivală, atât la masculin, cât și mai ales la feminin: *bunule!, drăguțule!, iubitule!, mititelule!, scumpule!, tinere!* etc. – *drăguțo!, iubito!, mititico!, scumpo!* etc.

Menționăm că forma adjectivală *dragă* este folosită ca termen de adresare pentru ambele genuri: *dragă* frate – *dragă* soră.

DETERMINAREA. Intervine în flexiunea adjectivului în condiții asemănătoare cu cele de la substantiv. Afixul enclitic de determinare definită se atașează la adjectiv numai când acesta precedă substantivul și nu este precedat, la rândul său, de un adjectiv pronominal: *frumosul* anotimp (dar: anotimpul *frumos,* acest *frumos* anotimp). El contribuie la soluționarea parțială a sincretismelor specifice flexiunii adjectivale, a omonimiilor create: *vechiul* (prieten) – (al, a, ai, ale) *vechiului* (prieten), *vechii* (prieteni) – (al, a, ai, ale) *vechilor* (prieteni); *vechea* (prietenă) – (al, a, ai, ale) *vechii* (prietene), *vechile* (prietene) – (al, a, ai, ale) *vechilor* (prietene). Articolul hotărât enclitic devine astfel *morfem de gen, de număr și de caz.*

Scanned with OKEN Scanner

Alipirea articolului hotărât enclitic la adjective are următoarele consecințe:

– *nu alterează structura fonică și morfematică* a unor adjective, iar articolul fuzionează cu desinența: *albastrul* cer – (al, a, ai, ale) *albastrului* cer, *roșul* soare – (al, a, ai, ale) *roșului* soare etc.

– *modifică structura fonică a desinenței* unor adjective (de la semivocală la vocală plenisonă), iar articolul fuzionează cu desinența: *auriul* păr – (al, a, ai, ale) *auriului* păr: *noul* cartier – (al, a, ai, ale) *noului* cartier, *noile* cartiere – (al, a, ai, ale) *noilor* cartiere; *marea* aventură – (al, a, ai, ale) *marii* aventuri, *marile* aventuri – (al, a, ai, ale) *marilor* aventuri etc.

– *modifică structura silabică a radicalului* adjectivelor (de la două la trei silabe, de la trei la patru silabe sau cinci etc.): *dibaciul* om – *dibacii* oameni; *marele* șantier – *marile* șantiere; *greoiul* sistem – *greoaiele* sisteme; *inimosul* băiat – *inimoșii* băieți; *energica* fată – *energicele* fete etc.

– *anulează desinența* unor adjective, înlocuind-o: *adânca* cugetare, *iminenta* chemare, *crescânda* larmă, *noua* direcție, *bălaia* fată etc.

COMPARAȚIA. Categoria aceasta privește numai adjectivele calificative. Ea are la aceste adjective, două mari *valori relaționale: egalitatea* și *inegalitatea,* valori care presupun o *intensitate relativă* a însușirilor comparate, doi termeni de comparație și o realizare cu mijloace gramaticale (cu formanți sau morfeme). Aceste mijloace gramaticale nu se schimbă; ele sunt cerute de prepozițiile care precedă al doilea termen al comparației.

Valorile relaționale ale comparației în limba română se caracterizează astfel:

Egalitatea presupune însușirea a două obiecte (sau a aceluiași obiect privit în împrejurări diferite) în măsură egală. Este cunoscută sub denumirea tradițională de **comparativ de egalitate.** Ea dispune de morfemul adverbial *deopotrivă* (de), de morfemele locuțional-adverbiale *tot atât* (de), *tot așa* (de), *tot astfel* (de), (tot) *la fel* (de) și de morfemele de legătură (unele locuționale) *ca* (și), *așa ca, la fel cu,*

Scanned with OKEN Scanner

la fel ca (și), *întocmai ca* (și): „Am cumpărat un palton *tot atât de frumos ca al tău*"; „Ion este *tot așa de bun ca și Dan*"; „Soarele e azi *la fel de strălucitor ca și ieri*" etc.

Inegalitatea presupune însușirea a două obiecte (sau a aceluiași obiect privit în momente diferite) într-o măsură mai mare sau mai mică. Ea are *două aspecte:* o inegalitate *non-inclusă* (care privește termenii comparați neincluși într-o totalitate de obiecte) și o inegalitate *inclusă* (care privește termenii comparați incluși într-o totalitate de obiecte).

Inegalitatea non-inclusă are și ea, la rândul ei, două aspecte:

– unul care se referă la superioritatea termenului comparat, non-inclus în totalitatea obiectelor: însușirea este prezentată într-o măsură mai mare. Este denumit tradițional **comparativ de superioritate;** dispune de morfemul adverbial *mai* și de prepozițiile *decât* și *ca:* „Avem ținuturi *mai roditoare decât ale voastre*"; „Ileana e *mai inteligentă ca Sanda*"; „Soarele e astăzi *mai luminos decât ieri*" etc.

– altul care se referă la inferioritatea termenului comparat, non-inclus în totalitatea obiectelor: însușirea este prezentată într-o măsură mai mică. Este denumit tradițional **comparativ de inferioritate;** dispune de morfemele adverbiale *mai* și *puțin* și de prepozițiile *decât* și *ca:* „Aceasta este o carte *mai puțin interesantă decât cealaltă*"; „Vasile e *mai puțin atent ca Viorel*"; „Soarele e azi *mai puțin arzător ca ieri*" etc.

Inegalitatea inclusă are, de asemenea, două aspecte:

– unul care se referă la superioritatea termenului comparat, inclus în totalitatea obiectelor: însușirea este prezentată la cel mai înalt nivel. Este denumit tradițional **superlativ relativ de superioritate;** dispune de morfemele *cel, cea, cei, cele* (articole demonstrative) și *mai* (adverb) și de prepozițiile *din* și *dintre:* „Omul *cel mai corect din colectiv* este Ionescu"; „Monica este *cea mai disciplinată dintre fete*"; „*Cel mai albastru* a fost ieri, nu astăzi" (cerul).

– altul care se referă la inferioritatea termenului comparat, inclus în totalitatea obiectelor: însușirea este prezentată la cel mai scăzut nivel. Este denumit tradițional **superlativ relativ de inferioritate;** dispune de morfemele *cel, mai*

Scanned with OKEN Scanner

și *puțin* și de prepozițiile *din* și *dintre:* „Drumul *cel mai puțin umblat din regiune* este acesta"; „Metoda aceasta este *cea mai puțin acceptabilă dintre toate"; „Cel mai puțin strălucitor* a fost anul trecut, nu anul acesta" (soarele).

Comparativul și *superlativul relativ,* în cadrul cărora se dezvoltă cele două mari valori relaționale ale comparației – egalitatea și inegalitatea – constituie *termenii marcați* ai opozițiilor comparației.

Pozitivul și *superlativul absolut* din gramatica tradițională reprezintă *termenii nemarcați* ai acestor opoziții. Așa-zisul **pozitiv** este unitatea de referire, care prezintă *însușirea obișnuită* a unui obiect, neraportată la nimic (fără termen de comparație), *forma normală a adjectivului,* așa cum o găsim în dicționar, prin care se constată existența unei însușiri, de *o intensitate absolută,* la un obiect izolat. Dimensiunea sau constanta sa semantică este *non-comparația* (nu face apel la cei doi termeni ai comparației și nici la mijloacele gramaticale caracteristice de realizare a acesteia). Pentru aceste motive el poate fi considerat *gradul zero* al comparației (termenul nemarcat): „Purta la butonieră o floare *albă";* „Bradul este *înalt"* etc.

Așa-zisul **superlativ absolut** prezintă *însușirea neobișnuită* a unui obiect, tot neraportată la nimic (fără termen de comparație): *forma anormală a adjectivului* prin care se constată existența unei însușiri, de *o intensitate absolută,* la un obiect izolat. Dimensiunea sau constanta sa semantică este tot *non-comparația* (nici acesta nu recurge la cei doi termeni ai comparației sau la mijloacele gramaticale caracteristice de realizare a acesteia). Aceleași motive fac deci din el *un termen nemarcat* al comparației. Și superlativul absolut îmbracă *două aspecte:* **unul de superioritate,** în care însușirea neobișnuită este concepută *la cel mai înalt nivel* și este redată cu ajutorul unor *mijloace lexicale,* diverse și multiple, dintre care cele mai folosite sunt adverbele de mod *foarte* (lit.), *mult, prea și tare* (pop.): „Am audiat o conferință *foarte interesantă", „Mult bogat* ai fost odată..." (M. Eminescu); „Cerul este *prea întunecat";* „Copiii sunt *tare neastâmpărați"* etc.; **altul de inferioritate,** în care însușirea neobișnuită este concepută *la cel mai scăzut nivel* și este redată cu ajutorul acelorași mijloace lexicale amintite mai sus, la care se adaugă adverbul de mod *puțin:* „Este un om

Scanned with OKEN Scanner

foarte puțin binevoitor", „Mihaela e *prea puțin săritoare* la treburile din gospodărie" etc.

Prin urmare între pozitiv și superlativul absolut există *o anumită echivalență din punct de vedere relațional* (gramatical); diferența dintre ele este *o diferență de intensitate, de ordin semantic* (dintre obișnuit și neobișnuit) creată cu ajutorul unor mijloace lexicale, cum sunt adverbele de mod amintite.

Sistemul comparației în limba română are, cu alte cuvinte, mai multe constante semantice ale termenilor cărora le corespund trei opoziții binare: *pozitiv/non-pozitiv* (însușirea obișnuită, necomparată, adică pozitivul – însușirea neobișnuită, necomparată, adică superlativul absolut), *egalitate/non-egalitate* (însușire comparată, egală, adică comparativul de egalitate – însușirea comparată, inegală, adică comparativul de superioritate și de inferioritate) și *includere/non-includere* (însușirea comparată, cu superioritatea sau inferioritatea termenului inclus, adică superlativ relativ – însușirea comparată, cu superioritatea sau inferioritatea termenului non-inclus, adică tot superlativul relativ).

Întrucât comparația este, în general, rezultatul unei aprecieri subiective, construcțiile de comparativ și de superlativ din limba română cunosc o serie de aspecte gramaticale și stilistice specifice. Astfel, se poate face o distincție între construcțiile din limba literară și cele din limba vorbită sau populară.

Construcțiile de comparativ de inferioritate și cele de superlativ relativ de inferioritate se folosesc foarte rar datorită caracterului lor oarecum artificial.

Nu toate adjectivele limbii române au categoria morfologică a comparației, deoarece unele însușiri, prin natura lor, nu pot exista în grade diferite: *general, particular, mort, viu, principal, secundar, complet, egal, oral, oval, pătrat, unic; endemic, strămoșesc, petrolifer, pulmonar* etc. Totuși, câteva dintre ele pot primi categoria comparației, atunci când includ sensuri figurate: „Acesta e *mai viu* în mișcări decât acela"; „Ăsta e *cel mai întreg* la minte dintre toți" etc. – sau atunci când vorbitorii consideră că însușirile exprimate de ele pot exista în grade diferite: *mai principal, mai general* (aceste construcții nu sunt recomandabile). Conținutul noțional al unor adjective corespunde valorii de superlativ absolut, așa încât el nu

Scanned with OKEN Scanner

mai este apt de a primi „grade de comparație"; *colosal, cumplit, desăvârșit, genial, gigantic, mortal, nesfârșit, perfect, uriaș, veșnic* etc.

De asemenea, împrumuturile latino-romanice din limba română, care reprezintă forme adjectivale de superlativ sau de comparativ, nu mai pot primi categoria comparației, tocmai datorită conținutului lor noțional, corespunzător acestor forme: *maxim, minim, optim, proxim, suprem, ultim; anterior, exterior, inferior, interior, major, posterior, superior, ulterior* etc. În limba vorbită, unele dintre aceste adjective au început să fie folosite la comparativ și superlativ, deoarece sensul lor s-a tocit, iar vorbitorii nu le mai simt cu valorile lor originare: *mai inferior, mai superior, cele mai optime* (nici aceste construcții nu sunt recomandabile).

Funcții sintactice

Adjectivul poate avea următoarele funcții sintactice:

1. *atribut adjectival* (funcție fundamentală): „Paza *bună* trece primejdia *rea*" (I. Zanne); „În locul zilelor *mari* și *frumoase* au venit zile *mici* și *posomorâte*" (I. Al. Brătescu-Voinești); „Și cea dintâi școlăriță a fost *însăși* Smărăndița popii..." (Ion Creangă); „Satul era copleșit de *aceeași* sărăcie" (L. Rebreanu); „Amicul *meu* este foarte iubit de toată lumea" (Al Odobescu); *„...care* român nu și-a dorit patria cu lacrimi, când s-a găsit în străinătate?" (V. Alecsandri).

2. *nume predicativ:* „Biru-i *greu,* podveada *grea*" (G. Dem. Teodorescu); „Lumina e *mai slabă* și-n inimă pătrunde" (V. Alecsandri); *„Frumoasă* ești, pădurea mea, / Când frunza-i încă *rară*" (G. Topârceanu); „Deasupra satului cerul e *posomorât, încruntat, amenințător*" (Zaharia Stancu).

3. *complement indirect: „Din leneș și neastâmpărat* a ajuns harnic și cuminte"; „...mai mulți domni *din buni* să fac răi, iar *din răi* să să facă buni, puțini să află" (I. Neculce).

4. *complement circumstanțial* (de timp, de cauză și de relație): „Noi pe Hanora o știm *de mică*" (E Camilar); „Lupului îi scăpărau ochii... *de flămând*" (Ion Creangă); *De părăsită,* părăsită era ea, căci cucuta, brusturul și urzica moartă creșteau în voie" (C. Hogaș).

Scanned with OKEN Scanner

5. *element predicativ suplimentar:* „Razele străluceau *slabe* și *călduțe* printre crengi goale" (Cezar Petrescu); „Mahalaua înțelenise *îngropată* în troieni" (B. Șt. Delavrancea); „Atunci tu prin întuneric te apropii *surâzândă*" (M. Eminescu).

6. *apoziție:* „Bătrânii, *sărmanii,* nu știau nimic de asta"; „A venit acasă cu chef, *adică beat*".

Valori de întrebuințare

Dacă substantivul este, prin excelență, un mijloc de realizare a comparației și a metaforei, *adjectivul este mai ales* **epitet** (cea mai folosită dintre figurile de stil): *„Tânguiosul* bucium sună. / L-ascultăm cu-atâta drag. / Pe când iese *dulcea* lună / Dintr-o rariște de fag" (M. Eminescu); „Noaptea era *neagră* și *mohorâtă,* noapte de toamnă, *tristă* și *năbușitoare"* (L. Rebreanu); „Dar când știu c-o să vănghețe / Iarna *mizerabilă,* / Mă cuprinde o tristețe / *Iremediabilă"* (G. Topârceanu); „Să știi că visul meu *sălbatec* / S-a mai aprins o dată-n ei" (O. Goga). Întocmai ca și substantivele și verbele (uneori, în combinație cu acestea), ele ajută la realizarea **aliterațiilor:** „...un tropot de copite *potop rotopitor"* (V. Alecsandri) sau la realizarea **personificărilor:** „Ci prin flori întrețesute, printre gratii luna *moale,* / *Sfiicioasă* și *smerită* și-au vărsat razele sale" (M. Eminescu); „Dunărea se aruncă *furioasă,* ocupând cu zgomot cele din urmă stăvilare ce i se mai ridică în cale" (A. Vlahuță); „Pomii din grădini dârdâiau cutremurați de frig, cu niște glasuri *plângătoare* și *ostenite"* (L. Rebreanu).

Adjectivele se folosesc și la exprimarea **repetițiilor:** *„Singuri* cei mari judecători, *singuri* pârâși și *singuri* plinitori legii" (Gr. Ureche); *„Sură*-i sara cea de toamnă; de pe lacuri apa *sură"* (M. Eminescu); „Ploaia cade-n *repezi* picuri, *repezi* fulgerele cad" (G. Coșbuc) – sau **a antitezelor:** „Toate-s *vechi* și *nouă* toate" (M. Eminescu).

Întrucât impresia produsă de gradul cel mai înalt al unei însușiri e foarte puternică, este explicabil de ce superlativul absolut al adjectivelor presupune cele mai numeroase și mai diferite modalități de exprimare a unui asemenea conținut, precum și cele mai multe și mai variate valori stilis-

Scanned with OKEN Scanner

tice. Dacă *foarte,* mijloc lexical de formare a superlativului absolut, a pierdut, prin întrebuințare frecventă, valoarea sa afectivă (în limba populară, datorită topicii inverse, expresivitatea e păstrată: „...el era frumos *foarte,* dar era și fricos" – Halima), *mult, prea* și *tare* o mai păstrează încă: *mult e dulce, prea cumsecade, tare frumoasă.*

Cu atât mai expresive apar însă construcțiile de superlativ absolut, rezultat din combinarea adjectivelor *cu diverse categorii de adverbe* (mai ales de origine adjectivală). Unele dintre aceste adverbe posedă un conținut defavorabil care însă sugerează o emoție foarte puternică, apropiată de frică; ele ajută la *intensificarea însușirilor* (pozitive sau negative) exprimate de adjective: *amarnic* (de harnică), *îngrozitor* (de slab), *înfricoșător* (de singur), *înspăimântător* (de urâtă), *strașnic* (de tare), *teribil* (de adâncă) etc. Uneori, aceste adverbe apar după adjective, fără prepoziția *de:* încurcate *grozav,* rece *strașnic* etc. Pentru unele adverbe de acest tip poziția postadjectivală este singura posibilă: frumoasă *rău.*

Alte adverbe (sau locuțiuni adverbiale), tot de origine adjectivală, posedă un conținut favorabil, care sugerează *uimirea* în fața proporțiilor (mai puțin intense) ale calităților exprimate de adjective: *admirabil* (de înțelegător), *din cale-afară* (de bună), *extraordinar* (de rapidă), *formidabil* (de mare), *minunat* (de frumos), *neînchipuit* (de rece), *nemaipomenit* (de corect), *uluitor* (de proastă) etc. Și la această categorie de adverbe (sau locuțiuni adverbiale) întâlnim poziția postadjectivală, dar în mai mică măsură: „Era un vis misterios și *blând din cale-afară*" (M. Eminescu). Ea e frecventă însă în limba populară, unde capătă o mare expresivitate: „Da' lupul era *flămând peste samă*" (Antologie II, p. 201); „A fost un împărat *viteaz peste fire*" (idem, p. 323): „Apoi veni un leu *groaznic nevoie mare*" (idem, p. 432).

Locuțiunile adjectivale

Sunt *grupări de cuvinte* cu sens unitar care se comportă gramatical ca niște adjective și care dispun de *o expresivitate mai mare* decât aceea a adjectivelor calificative. Cele

Scanned with OKEN Scanner

mai frecvente elemente componente ale locuțiunilor adjectivale sunt **substantivele precedate de prepoziții,** însoțite sau nu de adjective calificative sau determinative, legate sau nu prin conjuncții de alte substantive: contribuție *de valoare* „valoroasă", om *de încredere* „serios", „corect", om *de nădejde* „serios", „corect", om *de ispravă* „capabil"; om *cu sânge rece* „calm"; haine *de zile mari* „alese"; om *în floarea vârstei* „tânăr"; om *în toată firea* „matur"; om *în toată puterea cuvântului* „întreg", „capabil"; o femeie *numai piele și os* „slabă"; om *într-o ureche* „aiurit" etc. Uneori, apar și **pronume demonstrative** precedate de prepoziții (regional): o întâmplare *ca aceea* „deosebită"; **numerale:** om *o dată și jumătate* „serios", „corect"; feciori *tot unu și unu* „aleși"; **verbe cu aspect de supin:** o seară *de neuitat* „minunată", un lucru *de căpătat* „gratuit", un succes *de invidiat* „deosebit", un om *de neînlocuit* „valoros" etc.; **verb cu aspect de indicativ,** precedat de adverbul relativ *cum:* un lucru *cum trebuie* „bun"; **verb cu aspect de imperativ,** precedat de un substantiv în vocativ: o lucrare *de doamne-ajută* „superficială"; **adjective participiale** provenite din locuțiuni verbale, urmate de substantive în dativ sau în acuzativ cu prepoziții: fată *scoasă din cutie* „elegantă", motivare *trasă de păr* „neargumentată", om *scos din fire* „înfuriat" etc.; **adverbe** precedate de prepoziții: partea *de jos* „inferioară", partea *de sus* „superioară"; **interjecții** cu determinări substantivale, precedate de prepoziții; o locuință *ca vai de lume* „necorespunzătoare".

Gradul de sudură a elementelor componente ale locuțiunilor adjectivale e direct proporțional cu vechimea și cu frecvența acestor locuțiuni: cu cât locuțiunea are o vechime și o frecvență mai mare, cu atât gradul de sudură a elementelor componente este mai puternic, iar sensul ei mai depărtat de al acestora: *cu sânge rece* „calm"; cu cât locuțiunea are o vechime și o frecvență mai mică, cu atât gradul de sudură a elementelor componente este mai scăzut, iar sensul ei mai apropiat de acela al formanților: femeie *bună de gură* „guralivă".

Unele *adjective compuse* din limba română de azi nu sunt altceva decât *foste locuțiuni adjectivale* ajunse într-un stadiu foarte avansat de sudură; ele au, fie o formă variabilă: *cuminte* (< cu + minte) și *deplin* (< de + plin), fie o

Scanned with OKEN Scanner

formă invariabilă: *anume* (< a + nume) și *cumsecade* (< cum + se cade). Diferența dintre sensul adjectivului *cuminte* „așezat", „disciplinat" și sensul locuțiunii adjectivale *cu minte* „înțelept" ne arată evoluția semantică a unor asemenea îmbinări (vezi: „Eu sunt om *cu minte* și negustător cinstit" – I. Slavici).

Locuțiunile adjectivale *califică obiectele* întocmai ca adjectivele: om *de geniu* „genial", bătaie *în lege* „zdravănă" etc. De asemenea, ele *pot primi categoria comparației:* „dintre toți copiii, fata cea mai mare era mai tăcută și *mai cu judecată*" (P. Ispirescu); „Băgai de seamă că natura mă dăruise și cu *cele mai de căpetenie* talente" (C. Hogaș). Unele dintre ele pot exprima, prin sensul lor originar, *o idee de superlativ absolut:* o bătaie *soră cu moartea* „foarte tare", o căldură *de moarte,* „foarte puternică", o fată *ruptă din soare* „foarte frumoasă", oștire *cât frunză și iarbă (cât pulbere și spuză)* „foarte multă", o lucrare *de mai mare dragul* „foarte bună" etc. Locuțiunile adjectivale *pot fi însoțite de articole demonstrative:* „Pentru nebunia unei femei nu se cuvine să-ți pierzi prietenii *cei cu credință*" (M. Sadoveanu).

Sintactic, locuțiunile adjectivale îndeplinesc *aceleași funcții ca și adjectivele:* „Mărita-ta, e un străin afară, / Cam trențăros – dar pare-un om *de seamă*" (A. Vlahuță; atribut adjectival); „Băiatul era foarte blând, *de treabă,* nu avea nici un vițiu" (I. L. Caragiale; nume predicativ); „O cred *în stare* de orice" (element predicativ suplimentar).

Câteva locuțiuni adjectivale includ un conținut deprecia-tiv pronunțat și de aici marea lor expresivitate: om *cu două fețe* „fățarnic", om *gros de obraz* „obraznic", om *într-o doagă (într-o ureche),* „aiurit", femeie *lungă de limbă* „clevetitoare", femeie *rea de muscă* „ușuratică" etc.

Scanned with OKEN Scanner

NUMERALUL

Istoric, caracteristici, definiție

Vechii greci și latinii îi includeau în categoria numelor. A fost considerat ca o clasă distinctă abia de către gramaticii evului mediu (denumirea o avem după fr. *numéral* < lat. *numeralis*). Cu timpul, existența sa a fost pusă sub semnul întrebării, deoarece s-a constatat că el este mai mult *un cuvânt dependent,* cu „valoare adjectivală". Așa se și explică încadrarea lui *la adjective* de către I. Heliade Rădulescu (în 1828) și Timotei Cipariu (în 1869), încadrare care a avut ca model gramaticile franceze, unde numeralele sunt trecute la „adjectivele numerale". De asemenea, s-a constatat că, pe lângă „valoarea adjectivală", numeralul mai poate avea și un comportament „substantival–pronominal" sau „adverbial" (vezi: Al. Rosetti și J. Byck, *Gramatica limbii române,* București, 1945 și Luiza Seche, *În jurul categoriei numeralului,* în LR, 1960, 3, p. 63–70). În felul acesta a fost evidențiată *eterogenitatea* numeralului, negându-se în același timp calitatea sa de parte de vorbire de sine stătătoare.

Caracterul eterogen al clasei numeralului a preocupat și pe alți cercetători care au încercat o delimitare mai precisă a acestuia. Astfel, Elena Carabulea considera (în 1960) că tipul reprezentativ al acestei clase ar fi numeralul cardinal „propriu-zis" (absolut) din gramatica tradițională (formele *unu(l) – una, doi – două, trei, patru* etc..., *unsprezece, doisprezece* etc..., *douăzeci, douăzeci și unu* etc.), deoarece: poate exprima atât un număr concret, legat de obiect (*trei* copii – *cinci* au cântat) cât și un număr abstract, nelegat de

Scanned with OKEN Scanner

obiect (*patru + șase = zece*); se organizează în serie; apare numai proclitic și cu funcție de atribut; genitivul și dativul unora din formele sale sunt exprimate cu ajutorul prepozițiilor **a** și **la** sau al articolelor demonstrative *cei – cele;* posedă o flexiune sintetică săracă (numai după gen și caz și numai la formele *unu(l) – una*). Chiar și *sută, mie, milion* și *miliard*, care au o flexiune sintetică cu articole (după număr și caz), rămân, în concepția autoarei, *tot numerale cardinale*, atât prin conținut cât și prin faptul că intră în serie. Toate celelalte categorii amintite de gramatica tradițională în cadrul numeralului cardinal (numerale colective, fracționare, multiplicative, distributive, adverbiale) n-ar fi decât „forme ale unor alte clase de cuvinte" (substantive, pronume, adjective sau adverbe), care interesează mai ales din punctul de vedere al formării cuvintelor. Cât despre așa-zisele numerale cardinale „nehotărâte" ele nu s-ar justifica, deoarece „nu au o formă proprie și nici valoare gramaticală caracteristică", nu exprimă o cantitate numerică propriu-zisă, ci „o noțiune pur cantitativă".

O delimitare mai riguroasă, bazată pe *criterii distributive*, au făcut însă Sanda Golopenția-Eretescu (1964) și Viorica Florea (1965). După părerea Sandei Golopenția-Eretescu clasa numeralului „implică cu necesitate pluralul". Ea ar trebui restrânsă la *numeralele cardinale* moștenite din latină și organizate în serie (*unu(l) – una, doi – două, trei, patru, cinci, șase, șapte, opt, nouă, zece*), care pot apărea independente, și la *construcțiile-numerale*, realizate pe terenul limbii române din numeralele cardinale moștenite (*douăzeci, treizeci, patruzeci; unsprezece, doisprezece, treisprezece; patruzeci și cinci, optzeci și nouă; al doilea – a doua, al treilea – a treia* etc.): La acestea Viorica Florea adaugă *numeralul colectiv*, care are proprietăți distribuționale „comune" cu acelea ale cardinalelor și ale ordinalelor. Prin urmare, *numeralul ordinal* nu constituie în concepția autoarelor o subclasă distinctă, ci *una din cele două forme flexionare ale clasei numeralului* (aceea care exprimă „ordinea"). Și ele exclud din această clasă „numeralele" fracționare, multiplicative, distributive și adverbiale, trecându-le la alte părți de vorbire (la substantive, la adjective și la adverbe). Excepție fac „numerele nehotărâte", de tipul *mulți – multe, puțini – puține, câțiva – câteva, atâția – atâtea,*

Scanned with OKEN Scanner

oricâți – oricâte etc., pe care le păstrează în *clasa numeralului,* deoarece corespund și ele contextelor *câți?, câte?,* specifice acesteia. De asemenea, autoarele consideră că formele *zeci, sută, mie, milion, miliard, bilion și trilion* sunt, de fapt, niște *substantive* (feminine și neutre) care flexionează după gen, număr și caz, și care participă în calitate de *elemente formative,* alături de cele moștenite, la realizarea unora dintre construcțiile-numerale (*douăzeci, o sută, trei sute, cinci mii, un milion, zece milioane, șapte miliarde, două bilioane, patru trilioane* etc.).

Clasa numeralului *se caracterizează* astfel:

Semantic: prin faptul că exprimă un număr abstract, un număr concret, ordinea numerică a obiectelor sau a acțiunilor în spațiu și în timp: *unu(l) – una, doi – două, trei, patru, cinci* etc.; *un* om – *doi* oameni, *o* misiune – *două* misiuni etc.; *al doilea* (caz) – *a doua* (încercare), *al treilea* (obiectiv) – *a treia* (întrecere) etc.

Numeralul este așadar *o clasă cu autonomie semantică,* cu sens lexical suficient. Mai ales în virtutea acestui sens a putut fi delimitat ca o clasă distinctă de către gramatica tradițională.

Morfologic: printr-o *flexiune sintetică după gen și caz, cu totul redusă,* realizată cu ajutorul desinențelor specifice de genitiv-dativ **-ui** și **-ei** (numai la formele cardinalului *unul(l) – una),* și printr-o *flexiune analitică după gen și caz, mult mai dezvoltată,* realizată cu ajutorul articolelor demonstrative (la amândouă categoriile de numerale: cardinale și ordinale).

Numeralul este deci *o parte de vorbire flexibilă,* cu un tip propriu de flexiune.

Sintactic: prin faptul că *poate contracta,* în limitele propoziției, în poziție proclitică sau enclitică, *anumite funcții sintactice,* foarte asemănătoare cu cele ale substantivului, ale pronumelui sau ale adjectivului, precum și *prin posibilitatea de a se combina,* pe rând, într-un context dat, *cu câte un singur termen.* Contextele sale diferențiatoare sunt de tipul *câți?, câte?, al câtelea?, a câta?.* În aceste contexte, el poate ocupa *poziția de centru* (de element independent) – mai puțin, sau *poziția de adjunct* (de element subordonat) – frecvent. Prin această *dublă calitate* numeralul merge pe

Scanned with OKEN Scanner

linia substantivului și a pronumelui, opunându-se adjectivului care e numai adjunct, subordonat.

Numeralul este, prin urmare, *o clasă cu autonomie funcțională* și *cu distribuție unidirecțională.*

Logic: printr-un *conținut noțional abstract, dar suficient,* care-i permite să dispună atât de un sens lexical suficient, cât și de o anumită funcție sintactică.

Numeralul ocupă, în cadrul claselor de cuvinte ale limbii române, *un loc secundar.* Ca și adjectivul, el este *o parte de vorbire mai mult dependentă,* deoarece constituie unul dintre contextele diagnostice (diferențiatoare) ale substantivului, în calitate de determinant. Ca și adjectivul, el este *un cuvânt secundar,* deoarece este destinat în primul rând funcției de atribut. În categoria numelui, el ocupă, ca și acesta, *un loc marginal:* de *satelit* al substantivului.

În consecință, **numeralul** *este partea de vorbire care exprimă un număr abstract sau concret, ordinea numerică a obiectelor sau a acțiunilor în spațiu și în timp; el este caracterizat prin flexiune sintetică foarte redusă, dar și prin flexiune analitică dezvoltată, prin autonomie semantică și funcțională, prin distribuție unidirecțională și prin suficiență noțională.*

Clasificare

Numeralul românesc se clasifică după următoarele criterii:

1. **După criteriul etimologic:**

– *numerale moștenite* din latină: *unu(l) – una (un – o), doi – două, trei, patru, cinci, șase, șapte, opt, nouă, zece, mie, întâi;*

– *numerale împrumutate* din diverse limbi, în epoci diferite: *milion, miliard, bilion, trilion, secund* (din franceză); *prim* și *ultim* (din latină);

– *numerale formate* pe terenul limbii române prin compunere din numeralele moștenite sau împrumutate – prepoziții, conjuncții, articole posesive, articole hotărâte enclitice și particula **-a** (aceasta numai la forma de masculin): *unsprezece, doisprezece, treisprezece... douăzeci, treizeci,*

Scanned with OKEN Scanner

patruzeci... cincizeci și unu, cincizeci și doi, cincizeci și trei etc., *al doilea – a doua, al treilea – a treia, al patrulea – a patra* etc.

– *cu etimologie necunoscută: sută.*

2. **După aspectul structurii lor morfematice:** numerale *simple* și numerale *compuse* (construcții-numerale).

Sunt simple numeralele care au aspectul unui singur cuvânt, care sunt alcătuite dintr-un singur termen (cele moștenite, cele de origine necunoscută și cele împrumutate): *unu(l) – una, doi – două, zece, mie, sută, milion* etc.

Sunt compuse sau *construcții-numerale* numeralele care au aspectul unui grup de termeni, care sunt alcătuite din două sau mai multe cuvinte (cele obținute prin compunere): *unsprezece, doisprezece, patruzeci, șaizeci și doi; al patrulea – a patra* etc.

3. **După criteriul semantic:** numerale *cardinale* și numerale *ordinale.*

Sunt cardinale acele numerale care exprimă un număr abstract sau concret și care corespund contextelor diagnostice de tipul *câți? – câte?: unul(l) – una, doi – două, trei, patru... unsprezece, doisprezece, treisprezece... douăzeci și doi; trei* prieteni, *șase* cărți, *nouă* ore, *doisprezece* judecători, *treizeci și două* de mașini etc.

Sunt ordinale acele numerale care exprimă ordinea numerică a obiectelor sau a acțiunilor, în spațiu și în timp, și care corespund contextelor diagnostice *al câtelea? – a câta?: al doilea* (caz) *– a doua* (repriză); *al treilea* (microfon) *– a treia* (suită), *al o sută douăzeci și unulea (obiectiv)* – a o sută douăzeci și una (primire) etc.

Categorii morfologice și flexiune (declinare)

Categoriile gramaticale morfologice întâlnite în flexiunea numeralului sunt numai *genul* și *cazul.* Ca și la adjective, aceste categorii *aparțin exclusiv formei* (se explică prin referire la substantivele pe care le însoțesc sau le înlocuiesc frecvent și după care se acomodează): *doi* oameni – *două* femei, (al, a, ai, ale) *celor doi* oameni – *celor două* femei, *doi* au venit – *două* au rămas, *celor doi* le-am trimis – *celor*

Scanned with OKEN Scanner

două le-am reținut, *al doilea* obstacol – *a doua* cerere, (al, a ai, ale) *celui de-al doilea* obstacol – *celei de-a doua* cereri; *al doilea* a fost depășit – *a doua* a fost înregistrată, *celui de-al doilea* i s-a permis – *celei de-a doua* i s-a acordat etc.

Numeralul cardinal

Exprimă o noțiune numerică strictă (numărul abstract sau numărul concret). Este numit cardinal (< fr. *cardinal* < lat. *cardinalis* „principal"), deoarece stă la baza tuturor construcțiilor-numerale (a numeralelor compuse). Constituie elementul reprezentativ al clasei. Nu posedă categoriile gramaticale morfologice de număr și de determinare, ci numai pe cele de gen și de caz. E integrat în contexte diagnostice de tipul *câți? – câte?*

Numeralele cardinale primare (de la *unu – una, un – o* la *zece*) sunt cuvinte simple; cele de la *unsprezece* în sus sunt cuvinte compuse, construcții-numerale. De la *unsprezece* la *nouăsprezece* sunt realizate cu ajutorul prepoziției **spre** (luată cu sensul ei originar de „peste", „deasupra"), element de bază în aceste structuri fiind numeralul *zece;* de la *douăzeci și unu* până la *douăzeci și nouă,* de la *treizeci și unu* până la *treizeci și nouă* etc. se realizează cu ajutorul conjuncției **și,** care leagă numeralul de unitatea următoare; *douăzeci, treizeci* etc. până la *nouăzeci* au ca element de bază forma de plural feminin *zèci,* cu valoare substantivală, precedată de unitatea care arată numărul sutelor, miilor, milioanelor etc., sutele, miile etc., zecile și apoi unitățile: *o sută, o mie, un milion* etc. – *o sută douăzeci și unu, două mii patru sute treizeci și doi* etc.

Termenii *sută, mie, milion, miliard, bilion* și *trilion* sunt niște substantive cu flexiune sintetică după gen, număr și caz, iar la plural cu desinențele **-i** și **-e**; ele sunt folosite la realizarea construcțiilor-numerale: *o sută, două sute, trei mii patru sute, cinci milioane* etc. În anumite contexte primesc articole hotărâte enclitice: „Săracile *zecile* / Cum mărită secile! / Săracile *sutele* / Cum mărită slutele! / Săracile *miile* / Cum mărit-urgiile!" (Doine, cântece, strigături); „Unde-a mers *mia* merge și *suta*" (I. Zanne). De la *unu* la *nouă* nu-

Scanned with OKEN Scanner

meralele cardinale sunt juxtapuse substantivului *sută*, iar de la *unu* la *nouăsprezece* celorlalte substantive: *o sută, două sute, trei sute* etc.; *o mie, unsprezece mii, un milion, douăsprezece milioane* etc. De la *douăzeci* înainte numeralele cardinale se leagă de aceste substantive (cu excepția lui *sută*) sau de alte substantive care arată obiectele numărate, cu ajutorul prepoziției **de:** *douăzeci de mii* (de oameni), *douăzeci și cinci de milioane* (de arbori) etc. Prezența prepoziției **de** în asemenea construcții e obligatorie; construcțiile fără **de,** folosite de contabili și vânzători, care sunt influențați de aspectul scris al numeralelor lipsite de această prepoziție, sunt nerecomandabile: *treizeci kilograme, douăzeci și două mii, patruzeci și două milioane* etc.

Din limba vorbită au pătruns în limba literară formele modificate ale unor numerale cardinale compuse, ca *paisprezece* (patrusprezece), *șaisprezece* (șasesprezece) și *șaizeci* (șasezeci). În momentul de față sunt pe cale de a se impune și formele modificate *cinsprezece* (cincisprezece) și *cinzeci* (cincizeci). Contrageri fonetice de acest fel apar și la numeralele *pașopt* (patruzeci și opt), *șapșapte* sau *șapșa* (șapte zeci și șapte) sau în construcții în care numeralul reprezentant al zecilor e urmat de numerale reprezentante ale unităților, ca *douășunu* (douăzeci și unu), *treișdoi* (treizeci și doi), *șaișpatru* (șaizeci și patru), *șapteștrei* (șaptezeci și trei) etc. Asemenea construcții sunt însă nerecomandabile. Tot nerecomandabile sunt și construcțiile regionale sau din limba vorbită, familiară, *unșpe, doișpe, treișpe, paișpe, cinșpe, șaișpe, șaptișpe, optâșpe, nooșpe; unspe, doispe, treispe* etc. – *unșpce, doișpce, treișpce* etc. – *unspce, doispce, treispce* etc. – *unsprece, doisprece, treisprece* etc.

Conținutul numeralelor *unu(l) – una (un–o)* se poate identifica cu *un conținut de singular* (deoarece selectează numai formele de singular ale substantivelor), iar conținutul numeralelor *doi – două, trei, patru, cinci* etc., cu *un conținut de plural* (deoarece selectează numai formele de plural ale substantivelor), fără însă ca prin aceasta să spunem că în flexiunea lor există categoria gramaticală a numărului (ea nu e marcată formal): *unu(l) – una (un – o)* nu au forme de plural, iar *doi – două, trei, patru* etc. nu au forme de singular.

Scanned with OKEN Scanner

Distincție de gen se constată numai la numeralele cardinale simple *unu(l) (un) – una(o), doi – două* și la toate celelalte numerale compuse cu acestea: *doisprezece – douăsprezece, douăzeci și unu – douăzeci și una, douăzeci și doi – douăzeci și două* etc.

Genul nu reflectă la aceste forme un fapt din realitatea materială obiectivă, ci se *explică numai prin referire la substantivele înlocuite sau însoțite.*

În sens strict, numai numeralele cardinale *unu(l) – una (un – o)* se declină după gen și caz, numai ele au o *flexiune sintetică,* prezentând în structura lor desinențele specifice de genitiv-dativ **-ui** și **-ei,** identice cu ale articolului, pronumelui și adjectivului nehotărât cu care sunt înrudite: *unu(l) (un) – una (o),* (al, a, ai, ale) *unui(a) – unei(a).* Toate celelalte numerale cardinale dispun de o flexiune analitică, realizată cu ajutorul articolului demonstrativ, care constituie o marcă a acestui tip de flexiune și care „substantivizează" numeralul, rămas neschimbat din punct de vedere formal: *cei doi, cei șase* – (al, a, ai, ale) *celor doi, celor șase* etc. În limba română populară raporturile de genitiv-dativ mai pot fi exprimate și cu ajutorul prepozițiilor **a** și **la:** părerile *a trei* dintre ei (ele) „părerile celor trei"; hainele *la patru* din ei (ele) „hainele celor patru"; dau *la zece* din ei (ele) „dau celor zece".

Formele **un** și **o,** însoțitoare ale substantivelor, sunt omonime cu acelea ale articolului nehotărât și ale adjectivului pronominal nehotărât. Diferențierea lor se face în context, pe baza opozițiilor create de fiecare în parte (vezi **Pronumele și adjectivul pronominal nehotărât**).

Numeralele cardinale *două, trei* și *patru* intră ca elemente componente în structura unor locuțiuni verbale: *a da pe din două* „a înjumătăți", *a lua la trei* „a certa", *a face în patru* „a împătri".

În mod obișnuit numeralele cardinale și construcțiile-numerale cardinale care însoțesc substantivele stau *înaintea* acestora. Ele pot sta însă *și după substantive,* în trei situații distincte: din necesități prozodice („Păsările *mii* / Și stele făclii" – V. Alecsandri, „O, dormi, o, dormi în pace printre făclii *o mie*" – M. Eminescu); în stilul comercial și administrativ („S-au vândut oi *trei sute* și porci *o mie*"); când in-

Scanned with OKEN Scanner

clud sensul unor numerale ordinale, folosindu-se în locul acestora (capitolul *doi*, anul *trei*, secolul *douăzeci* etc.).

Numeralul cardinal poate îndeplini următoarele **funcții sintactice:**

– *subiect.* „*Doi* pe râu în jos s-au dus" (G. Coșbuc); „*Cei doi* nu prea voiau să primească" (Ion Creangă).

– *nume predicativ:* „Răducane, una și cu una fac *două*" (B. Șt. Delavrancea); „Cu noi se fac *zece*" (M. Sadoveanu); „Lucrurile sunt *ale celor cinci*".

– *atribut-numeral:* „În ziua dintâi *doi* vânători pieriră" (C. Negruzzi); „Locuia în *două* odăițe joase" (D. Zamfirescu); „Înțelegerea *celor patru* ne dă de gândit".

– *complement direct:* „Ascultați acum la mine / Să vă spui și eu *vreo două*" (Șt. O. Iosif); „Și-a măritat o fată. Mai are *trei* în casă" (Zaharia Stancu– ; „I-a primit *pe cei trei* cu multă bunăvoință".

– *complement indirect:* „Călătorul străin și-a luat ziua bună *de la cei doi*" (Ion Creangă); „...ori să faci d-un schimb cu noi / *pentru unul* să-ți dăm doi" (Antologie I); „Le-a transmis *celor opt* părerea sa".

– *complement de agent:* „Proiectul a fost realizat *de cinci*"; „A luat în considerație părerile expuse *de cei zece*".

– *complement circumstanțial:* „Călătorul străin se așează jos *lângă cei doi*" (Ion Creangă; de loc); „Au trecut Dunărea *la 77* și s-au bătut cu turcii" (Zaharia Stancu; de timp); „Au făcut și ăștia *ca cei doi*" (de mod); „N-a putut vorbi *din cauza celor, trei*" (de cauză); „S-a dus *după cei opt*" (de scop); „Le-am procurat *prin cei șapte*" (instrumental); „A plecat *cu cei patru* mai departe" (sociativ); *Cât despre cei șase* nu mai avem nimic de spus" (de relație); *În locul celor doi* n-aș fi procedat așa" (condițional); *„În ciuda celor nouă,* noi vom veni totuși" (concesiv); *„În loc de unsprezece* s-au prezentat numai doi" (opozițional); *„Pe lângă cei cinci* au mai venit încă zece" (cumulativ); *Afară de cei douăzeci* eu n-am mai văzut pe nimeni" (de excepție).

– *element predicativ suplimentar:* „Plecat-am *nouă* din Vaslui" (V. Alecsandri); „I-am socotit *zece* și când colo erau numai opt".

– *apoziție* „Adrian, Paulică și Mihai, *adică trei,* nu puteau trece râul cu o asemenea barcă."

Scanned with OKEN Scanner

Numeralul cardinal are următoarele **valori de întrebuințare:**

a) *Valori precise de întrebuințare* (când numeralele singure au construcțiile în care sunt incluse exprimă sensuri precise sau un număr precis):

– *un număr abstract* (în matematică): *„Cinci* adunat cu *patru* fac *nouă"; „Trei* ori *opt* fac *douăzeci și patru".*

– *un număr concret* (numeralul e folosit fie independent, fie ca însoțitor): *„Patru* dintre ei au plecat, *trei* au rămas"; „Am obținut *opt* bilete pentru *doi* jucători".

– *ideea de restricție numerică:* ca însoțitor al pronumelui personal („Eu *unul* nu cred asta").

– *ca element formativ în structura unor locuțiuni* adjectivale, verbale eliptice și adverbiale *expresive,* care circulă în limba populară și în limbajul familiar: „Erau niște gospodari *tot unul și unul*"; „l-a legat *până la unul*"; „Muncea *de unul singur*"; „Nu-i *tot una* să știi și să nu știi"; *„Din două una*: ori vii, ori nu vii!"; *„Una din două*: s-au pleci, sau rămâi!"; „Și *una, două,* că el nu vine"; „El o ținea *una și bună...*"; „L-a făcut *una cu pământul*"; „Nu s-a lăsat *cu una cu două*"; „Și *nici una, nici două* s-a năpustit asupra noastră".

– *ideea de alternare* (întărită de prezența adjectivului nehotărât *alți),* prin repetarea numeralelor cardinale, însoțitoare ale substantivelor repetate: *„Trei* pași la stânga linișor / Și alți *trei* pași la dreapta lor..." (G. Coșbuc).

– *sensuri limitate* (substantivale): „l-a dat *una,* de-a văzut stele verzi" („o palmă", „o lovitură"); „l-a spus *una* de l-a făcut să tacă" („o vorbă tare").

– *sensuri absolute* (numeralele sunt *simbolurile* anilor, zilelor, orelor, minutelor, vârstelor, ale numerelor purtate de vehicule, ale numărului de sportivi ce alcătuiesc o echipă, ale vitezelor, distanțelor, notelor, etajelor, cotelor, articolelor de lege, sumelor de bani, cantităților comerciale etc.): „Era în *1961"* („în anul 1961"); „Pe *30* se încheie cursurile" („în ziua de 30"); „Terminăm până la *4"* („până la ora 4"); *„Este unu și cinci"* („e ora unu și cinci minute"); „Împlinise *69"* („69 de ani"); „Călătoream cu *83"* („cu troleibuzul 83"); „Am venit cu *1001"* („cu trenul 1001"); *„Unsprezecele* nostru merge bine" („echipa formată din 11 jucători"); „Mergea cu *120* pe oră" („cu viteza de 120 km pe oră"); „Depășise *20 000"* („20 000 de kilometri"); „A luat *9* la LRC" („a luat nota 9"); „Urca la *trei"* („la etajul trei"); „Mâine urcăm la *1400"* („la cota 1400");

Scanned with OKEN Scanner

„Să vedem ce zice *24*“ („articolul 24“); „Avea *100* la el“ („o sută de lei“); „Am cumpărat *două* de mere și *trei* de prune“ („două kilograme de mere și trei kilograme de prune“) etc.

– *sensuri de numerale ordinale* (reflectă o tendință a limbii române vorbite actuale, de înlocuire a. numeralelor ordinale prin cele cardinale, care sunt mai precise din punctul de vedere al numărului și care se rostesc mai ușor, datorită corpului lor fonetic mai redus): capitolul *doi* („al doilea“), paragraful *patru* („al patrulea“); anul *trei* („al treilea“),volumul *cinci* („al cincilea“), pagina *șase* („a șasea“), rândul *zece* („al zecelea“), secolul *douăzeci* („al douăzecilea“), etajul *șapte* („al șaptelea“), felul *doi* („al doilea“), articolul *nouă* („al nouălea“). Folosirea numeralelor cardinale în locul celor ordinale a pătruns și în limba română scrisă: căpitan de rangul *trei* („de rangul al treilea“), tomul *doi* („al doilea“) etc.

– *ca element formativ în structura unor substantive derivate* ce denumesc obiectele propriu-zise: *șeptar, optar, noar* (la jocul de cărți), *sutar, miiar* (în limba familiară) sau *ca substantive* în limbajul matematic; *un doi, doiul,* acest *doi, niște doiuri, doiurile* etc.

b) *Valori neprecise de întrebuințare* (când ele singure sau construcțiile în care sunt incluse exprimă sensuri neprecise sau un număr neprecis):

– *aproximația numerică:* cinci – șase, câteva sute, vreo nouă, cam zece, circa douăzeci, aproape treizeci, aproximativ paisprezece, între zece și douăzeci, ca la zece mii, până la optzeci, zeci, sute, mii, milioane, cu zecile, cu sutele, mii și mii, o mie și-o sută etc.

– *depășirea unei cifre rotunde:* peste o mie, o sută și ceva, două sute și mai bine, mai mult de un milion, mai bine de treizeci de mii, o sută și nu știu câți (câte), treizeci și atâția (de ani) etc.

– *periodicitatea unei acțiuni:* (o dată) la șapte ani, la fiecare doi ani, tot la trei ani, din trei în trei luni etc.

Deși în unele gramatici mai vechi sau mai noi (H. Tiktin, *Gramatica română,* București, 1891; Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române,* București, 1937 și *Limba română contemporană,* București, 1954; Al. Rosetti și J. Byck, *Gramatica limbii române,* București, 1945; *Gramatica limbii ro-*

Scanned with OKEN Scanner

mâne, ed. 1954; *Limba română. Fonetică, vocabular, gramatică,* București, 1956) și în unele cercetări (Sanda Golopenția-Eretescu, *La délimitation de la classe des numéraux,* în RRL, 1964, 5, p. 503–511 și Viorica Florea, *Numeralul. Analiză distributivă,* în LR, 1965, 3, p. 333–343) s-a susținut existența așa-zisului **numeral cardinal nehotărât** în *limba română,* totuși în alte lucrări (Luiza Seche, *În jurul categoriei, numeralului,* în LR, 1960, 3, p. 63–70; Elena Carabulea, *Despre categoria numeralului,* în SCL, 1960, 3, p. 417–421; *Gramatica limbii române* din 1963–1966; Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane* din 1967) ea a fost negată. Studiile privind această problemă controversată ne permit să facem unele precizări. În primul rând, trebuie să observăm că în conținutul lexical al formelor luate în discuție, *mult – multă* (mulți – multe), *puțin – puțină* (puțini – puține), *atât – atâta* (atâți – atâtea), *cât – câtă* (câți – câte) – toate din latină, *câtva – câtăva* (câțiva – câteva) și *oricât – oricâtă* (oricâți – oricâte) – formații românești, se interferează *două referiri: în cazul formelor de singular,* o referire la nume neprecise de lucruri cu o referire la cantități neprecise de obiecte gramaticale, concepute ca un tot indivizibil; *în cazul formelor de plural,* o referire la nume neprecise de ființe sau de lucruri cu o referire la cantități neprecise de obiecte gramaticale, concepute însă fie ca un tot indivizibil, fie ca un tot divizibil. De aici și interpretările diferite date de lingviști unor asemenea forme: adjective cu patru forme flexionare, numerale nehotărâte, pronume și adjective pronominale nehotărâte.

Pentru interpretarea lor ca adjective ar pleda: conținutul de calificare a obiectelor după însușiri de ordin cantitativ, favorabil poziției de determinante cu funcție de atribute (mai ales la singular); cele patru forme flexionare cu același radical; flexiunea după gen, număr și caz; existența parțială a categoriilor comparației și determinării (numai la formele *mult – multă, mulți – multe, puțin – puțină, puțini – puține*); existența desinențelor de plural **-i** și **-e**; existența contextelor de tipul *cât?, câtă?.*

Pentru interpretarea lor ca numerale nehotărâte (e vorba numai de formele de plural) ar pleda: conținutul de calificare a obiectelor după numărul neprecis al acestora; construirea

Scanned with OKEN Scanner

genitiv-dativului cu prepozițiile **a** și **la**; existența contextelor de tipul *câți?, câte?.*

Pentru interpretarea lor ca pronume și adjective pronominale nehotărâte ar pleda: referirea la numele neprecis al obiectelor, favorabilă poziției de elemente independente cu funcție de subiect (la plural) și referirea la însușiri de ordin cantitativ, favorabilă poziției de elemente dependente cu funcție de atribut (mai ales la singular); cele patru forme flexionare cu același radical; flexiunea după gen, număr și caz; existența desinențelor de plural **-i** și **-e;** existența a două tipuri de distribuție: unidirecțională (la *mult – multă, mulți – multe, puțin – puțină, puțini – puține, atât – atâta, atâți – atâtea* și *câtva – câtăva, câțiva – câteva)* și bidirecțională la *cât – câtă, câți – câte* și *oricât – oricâtă, oricâți – oricâte);* forma de G–D în *-or,* asemănătoare cu cea din flexiunea pronominală.

Date fiind caracteristicile amintite, *poate că e mai indicat ca aceste structuri să fie analizate în cadrul pronumelor și adjectivelor pronominale nehotărâte* decât în cadrul adjectivelor sau al „numeralelor nehotărâte" (formele *cât – câtă, câți – câte* pot fi incluse și în grupa pronumelor și adjectivelor interogativ-relative, iar formele *oricât – oricâtă, oricâți – oricâte* și în grupa pronumelor și adjectivelor relative).

Probleme asemănătoare ridică și *construcțiile locuționale* cu sens pronominal nehotărât *o seamă* (de) „câțiva", „câteva", *câte și mai câte* „multe", „atâtea", *de toate* „multe și felurite", *vrute și nevrute* „multe și felurite", *câte toate* „multe", „atâtea", *câte alea* „multe", „atâtea", *nu știu câți* „mulți", *nu știu câte* „multe" etc., discutate la pronumele și adjectivul pronominal nehotărât (vezi mai departe).

Numeralul ordinal

Apare ca o formă diferențiată a numeralului cardinal moștenit sau împrumutat, distinctă de acesta și din punct de vedere semantic: exprimă ordinea numerică a obiectelor sau a acțiunilor în spațiu și în timp; locul pe care acestea îl ocupă într-o înșirare (de aici și denumirea sa: *ordinal* < fr. *ordinal* < lat. *ordinalis).* E un numeral format pe terenul limbii române. Este integrat în contexte diagnostice de tipul *al câtelea? – a câta?.*

Scanned with OKEN Scanner

Este *alcătuit* din numeralul cardinal primar + morfemele discontinue **al** și **a,** care indică ordinea, + morfemele discontinue **-le** și **-a,** care indică genul, + particula aglutinată **-a**, care apare mai târziu și numai la formele masculine: *al doilea – a doua, al treilea – a treia, al douăzeci și doilea – a douăzeci și doua... al trei sutelea – a trei suta* etc. Trebuie reținut că morfemele **al** și **a** (articole posesive), ca și morfemele **-le-** și **-a** (articole hotărâte enclitice) nu au în structura numeralelor ordinale nici o funcție determinativă: ele sunt numai *morfeme ale derivării* numeralelor ordinale de la numeralele cardinale (Valeria Guțu Romalo).

Numeralul cardinal *unu,* din componența numeralelor ordinale, poate primi articol hotărât enclitic (fără funcție determinativă) și particula **-a**: *al o sută unulea, al o mie unulea* etc.

Uneori, numeralele ordinale apar *precedate de articol nehotărât,* mai bine zis între acest articol și substantiv (e vorba de un calc după limbile franceză și germană): un *al doilea* efort, o *a doua* încercare etc.

Conținutul numeralelor ordinale *al doilea – a doua, al treilea – a treia* etc. se poate identifica cu *un conținut de singular,* deoarece selectează numai formele de singular ale substantivelor; nu putem spune însă că în flexiunea lor există categoria gramaticală a numărului (o asemenea categorie nu e marcată formal, iar numeralele amintite nu au forme de plural).

Distincția de gen se păstrează la toate numeralele ordinale: *al doilea – a doua, al treilea – a treia* etc. Ca și cele cardinale, *genul nu reflectă aici un fapt din realitate,* ci se explică numai prin referire la substantivele înlocuite sau însoțite.

Numeralul cardinal moștenit *întâi* (< latină), cu care începe seria numeralelor ordinale, *se poate folosi singur,* întocmai ca un substantiv sau pronume, *sau alături de substantiv,* întocmai ca un adjectiv: „A trecut *întâiul* (întâia)"; *„Întâiul* om a venit ieri"; *„Întâia* furtună s-a dezlănțuit acum doi ani". *Înaintea unui substantiv* primește articol hotărât enclitic și capătă forme după gen și număr: *întâiul* salut, *întâia* chemare, *întâii* oameni, *întâile* cercetări; *după substantiv,* el se folosește numai la singular și pierde articolul și

Scanned with OKEN Scanner

categoria de gen: anul *întâi,* ziua *întâi* (acesta e uzul corect, acceptat de limba literară). *Lipsa aceasta de acord după gen* continuă o situație din limba română veche, unde numeralul ordinal era folosit invariabil (cu valoare adverbială): „Femeia *de-al doilea* e ca mâncarea încălzită" (Ghicitori și proverbe II). Deoarece *este simțit de către vorbitori ca un adjectiv* cu două terminații și *datorită analogiei* cu formele de feminin *a doua* și *a treia,* numeralul ordinal *întâi* primește, atunci când se află după un substantiv feminin, „terminația" **-a** (= articol + particulă), realizând astfel *acordul în gen* cu substantivul determinat (acord ce reflectă o tendință actuală): ziua *întâia,* clasa *întâia* etc. Tot cu „terminația" **-a** apare și atunci când e precedat de prepozițiile **într-** și **dintr-** și de articolul posesiv **a** (folosire tot necorespunzătoare): „Eram elev *într-a-ntâia",* „E un elev *dintr-a-ntâia".* Acest numeral se aglutinează cu prepoziția **de** și dă forma *dintâi,* invariabilă; aceasta intră în contexte cu articol demonstrativ, care devine marca genului, a numărului și a cazurilor genitiv și dativ: *cei dintâi – cea dintâi, cei dintâi – cele dintâi;* (al, a, ai, ale) *celui dintâi – celei dintâi, celor dintâi.* Ea intră ca element formativ în locuțiunea adjectivală *clasa-ntâi(a),* cu sens de superlativ absolut: „E o stofă *clasa-ntâi(a)"* (foarte bună) – sau în locuțiunile adverbiale *mai întâi, întâi și-ntâi, mai întâi și mai întâi, mai întâi și-ntâi de toate,* frecvent folosite în limba populară. *Întâi* include și singur *un sens adverbial,* transformându-se în *adverb:* „A trecut *întâi* o boare / Pe deasupra viilor" (G. Topârceanu).

Toate celelalte numerale ordinale nu-și schimbă forma; ele dispun de *o flexiune analitică,* realizată cu ajutorul articolului demonstrativ, marcă a acestui tip de flexiune și mijloc de „substantivizare" a acestor numerale: *cel de-al doilea – cea de-a doua,* (al, a, ai, ale) *celui de-al doilea – celei de-a doua* etc.

Neologismul *prim – primă* (< latină) este sinonim cu numeralul ordinal *întâi(ul) – întâi(a),* iar neologismul *secund(ul) – secundă(a)* (< franceză < latină) e sinonim cu numeralul ordinal *al doilea – a doua.* Ele au un *comportament substantival-pronominal și adjectival,* asemănător cu acela al lui *întâi(ul) – întâia(a),* în sensul că se pot folosi *singure* sau *ca determinante* ale substantivelor: *„Primul* (secundul) a rămas

Scanned with OKEN Scanner

acolo"; „*Prima* (secunda) dintre ele nu a mai venit"; „*Primul* (secundul) concurent a făcut o declarație ziariștilor"; „*Prima* (secunda) linie este gata". *Înaintea unui substantiv* primesc articol hotărât enclitic și capătă forme după gen și număr: *primul* pas, *prima* întâlnire, *primii* pași, *primele* întâlniri – *secundul* itinerar, *secunda* linie, *secunzii* sateliți, *secundele* semnale; *după substantiv* (folosire rară) ele pierd articolul, dar păstrează categoriile de gen și de număr: factorul *prim* (factorii *primi*), vioara *primă*, (viorile *prime*), factorul *secund* (factorii *secunzi*), cercetarea *secundă* (cercetările *secunde*). Deci *comportamentul morfologic și sintactic* al acestor două neologisme, ca însoțitoare ale substantivelor, *este identic cu acela al adjectivelor calificative cu patru forme flexionare.* Fără articol hotărât, neologismul *prim* apare și atunci când este precedat, după modele străine (franceze și germane), de articole nehotărâte (când e intercalat între articol și substantiv): un *prim* bilanț, o *primă* luare de contact. Acest neologism intră ca *element formativ* proclitic în structura substantivelor compuse care indică funcții sau grade ierarhice: *prim-ministru, prim-solist, primă-balerină.* Familiar, el poate exprima un conținut de superlativ absolut sau poate fi trecut la superlativul relativ, întocmai ca un adjectiv: „reclam, pardon... clondirul cu trei chile... mastică *prima*" (I. L. Caragiale) („de foarte bună calitate"); „E *cea mai prima* dintre toate" („cea mai aleasă", „cea mai bună").

Cu sens de numerale ordinale s-au folosit în limba română veche și termenii moștenți din latină – *primar* și *țărț*, rămași însă cu valoare adjectivală în construcții fixe: văr *primar* „cel dintâi" (vară *primară*), cale *primară* „prima vizită a tinerilor căsătoriți la părinți", timpuri *primare* „timpurile dintâi" – *an țărț* „anul al treilea, din urmă". Tot cu sens de numeral ordinal e folosit și adjectivul neologic latin *terț–terță* „al treilea", „a treia": *terță* persoană.

Numeralul ordinal *a doua* intră ca *element formativ* în structura locuțiunilor adjectivale *de mâna a doua* „inferior, -oară" și *de-a doua oară* „recăsătorit, -ă": „Am intrat într-un local de *mâna a doua*"; „Nici o poamă nu-i amară / Ca omu *de-a doua oară*" (Jarník-Bârseanu). Numeralul ordinal *al doilea* este, de asemenea, element formativ în structura locuțiunii adjectivale și adverbiale *de-al doilea:* „Luca Moșneagu, însurățel *de-al doilea* ...se și aude strigând

Scanned with OKEN Scanner

afară" (Ion Creangă); „Intru ... în grădina cu păpușoi, cari erau prășiți *de-al doilea*" (idem).

Dacă *întâiul–întâia* exprimă punctul de plecare în seria numeralelor ordinale, punctul de sosire e exprimat de neologismul *ultim(ul)–ultimă(a)* (< latină) sau de locuțiunea adjectivală *cel (cea) din urmă*, realizată pe terenul limbii române. Atât neologismul cât și locuțiunea amintită au un comportament substantival-pronominal și adjectival, asemănător cu al lui *întâi(ul)–întâi(a), prim(ul)–prim(a)* și *secund(ul)–secundă(a):* „A sosit și *ultimul (ultima)*"; „*Cel (cea) din urmă* vine cu mașina"; *ultimul* concurent – *ultima* rundă, *ultimii* concurenți – *ultimele* runde; concertul *ultim* – încercarea *ultimă; cel din urmă* armaș–armașul *cel din urmă; cea din urmă* treaptă – treapta *cea din urmă.* La acestea s-ar mai putea adăuga și neologismele *penultim – penultimă* și *antepenultim – antepenultimă.*

Numeralele ordinale și neologismele *primă* și *ultimă* intră ca elemente formative (unele dintre ele însoțite uneori și de particula adverbială **-și**), alături de substantivele *dată* și *oară,* în structura unor *locuțiuni adverbiale cu aspect ordinal* și apropiate ca sens de formațiile numerale adverbiale: *întâia(și) dată (oară), prima dată (oară), a doua oară, a treia oară, a patra oară... a suta oară... ultima oară (dată):* „Dar nu e *întâiași dată* când domnul Moromete își bate joc de noi!" (Marin Preda); „Trecură și *a treia oară* și tot pe argatul cel chel îl lovi cu mărul fata împăratului" (P. Ispirescu).

Numeralul ordinal poate contracta următoarele **funcții sintactice:**

– *subiect:* „Apoi venea *al patrulea ș-al cincilea* cu scorneli..." (B. Șt. Delavrancea); „*Al doilea...* are nume Ghiță Botgros" (M. Sadoveanu); „*Al treilea,* ros de hamuri până la os, abia sufla" (V. Em. Galan).

– *nume predicativ:* „Gălăciuc e *al șaselea* care se prăbușește cu puntea" (Al. Sahia); „Cărțile sunt *ale celui de-al doilea".*

– *atribut numeral:* „Casa avea două săli de mâncare la etajul *întâi" (G. Călinescu);* „După ceasul *al cincilea* au fâlfâit perdelele ceții" (M. Sadoveanu); „Lucrarea *celui de-al treilea* e mai bună".

– *complement direct:* „Cele două femei o duceau de subțiori *pe-a treia* care tușea" (E. Camilar): „L-a ajuns din urmă *pe cel de-al patrulea".*

Scanned with OKEN Scanner

– *complement indirect:* „Am toată stima *pentru cel de-al doilea*"; „I s-a adus la cunoștință *celui de-al patrulea*".

– *complement de agent:* „Fenomenul a fost observat *de cel de-al treilea*"; „Au fost trimise *de către al doilea*".

– *complement circumstanțial:* „S-au dus acasă *la al cincilea*" (de loc); „A procedat *ca al treilea*" (de mod); „N-a văzut *din pricina celui de-al doilea*" (de cauză): „A plecat *după al patrulea*" (de scop sau de timp); „Am obținut datele *grație celui de-al noulea*" (instrumental); „Se întoarce *cu al optulea*" (sociativ); „*Cît despre al treilea* vom mai discuta" (de relație); „*În locul celui de-al doilea,* eu n-aș fi primit" (condițional); „*În ciuda celui de-al zecelea* am câștigat totuși" (concesiv); „*În loc de-al doilea* ne-am trezit cu al treilea" (opozițional); „*Pe lângă al treilea* a mai venit și al patrulea" (cumulativ); „*Cu excepția celui de-al șaselea,* nu mai putem primi pe nimeni" (de excepție).

– *element predicativ suplimentar:* Pe el îl socotesc *al doilea,* nu *primul.*

– *apoziție:* Altul, *al patrulea,* venea cu o lopată.

Construcții – numerale cu distribuții diverse

Au fost considerate de gramatica tradițională ca „subclase" ale numeralului cardinal. Cercetările mai noi au evidențiat însă orientarea lor către alte clase de cuvinte, ținând seama de distribuția cu precădere substantival-pronominală, adjectivală sau adverbială a acestora.

1. **Colectivele** exprimă „ideea de însoțire", *gruparea obiectelor* în spațiu și în timp. Ele au *o distribuție substantival-pronominală și adjectivală.* Sunt formații realizate pe terenul limbii române din numerale cardinale moștenite + morfemul **tus-** (adjectivul nehotărât *toți*): *tustrei, tuspatru, tuscinci, tussase* etc. Sunt folosite mai ales în vorbirea populară și în limbajul familiar. Tot în aceste sfere mai apar și formații alcătuite din numerale cardinale + adjectivul nehotărât *câte* („toate") + particula adverbială **-și-**: *câte(și)trei, câte(și)patru, câte(și)cinci* etc. sau, prin analogie cu *mele,* formațiile de feminin *tustrele, câtetrele* și *câteșitrele.* Toate aceste construcții nu flexionează. *Conținutul de genitiv și de dativ* al acestora poate fi însă exprimat cu ajutorul pre-

Scanned with OKEN Scanner

poziției **la** (în limba populară): „Casele *la câteștrei* erau părăginite"; „Le-a trimis *la tustrei* abonamentele".

Formațiile moștenite *amândoi–amândouă* (< latină) flexionează după caz: *amândoi–amândouă;* (al, a, ai, ale) *amânduror(a), amândoror(a).* În limbajul familiar se folosesc, cu intenții hazlii, formațiile *amântrei* și *amânpatru,* după modelul lui *amândoi* (prin izolarea lui *amân.).* Sinonimele acestora, neologismele de origine latină și italiană, *ambii – ambele* care circulă în limba literară, flexionează după gen și caz: *ambii – ambele;* (al, a, ai, ale) *ambilor – ambelor.* În calitate de determinante, ele nu pot avea decât o poziție proclitică față de regent (în opoziție cu celelalte, care pot avea și o poziție enclitică).

Ideea de „grupare a obiectelor" mai poate fi exprimată în limba română și cu ajutorul substantivelor *pereche* (< latină) și *duzină* (franceză), cu ajutorul îmbinărilor libere din limba literară dintre adjectivele nehotărâte *toți – toate* și numeralul cardinal sau dintre articolul demonstrativ și numeralul cardinal: *toți trei – toate trei* (toate trele), *toți patru – toate patru* etc.; *cei doi, cele trei, cei patru, cele zece* etc. Asemenea construcții sugerează că obiectele gramaticale sunt cunoscute și sub aspectul lor numeric: "Și se însurară feciorii *toți trei* și luară trei surori" (I. Pop-Reteganul).

Formațiile-numeral, amintite mai sus, pot îndeplini următoarele *funcții sintactice: „Amândoi* vom merge-n lume..." (M. Eminescu), „Trei garoafe-n poart-am pus / *Câte trele* mi s-au prins" (Antologie I), *„Tustrei* am ascultat poemul oamenilor și naturii noastre" (E. Camilar; subiecte); „Lucrările *amândurora* erau bune", *„Tustrei* feciorii babei umblau în cărăușie" (Ion Creangă), „...văzu pe *cătetrele* fetele culcate în locul lor" (Antologie II, atribute); „Le-a trimis *pe amândouă* înainte", *„Pe tuspatru* i-a oprit acolo" (complemente directe); „S-a dus amorul, un amic / Supus *amândurora"* (M. Eminescu), *Despre tuscinci* s-au spus aici multe" (complemente indirecte), „Textele au fost redactate *de către amândouă",* „Au fost ajutate *de tustrele"* (complemente de agent); „Munca nu merge *din cauza amândurora"* (circ. de cauză); *„Prin amândoi* se poate obține aprobarea" (circ. instrumental); „A plecat *cu tustrei* la părinți" (sociativ); „Pe Victor și pe Cornel, *pe amândoi,* i-au văzut acolo" (apoziție) etc.

Scanned with OKEN Scanner

2. **Fracționarele (partitivele)** exprimă *o parte* sau *o fracțiune* dintr-un întreg sau dintr-un grup unitar de obiecte. Ele au o *distribuție substantival-pronominală* (prezintă opoziții și desinențe asemănătoare cu cele din flexiunea substantivelor). Sunt, de fapt, *nume ale fracțiilor* și în consecință dispun de o *flexiune nominală*, și de *funcții sintactice* asemănătoare cu cele ale substantivelor obișnuite. Structura acestor formații „savante", livrești, create pe terenul limbii române sub influența matematicii, este următoarea: numerale cardinale moștenite sau împrumutate (exceptând pe *una*) + sufixul de origine substantivală colectivă **-ime**: *doime, treime, pătrime, cincime, șesime* etc.

Ideea de „fracțiune" dintr-un întreg mai poate fi exprimată în limba română și prin substantivele *jumătate* (< latină) și *sfert* (< v. slavă). Substantivul *jumătate* este folosit în limba populară și în limbajul familiar ca element formativ, alături de o formație-numeral adverbială, în cadrul locuțiunii adjectivale, cu valoare afectivă și cu sens de superlativ absolut, *o dată și jumătate:* „E un om *o dată și jumătate*" („strașnic", „foarte capabil"); „E o femeie *o dată și jumătate* („strașnică", „foarte capabilă"). Tot sens de superlativ absolut are și construcția *și jumătate,* după substantivele *om, prost* etc.: „Uite colea, Nicu Tanasache... Acela-i un om *și jumătate*" (M. Sadoveanu). De asemenea, îl găsim și în structura locuțiunii adverbiale *pe jumătate:* „Și totu-atârnă de-un cuvânt / Șoptit *pe jumătate*" (M. Eminescu). În limbajul familiar el capătă sensul de „soție": „Unde ți-ai lăsat *jumătatea?*" („soția"). Și substantivul *sfert* intră ca element formativ într-o locuțiune adverbială: „Nu știe *nici pe sfert* cât tine".

În limbajul matematicienilor s-au impus formații cu sens „fracționar" de tipurile *a patra parte, a opta parte, una a patra, doi a treia, cinci pe opt, trei pe șase etc.,* iar în limbajul familiar formația adverbială cu sens „fracționar", *pe din două,* folosită, la rândul ei, în structura unei locuțiuni verbale („L-a dat *pe din două*", adică „L-a înjumătățit").

Tot un fel de „fracționare" sunt și *formațiile-numeral procentuale* de tipul *cinci la sută* (5%), douăzeci la sută (20%). Acestea pot fi folosite cu funcția de complemente circumstanțiale de mod („Le-a dat *cu doi la sută*") sau ca atribute („A primit o dobândă *de trei la sută*").

Scanned with OKEN Scanner

3. **Multiplicativele** exprimă *o creștere cantitativă, proporțională și precisă* (prin înmulțire) a unei sume, a unei munci, a unei forțe, a unei puteri, a unui efort, a unui câștig etc. sau chiar a unei acțiuni. Așa se explică folosirea lor cu precădere pe lângă substantivele *sumă, muncă, forță, efort, putere, câștig* etc. sau pe lângă verbele *a munci, a se strădui, a câștiga, a se îmbogăți, a răsplăti, a răspunde* etc. precum și *distribuirea lor adjectivală* (identică cu aceea a adjectivelor participiale de tipul *înroșit,-ă) și adverbială* (identică cu aceea a adverbelor de origine adjectival-participială de tipul *grăbit*). Privite din punct de vedere strict morfologic ele sunt, de fapt, *niște adjective cu aspect participial* (provenite de la participiile reale sau aparente, cu sufixul **-it,** ale unor verbe de conjugarea a IV-a, formate, la rândul lor, din numerale cardinale moștenite sau împrumutate ca *doi, trei, patru, cinci, șase, șapte, zece, sută* și *mie* + prefixul **în-**), cu opoziții flexionare după gen, număr și parțial după caz (la feminin) și cu desinențe asemănătoare cu acelea ale adjectivelor calificative cu patru forme flexionare: *îndoit,-ă; întreit,-ă; împătrit,-ă; încincit,-ă; înșesit,-ă; înșeptit,-ă; înzecit,-ă; însutit,-ă; înmiit,-ă. Forma de masculin singular* a fiecăruia dintre aceste adjective poate fi folosită și *ca adverb,* atunci când determină unul din verbele amintite mai sus. În calitate de adjective, multiplicativele îndeplinesc funcțiile sintactice de atribute sau de nume predicative, iar în calitate de adverbe, pe aceea de complement circumstanțial de mod: „A fost un geamăt *întreit*" (G. Coșbuc); „Cu o putere *îndoită*... o smuci pe babă de mijloc" (Ion Creangă); „Câștigul lui este *întreit*"; „Munca lui este *îndoită*"; „...s-a pregătit să-i răspundă *întreit...*" (V. Em. Galan); „– O să-i întoarcem *întreit*... – Ba chiar *împătrit*" (Zaharia Stancu). Când multiplicativele adverbiale se află într-un raport de coordonare copulativă, ele exprimă *o creștere cantitativă aproximativă, neprecisă:* „Dar Ipate se îmbogățise *însutit* și *înmiit*" (Ion Creangă). Ideea de „creștere cantitativă neprecisă" mai poate fi exprimată în limba română și cu ajutorul adjectivului neologic *multiplu,-ă* (< franceză).

Din cauza confuziilor cu participiul *înnoit (< a înnoi),* formația multiplicativă *înnoit,-ă* nu se folosește, iar numeralul *unu* nu se pretează la „multiplicare", datorită sensului său. Dificultățile de formare a structurilor care pornesc de la nu-

Scanned with OKEN Scanner

meralele cardinale *unsprezece, doisprezece* etc. duc la dificultăți de folosire a lor, încât vorbitorii le evită: *înunsprezecit, îndoisprezecit* etc.

Însoțite de articole hotărâte enclitice, formațiile multiplicative cu aspect masculin devin *substantive: îndoitul* (sumei), *întreitul* (efortului) etc.

Cu același sens ca al multiplicativelor *îndoit,-ă* și *întreit,-ă* circulă în limba literară adjectivele neologice *dublu – dublă* și *triplu – triplă* (< franceză); tot în limba literară, însă mai rar, apar adjectivele neologice *cvadruplu,-ă* și *chintuplu,-ă* (< franceză), ca sinonime ale multiplicativelor *împătrit* și *încincit.*

În sens invers, pentru a exprima *o scădere cantitativă,* proporțională și precisă, este folosit în limba română adjectivul participial *înjumătățit, -ă.*

4. **Distributivele** exprimă *repartizarea* precisă a obiectelor în spațiu și în timp, „pe grupe egale". Au *o distribuție adverbială* și sunt alcătuite din numeralele cardinale moștenite sau formate pe teren românesc + adverbul *câte,* căpătând *configurația unor locuțiuni adverbiale: câte unul(l) – câte una, câte doi – câte două, câte trei, câte patru, câte cinci* etc. Uneori, apar cu numeralele cardinale repetate, imediat sau la distanță: *câte unul unul, câte două două, câte doisprezece doisprezece* etc. – *unul câte unul, doi câte doi, treisprezece câte treisprezece* etc.; alteori se repetă și adverbul *câte: câte doi, câte doi – câte paisprezece, câte paisprezece* etc.

Atunci când numeralul cardinal din structura lor este dublat de alt numeral cardinal, de obicei imediat următor, el exprimă *o distribuție aproximativă, neprecisă: câte doi-trei, câte trei-patru, câte patru-cinci* etc. – „...și când clămpăneam ceaslovul, *câte zece-douăzeci* de suflete prăpădeam deodată" (Ion Creangă). Funcția sintactică pe care o îndeplinesc distributivele este aceea de complement circumstanțial de mod: „...începem și noi a ne strecura *câte unul, unul* spre gazdă" (Ion Creangă): „Se opresc *câte două"* (M. Sadoveanu); „Merg pe stradă *patru câte patru".* Ele mai pot însă contracta și funcțiile sintactice de *complement direct* sau de *complement indirect* (rar, când au *o distribuție substantival-pronominală*): „Voinic ia caii de aramă și dă la fiecare frate *câte unul"* (Antologie II); „Le dă drumul... *la câte zece, la câte o sută"* (T. Arghezi). Uneori, și pe

Scanned with OKEN Scanner

aceea de *atribut* (când se folosesc ca *determinante ale substantivelor*): „Ne-a dat *câte trei* mere și un covrig" (B. Șt. Delavrancea).

Ideea de distribuție precisă a obiectelor se mai poate exprima în limba română populară și cu ajutorul numeralului cardinal și al prepoziției **de,** care se interpune între acest numeral și substantiv: „Ne-a dat *doi* (lei) *de* om"; „Ni s-au oprit *zece* (lei) *de* persoană („câte doi lei, câte zece lei").

5. **Adverbialele** arată *de câte ori* se îndeplinește precis o acțiune (sens iterativ) sau *de câte ori* însușirea (caracteristica) exprimată de un adjectiv (adverb) este superioară sau inferioară altei însușiri (caracteristici). Aceasta înseamnă că *adverbialele sunt elemente de repetiție care însoțesc și determină* (întocmai ca adverbele) *un verb, un adjectiv* sau *un adverb: „De trei ori* neînfricoșatele șiruri ale lui Mihai *se reped* de pod" (A. Vlahuță); „...părul s-a făcut *de o mie de ori mai înalt* de cum era..." (Ion Creangă); „Acest tânăr a recitat *de zece ori mai bine* decât celălalt". Ele au, cu alte cuvinte, *o distribuție adverbială* (de aici și denumirea lor) și *aspect de locuțiuni adverbiale.* Sunt alcătuite din numeralul cardinal sau din termenii moșteniți sau împrumutați *sută, mie, milion, miliard* etc + prepoziția **de** (care nu apare în capul seriei) și substantivul *ori: o dată, de două ori, de trei ori, de patru ori, de cinci ori, de șase ori* etc. Prin sens, distribuție și funcție *se aseamănă cu multiplicativele,* putându-se uneori înlocui reciproc: „Am dat *de două ori*" = „Am dat *îndoit*". Îndeplinesc funcția sintactică de *complemente circumstanțiale de mod* (când sunt folosite în relație cu verbul) sau de *atribute* (când sunt folosite în relație cu substantivul): „Le-a scris *o dată,* le-a scris *de două ori, de zece, de o sută de ori* și cu atât mai bine înțelegea..." (I. Slavici); „Cititul *de două ori* nu strică".

Aceste structuri pot exprima și *ideea de repetare neprecisă,* atunci când termenii cu comportament substantival, *zece, sută, mie, milion, miliard,* etc. au forme de plural: *de zeci de ori, de sute de ori, de mii de ori, de milioane de ori* etc. – „Milioane de tineri au coborât până acum *de mii de ori* în fundul puțului" (Geo Bogza).

În contexte în care apar substantive ce au la bază noțiuni temporale, adverbialele pot exprima *periodicitatea unei*

Scanned with OKEN Scanner

acțiuni (în acest caz, în structura lor e inclus uneori și adverbul *câte*): „Găina babei se oua *de câte două ori* pe fiecare zi" (Ion Creangă); „Să se afle că eu, *o dată* pe săptămână, slugărnicesc" (B. Șt. Delavrancea).

Tot cu sens iterativ și cu valoare adverbială sunt folosite și locuțiunile adverbiale *de multe ori, de atâtea ori* și *de nenumărate ori,* construite după modelul adverbialelor, dar în locul numeralului cardinal apar adjectivele nehotărâte *multe* și *atâtea* sau adjectivul participial negat *nenumărate*; de asemenea, și neologismele *bis* „de două ori" și *ter* „de trei ori", care uneori pot indica repetarea paginilor unei lucrări sau a numărului caselor: *p. 32 bis* și *46 ter; nr. 3 bis.*

Nu trebuie să confundăm așa-zisele adverbiale iterative, amintite mai sus, cu locuțiunile adverbiale cu aspect ordinal, în care intră substantivele *dată* și *oară* + numeralele ordinale + uneori și particula adverbială **-și**: *întâia(și) dată (oară), prima dată (oară) – a doua oară, a treia oară, a patra oară* etc. – „La șase dimineața când sirena sună *a treia oară,* oamenii din schimbul întâi se îndreaptă din toate părțile minei spre gura puțului " (Geo Bogza).

Nu trebuie să confundăm formația-numeral adverbială *o dată* „o singură dată" (precedată adeseori de adverbele de mod *numai, doar* sau *încă*), cu adverbul simplu *odată* „cândva", „odinioară", „deodată", diferit și ca sens, și ca scriere: *„O dată* am scris bine și de două ori prost" (aici formație-numeral adverbială); „A fost *odată* („odinioară") ca niciodată" sau „Cum l-a văzut, *odată* („deodată") s-a repezit la el" (aici adverb).

Scanned with OKEN Scanner

PRONUMELE

Istoric, caracteristici, definiție

Termenii cu valoare pronominală erau incluși în clasificările lui Platon și Aristotel în categoria mare a numelor, deoarece apăreau ca „indicatori intuitivi" ai substantivelor, ca elemente care „concretizau", care „dădeau formă" substantivelor, putând uneori îndeplini funcția de subiect logic. Filozofii stoici și învățații alexandrini le-au delimitat însă sfera și i-au considerat ca o clasă de sine stătătoare în cadrul clasificării preluate de ei de la Aristotel. Acești termeni au continuat să existe astfel grupați și în clasificările ulterioare ale lui Aristarh, Dionysios Thrax și Remmius Palaemon, de unde s-au transmis tuturor gramaticilor europene. Clasa pronumelui, a cărei denumire în limba română este justificată etimologic (< lat. *pronomen* „pentru nume", preluat de noi prin filieră franceză: *pronom*), constituie un al doilea exemplu (alături de adjectiv) de parte de vorbire definită mai ales printr-o particularitate sintactică (ce decurge dintr-una semantică): prin posibilitatea de a se substitui substantivului, de a-l înlocui. Criticile aduse clasificărilor tradiționale, în general, și caracterului *eterogen* al clasei pronumelui, în special, n-au eliminat-o din rândurile părților de vorbire. Și definiția pronumelui a fost revizuită, invocându-se faptul că și numeralele pot „substitui" substantivele.

Clasa pronumelui este o clasă *cu un număr relativ de termeni*, dar cu o *frecvență foarte mare*. Ea se caracterizează astfel:

Semantic: printr-un *conținut lexical foarte abstract* (de aci impresia de „insuficiență" semantică invocată de unii

cercetători), greu de delimitat ca grad, dar suficient pentru a favoriza contractarea unor funcții sintactice. Acest conținut *se referă la ființe și lucruri* (fără a le „denumi") *după un raport al vorbirii bine determinat* (de persoană, de politețe, de posesie, de circumstanță, de identitate etc.), raport care devine „palpabil" numai în cadrul relațiilor sintagmatice din propoziție și din frază. Prin gradul înalt de abstractizare a conținutului său lexical, *pronumele se apropie de instrumentele gramaticale* (de articol, de prepoziție și de conjuncție). Pronumele este deci *o clasă cu autonomie semantică.*

Morfologic: printr-o *flexiune sintetică,* bazată pe categoriile gramaticale de *gen* (criteriu de flexiune la majoritatea pronumelor), *număr* și *caz,* preluate de la substantivele pe care le înlocuiesc (prin aceasta se apropie de flexiunea nominală a substantivelor și a adjectivelor). În ciuda categoriilor gramaticale comune cu acelea ale flexiunii nominale, *flexiunea pronumelui este totuși o flexiune specifică* (pronominală), deoarece se mai bazează parțial și pe categoria gramaticală de *persoană;* nu flexionează cu ajutorul articolului hotărât enclitic (excepție *dânsul-dânsa*); nu primește categoria determinării; are corespondente adjectivale acordate și parțial omonime (la majoritatea speciilor pronominale); dispune parțial de desinențe specifice de genitiv-dativ (**-ui, -ei, -or**), diferite de acelea ale substantivelor și adjectivelor, precum și de forme paralele, accentuate și neaccentuate (cel personal și cel reflexiv) etc. Pronumele nu se încadrează deci în sistemul de determinare nominală (L. Hjelmslev), ci formează *o clasă flexibilă distinctă,* cu forme destul de variate.

Sintactic: prin posibilitatea de *a contracta,* în limitele propoziției, întocmai ca și substantivul pe care-l *substituie,* în contexte asemănătoare (datorită referințelor apropiate de conținut), precum și prin posibilitatea *de a combina, pe rând, cu câte un singur termen,* într-un context determinat (fac excepție de la această regulă numai *pronumele și adjectivele relative și pronumele nehotărâte cu funcție de relație,* care se pot combina, simultan, *cu câte doi termeni* în cadrul frazei și care se apropie astfel de conjuncții). Datorită conținutului său noțional și lexical atât de abstract, nu toate combinațiile pe care le realizează sunt atât de variate și atât de concludente ca acelea ale substantivului. De asemenea,

Scanned with OKEN Scanner

în funcție de natura acestui conținut, majoritatea pronumelor *presupun un antecedent* de care sunt legate prin acord (numai pronumele personale, de persoana I și a II-a, interogative și nehotărâte nu implică prezența acestui antecedent). Prin urmare, pronumele este *o clasă cu autonomie funcțională și cu distribuție unidirecțională* (parțial și cu distribuție *bidirecțională).*

Logic: printr-*un conținut noțional abstract,* mai sărac decât al substantivului, dar *suficient* pentru a putea dispune de un sens lexical care să-i permită contractarea unor funcții sintactice determinate.

Pronumele este *o parte de vorbire independentă,* deoarece prin capacitatea sa de a înlocui substantivul preia și atribuțiile acestuia, tot ca parte de vorbire independentă. El este *un cuvânt primar,* destinat funcțiilor de subiect și de obiect (ca și substantivul). În această calitate *poate primi un determinant adjectival* care se acomodează după el în privința genului a numărului și a cazului: „Am primit cinci garoafe de culori diferite. Aceea *albă* era mai parfumată decât celelalte". Prezența sa în limbă are o foarte mare importanță, deoarece *prin el se evită repetarea supărătoare a substantivelor,* se dă o notă de varietate contextelor și se evidențiază poziția subiectului vorbitor față de conținutul comunicat.

În concluzie, **pronumele** *este partea de vorbire care substituie numele; el este caracterizat printr-un conținut lexical foarte abstract, printr-o flexiune specifică după gen, număr și caz (parțial după persoană), prin autonomie semantică și funcțională, prin distribuție unidirecțională (parțial și bidirecțională) și prin suficiență noțională.*

Clasificare

Pronumele din limba română se clasifică după următoarele criterii:

1. **După criteriul etimologic:** pronume *moștenite* din latină și pronume *create* pe terenul limbii române din elemente de origine latină.

Sunt moștenite din latină următoarele categorii de pronume: pronumele personale propriu-zise *(eu, tu, el – ea,*

Scanned with OKEN Scanner

noi, voi, ei – ele); pronumele posesive: *al meu – a mea, al tău – a ta, al său – a sa, al nostru – a noastră, al vostru – a voastră;* pronumele reflexive; *sie, și, sine, se;* unele pronume demonstrative: *acesta – aceasta, aceștia – acestea, acela – aceea, aceia – acelea, ăsta – asta, ăștia – astea, ăl – a;* pronumele interogativ-relative: *cine, care, ce, câți – câte;* pronumele nehotărâte: *unul – una, altul – alta, alții – altele, toți – toate, cutare, atâția – atâtea, mulți – multe, puțini – puține;* unele pronume negative; *nimeni, nimic (a).*

Sunt formate pe terenul limbii române din elemente de origine latină: *pronumele personale de persoana a III-a sinonime și paralele* (dânsul, dânsa, dânșii, dânsele); *pronumele personale de politețe* (dumneata, dumneavoastră, dumnealui, dumneaei, dumnealor); *pronumele de întărire* (însumi, însămi, însuți, însăți, însuși, însăși, înșine, însene, înșivă, însevă, înșiși, înseși – însele); *unele pronume demonstrative* (acestălalt, aceastălaltă, aceștilalți, acestelalte, celelalte, celălalt, cealaltă, ceilalți, ăstălalt, astălaltă, ăștilalți, astelalte, ălălalt, ailaltă, ăilalți, alelalte, același, aceeași, aceiași, aceleași); *unele pronume relative* (cel ce, ceea ce, cei ce, cele ce); *majoritatea pronumelor nehotărâte* (oricine, orișicine, oricare, orișicare, orice, orișice, oricâți, oricâte, oarecine, oarecare, oarece, fiecine, fiecare, fiece, cineva, careva, ceva, câțiva, câteva, altcineva, altcareva, altceva, vreunul, vreuna); *unele pronume negative* (nici unul, nici una).

2. **După aspectul structurii lor morfematice:** pronume *simple* și pronume *compuse.*

Sunt simple pronumele care au aspectul unui singur cuvânt, care sunt alcătuite dintr-un singur termen (cele moștenite): *eu, noi, sie, și, se, acesta, acela, aceea, care, ce, cât, unul, una, altul, alta, toți, toate, nimeni, nimic* etc.

Sunt compuse pronumele care au aspectul unui grup de termeni, care sunt alcătuite din două sau mai multe cuvinte (cele obținute prin compunere): *dânsul – dânsa, dumneata, dumneavoastră, însuși, însăși, al meu, al tău, al său, acestălalt, aceastălaltă, același, aceeași, cel ce, ceea ce, oricine, oricare, fiecine, fiece, cineva, ceva, altcineva, altceva, vreunul, vreuna, nici unul, nici una* etc.

3. **După criteriul semantic:** pronume **personale:** *eu, tu, el – ea, noi, voi, ei – ele, dânsul – dânsa, dânșii – dânsele, dumneata – dumneavoastră, dumnealui – dumneaei;*

Scanned with OKEN Scanner

pronume **de întărire:** *însumi – însămi, însuți – însăți, însuși – însăși, înșine – însene, înșivă – însevă, înșiși – înseși, însele;* pronume **reflexive:** *sie, sieși, și, sine, se;* pronume **posesive:** *al meu – a mea, al tău – a ta, al său – a sa, al nostru – a noastră, al vostru – a voastră;* pronume **demonstrative:** *acesta – aceasta, acela – aceea, același – aceeași;* pronume **interogativ-relative:** *care, cine, ce, câți – câte, cel ce – ceea ce;* pronume **nehotărâte:** *oricine, oricare, orice, vreunul – vreuna;* pronume **negative:** *nici unul – nici una, nimeni, nimic(a)* etc.

4. **După criteriul flexionar:** pronume *variabile* și pronume *invariabile.*

Sunt variabile pronumele care au două sau mai multe *forme flexionare* (marea majoritate a pronumelor): *eu, mie, îmi, mi, (pe)mine, mă, m-, noi, nouă, ne, ni, (pe) noi, ne; acesta,* (al, a, ai, ale) *acestuia, aceștia,* (al, a, ai, ale) *acestora; cine,* (al, a, ai, ale) *cui; nimeni* (al, a, ai, ale) *nimănui(a); dânsul,* (al, a, ai, ale) *dânsului, dânșii,* (al, a, ai, ale) *dânșilor; altul,* (al, a, ai, ale) *altuia, alții,* (al, a, ai, ale) *altora* etc. Pronumele variabile pot fi și ele împărțite în două subgrupe, în raport cu existența sau cu non-existența categoriei de persoană în flexiunea lor: *pronume variabile cu categoria persoanei* (cele personale, de întărire, reflexive și posesive) și *pronume variabile fără categoria persoanei* (cele demonstrative, interogativ-relative, nehotărâte și negative).

Sunt invariabile pronumele care au *o singură formă* (numai câteva nehotărâte și unul interogativ-relativ): *ceva, fiece, fiștece, orice, oarece, altceva, ce.*

5. **După aspectul funcțional al criteriului sintactic:**

– pronume care introduc propoziții enunțiative propriu-zise (pronumele relative) sau interogative directe (pronumele interogative).

– pronume care nu introduc propoziții. Dintre acestea unele nu pot deveni adjective pronominale: pronumele personale și pronumele reflexive; altele pot deveni adjective pronominale: pronumele de întărire, posesive, demonstrative, nehotărâte și negative; unele pot fi legate la dreapta lor de un adjectiv: acesta *roșu,* acela *alb,* unul *deștept,* altul *prost,* cineva *priceput,* ceva *bun,* vreunul *potrivit,* câțiva *pregătiți,* altceva *mai ușor,* nimic *nou* etc.; altele nu pot fi legate la dreapta lor de un adjectiv: cele de întărire, cele

Scanned with OKEN Scanner

posesive, unele nehotărâte *(tot, fiecine),* unele demonstrative *(același, celălalt, cestălalt* etc.*)* și unele negative (nimeni).

6. **După aspectul distribuțional al criteriului sintactic:**

– pronume care apar fără restricții în contexte în care pot apărea și substantivele: *el – ea, ei – ele; acela – aceea, aceia – acelea* etc.

– pronume care se folosesc numai în contexte care presupun prezența în comunicare a unui adverb de negație: *nimeni, nimic, nici unul – nici una.*

– pronume care nu au decât anumite contexte comune cu substantivul și cu celelalte pronume: *eu, tu, noi* și *voi.* Ele nu pot înlocui substantivele în nominativ, în contextele în care acestea sunt însoțite de verbe-predicat la persoana a III-a: *Studentul scrie,* dar nu *Eu scrie;* pot însă înlocui substantivele în nominativ, în contextele în care acestea sunt însoțite de conjunctivul perfect sau gerunziu: *omul să fi venit, acela să fi venit > plecând omul, plecând acela > plecând eu, tu, noi, voi.* Formele de vocativ **tu** și **voi** înlocuiesc substantivele în vocativ, însoțite de verbe la imperativ: *„Ioane,* pleacă!“ > *„Tu,* pleacă!“, *„Copii,* mai rămâneți!“ > *„Voi,* mai rămâneți!“; celelalte forme cazuale ale pronumelui personal propriu-zis înlocuiesc, în general, substantive sau alte pronume, în contexte comune: *omului îi spune, acestuia îi spune > mie îmi spune, ție îți spune, nouă ne spune, vouă vă spune; pe om îl spune, pe acesta îl spune > pe mine mă spune, pe tine te spune, pe noi ne spune, pe voi vă spune.*

– *pronume cu distribuție unidirecțională* (pronumele personale de întărire, reflexive, posesive, interogative, demonstrative, nehotărâte și negative) și *pronume cu distribuție bidirecțională* (numai pronumele relative și cele nehotărâte cu funcție de relație).

Pronumele personal

Este pronumele care se referă la persoane după cele trei aspecte ale raportului lor față de vorbire.

Formele sale se grupează în trei categorii distincte: pronume personale *propriu-zise* (moștenite direct din latină),

Scanned with OKEN Scanner

pronume personale *de persoana a III-a, sinonime și paralele* cu cele propriu-zise (formate pe terenul limbii române) și pronume personale *de politețe* (formate tot pe terenul limbii române).

Pronumele personale propriu-zise

Desemnează *persoana gramaticală care vorbește* (locutorul, agentul, vorbitorul, emițătorul, transmițătorul, destinatorul sau persoana I); *persoana gramaticală cu care se vorbește* (interlocutorul, conlocutorul, pacientul, receptorul, destinatarul sau persoana a II-a); *non-persoana gramaticală* (non-locutorul și non-interlocutorul), denumită convențional persoana a III-a, care presupune o infinitate și o diversitate de obiecte gramaticale.

Dispune de o flexiune specifică, pronominală, de forme distincte care țin seama de categoriile gramaticale de *persoană,* de *număr,* de *caz* și parțial de *gen* (numai la persoana a III-a, ca o consecință a multitudinii și diversității obiectelor gramaticale reprezentate). Prin urmare, formele de persoana I și de persoana a II-a, diferite între ele din punctul de vedere al bazei (al radicalului), nu disting genul și se opun formelor de persoana a III-a (care au aceeași bază): *eu – noi, tu – voi,* față de: *el – ea, ei – ele*. Ele cer de obicei forme verbale care nu se pot combina cu numele. La dativ și la acuzativ are două categorii de forme: unele **accentuate,** care poartă accentul în propoziție și „accentuează", subliniază, reliefează persoana în comunicare *(mie – mine; ție – tine; lui, ei – el, ea; nouă – noi; vouă – voi; lor – ei, ele)* și altele **neaccentuate,** care nu poartă accentul în propoziție, intrând în grupuri ritmice cu alte cuvinte accentuate, care „nu accentuează", nu reliefează persoana în comunicare: *independente (îmi, mi – mă; îți, ți – te; îi – îl, o; ne, ni – ne; vă, vi – vă; le, li – îi, le)* sau *conjuncte,* în poziție proclitică, medială sau enclitică *(mi-, -mi-, -mi; -mă-, -mă, m-, -m-; ți-, -ți, -ți-; te-, -te-, -te; i-, -i-, -i; l-, -l-, -l; o-, -o-, -o; -ne, -ne-, ne-, ni-, -ni-; ne-, -ne-, -ne; -vă-, -vă, v-, -v-, vi-, -vi, -le, -vă-, -vă, v-, -v-; le-, -le-; li-, -li-; i-, -i-, -i; le-, -le-, -le).* E bine să reținem că, în cazul formelor neaccentuate (independente sau conjuncte), comune ca-

Scanned with OKEN Scanner

zurilor dativ și acuzativ, contextul este acela care le stabilește valoarea: *ne, -ne, ne-; vă, v-, -v-; le, -le, le-, -le-; -i, i-, -i-;* de asemenea, că putem considera și formele de nominativ ale acestui pronume tot niște forme accentuate, de reliefare a persoanei (simultan cu desinența verbului): „*Eu* citesc, iar *ei* scriu".

În cadrul pluralului, *categoria numărului* – categorie solidară cu aceea de persoană – se manifestă cu o valoare opozițională specială: *de inclusiv / exclusiv.* Astfel, persoanele I și a II-a plural, care reprezintă pe locutor și, respectiv, pe interlocutor, se asociază cu alte persoane și exprimă niște *plurale inclusive; noi* = eu + tu, eu + el etc.; *voi* = tu + tu, tu + el etc.: „*Tu* cu *Lică, voi* în înțelegere l-ați călcat pe arendașul" (I. Slavici). Există o deosebire între opozițiile *eu / noi* și *tu / voi,* pe de o parte, și opozițiile *casă / case* și *pom / pomi,* pe de alta, deoarece primele includ în conținutul lor obiecte gramaticale diferite. Non-persoana (așa-zisa persoană a III-a plural), care reprezintă pe nonlocutor, ca și pe non-interlocutor, nu se mai asociază cu alte persoane. Ea exprimă *un plural exclusiv.* Opozițiile *el / ei* și *ea / ele* au aceeași valoare cu opozițiile *pom / pomi* și *casă / case,* pentru că fiecare dintre ele presupune în conținutul ei același tip de obiecte gramaticale. Paralelismul acesta ne ajută să înțelegem mai bine de ce *substantivul reprezintă în cadrul relațional o non-persoană* (așa-zisa persoană a III-a).

Cazurile sunt exprimate la pronumele personale propriu-zise *prin forme distincte* care, prin numărul lor de 42, număr maxim în categoria părților de vorbire declinabile, permit, indirect, rezolvarea omonimiei formelor cazuale în flexiunea substantivală. Ele sunt rezultate din variația totală a bazei (a radicalului): *eu – mie, îmi, mi, mi-, -mi-, -mi, pe mine, mă, -mă-, -mă, m-, -m-; tu -ție, îți, ți, ți-, -ți-, -ți, pe tine, te, te-, -te-, -te, tu* etc. *Numai pronumele personal propriu-zis de persoana a II-a are formă pentru cazul vocativ;* ea este identică cu cea de la nominativ, apare în limba vorbită (mai ales la femei) și în stilul poetic, ca însoțitoare a unor substantive în vocativ, a unor interjecții sau a unor imperative: „*Tu,* Ioană, ce faci?"; „*Voi,* mergeți mai repede!"; „Ah, mamă, *tu!* Ce slabă ești!" (G. Coșbuc): „O, *tu* aceea de-altădată..." (T. Arghezi); „*Voi,* flori scânteietoare din grădină..." (P. Cerna); „*Tu,* noapte tainică de vară..." (O.

Scanned with OKEN Scanner

Goga). *Persoanele I și a II-a nu au forme de genitiv,* dar disting, în schimb, nominativul de acuzativ (la plural numai parțial, prin formele neaccentuate de acuzativ) și, prin opoziție privativă, dativul de genitiv: *eu – pe mine, mă, -mă-, -mă, m-; tu – pe tine, te, te-, -te-, -te; noi – ne, ne-, -ne-, -ne; voi – vă, -vă, v-, -v-; mie, îmi, mi, -mi-,mi-, -mi; ție, îți, ți, ți-, -ți-, -ți; nouă, ne, ne-, -ne-, -ne, ni, ni-, -ni-; vouă, vă, -vă-, -vă, vi, vi-, -vi-, v-, -v-. Persoana a III-a are forme de genitiv* (al, a, ai, ale *lui, ei, lor*) și distinge parțial (prin formele neaccentuate) nominativul de acuzativ și genitivul de dativ: *el – îl, l-, ea – o; ei – îi, i, ele – le;* al, a, ai, ale *lui – îi, i;* al, a, ai, ale *ei – îi, i;* al, a, ai, ale *lor – le, li.* Prin urmare, la pluralul persoanelor I și a II-a și la singularul și pluralul persoanei a III-a există *un sincretism parțial, o omonimie parțială a formelor accentuate* – de nominativ-acuzativ în cazul persoanelor I și II-a plural și de nominativ-acuzativ și genitiv-dativ în cazul persoanei a III-a: *noi* – (pe) *noi, voi* – (pe) *voi, el* – (pe) *el, ea* – (pe) *ea, ei* – (pe) *ei, ele* – (pe) *ele,* al, a, ai, ale, *lui, ei, lor – lui, ei, lor.* La persoana a III-a apar la genitiv-dativ și desinențe asemănătoare cu acelea ale pronumelor demonstrative, interogativ-relative, nehotărâte și negative: **-ui, -(e)i, -or** *(lui, ei, lor).* Toate aceste particularități morfologice, ca și posibilitatea sintactică de a înlocui orice substantiv în construcția subiect + predicat, *apropie pronumele personal propriu-zis, de persoana a III-a, de celelalte categorii de pronume lipsite de categoria persoanei* (demonstrative, interogativ-relative, nehotărâte și negative). Pronumele personal propriu-zis de persoana III-a se mai deosebește de fiecare dintre persoanele I și a II-a și prin numărul mai mare și mai variat de *forme accentuate și neaccentuate* (atone), *de dativ și de acuzativ* (să se compare: *mie, îmi, mi* – (pe) *mine, mă, m-,* cu *lui, îi, i* – (pe) *el, îl, l-, ei, îi, i* – (pe), *ea, o* sau *nouă, ne, ni* – (pe) *noi, ne,* cu *lor, le, li* – (pe) *ei, îi, i* (pe) *ele, le).* Prezența formelor accentuate de dativ și de acuzativ (fără prepoziție sau cu prepoziția **pe,** în cadrul propoziției cere cu necesitate prezența formelor neaacentuate (atone): „*Ție ți*-a dat" (nu: *Ție* a dat); „*Pe el l*-a trimis" (nu: *Pe el* a trimis). Însoțite de prepoziții la dativ și de alte prepoziții decât **pe** la acuzativ, formele accentuate nu mai cer prezența formelor atone: „*Grație ție* am obținut volumul"; „Vorbeam *despre tine*". Același lucru se întâmplă

Scanned with OKEN Scanner

și atunci când aceste forme fac parte din propoziții eliptice de predicat, specifice vorbirii dialogate („Cui i-a dat? – *Lui*"; „Pe cine ai întâlnit? – *Pe ea*"; „Mie mi-a trimis o carte, *ție* un album"; „Pe noi ne-au ajutat unii, *pe voi* alții") sau când ele depind sintactic de un adjectiv sau de o interjecție predicativă („E o conjunctură favorabilă *nouă*"; „E o mașină bună *pentru voi*"; „Vai *mie!*"; „Halal *de tine!*"). De aici se observă că formele accentuate de acuzativ sunt întotdeauna precedate de prepoziții, în timp ce formele accentuate de dativ pot apărea cu sau fără prepoziții. Dealtfel, prepozițiile sunt singurele elemente deosebitoare la formele accentuate de acuzativ *el, ea, noi, voi, ei* și *ele,* forme omonime cu acelea ale nominativului.

Formele neaccentuate (independente sau conjuncte) dublează deci formele accentuate în cadrul propoziției. În limba română vorbită din secolele trecute această dublare constituia un procedeu obișnuit, cu semnificație stilistică, care s-a dezvoltat și mai mult cu timpul. Ea are azi o semnificație sintactică și îmbracă două aspecte:

a) *anticiparea* formelor accentuate prin cele neaccentuate (în planul sintactic: anticiparea complementelor indirecte și directe prin formele neaccentuate ale pronumelor personale propriu-zise): „*Mi-a* mărturisit *mie* acest lucru"; „*Mă* trimite *pe mine* în această misiune".

b) *reluarea* formelor accentuate prin cele neaccentuate (în planul sintactic: reluarea complementelor indirecte și directe prin formele neaccentuate ale pronumelor personale propriu-zise): „*Mie mi*-a mărturisit acest lucru"; „*Pe mine mă* trimite în această misiune".

Menționăm că nu numai prin formele neaccentuate ale pronumelui personal propriu-zis sunt anticipate sau reluate formele accentuate ale aceluiași pronume, ci și prin formele neaccentuate ale pronumelui reflexiv (vezi **Pronumele reflexiv**); nu numai formele accentuate ale pronumelor personale pot fi anticipate sau reluate, ci și acelea ale pronumelor reflexive (vezi **Pronumele reflexiv**), precum și formele tuturor celorlalte categorii de pronume sau de substantive.

În limba populară formele neaccentuate ale pronumelui personal sunt uneori *repetate pentru subliniere* (chiar dacă ele reiau numele): „*Ți*-am spusu-*ți* eu, frate Alexandre, că mare lucru s-ajungi tu pân-acasă!" (Al Vasiliu); „Am venit

Scanned with OKEN Scanner

să-ți spun că *slujba* cu care m-ai însărcinat *o* voi împlini-*o*" (P. Ispirescu).

Formele pronumelui personal propriu-zis sunt folosite în aceleași condiții sintactice ca și cele substantivale, în sensul că pot îndeplini aceleași **funcții sintactice:**

1. *subiect:* „Ce e rău și ce e bine / *Tu* te-ntrebă și socoate" (M. Eminescu); „*El* n-a mai zis nici un cuvânt" (G. Coșbuc); „*Voi* n-aveți flori, nici cântece, nici fluturi" (O. Goga) etc.

2. *nume predicativ:* „Însă acela care vorbește sunt tot *eu*" (Al. Sahia); „Războiu-i pentru trântori, iar lupta-i *pentru noi*" (T. Arghezi); „Nu e a lui Mișu fruntea asta neclintită; nu sunt *ai lui* ochii ăștia nepăsători" (I. Al. Brătescu-Voinești).

3. *atribut pronominal:* „Puiul *ei* se potolea / Și-o lăsa frumos să-l culce" (Șt. O. Iosif); „Și de crunta-*mi* vijelie tu te aperi c-un toiag?" (M. Eminescu): „Stai pașă, să piară azi unul *din noi*" (G. Coșbuc); „Oșteni *ca noi* se mai găsesc; voievod ca măria-ta, ba" (M. Sadoveanu).

4. *complement direct:* „Când *v-a* întreba *pe voi,* să dați vina *pe mine*" (Ion Creangă); „Și așa încetul cu încetul... a început să-*l* uite pe Dinu..." (I. Agârbiceanu); „Moromete nici măcar n-*o* citise..." (Marin Preda).

5. *complement indirect:* „Decât să mă dezbar *de ea* / Mai bine-aprind tot satul" (G. Coșbuc); Mă uitam *la el* cum clătina din cap" (I. Al. Brătescu-Voinești); „Frumos, și-a dat căciula pe ceafă..., iar *mie mi* s-a părut că văd *în el*... toată mândria neamului românesc" (A. Vlahuță); „Au luptat *contra lor* ani de-a rândul".

6. *complement de agent:* „...le-am pus în ghetele așezate *de ei* cu mare grijă pe fereastră lucrurile trimise de dumneata" (I. Al. Brătescu-Voinești); „Dar mai bine i-ar ședea / De-ar fi țesute *de ea*" (Jarník-Bârseanu).

7. *complement circumstanțial:*

– *de loc: „Împrejuru-i* are dame / Și curteni din neamul Cerb" (M. Eminescu); *„La noi* sunt codri verzi de brad" (O. Goga).

– *de mod:* „E altul care cântă mai bine *decât mine?"* (V. Alecsandri); „– Da, da. Trebuie să te faci om al nevoii, *ca noi"* (D. Zamfirescu).

– *de cauză:* „Alții spuneau că *din pricina ei* se fac atâtea jertfe" (Ion Creangă); „Nu puteau vorbi *de ea"* (= din cauza ei – construcție populară).

Scanned with OKEN Scanner

– *sociativ:* „Poftim, om bun, de-i ospăta *împreună cu noi,* ziseră cei doi drumeți călătorului străin“ (Ion Creangă); „Cred, nevastă, că n-ar fi rău să mergi și dumneata *cu mine* acolo“ (M. Sadoveanu).

– *instrumental:* „*Grație ei* i-a revenit inspirația poetică“ (L. Rebreanu); „*Prin voi* am obținut aprobarea“.

– *condițional:* „*În locul ei* m-aș fi pregătit mai bine“; „Eu, *în locul lui,* nici nu vă mai primeam“.

– *comulativ:* „*Pe lângă noi* au mai venit și alții“; „*Afară de ei* au mai vorbit încă doi“.

– *opozițional:* „*În locul lui* se trimise un alt sergent“ (T. Arghezi); „*În loc de tine* m-am trezit cu colegul tău“.

– *de relație:* „Eu mă tocmesc pe trei ani o dată. – *Despre mine* cu atâta mai bine, măi Chirică“ (Ion Creangă); „*Relativ la ei* avem multe de spus“.

– *de excepție:* „Altcineva *decât mine* ar fi găsit tovărășia veselă și ar fi petrecut“ (G. Galaction); „Nu se temea de nimeni *afară de el“;* „Se prezentaseră toți *cu excepția lui“.*

– *apoziție:* „Lelia, *ea,* a fost aceea care a văzut întâmplarea.“

În funcție de contextele care apar, de topică și de intonație, pronumele personale propriu-zise pot avea unele **valori de întrebuințare** care merită să fie reținute. Astfel:

– **Valoarea de dativ etic** (dativul interesului, al valorii morale și afective), caracteristică pentru formele neaccentuate independente sau conjuncte de dativ ale persoanelor I și a II-a singular (inexistentă, deci la substantiv). Se întrebuințează în limba populară pentru a arăta că locutorul sau interlocutorul sunt interesați și participă sufletește la toate acțiunile eroilor narațiunii. Formele pronominale cu o asemenea valoare apar întotdeauna înaintea verbelor, fie numai la persoana I, fie la ambele persoane: „Unde *mi*-ai stat până la ora asta?“; „Dumneata să *mi* te gătești ca un ginere... și s-o pornești la Sașa...“ (D. Zamfirescu); „Luând pe câte un drăcușor de cornițe, *mi ți*-l ardea cu palcele, de-i crăpa pielea“ (Ion Creangă). Uneori, pronumele personal propriu-zis cu o asemenea valoare este dublat de forma neaccentuată de dativ a pronumelui reflexiv de persoana a treia, care include și el aceeași valoare: „Apoi Radu ce-*mi* făcea? / De la Ghiocel pleca, / Peste deal că *mi-și* trecea / Și-n Râncăciov *mi-și* sosea“ (Antologie I). Trebuie reținut că

Scanned with OKEN Scanner

aceste forme pronominale cu valoare de dativ etic *nu au funcție sintactică* (nu constituie părți de propoziție); funcția lor este o *funcție stilistică*.

– **Valoare de dativ posesiv,** caracteristică pentru formele neaccentuate conjugate (uneori și independente) de dativ, care includ ideea de posesie și care fac referire numai la substantive, indiferent de locul lor în propoziție. Astfel, ele pot apărea după substantive articulate hotărât enclitic, după adjective articulate hotărât enclitic (trecute deci în fața substantivelor) după sau înaintea verbelor și după prepoziții cu regim cazual de genitiv (al căror articol hotărât enclitic din structură poate lipsi uneori, din cauza poziției conjuncte a celor două cuvinte): „În zadar copacii crengile-și plecau / Și zăpada-n cale-*mi* pe rând scuturau" (V. Alecsandri); „Pe palida-*ți* frunte nu-i scris Dumnezeu" (M. Eminescu); „Lasă-*ți* lumea ta uitată..." (idem); „Copilele *ți* s-au culcat..." (G. Coșbuc); „Împrejuru-*ne* s-adună / Ale curții mândre neamuri" (M. Eminescu). În toate aceste situații, atât de frecvente în poezia secolului trecut, dativul posesiv îndeplinește funcția sintactică: de *atribut pronominal* (în primele patru exemple) și de *complement circumstanțial* (în ultimul exemplu).

Faptul că în contextele în care apar dativul etic și dativul posesiv nu pot apărea decât pronume (substantivele nu le pot înlocui) dovedește că distribuția pronumelui personal propriu-zis nu este identică cu aceea a substantivului, distincție la care se adaugă și slaba reprezentare a vocativului în paradigma acestor pronume.

– **Valoare neutrală,** caracteristică pentru formele neaccentuate conjuncte (de dativ, **-i** și de acuzativ, **-o**), care nu fac referire la un anumit substantiv și care sunt incluse în unele locuțiuni verbale (ca elemente formative) sau în unele expresii populare: „...*am șterpelit-o* de-acasă numai cu beșica cea de porc" (Ion Creangă); „Nați-*o* frântă, că ți-am dres-*o*" (I. Zanne); „...ne-am abătut pe la o țuică... una-două-trei... pe urmă dă-*i* cu bere, dă-*i* cu vin, dă-*i* cu bere..." (I. L. Caragiale). Datorită lipsei de referire la un obiect precis și a includerii lor în locuțiuni verbale și expresii, formele pronominale cu valoare neutrală sunt lipsite de autonomie semantică și deci de autonomie sintactică: *ele nu îndeplinesc nici o funcție sintactică.*

Scanned with OKEN Scanner

– **Valoare limitată,** în limbajul femeilor de la țară sau în limbajul familiar; sensul oarecum tocit de „soțul meu" sau de „soția mea": „Dacă nu e *el* acasă, ce pot să fac eu?"; „Vorbește cu *ea*, astea sunt treburile voastre".

– **Valori rezultate din schimbarea persoanei formelor pronominale.** În unele construcții, de tip popular și familiar, persoana a II-a (folosită în locul persoanei I sau a III-a) capătă un *caracter general, nedeterminat;* ea înviorează povestirea prin spontaneitate, mărește expresivitatea limbii și caracterul dramatic al expunerii: „Și nici *tu* junghi, nici *tu* friguri nu s-a lipit de noi, dar nici de râie n-am scăpat" (Ion Creangă); „*Tu* distracție nu, *tu* plimbare nu! Viață e asta?"; „Nu *tu* liniște, nu *tu* înțelegere! M-am săturat!". Când vorbitorul se are în vedere pe sine, își îmbracă *aprecierea într-o formă de plural* (de aci folosirea persoanei I plural în locul persoanei I singular), mărind în felul acesta expresivitatea reacției sale prin **pluralul modestiei:** „Baiazid, privind la dânsul, îl întrebă cu dispreț: / Ce vrei tu? – *Noi?* Bună pace!..." (M. Eminescu); printr-*un plural al falsei modestii, cu valoare depreciativă:* „Lasă că nici *noi* nu suntem adunați de pe drumuri!"; „Ehei!, cunoaștem *noi* marfa!"; „Știm *noi* cum merg lucrurile!"; prin **pluralul autorului,** un plural căutat: „*Noi* credem că această singură doină plătește cât Rossi întreg al D-lui N. Blaremberg" (B. P. Hasdeu); prin **pluralul autorității** (al majestății), un plural administrativ: „*Noi* comisarul secției 55... constatând următoarele..." (I. L. Caragiale) sau prin **pluralul solidarității** care folosește persoana I plural în locul persoanei a II-a singular, în adresarea părinților către copii: „*Noi* suntem copii cuminți și nu ne ducem la fereastră!" (pentru: *Tu* ești copil cuminte și nu te duci la fereastră").

– **Valoare de repetiție, de paralelism sintactic sau de antiteză.** În primul caz, formele pronominale repetate (și uneori accentuate), în propoziție sau în frază, pot reflecta diferite *stări sufletești:* „*Ne* fac legi și *ne* pun biruri, *ne* vorbesc filozofie" (M. Eminescu); „*Voi* sunteți acolo, viteji pârcălabi / Și *voi* preacinstiților vornici..." (O. Goga); „Și-am vrea și *noi,* și *noi* să știm / Că ne-or sta oasele-ntr-un loc" (G. Coșbuc). În al doilea caz, formele pronominale, împreună cu alte părți de vorbire, reflectă unul din cele două aspecte ale realității alăturate și confruntate simetric de către

Scanned with OKEN Scanner

poetul popular sau cult: „*Eu le* spui că este goală, / Dar ciocoii fug să moară; / *Eu le* spui că este seacă, / Dar ciocoii fug de crapă...“ (G. Dem. Teodorescu). În al treilea caz, și cel mai important, formele pronominale sunt folosite frecvent în beletristică pentru *crearea opozițiilor* de tot felul: „*Voi* credeați în scrisul vostru, *noi* nu credem în nimic!“ (M. Eminescu); „*Voi* ce-aveți îngropat aici? / *Voi* grâu? Dar *noi* strămoși și tați, / *Noi* mame și surori și frați!“ (G. Coșbuc).

Pronumele personale de persoana a III-a, sinonime și paralele

Sunt *creații* românești, relativ târzii (după despărțirea dialectelor și înainte de apariția primelor noastre texte). Ele au păstrat *în primele atestări, mai ales prin frecvență, un pronunțat caracter regional, o limitare sintactică la acuzativul cu prepoziție* (prelungită până în secolul al XIX-lea), precum și *o dublă referire* (atât la numele de ființe cât și la numele de lucruri), așa cum au fost și mai sunt încă folosite de către români. Provin din aria de nord – nord-est a țării (Maramureș și Bucovina) și au fost introduse *în limba literară prin textele scrise maramureșene,* reproduse apoi de Coresi și extinse în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea în toate ținuturile românești. Restrângându-și tot mai mult sfera semantică, paralel cu extinderea folosirii sintactice, începând cu secolul al XIX-lea, ele au ajuns să se refere numai la numele de persoane și să se construiască și cu nominativul, genitivul și dativul, circulând *paralel cu formele de persoana a III-a* (singular și plural) *ale pronumelui personal propriu-zis,* ca echivalente semantice și sintactice depline ale acestora (de aici caracterul și denumirea lor de „dublete“, de „forme secundare“, „facultative“, „paralele“ precum și „avantajul stilistic“ de care dispune limba română).

Formele acestor pronume personale sunt rezultate din contopirea vechilor forme de pronume personal de origine latină *însu, însă, înși, înse* (existente azi numai în îmbinările *într-însul, într-însa, dintr-însul, dintr-însa* etc.) cu articolele hotărâte enclitice **-l, -a, -i** și **-le** și cu prepoziția **de,** considerate elemente formative: *dânsul* (< de + însu + 1), *dânsa* (< de + însă + a), *dânșii* (< de + înși + i), *dânsele*

Scanned with OKEN Scanner

(< de + înse + le). Ele flexionează după categoriile gramaticale de *gen, număr* și *caz,* datorită articolelor hotărâte incluse în structura lor (prin aceasta apropiindu-se foarte mult de flexiunea nominală): *dânsul, dânsa, dânșii, dânsele* – (al, a, ai, ale) *dânsului, dânsei, dânșilor, dânselor.*

Aceste pronume personale sunt astăzi din ce în ce mai folosite pentru exprimarea politeții (fenomen observat încă de la sfârșitul secolului trecut). Părând mai distinse și mai îngrijite decât cele propriu-zise, ele sunt pe cale de a se încadra la pronumele personal de politețe, completând astfel sistemul pronumelui de persoana a III-a și realizând *o simetrie* în acest sistem, sub aspectul gradelor politeții (Al. Niculescu): *el, ea, ei – ele; dânsul – dânsa, dânșii – dânsele; dumnealui – dumneaei, dumnealor.*

Îndeplinesc *aceleași* **funcții sintactice** *ca și pronumele personale propriu-zise.* Astfel:

– *subiect:* „și *dânsul* avea aceeași fire visătoare" (I. Al. Brătescu-Voinești).

– *nume predicativ:* „...eu când eram *ca dânsa* mă învârteam într-un călcâi" (B. Șt. Delavrancea).

– *atribut pronominal:* „...un popor *ca dânsul* este chemat la o soartă măreață și vrednică de el" (V. Alecsandri).

– *complement direct:* „Ițic, la început, se mândrise că-l alesese *pe dânsul"* (L. Rebreanu).

– *complement indirect: „De la dânsul* să învățăm a ne iubi patria" (Al. Odobescu).

– *complement de agent:* „Lucrarea fusese executată *de dânsa".*

– *complement circumstanțial:* „Halunga luă de pe canapea, *de lângă dânsul,* o carte" (C. Hogaș; de loc); „...nimeni mai mult *decât dânsul* n-ar dori să n-o aibă" (I. Slavici; de mod); *„Din cauza dânșilor* n-am putut ajunge la timp" (de cauză) „A plecat *cu dânsele* la plimbare" (sociativ); „Azi te-adorm *cu dânsul* eu / Ieri el m-adormea pe mine" (Șt. O. Iosif; instrumental); *„În locul dânsei* eu n-aș fi spus asta" (condițional); *„Afară de dânșii* au mai sosit și alți invitați" (cumulativ); *„În loc de dânsul* ne-au trimis pe altcineva" (opozițional); *„Cât despre dânșii* vom mai discuta și mâine" (de relație); „l-a primit pe toți, *cu excepția dânsei" (afară de dânsa)* – de excepție.

Și formele acestui pronume pot avea *în limbajul familiar sensul limitat* de „soțul meu" sau de „soția mea", mai evident

Scanned with OKEN Scanner

decât la *el – ea: „Dânsul* nu-i acasă și nu știu ce să vă spun"; „Ar fi bine să discutați *cu dânsa* problema aceasta".

Folosirea acestui pronume alternat cu pronumele personal propriu-zis dă colorit exprimării, evitând repetarea supărătoare: „Și babele și prietenii l-au lăsat pe sama dracului să facă ce-o știi *el cu dânsul*" (Ion Creangă); „Umblăm *cu el* la vânat și nu este în acest meșteșug altul mai priceput *decât dânsul*" (M. Sadoveanu).

Pronumele personale de politețe (de reverență)

Și acestea sunt *creații relativ târzii,* dar ale claselor de sus, cauzate de ierarhizarea socială a primelor noastre organizații statale și adaptate ulterior la structura limbii populare care preferă adresarea la persoana a II-a singular (limba română este singura limbă romanică posesoare a unei asemenea categorii).

Are forme numai pentru persoanele a II-a și a III-a, iar funcția lor este deci *o funcție de adresare și de referire.* Structura acestor pronume a rezultat din contopirea substantivului *domnia* (cu adânci rezonanțe sociale) cu adjectivele posesive *ta* și *voastră* sau cu pronumele personale *lui, ei, lor.* Numai unele dispun însă de flexiune – o flexiune nominală (datorată substantivului *domnia* din structura lor), după *caz* (toate aceste forme) sau după *gen* și *număr* (cele de persoana a III-a): *dumneata < domnia + ta* (genitiv-dativ: *dumitale* sau *dumneatale*), *dumneavoastră < domnia + voastră; dumnealui < domnia + lui, dumneaei < domnia + ei, dumnealor < domnia + lor.* Alături de aceste forme mai circulă, regional, și formele prescurtate *mata < matale* și *matale < dumitale (dumneatale),* născute din limbajul copiilor ca expresie a tandreței acestora față de părinți. În vorbirea oamenilor culți se mai folosesc și azi construcțiile neaglutinate *domnia-ta, domnia-sa, domnia-voastră, domniile-voastre, domniile-lor* (cu genitiv-dativul marcat de articolul hotărât al substantivului și prin desinența **-e** a adjectivelor posesive din structură): *domniei-tale, domniei-sale, domniei-voastre, domniilor-voastre, domniilor-lor.* Trebuie reținut că forma *dumneavoastră,* folosită la ambele numere și apărută ca termen de adresare mai ales sub influența

Scanned with OKEN Scanner

limbii franceze, a completat sistemul pronominal al politeții cu două trepte, existent până în secolul al XVIII-lea inclusiv *(tu – dumneata);* de asemenea, trebuie reținut că între formele *domnia ta – domnia voastră* și *dumneata – dumneavoastră* există o seosebire de ordin sintactic (explicabilă prin influența formelor de persoana a II-a ale pronumelui personal propriu-zis, *tu* și *voi,* și prin influența formelor pronominale de plural folosite în adresarea respectuoasă în limba franceză) în sensul că primele două forme cer un predicat la persoana a III-a singular *(„domnia ta a văzut", „domnia voastră cunoaște"),* iar celelalte două forme, un predicat la persoana a II-a *(„dumneata ai văzut", „dumneavoastră cunoașteți").*

În limba română veche și în creațiile populare se foloseau cu valoare de reverență **formule de adresare** care marcau rangurile (create mai ales în sfera claselor de sus și impuse și în sfera claselor de jos): *împărăția-ta, împărăția-sa, împărăția-voastră; măria-ta, măria-sa, măria-voastră; înălțimea-ta, înălțimea-sa, înălțimea-voastră; luminarea-ta, luminarea-sa, luminarea-voastră; luminăția-ta, luminăția-sa, luminăția-voastră; sfinția-ta, sfinția-sa, sfinția-voastră; cucernicia-ta, cucernicia-sa, cucernicia-voastră* – „Milostiv este cel de sus, *măria-voastră"* (Ion Creangă); *„Sfinția-sa,* nemaipunându-se de pricină, încrucișează mâinile după obicei... și spune cu smerenie" (idem). În limba literară a secolului trecut au apărut formulele de reverență *excelența-sa, excelența-voastră, excelențele-lor.* La unii dintre scriitorii din acest secol se întâlnesc și *formele de reverență cu caracter depreciativ,* creații personale ale acestora: *dobitocia-ta, dobitocia-voastră; întunecimea-ta, întunecimea-sa, întunecimea-voastră; mârșăvia-ta, mârșăvia-sa, mârșăvia-voastră* – „Să trăiți la mulți ani, *dobitocia-voastră, /* Răspunse un vulpoi..." (Gr. Alexandrescu); „Aici sunt, *întunecimea-ta!"* (I. L. Caragiale).

Limba română actuală dispune de trei modalități de adresare: *tu* (familiar) – *dumneata* (politețe mijlocie) – *dumneavoastră* (politețe înaltă); ele corespund deci la trei grade de respect. Organizarea asimetrică de la persoana a III-a: *el – dumnealui, ea – dumneaei* (față de cea simetrică de la persoana a II-a: *tu – dumneata – dumneavoastră)* a impus cu timpul echilibrarea seriilor și astfel formele pronominale

Scanned with OKEN Scanner

dânsul – dânsa au fost atrase ca al treilea termen al seriei de la persoana a III-a: *el (ea)* – familiar; *dânsul (dânsa)* – politețe medie; *dumnealui (dumneaei)* – politețe înaltă; ele au dobândit, prin întrebuințare, nuanța de politețe pe care i-o acordă aproape toți vorbitorii.

În scris, pronumele personale de politețe se pot prescurta astfel: *d-ta, d-tale, d-sale, dv., d-voastră, d-lor.*

Pronumele personale de politețe se folosesc în aceleași contexte ca și pronumele personale propriu-zise; ele îndeplinesc deci *aceleași* **funcții sintactice.** Astfel:

– *subiect:* „Va să zică *dumneata* susții că... toate sunt copilării ritmate" (B. Șt. Delavrancea).

– *nume predicativ:* „Și-a pus în gând să fie ca *dumneavoastră*".

– *atribut pronominal:* „Dacă-i soțul *dumitale,* apoi n-am ce zice" (M. Sadoveanu).

– *complement direct:* „Eu *pe dumneavoastră,* domnule ofițer, vă cunosc din război" (M. Sadoveanu).

– *complement indirect:* „Am vrut să vi-l cânt *dumneavoastră"* (G. Topârceanu).

– *complement de agent:* „Să nu vă mirați, pentru că toate au fost spuse *de dumnealui*".

– *complemet circumstanțial: „La dumneavoastră* e întotdeauna liniște" (de loc); „Eu aș fi avut plăcere să cinstesc cu dânsul *ca și cu dumneavoastră"* (M. Sadoveanu; de mod); „Lucrurile s-au tărăgănat *din cauza dumneaei"* (de cauză); „Mi-ar plăcea să lucrez *împreună cu dumneata"* (sociativ); „Sunt mulțumit că *prin dumneaei* am putut obține această adeverință (instrumental); „Să nu vă supărați, dar *în locul dumneavoastră* eu aș fi optat pentru soluția a doua" (condițional); *„Pe lângă dumneavoastră* mai chemăm încă zece oameni" (cumulativ); *„În loc de dumneata* m-am pomenit cu fratele dumitale" (opozițional); „Și *după dumneavoastră,* ce e libertatea?" (Titus Popovici; de relație); *„Afară de dumneaei (cu excepția dumneaei)* n-am mai întâlnit pe nimeni" (de excepție).

În limba română vorbită formele pronumelui personal de politețe de persoana a III-a *dumnealui* și *dumneaei,* intonate special, includ *o valoare depreciativă;* contextele în care apar reflectă starea de nemulțumire a vorbitorului: „Tocmai *dumnealui (dumneaei)* s-a găsit să facă morală!";

Scanned with OKEN Scanner

„Am eu ac de cojocul *dumneaei (dumnealui)!*", „Eu mă zbat și *dumnealui (dumneaei)* se plimbă!". Expresivitatea sporește când aceste forme apar *scurtate:* „S-o vedem acum pe *mneaei* (să-l vedem acum pe *mnealui*) ce-o să mai zică!". Același lucru se poate spune și despre formele scurtate de persoana a II-a: „Ei, ce mai zici *mneata* în fața acestei situații?" (...ce mai ziceți *mneavoastră...*).

Și variantele diminutivate ale lui *mata* și *matale* (forme cu rezonanță afectivă, dacă avem în vedere originea și împrejurările în care sunt folosite), caracteristice limbii populare și limbajului familiar, includ *un sens depreciativ:* „Pe unde mi-ai umblat *mătăluță* până la ora asta?" (sau: *mătălică, mătălucă*); „Asta nu-i de *tălică*!" (sau: de *tăluță*).

În vorbirea populară și în limbajul familiar formele *dumnealui* și *dumneaei* pot avea sensul limitat de „soțul meu" sau de „soția mea: „De când s-o dus *dumnealui* / N-am dat gură nimănui" (Antologie I); „...*dumneaei* nu se sculase încă" (I. L. Caragiale).

Pronumele reflexiv

Este pronumele care exprimă raportul gramatical dintre subiect și obiect în cadrul formelor verbale pronominale.

Posedă, ca și pronumele personal propriu-zis, două categorii de forme: unele **accentuate** (folosite ca *elemente neincluse* în structurile verbale) și altele **neaccentuate** (folosite ca *însoțitoare obligatorii* ale structurilor verbale reflexive), *independente* sau *conjuncte.* Flexiunea lor ține seama de categoriile gramaticale de *număr,* de *persoană* și parțial de *caz* (e vorba numai de dativ și de acuzativ).

După criteriul etimologic, formele acestui pronume sunt *proprii* (moștenite din latină) și *împrumutate* de la pronumele personal propriu-zis.

Formele proprii, specifice, sunt cele de persoana a III-a: *accentuate: sie, sieși* (vechi: *șie, șieși)* – pentru dativ și (pe) *sine* (veche: *sineși)* – pentru acuzativ; *neaccentuate: – și, și-, -și-* pentru dativ și *se, se-, -se-, s-, -s-,* pentru acuzativ. Menționăm că la dativ a fost creată, pe terenul limbii române, forma *își,* independentă (cu un *î-* protetic); de ase-

Scanned with OKEN Scanner

menea, că forma de acuzativ *sine* este totdeauna precedată de o prepoziție: *pe sine, de sine, despre sine, pentru sine, în sine* etc.

Formele împrumutate, nespecifice, sunt cele de persoana I și de persoana a II-a, *numai neaccentuate,* omonime cu cele ale pronumelui personal propriu-zis: *îmi, îți (mi-, -mi, -mi-; ți-, -ți, -ți-), ne (-ne, ne-, -ne-), vă (-vă, -v, -v-)* – pentru dativ; *mă (-mă, m-, -m-), te (-te, te-, -te-), ne (-ne, ne-, -ne-), vă (-vă, v-, -v-)* – pentru acuzativ. *Toate aceste forme însoțesc obligatoriu verbele reflexive, fac parte din paradigmele acestora.*

Între pronumele reflexive și pronumele personal propriu-zis există atât asemănări cât și deosebiri semantice, formale și sintactice.

Asemănările semantice se referă la cele două valori pe care le pot avea și formele neaccentuate de dativ ale pronumelui reflexiv: valoarea de *dativ posesiv:* „...împăratul... a lăsat-o să se ducă în treabă-*și*" (S. Fl. Marian) – „în treaba *sa*"; „Simina *își* opri răsuflarea" (I. Slavici) – „răsuflarea *sa*"; „Niculăiță *și*-a băgat banii în chimir" (I. Al. Brătescu-Voinești) – „banii *săi*" – și valoarea de *dativ etic,* dar numai în combinație cu cel personal propriu-zis: „Și *mi-și* bea și *mi-și* mânca / Și chef mare că-mi făcea" (Antologie I). Valoarea de dativ posesiv a pronumelui reflexiv, formă neaccentuată, poate fi întărită în cadrul propozițiilor prin prezența unor adjective posesive sau a unor pronume personale în genitiv cu sens posesiv, care constituie în același timp și mijloace de verificare a funcției sintactice a reflexivului: „Iară Harap-Alb, luându-*și* oamenii *săi,* încălecă și el" (Ion Creangă); „Pe semne lacrimile mele / *Își* sapă acolo taina *lor*" (O. Goga). Dealtfel aceste adjective posesive și pronume personale constituie *mijloace de verificare* a valorii posesive și a funcției sintactice a reflexivului în dativ și atunci când acesta este folosit singur: „Moromete *își* privi a doua oară fiul" (Marin Preda) – „fiul *său*", „fiul *lui*".

Asemănările formale se referă la existența celor două categorii de forme amintite (accentuate și neaccentuate), la identitatea dintre persoanele I și a II-a, singular și plural (explicabilă prin împrumutul amintit mai sus) și la prezența mai multor forme paralele de dativ și acuzativ, organizate

Scanned with OKEN Scanner

simetric: *îmi, îți, ne, vă – mă, te, ne, vă; lui, îi, i – sie, își, și – pe el, îl, l – pe sine, se s-* etc.

Asemănările sintactice se referă la cele trei poziții posibile ale formelor neaccentuate: *proclitică (își* amintește – *se* gândește), *medială* (amintitu-*și*-a, gândindu-*s*-a) și *enclitică* (amintindu-*și*, gândindu-*se)* – precum și la posibilitatea pe care o au aceste forme neaccentuate *de a anticipa* sau *de a relua* formele accentuate ale aceluiași pronume sau ale pronumelui personal propriu-zis, cu funcție de complement indirect sau de complement direct: *își* spune *sieși* (lui, ei), *se* vede *pe sine* (pe el, pe ea); *sieși* (lui, ei) *își* spune, *pe sine* (pe el, pe ea) *se* vede.

Deosebirile de ordin semantic dintre cele două feluri de pronume reies, în primul rând, din definirea specifică a fiecăruia (vezi mai sus) precum și din stabilirea pentru structurile reflexive cu forme pronominale neaccentuate, însoțitoare obligatorii ale verbelor, a *opt valori,* în majoritate inexistente la pronumele personal propriu-zis și rezultate din îmbinarea pronumelor reflexive cu verbele (vezi mai jos aceste opt valori).

Deosebirile de ordin formal dintre aceste pronume constau în faptul că cele personale propriu-zise dispun de forme pentru toate cele cinci cazuri ale limbii române, în timp ce pronumele reflexive dispun de *forme pentru dativ și acuzativ;* de asemenea, și în faptul că *formele de persoana a III-a* la aceste pronume sunt cu totul diferite între ele, etimoanele lor latinești nefiind identice.

Deosebirile de ordin sintactic ar consta în faptul că pronumele reflexiv contractează mult mai puține funcții sintactice decât pronumele personal propriu-zis; că *formele sale accentuate sunt folosite independent și obligatoriu cu funcție sintactică, iar cele neaccentuate sunt folosite ca însoțitoare obligatorii* (ca elemente dependente, de structură), *cu sau fără funcție sintactică,* în interiorul unor formații verbale ce constituie a treia diateză românească, denumită convențional *diateza reflexivă.*

Pronumele reflexiv formă neaccentuată își păstrează sau își pierde prin folosire conținutul său lexical pronominal originar din cauza verbelor pe care le însoțește obligatoriu și cu care formează o unitate semantică și gramaticală:

a) *Își păstrează acest conținut* (și implicit și funcția sintactică) când formațiile verbale în care sunt incluse

Scanned with OKEN Scanner

dobândesc așa-zisele valori de **reflexiv obiectiv,** cu sensul de identificare a subiectului cu obiectul și cu pronumele complement indirect sau complement direct (tipurile: *își spune* – „siești, lui – ei"; *se spală* – „pe sine, pe el – pe ea"); de **reflexiv reciproc** cu sensul de reciprocitate în acțiune și cu pronumele complement indirect (tipurile: *își vorbesc* – „unul altuia"; *se înțeleg* –„unul cu altul"); de **reflexiv participativ,** cu sensul de participare interesată a subiectului la acțiune și cu pronumele complement indirect (tipul: *și-a cumpărat* un palton – „pentru sine, pentru el – pentru ea"; „în interesul său, al lui, al ei"); de **reflexiv posesiv,** cu sensul de posesie asupra obiectului și cu pronumele atribut pronominal (tipul: *și-a ajutat* colegul – „colegul său, colegul lui, colegul ei"). Cele patru valori pot fi întărite prin prezența în propoziție a unor compliniri care constituie, în același timp, *mojloace de verificare* a funcției sintactice a reflexivului: „Vedea poteca... și pe potecă *se* vedea *pe ea* cu Bator de căpăstru" (I. Agârbiceanu); „Contemporanii săi *își* făceau *unii altora* nesuferită viața!" (I. Slavici); „Începu să-*și* care *pentru el* crăci și bârne" (Camil Petrescu); „tatăl *își* termină uitătura *sa*" (Marin Preda); „Simion *și*-a întins gâtul *lui* subțire" (Al. Sahia).

b) *Își pierde acest conținut* (și implicit și funcția sintactică), rămânând exclusiv morfem sau indice gramatical când formațiile verbale în care sunt incluse dispun de așa-zisele valori de **reflexiv pasiv,** cu pronumele morfem al sensului pasiv al construcției (tipul: „casele *se construiesc* de meseriași" – „sunt construite"); de **reflexiv dinamic,** cu pronumele morfem al sensului de participare intensă în acțiune (tipurile: *își amintește, se gândește* și *se urcă*); de **reflexiv eventiv,** cu pronumele morfem al sensului de transformare calitativă în starea subiectului (tipurile: *se înroșește* și *se îngrașă*); de **reflexiv impersonal,** cu pronumele morfem al sensului impersonal al construcției (tipurile: *se cuvine, se întâmplă, se cade, se spune* etc.).

Din cele arătate mai sus reiese că pronumele reflexiv românesc cu forme neaccentuate nu poate contracta, în cadrul formațiilor verbale din care fac parte, decât trei funcții sintactice: *de complement indirect* – *își* spune (sieși), *își* vorbesc (unul altuia), *se* înțeleg (unul cu altul), *și*-a cumpărat (pentru sine); *de complement direct* – *se* spală (pe

Scanned with OKEN Scanner

sine) și *de atribut pronominal* – *și*-a ajutat colegul (colegul său). Aceste trei funcții pot fi însă îndeplinite și de formele accentuate ale aceluiași pronume (cele de complement indirect și de complement direct cu anticipare sau reluare): „Lelea Stana are doar să-*și* spună *sieși* mai multe ca altora" (I. Agârbiceanu); „Feciorul de împărat... leac *sieși* nu-*și* știa găsi" (Al. Odobescu); „Cine nu *se* pune *pe sine* jertă... nu-i vrednic să ție în stăpânirea sa noroadele" (M. Sadoveanu); „Râde dracul de porumbe negre și *pe sine* nu *se* vede" (I. Zanne); „Lauda *de sine* nu miroase-a bine" (idem).

Unele construcții cu forme accentuate ale pronumelui reflexiv se apropie foarte mult de funcția sintactică de *complement circumstanțial (instrumental și de loc):* „El. [Eminescu] ... nu trăia *prin sine* și pentru sine" (I. Slavici); „Popa Tone deslușea *în sine* acum poruncitoarea nevoie sufletească" (Gala Galaction).

E necesar *să evităm confuzia* dintre formele neaccentuate omonime ale pronumelui reflexiv și acelea ale pronumelui personal propriu-zis, la persoanele I și a II-a singular și plural. Calitatea pronumelui se poate stabili prin compararea verbului cu pronumele din punctul de vedere al persoanei. Astfel:

– forma neaccentuată *aparține pronumelui personal* dacă se constată *lipsa identității de persoană,* lipsa identității obiectului cu subiectul: „*Îmi* amintește de voi" *(îți* amintește, *ne* amintește, *vă* amintește); „*Mă* scoală ceasul" (*te* scoală, *ne* scoală, *vă* scoală);

– forma neaccentuată *aparține pronumelui reflexiv* dacă se constată *identitatea de persoană,* identitatea obiectului cu subiectul: „*Îmi* amintesc de voi" (*îți* amintești, *ne* amintim, *vă* amintiți); „*Mă* scol de dimineață" (*te* scoli, *ne* sculăm, *vă* sculați).

În cazul verbelor de conjugarea a IV-a, care au persoana I singular identică cu persoana a III-a plural, *contextul* este acela care ajută la identificarea calității formelor pronominale: „*Mă* trezesc la ora șase": *eu* (persoana I singular), deci *mă,* pronume reflexiv morfem, sau *ei* (persoana a III-a plural), deci *mă,* pronume personal complement direct.

Tot contextul diferențiază și formele omonime conjuncte, obținute prin reducerea formei neaccentuate de persoana a III-a (singular și plural) a pronumelui reflexiv de acuzativ *se*

Scanned with OKEN Scanner

și a conjuncției subordonatoare *să*, morfem al conjunctivului: „S-au dus la facultate" (< a *se* duce – reflexiv dinamic cu *se* morfem); „Au plecat s-aducă lemne" (< a aduce – verb activ la conjunctivul prezent: *să* aducă).

Pronumele de întărire și adjectivul pronominal de întărire

1. **Pronumele de întărire** este pronumele care „întărește" ideea de persoană, identificând această persoană cu autorul acțiunii (autor reprezentat, de obicei, printr-un pronume personal propriu-zis, la orice persoană, cu care este echivalent din punct de vedere semantic, sau printr-un substantiv, simbol al persoanei a III-a). De aici și denumirea sa convențională de „pronume al identității" pe care i-o atribuie acad. Iorgu Iordan, precum și unica funcție contractată, aceea de *subiect* (vezi exemplele).

Formele pronumelui de întărire au apărut pe terenul limbii române din necesități de ordin stilistic, ca unități *compuse* din vechile pronume personale *îns(u), îns(ă), înș(i), îns(e)* care dau sensul lexical și marca de număr și de gen, și din formele neaccentuate conjuncte de dativ ale pronumelui reflexiv: *-mi, -ți, -și, -ne, -vă, -și* sau personal: *-le,* care dau marca de persoană și de număr: *însumi–însămi, însuți–însăți, însuși–însăși, înșine–însene, înșivă–însevă, înșiși–înseși* sau *însele.* Prin urmare, pronumele de întărire are *o flexiune* după *persoană, număr* și *gen* și nu o flexiune după caz.

În limba română populară, în limba română veche și în operele scriitorilor din secolul trecut formele sale apăreau cu sensul pronumelui personal: „...dă-mi voie ca nopțile astea să păzesc *însumi*" (=eu) (P. Ispirescu); „...m-am ocupat *însămi* (=eu) de toaleta lor" (C. Negruzzi); „Am văzut *înșine* (=noi) pinteni de rugină..." (Gr. Alexandrescu). Aceeași situație o au și în limba română actuală, cu mențiunea că folosirea lor cu acest sens este foarte rară: „Am luat *însumi* (=eu) măsurile necesare". Dar tot în limba română veche și în cea modernă pronumele de întărire apărea, ca *însoțitor*

Scanned with OKEN Scanner

neacordat al substantivului sau al adjectivului, sub forma fixă *însuși,* care includea sensul adverbial de „chiar": *„Însuși* („chiar") protocoalele Comisiunii Centrale vă vor dovedi tot adevărul" (M. Kogălniceanu); „Nu există altul [alt subiect] mai nou, mai bogat, mai întins, mai poetic și voi zice *însuși* („chiar") mai fabulos, măcar că totdeauna adevărat" (idem).

2. Ca *însoțitoare acordate* obișnuite, în poziție enclitică sai proclitică, ale substantivelor sau ale pronumelor, formele pronumelui de întărire devin **adjective pronominale de întărire,** prin schimbarea valorii gramaticale, fără a suferi vreo schimbare de ordin formal: Vasile *însuși* – (al, a, ai, ale) lui Vasile *însuși;* tu *însăți* – pe tine *însăți;* aceștia *înșiși* – (al, a, ai, ale) acestora *înșiși;* ale mele *înseși (însele)* – alor mele *înseși (însele);* sie *însuși* – pe sine *însuși* etc. În cazul în care substantivele determinate sunt de genuri diferite, formele de plural ale acestor adjective pronominale se acordă numai cu masculinul: eu (George) și Elena (noi) *înșine;* tu (Paule) și Ileana (voi) *înșivă;* Aurel și Eugenia (ei) *înșiși.* În limba română actuală valoarea de determinante adjectivale întăritoare a acestor forme, care *se acordă cu regentul în număr și persoană* (prin pronumele reflexiv din structură) și *în gen și număr* (prin vechile forme ale pronumelui personal din structură) este mai frecventă, în comparație cu valoarea de pronume.

Sensurile adjectivelor pronominale de întărire sunt echivalente cu acelea ale adverbului *chiar* și ale adjectivului *singur, -ă: însuși* Ionescu = „chiar" Ionescu, *însumi* eu = „chiar" eu etc.; Vlad *însuși* = Vlad „singur", ea *însăși* = ea „singură" etc. Așa se explică frecventa lor înlocuire, în limba vorbită, cu adverbul și adjectivul amintit, precum și apariția adverbului *chiar,* ca întăritor al adjectivului pronominal: *„Chiar* moartea *însăși* e o părere" (M. Eminescu).

Din cauza complicatei lor structuri și a dificultății în mânuire (de unde rara lor folosire în limba vorbită); din cauza grabei vorbitorilor în exprimare și a necunoașterii exacte a formelor; din cauza valorilor semantice adverbiale și adjectivale a acestor forme, *se înregistrează frecvente greșeli de folosire,* atât în limba vorbită cât și în limba scrisă. Cea mai răspândită dintre ele este nerespectarea acordului formelor adjectival-pronominale de întărire cu regentul (situație care se continuă din limba română veche și mo-

Scanned with OKEN Scanner

dernă): *„Însăși* modul de exprimare lasă de dorit" *„Însuși* ei n-au avut ce spune" etc. În felul acesta, persoana a III-a singular (mai ales sub forma femininului) capătă o folosire din ce în ce mai mare, evoluând către *un element fix cu valoare adverbială de precizare, lipsit de funcție sintactică.*

Adjectivele pronominale de întărire îndeplinesc în propoziție funcția sintactică de *atribute adjectivale:* „Mircea *însuși* mână-n luptă vijelia-ngrozitoare" (M. Eminescu); „Și cea dintâi școlăriță a fost *însăși* Smărăndița popii" (Ion Creangă); „...libertatea gustată de mic copil este viața *însăși*" (B. Șt. Delavrancea); „...nu puteam s-o fac aceasta fără ca să vorbesc despre mine *însumi*" (I. Slavici); „În fiecare din ei a murit un erou neștiutor de sine *însuși*" (Camil Petrescu).

Pronumele posesiv și adjectivul pronominal posesiv

1. **Pronumele posesiv** este pronumele care exprimă ideea de posesie și care implică simultan *o dublă referință* pronominală: la *obiectul posedat* și la *posesor.*

Formele pronumelui posesiv se grupează după cum este vorba de un posesor și un obiect posedat, de un posesor și mai multe obiecte posedate, de mai mulți posesori și un obiect posedat sau de mai mulți posesori și mai multe obiecte posedate: *al meu–a mea, al tău–a ta, al său–a sa; ai mei–ale mele, ai tăi–ale tale, ai săi–ale sale; al nostru–a noastră, al vostru–a voastră; ai noștri–ale noastre, ai voștri–ale voastre.* Este bine să reținem că formele *ai noștri, ai voștri* se scriu cu un singur **-i.**

În structura pronumelui posesiv intră ca elemente formative: articolele posesive genitivale **al, a, ai, ale,** specifice limbii române și dotate cu un anumit *sens pronominal,* sesizabil mai ales la genitiv-dativ și în unele contexte în care se apropie de valoarea unor substitute ale numelor obiectelor posedate („Însă Cristea vornicul nu poftea să intre cu alți cai la Suceava decât cu *ai săi*" – M. Sadoveanu, unde: *ai* = caii") și temele sau formele originare (moștenite din latină) ale pronumelui posesiv: *meu–mea, tău–ta, său–*

Scanned with OKEN Scanner

sa etc. Amândouă aceste categorii de elemente formative își modifică forma de flexiune: articolul posesiv-genitival după genul și numărul obiectelor posedate, iar pronumele originar după numărul și persoana posesorilor și după genul și numărul obiectelor posedate (la femininul singular și după caz). În dialectul moldovean, la formele de nominativ-acuzativ plural ale pronumelui, articolului posesiv genitival are o formă fixă de singular („A *mele* sunt mai bune", pentru: *ale mele*"; „Pe-a *tale* nu ne mai putem bizui", pentru: *pe-ale tale*). Deși posedă forme de *genitiv-dativ* pentru ambele numere *(alui meu – alei mele – alor mei – alor mele* etc.) numai formele de plural sunt admise de limba literară; cele de singular circulă exclusiv în limba populară și în limbajul familiar. Formele de genitiv-dativ singular ale pronumelor posesive originare de genul feminin sunt foarte apropiate de flexiunea nominală prin prezența în structura lor a desinenței **-e,** morfem flexionar sintetic și nominal: *alei mele, alei tale, alei sale* (în comparație cu: *a mea, a ta, a sa*); cele de genul masculin rămân invariabile. Structurile de genitiv-dativ (singular sau plural) includ o vizibilă *valoare substantivală:* notele *alui meu* = notele *copilului* (meu), *fiului* (meu); colegele *alei mele* = colegele *fetei* (mele), *fiicei* (mele); situația *alor mei* = situația *părinților* (mei). Valoare substantivală includ și structurile de nominativ-acuzativ, tot când e vorba de sensuri limitate (vezi mai departe).

La persoana a III-a plural pronumele posesiv nu are forme proprii, deoarece vechile forme moștenite din latină, existente încă în limba secolelor al XVI-lea și al XVII-lea și omonime cu cele de singular, au fost părăsite treptat de către vorbitori. În locul lor s-a folosit și se folosește și azi *forma invariabilă de genitiv* **(al) lor** *a pronumelui personal* de persoana a III-a plural. Ea apare fie singură, cu valoare de nominativ sau de acuzativ, fie ca însoțitoare a unui substantiv cu care nu se acordă: *„Al lor* a venit mai târziu"; *„Pe ai lor* i-au trimis în excursie"; „Motivele *lor* nu sunt întemeiate". Sensul posesiv al acestei forme se explică prin cazul genitiv, a cărui valoare fundamentală este posesia. Ca element independent, ea poate îndeplini diverse funcții sintactice (vezi în exemplele de sus: subiect, complement direct etc.); ca determinant neacordat al unui substantiv, ea contractează însă funcția de atribut pronominal genitival.

Scanned with OKEN Scanner

În limba română populară, ca și în limbajul familiar, circulă ca forme paralele cu ale pronumelui posesiv de persoana a III-a singular, *al său – a sa,* care le concurează permanent, formele de genitiv ale pronumelui personal de persoana a III-a singular **(al) lui – (a) ei.** Paralelismul acesta este consemnat încă din secolul al XVI-lea în toate regiunile țării, atât în traduceri, cât și în textele manuscrise. Faptul că formele *al său – a sa* erau mai frecvente în textele traduse după originalele slave a dus la impunerea lor, pe calea scrisului, mai ales în stilul beletristic livresc, căutat și în vorbirea oficială, solemnă din secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. La aceasta au mai contribuit și traducerile sau prelucrările după modele franceze, germane sau rusești, limbi care au pentru persoana a III-a a pronumelui posesiv forme asemănătoare cu cele din limba română, explicabile istoricește prin indo-europeana comună (să se compare: *al său–a sa;* fr. *son–sa,* germ. *sein–seine;* rus. *svoi–svoia).* În schimb, formele *(al) lui – (a) ei,* impuse din limba populară în textele netraduse, s-au generalizat pe tot teritoriul țării. S-a creat astfel *o anumită diferențiere* între cele două categorii de forme: formele *al său – a sa,* cu referire la persoane, au căpătat în limba literară un sens de politețe, ele constituind chiar *un posesiv al politeții,* în comparație cu *al lui – a ei* care-și păstrează caracterul lor popular-familiar. Ca și forma de persoana a III-a plural (al) *lor,* formele (al) *lui* și (a) *ei,* deși includ un sens posesiv datorat cazului genitiv, rămân în planul morfologic *forme de pronume personale.* Ele pot fi folosite fie *independent* cu valoare de nominativ sau de acuzativ și cu funcție de *subiect, de complement* direct etc. („*Al lui* a lucrat mai bine"; „*Pe al ei* nu l-am mai întâlnit de mult" etc.), fie în locul adjectivelor posesive, ca determinante neacordate ale unor substantive, cu funcție de atribute pronominale genitivale („Gândul *lui* era să reușească"; „Vorbele *ei* l-au descumpănit"). Marea frecvență a acestor forme pronominale personale, în detrimentul celor posesive, atât de echivoce uneori, se explică prin faptul că *ele pot diferenția genul posesorului* (să se compare: *al său – a sa* cu: *al lui – al ei, a lui – a ei*). Folosirea alternativă a formelor de persoana a III-a ale pronumelor posesiv și personal propriu-zis duce la evitarea repetărilor supărătoare, constituind în același timp un mijloc de îmbogățire a exprimării vorbitorilor.

Scanned with OKEN Scanner

După prepozițiile și locuțiunile prepoziționale care selectează genitivul, pronumele posesiv are formă de acuzativ: „Și pe voi *contra voastră* la luptă ei vă mân" (M. Eminescu); „Aruncai *împrejurul meu* o lungă și mulțumitoare privire" (Al. Odobescu); „...văzând cearta între tata și mama *din pricina mea,* a zis..." (Ion Creangă).

Pronumele posesive îndeplinesc în cadrul propoziției aceleași **funcții sintactice** pe care le îndeplinesc pronumele personale:

– *subiect:* „Căci nu-și vor bate-*ai voștri* joc / De noi dacă murim" (G. Coșbuc); „*Ai mei* mănâncă de sting pământul" (B. Șt. Delavrancea); „...au sărit ai lor, au sărit *ai noștri*" (Camil Petrescu).

– *nume predicativ:* „Căci nu-i *a noastră* casa pe care o zidim" (P. Cerna): „Pământul este *al nostru,* că noi îl muncim" (L. Rebreanu); „Dacă ești *de-ai noștri,* de ce ne iei dobânzi mari?" (Zaharia Stancu).

– *atribut pronominal:* „Sta și se mira de îndrăzneala *alor noștri*" (N. Bălcescu); „Și câtu-i satu mereu / Nu-i bădiță *ca al meu*" (Jarník-Bârseanu); „Măi, oameni buni, eu nu sunt boier, eu sunt om *de-ai voștri*" (Zaharia Stancu).

– *complement direct:* „Ei au totuși hainele lor; eu *pe ale mele* nu le am" (M. Sadoveanu); „Trebuie văzut ce face inamicul, are de gând... să-i lichideze *pe-ai noștri?*" (Marin Preda); „Pe Jiga nu-l mai interesa asta; îi ținea aproape *pe-ai săi* și gonea mereu înainte" (A. Mihale).

– *complement indirect:* „El găsi de cuviință să spuie și *alor săi* ceea ce era să se întâmple fiului lor" (P. Ispirescu); „Frumos e, sfânt e să trăiești / Când *pentru-ai tăi* tu falnic ești" (George Coșbuc); „Nic-a lui Costache... nu mai avea stăpânire *asupra mea*" (Ion Creangă).

– *complement de agent:* „Sinan însuși, târât *de ai săi,* căzu călare de pe pod în baltă" (N. Bălcescu); „Ruinele și pivnița se cutremurau de exploziile bombelor trase *de ai noștri*" (A. Mihale).

– *complement circumstanțial:* „Mi se părea că niște luciri scânteioase umblau *împrejurul nostru*" (C. Negruzzi; de loc); „Tu ai venit *înaintea noastră,* iar el a venit după noi" (de timp); „...am avut trei pâni întregi și tot *ca ale tale* de mari" (Ion Creangă; de mod); „Numai *din pricina voastră* am răcit casa" (Ion Creangă; de cauză); „S-a dus *cu-ai săi* spre

Scanned with OKEN Scanner

școală" (sociativ); *„Mulțumită alor tăi* am scăpat cu viață" (instrumental); *„În locul alor voștri* aș mai fi așteptat" (condițional); *„În pofida alor săi,* noi tot nu vom renunța la planul nostru" (concesiv); *„Pe lângă ai voștri,* s-au mai prezentat încă o sută" (cumulativ); *„În locul alor tăi* au venit alții" (opozițional); *„Cât despre-ai mei* n-aș avea prea multe de spus" (de relație); *„Cu excepția alor noștri* n-a mai adus nimeni nimic" (de excepție).

În raport cu contextele în care apar, pronumele posesive pot avea diferite **valori de întrebuințare.** Astfel, în limba populară și în limbajul familiar ele sunt folosite cu *sensuri limitate,* construcțiile posedând o anumită *expresivitate.* În acest caz se pot stabili sensurile:

– de „soțul meu" sau de „soția mea": „...mi-a spus *al meu* că nu l-a mai văzut" (B. Șt. Delavrancea); *„A mea* e foarte bună gospodină".

– de „părinți", „rude", „prieteni", „familie"; „Îl jeliră *ai săi..."* (P. Ispirescu); *„Ai noștri* se odihneau..." (Zaharia Stancu); *„Ai mei* pierduți sunt, pașă, toți" (G. Coșbuc).

– de „tovarăși de muncă", „colegi de activitate": *„Ai noștri* au terminat de redactat dicționarul".

– de „lucruri personale", „avut": „Țara... își apără *ale sale"* (M. Sadoveanu).

– de „păreri", „obiceiuri", „cusururi": „Oi fi având și eu *ale mele,* dar nu sunt cum credeți voi" (D. Zamfirescu).

– de „treburi", „ocupații", „griji": „Moș Dane! tu cu *a tale* și eu cu *a mele*!" (V. Alecsandri); „împăratul îi lăsă încurcați și se duse în *ale sale"* (Ion Creangă).

În limbajul politicienilor din trecut avea sensul de „partizanii unei idei", „acoliții": „Trăiască *ai noștri,* d-le Iancu" (I. L. Caragiale).

În limba populară, formele de persoana I *al nostru–a noastră* pot exprima modestia; e vorba de *un posesiv al modestiei:* „– Moșule, al cui e feciorandrul acesta? – *Al nostru,* boierule, e *al nostru"* (Din folclorul nostru).

2. Formele pronumelui posesiv, însoțitoare și determinante enclitice sau proclitice ale substantivelor, nume ale obiectelor posedate cu care se acordă în gen, număr și caz, devin **adjective pronominale posesive** prin schimbarea valorii gramaticale. Ele își păstrează referirea la numele

Scanned with OKEN Scanner

posesorului pe care-l înlocuiesc și se acordă cu el în număr și persoană.

Ca însoțitoare enclitice ale unor substantive nearticulate, determinate de un articol nehotărât sau de un adjectiv pronominal, ele au o formă identică cu aceea a pronumelui posesiv (nu-și pierd articolul posesiv genitival din structură): „E un bun prieten *al meu* cu care am petrecut ani frumoși" (M. Sadoveanu). Tot forme omonime cu acelea ale pronumelui posesiv au și în stilul poetic, ca însoțitoare proclitice ale numelor de obiecte posedate: „Eu sunt *a sa* mamă, el e fiul meu" (D. Bolintineanu); „Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma *a ta* cale" (M. Eminescu).

Se deosebesc formal de pronumele posesiv numai atunci când se află imediat după un substantiv articulat enclitic, deoarece pierd din structură elementele formative *al, a, ai, ale:* băiatul *tău* – băieții *tăi,* fața *noastră* – fetele *noastre.* Dacă în această poziție determină două sau mai multe substantive de genuri diferite, aflate într-un raport de coordonare copulativă, se acordă cu cel mai apropiat dintre ele: fratele și sora *mea,* sora și fratele *meu;* frații și surorile *mele,* surorile și frații *mei* etc.

Ca și pronumele posesive, adjectivele pronominale posesive apar cu articolul posesiv genitival sub forma invariabilă **a,** în dialectul moldovean: „Pe-*a mele* ceruri să răsai / Mai mândră decât ele" (M. Eminescu); „Parcă urmând șirul de slove / Ce-*a tale* gânduri sămănară" (A. Vlahuță).

Numai adjectivul pronominal posesiv feminin are forma de genitiv-dativ singular, cu desinența **-e,** prin aceasta apropiindu-se foarte mult de flexiunea nominală: „Așa era mama în vremea copilăriei *mele"* (Ion Creangă); „Atențiunea mea a făcut mare plăcere amicei *mele"* (I. L. Caragiale).

Formele de persoana a III-a ale adjectivului pronominal posesiv, cu referire la persoane, au, întocmai ca cele ale pronumelui posesiv, în limba română literară, *un sens de politețe:* „Urmăm sfaturile *sale* pentru că sunt foarte bune" (în comparație cu „sfaturile *lui"* sau „sfaturile *ei",* în care pronumele personale în genitiv își păstrează tonalitatea popular-familiară). Folosirea alternată a adjectivului posesiv și a pronumelui personal cu formă de genitiv evită, ca și în cazul pronumelui (posesiv și personal), repetițiile supărătoare: „O, nu se poate spune durerea lui Conu Costache

Scanned with OKEN Scanner

la descoperirea depărtării dintre sufletul *lui* și al copilului *său*" (I. Al. Brătescu-Voinești).

În vorbirea populară și în cea familiară adjectivele posesive formează cu substantivele care exprimă grade de rudenie o unitate semantico-gramaticală; ele apar în poziție enclitică conjunctă, iar „aglutinarea" aceasta este oarecum asemănătoare cu cea dintre articolul hotărât enclitic și substantiv: „...*soră-mea* îmi era ocrotitoare" (I. Slavici; subiect); „Cănuță dormea la căldură în patul *bunică-sii*" (I. L. Caragiale; atribut); „E *frate-meu*, dom'le căpitan, mormăi el" (E. Camilar; nume predicativ) etc. Caracteristica aceasta constituie *un indice gramatical neobișnuit al așa-zisului gen personal* din limba română.

Deși conținutul lexical originar al adjectivului pronominal posesiv implică existența unei persoane și deci necesitatea ca el să apară numai în legătură cu un nume de ființă, în stilurile publicistic și științific apar și excepții: unele adjective posesive fac referire și la numele de „obiecte" abstracte („spiritul practic și procedeele *sale*", „ideea de posibilitate și expresia *sa*" etc.).

Adjectivele pronominale posesive îndeplinesc în propoziție *funcția sintactică de atribut adjectival:* „...tot pământul *nostru-i* mai bun și tot țara *noastră-i* mai mândră" (A. Vlahuță); „Și află, nepoate, că asemine pietre fac podoaba împărăției *mele*" (Ion Creangă); „I-am scris nevestei *sale* toate acestea" (L. Rebreanu); „Strânge la piept comoara *ta* deplină" (T. Arghezi).

Și adjectivele pronominale posesive pot avea, în anumite condiții, întocmai ca pronumele personale, **valori de întrebuințare.** Astfel, persoana I plural este uneori folosită în locul persoanei I singular, constituind *un fel de plural al modestiei:* „Părerea *noastră* este să mai așteptăm" (în loc de: „părerea mea). Alteori, persoana a II-a singular poate reprezenta *o persoană nedeterminată,* întocmai ca persoana a II-a singular a pronumelui personal cu care apare în corelație: „Nu băga nici chiar de seamă / Din cărarea *ta* afară, / De te-ndeamnă, de te cheamă / *Tu* rămâi la toate prece" (M. Eminescu). În povestiri și povești adjectivul pronominal posesiv *își pierde în unele situații sensul de posesie,* în favoarea capacității de precizare a obiectului povestirii sau al interesului manifestat de povestitor: „Și

Scanned with OKEN Scanner

s-apucă Alexandru *meu* și povestește totă întâmplarea" (Al. Vasiliu) (e vorba despre eroul povestirii, amintit anterior); „Și vrabia *noastră* a trebuit să aștepte până ce stejarul a ajuns de 900 de ani" (S. Fl. Marian) (e vorba despre vrabia amintită mai înainte). Prin asemănare cu dativul etic al pronumelor personal propriu-zis și reflexiv, s-ar putea atribui și acestei construcții denumirea de *adjectiv posesiv etic* (al interesului), o construcție cu valoare stilistică, dar lipsită de funcție sintactică. Adjectivele pronominale posesive intră ca *formative* în structura pronumelor personale de politețe: *dumneata* < domnia *ta*, *dumneavoastră* < domnia *voastră*.

Pronumele interogativ-relativ și adjectivul interogativ-relativ

Atât pronumele cât și adjectivele interogativ-relative cuprind *fiecare câte două categorii lexico-gramaticale deosebite, care corespund unor forme identice:* e vorba de pronumele interogative și de pronumele relative, pe de o parte; de adjectivele interogative și de adjectivele relative, pe de alta.

1. Pronumele interogativ și adjectivul pronominal interogativ

Pronumele interogative și adjectivele interogative se definesc pe baza unui criteriu semantic: sunt acele pronume și adjective pronominale la care recurgem pentru formularea unei întrebări sau a unei propoziții interogative directe: *care?, cine?, ce?* și *cât? (câtă?).* Ele înlocuiesc în întrebare sau în propoziția interogativă cuvântul (sau cuvintele) așteptat(e) ca răspuns: *„Care* nu și-a făcut tema? – Popescu (și Ionescu); *„Cine* a venit? – Nicu (și Maria)"; *„Ce* ți-a adus? – O carte (și niște caiete)"; „Cât (unt) ai cumpărat? – Un pachet"; *„Câtă* (halva) ați consumat? – O cutie"; *„Care* elev a lipsit astăzi? – Elevul Barbu"; *„Ce* film ai vizionat? – Filmul *Mihai Viteazul"; „Cât* aluminiu s-a consumat? – *Mult* aluminiu"; *„Câtă* apă e necesară pentru acest obiectiv? – *Multă* apă".

Din exemplele date mai sus reiese că numai pronumele interogative *care, ce* și *cât (câtă)* pot deveni *adjective pro-*

Scanned with OKEN Scanner

nominale interogative, prin schimbarea valorii gramaticale, atunci când însoțesc și determină (obligatoriu în poziție proclitică) substantivul.

Pronumele și adjectivele interogative sunt folosite și *în propozițiile interogative retorice: „Care* e mai mândră decât tine între toate țările...?" (Al. Russo). Ele apar atât *în propoziții principale independente* (vezi toate exemplele de până aici), cât și *în propoziții principale regente: „Care* (cursant) n-a înțeles ce am explicat?"; *„Cine* nu răspunde dacă e chemat?"; *Ce* (vorbe) i-ai spus când a venit?"; *„Câtă* (cherestea) ați consumat ca să terminați casa?"

Sunt caracterizate printr-o *intonație specifică* (interogativă sau exclamativă), prin *accent* (pe ele cade accentul în propoziție), printr-o *punctuație caracteristică* (semnul întrebării, pus după pronume, sau semnul întrebării și al exclamării puse după grupul adjectival pronominal + substantiv, după propoziție sau după frază) și *printr-o dependență unică:* „N-a ajuns!" – *„Cine?"; „Cine* a spus asta?"; *„Cine* își permite să stea, când toată lumea muncește?"; „A venit prietenul – *Care* (prieten)?"; *„Ce* (teorie) a elaborat?"; *„Câtă* (muncă) e necesară ca să termini această lucrare?"; *„Ce* iarnă!", *„Câtă* răbdare!", *„Ce* oameni mai erau și pe la noi!" etc.

CARE este pronumele interogativ folosit *cu referire atât la nume de ființe cât și la nume de lucruri: „Care* a venit primul?" – „Băiatul"; *„Care* a costat mai mult?" – „Stiloul, nu portmoneul". Tot pronume interogativ trebuie considerat și într-o propoziție exclamativă: *„Care* vorbește despre cinste!".

– *Are cea mai bogată flexiune* dintre toate pronumele interogative: o flexiune după gen, număr și caz, categorii gramaticale preluate de la substantivul înlocuit, fenomen vizibil azi la genitiv-dativ, iar în limba română veche și la nominativ-acuzativ (vezi mai jos). NAc (pe) *care;* GD (al, ai, a, ale) *căruia–căreia;* NAc (pe) *care;* GD (al, ai, a, ale) *cărora.* Prin urmare, posedă forme distinctive după gen numai la genitiv-dativ singular; la formele de genitiv-dativ singular și plural, pe lângă rădăcina *căr-* mai apar: desinențele specifice **-ui, -ei, -or** și particula **-a.**

– *Nu distinge în limba română actuală singularul de plural sau masculinul de feminin la cazurile nominativ și acuzativ,* așa cum se întâmpla în limba română veche; să se compare: (pe) *carea?* – (pe) *carele?,* (pe) *cari (carii)?,* (pe)

Scanned with OKEN Scanner

carile? (unde distincția de număr și de gen se datora prezenței articolelor hotărâte enclitice, ca formative în structura acestor pronume) – cu: (pe) *care?* (folosit atât la singular, cât și la plural, atât pentru masculin, cât și pentru feminin).

– Prin folosirea lui se cer lămurite *amănuntele* legate de „numele înlocuit" despre care suntem deja informați: „A venit colegul" – *„Care?"*.

– *Devine adjectiv pronominal interogativ,* când determină, prin folosire proclitică și acord în gen și număr, un substantiv, într-o propoziție intonată interogativ sau exclamativ: *„Care* inițiativă e mai bună?; *„Care* om nu ține la viața lui!". Ca adjectiv interogativ, el se deosebește de pronumele interogativ omonim, deoarece *la genitiv-dativ nu are particula* **-a**: (al, a, ai, ale) *cărui, cărei, căror – „A cărui* om este servieta asta?"; *„Cărui* fapt datorăm prezența dumneavoastră aici?". În această situație, adjectivul interogativ *care* devine o *marcă a flexiunii cazuale* a substantivului determinat. Să reținem că atunci când se află *în genitiv* (vezi mai sus) realizează un *acord dublu:* în gen și număr, prin forma sa proprie, cu substantivul determinat *om,* nume al posesorului, și tot în gen și număr, prin obiectul posesiv genitival, cu substantivul *servieta,* nume al obiectului posedat.

CINE este pronumele interogativ care *se referă de obicei la nume de ființe: „Cine* ți-a dat asta? – Maria" (Alexandru, mama, tata etc.) și: *„Cine* l-a adus în starea asta? – *Grijile* (necazurile). Tot pronume interogativ trebuie considerat și într-o propoziție exclamativă: *„Cine* face morală!".

– *Nu distinge singularul de plural și nici genurile între ele (are o formă unică), dar dispune de forme cazuale diferite:* NAc (pe) *cine;* GD (al, a, ai, ale) *cui. Și el include în forma de GD desinența specifică* **-ui**, *care cumulează aici valorile celor două genuri: „Al cui* este ceasul? – Ceasul este *al colegului (al colegei)"; „*Cui *i-ai spus? –* I-am spus *lui Ion (Mariei)".*

– Este folosit *în întrebări cu caracter general,* care arată că vorbitorul nu știe nimic despre „numele înlocuit" (acesta poate fi și de „neînsuflețite"): „Nu este singur. – *Cine* este celălalt?"; *„Cine* a spart geamul? – *Vântul".*

– *Nu poate deveni adjectiv pronominal interogativ.*

Scanned with OKEN Scanner

CE este pronumele interogativ care *se referă la numele de lucruri,* de acțiuni, de stări și care este strâns legat de verbul predicat al propoziției: *„Ce* ți-a dat? – Un tratat"; *„Ce* ai făcut? – O încercare". Tot pronume interogativ este și atunci când e inclus într-o propoziție exclamativă: *„Ce* i-a zis!"; *„Ce* i-a făcut!".

– *Nu distinge singularul de plural și masculinul de feminin.*

– *Are formă cazuală unică* (reprezentantă numai a nominativului sau numai a acuzativului).

– Include uneori *un sens neutral: „Ce* s-a întâmplat? – Nimic (ceva)"; *„Ce* să cred despre asta? – Orice".

– *În poziție proclitică (obligatorie),* ca determinant al unui substantiv, el *devine adjectiv pronominal interogativ: „Ce* părere are dânsul despre acest lucru?". Tot adjectiv interogativ este considerat și atunci când determină, în aceeași poziție, un substantiv precedat de prepoziția *de,* inclus într-o propoziție exclamativă; în această situație el *ajută la exprimarea intensității, a unui sens adjectival cantitativ, cu valoare de superlativ absolut.* Construcția e caracteristică pentru limba populară: *„Ce* de oameni mai erau acolo!" (= Erau *foarte mulți* oameni acolo). O găsim și în limba literară, dar fără prepoziția *de* (adjectivul pronominal *ce* apare singur sau urmat imediat de adverbul de mod *mai*): *„Ce* griji pe dânsul, *ce* fiori...!" (G. Coșbuc) (= erau *foarte multe* griji, *foarte mulți* fiori); *„Ce* mai freamăt, *ce* mai zbucium!" (M. Eminescu) (= era un freamăt *foarte mare,* era un zbucium *foarte mare).*

– *În calitate de adjectiv pronominal interogativ intră ca element formativ prim,* alături de substantivul **fel,** în *locuțiunea adjectival-pronominală* interogativă fixă *ce fel (de),* creată pe terenul limbii române, locuțiune care cere în răspuns indicarea calității: *„Ce fel de* om ești tu? – Sunt un om *bun (rău)".*

– *Se poate transforma, prin conversiune, în adverb de mod;* în acest caz el exprimă, în cadrul unei propoziții exclamative, intensitatea unui proces redat prin verb, a unei însușiri redate prin adjectiv sau a unei caracteristici redate prin adverb: *„Ce*-a mai cântat, domnule!" (= *Cât* a cântat...!, ...a cântat *foarte mult...); „Ce* fericiți am fi-mpreună!" (A. Vlahuță) (= *Cât* de fericiți am fi..., am fi *foarte* fericiți); *„Ce*

Scanned with OKEN Scanner

frumos era în crânguri / Când cu ea m-am prins tovarăș!" (M. Eminescu) (= *Cât* de frumos era în crânguri... era *foarte* frumos în crânguri...).

CÂT (CÂTĂ, CÂȚI, CÂTE) este pronumele interogativ care *se referă la cantitatea (măsura) sau la numărul obiectelor* gramaticale. El cere în răspuns fie pronumele sau adjectivele nehotărâte cu sens cantitativ, *mult – multă, mulți – multe; puțin – puțină, puțini – puține; câteva – câtăva, câțiva – câteva* (ale căror forme de plural sunt considerate de către unii lingviști, din cauza distribuției lor, numerale „nehotărâte"), fie numeralele cardinale: „*Cât* (timp) ai avut la dispoziție? – *Mult* (timp), *puțin* (timp), *șase* (zile)"; „*Câtă* (pâine) ai luat azi? – *Multă* (pâine), *puțină* (pâine), *două* (pâini)"; „*Câți* (oameni) s-au prezentat? – *Mulți* (oameni), *puțini* (oameni), *zece* (oameni)"; „*Câte* (cereri) s-au primit azi? – *Multe* (cereri), *puține* (cereri), *patru* (cereri)". Tot pronume interogativ este considerat și atunci când, deși precedă un verb într-o propoziție exclamativă, se referă tot la cantitatea și numărul obiectelor: *Cât* (entuziasm) a adus cu el!"; „*Câtă* (pricepere) posedă acest om!"; „*Câți* (oameni) s-au strâns acolo!"; „*Câte* (studente) au mai lipsit și ieri!".

– *Nu dispune de forme pentru genitiv-dativ singular,* ci numai pentru genitiv-dativ plural: (al, a, ai, ale) *câtorva.*

– *Nu trebuie confundat cu adverbul interogativ* **cât,** omonimul său, care face referire la procese, nu la nume (vezi și la **Adverb):** „*Cât* poți? – Mult, puțin"; „*Cât* ai câștigat? – Mult, puțin"; „*Cât* doream să te văd!" (foarte mult); „*Cât* te-ai străduit!" (foarte mult) – aici este adverb.

– La forma de plural *include sensul de superlativ al unui pronume nehotărât:* „Și *câți* nu sunt de aceștia!" („sunt foarte mulți de aceștia"); „De *câte* nu dă omul în viață!" („dă de foarte multe").

– Însoțind, în poziție proclitică, un substantiv, el *devine adjectiv pronominal interogativ,* atât în întrebări și în propoziții interogative cât și în propoziții exclamative: „*Cât* timp ai avut la dispoziție? – *Mult* timp, *puțin* timp, *șase* zile"; „*Câtă* pâine ai luat azi? – *Multă* pâine, *puțină* pâine, *două* pâini"; „*Câți* oameni s-au prezentat? – *Mulți* oameni, *puțini* oameni, *zece* oameni"; „*Câte* cereri s-au primit azi? – *Multe* cereri, *puține* cereri, *patru* cereri"; „*Cât* tact are!"; „*Câtă* răb-

Scanned with OKEN Scanner

dare la ea!", *„Câți* solicitanți pentru acest loc!"; *„Câte* încercări nereușite!".

– *Intră în structura unor formații cu valoare de numerale ordinale „nehotărâte"*, create după modelul celor ordinale hotărâte (cu articol posesiv, cu articol hotărât enclitic și, la masculin, cu particulă) și folosite tot ca mijloace de construcție a unor interogative directe, singure sau ca determinante: *„Al câtelea* ai intrat la examen?"; *„Al câtelea* invitat a sosit?"; *„A câta* ești pe listă?"; *„A câta* mașină a trecut?".

Pronumele și adjectivele pronominale interogative discutate mai sus dețin *un dublu rol:*

a) *constituie marca gramaticală a propozițiilor interogative* (directe și retorice) și *a unor propoziții exclamative.*

b) *îndeplinesc în propozițiile amintite* **funcții sintactice** *de părți de propoziție.*

Astfel, **pronumele interogative** pot fi:

– *subiecte: „Care-i* acolo, oamenilor?" (M. Sadoveanu); *„Cine* pleacă... cu lăutarii după el la Brașov?" (I. Al. Brătescu-Voinești); *„Cine-i Ce-i? Ce-*a fost pe-aici?" (G. Topârceanu); *„Câți* au pierit d-ai noștri?" (C. Negruzzi).

– *nume predicative:* „Și pricina fericirii tale, *care-*i?" (Em. Gârleanu); *„Cine* e, mă, rănitul? îl întrebă Dabija" (E. Camilar); *„Ce-i* patria?" (M. Beniuc); *„Cât* este prețul?"; *„A cui* ești tu, fata mea?" (M. Eminescu).

– *atribute pronominale:* „Sufletul *căruia* n-a tresărit la auzul acestui cântec?"; „De dreapta *cui* ascultă el / Din leu turbat făcându-l miel?" (G. Coșbuc); „Cuvintele *câtora* n-au fost luate în seamă?".

– *complemente directe: „Pe care?* – Pe cel cu buza crăpată" (M. Sadoveanu); *„Pe cine* ai văzut acolo?"; *„Ce* a scos din voi Apusul, când nimic nu e de scos?" (M. Eminescu); *„Cât* să-ți dau ca să mi-o duci?" – „... mi-i da șaisprezece lei" (Ion Creangă).

– *complemente indirecte: „Căruia* dintre noi nu-i surâde acest lucru?"; „Primăvară, *cui* le dai? / Primăvară, *cui* le lași?" (G. Topârceanu); *„De la cine* îl ai? întrebă cu temere" (D. Zamfirescu); *„La ce* te gândești?"; *„Câtora* dintre colegi le-ai trimis telegrame?"; *„De câți* dintre ei avem nevoie azi?".

– *complemente de agent: „De care* dintre ei a fost anunțat?"; „Biletul... este iscălit *de cine?"* (I. L. Caragiale); *„De câte* a fost ajutată?".

Scanned with OKEN Scanner

– *complemente circumstanțiale: „Pe ce* le-ai așezat?“ (pe masă, pe bancă, pe etajeră etc.) – de loc; *„Ca cine* a procedat?“ (ca Ion, ca Elena etc.) – de mod; „Da' *de ce* să mă spânzur?“ (Zaharia Stancu; de cauză); *„La ce* a venit?“ (C. Negruzzi; de scop); *„Cu care (cu cine, cu câți)* a plecat?“ (sociativ); *„Prin care (prin cine)* au putut obține acest lucru?“, *„Datorită cui* a reușit?“ (instrumental); *„În legătură cu cine (cu care, cu ce)* s-a discutat?“ (de relație) etc.

Adjectivele interogative pot fi numai *atribuie adjectivale: Care* muncă mi-i mai dragă?“ (Al. Russo); „Dar *ce* zgomot se aude?“ (M. Eminescu); *„Cât* plâns, *cât* zbucium și *câtă* sângerare, / Pân' să răsai în inima umană!“ (P. Cerna); *„Câte* feluri de numere complexe avem?“ (I. L. Caragiale).

2. **Pronumele relativ și adjectivul pronominal relativ**

Pronumele relative și adjectivele pronominale relative sunt acele pronume și adjective pronominale care *servesc la stabilirea unei relații de subordonare între propozițiile din frază* (care leagă subordonatele de regentele lor, introducându-le în frază): „Acesta este omul *care* ne trebuie“; „Reușește în viață *cine* muncește“; „N-am știut *ce* să-i răspund“; „Avea vin *cât* să-i ajungă până în primăvară“; „Obține rezultate bune *cel ce* se străduiește“; „Am aflat *ceea ce* nu știusem până atunci“; „O să vedem *care* experiență e mai bună“; „Iată *ce* obiectiv trebuie realizat“, „E surprinzător *câtă* energie are acest om“.

Pronumele relative dispun de două categorii de forme: unele *simple,* omonime cu cele ale pronumelui interogativ: *care, cine, ce, cât (câtă, câți, câte);* alte *compuse,* rezultate din îmbinarea unor forme prescurtate ale pronumelor demonstrative de depărtare cu pronumele relativ *ce* și sinonime cu pronumele relative simple: *cel ce* (= cine), *ceea ce* (= ce), *cei ce* (= cine), *cele ce* (= cine, ce). Dintre toate acestea numai *care, ce* și *cât (câtă, câți, câte)* pot fi folosite și ca adjective pronominale relative, obligatoriu în poziție proclitică față de substantivul determinat.

Popular se folosește, ca echivalent al pronumelui relativ simplu *care,* termenul invariabil *de,* de origine prepozițională: „L-ale case mari domnești / *De* („care“) se văd în Stoenești / Mândră masă e întinsă...“ (V. Alecsandri).

Formele simple ale pronumelor și adjectivelor pronominale relative se aseamănă cu cele ale pronumelor și adjectivelor

Scanned with OKEN Scanner

pronominale interogative nu numai prin omonimia lor (în raport cu genul, numărul și cazul), ci și prin natura referințelor de conținut. Singura excepție din acest al doilea punct de vedere o constituie forma *ce* care, în cazul pronumelor relative, *face referire și la numele de ființă,* nu numai la cele de lucruri, acțiuni sau stări. Formele simple ale pronumelor și adjectivelor pronominale relative se deosebesc însă fundamental de cele interogative *prin definiția lor* bazată pe un criteriu sintactic (rolul lor este altul); *printr-o intonație enunțiativă; prin lipsa accentuării* lor în cadrul frazelor sau al propozițiilor în care sunt incluse; *printr-o punctuație diferită* (punctul și nu semnul întrebării sau al exclamării); *printr-o variantă pronominală lipsită de particulă* (la genitiv), atunci când aceasta precedă substantivul determinat, în calitate de atribut pronominal: „Piesa de teatru la *a cărei* reprezentație am asistat, a fost edificatoare" (pronumele interogativ are particulă); *prin dubla lor dependență.*

Pronumele și adjectivele pronominale relative se aseamănă și cu conjucțiile sau cu locuțiunile conjuncționale subordonatoare sau cu adverbele relative, dar numai prin rolul lor de elemente introductive ale subordonatelor în frază (subordonate de care sunt atât de strâns legate, încât se analizează în cadrul lor), de elemente joncționale între subordonate și regentele acestora. Cu adverbele relative se mai aseamănă și prin faptul că pot contracta, în limitele subordonatelor, funcții sintactice de părți de propoziție (unele total diferite de ale adverbelor). Ceea ce le deosebește însă în primul rând de adverbe este expresia, apoi flexibilitatea și conținutul lexical cu totul diferit al acestora. De conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale subordonatoare diferă prin expresie, prin flexibilitate, prin conținut sau prin posibilitatea de a contracta funcții sintactice de părți de propoziție.

CARE are trăsături asemănătoare cu acelea ale corespondentului său interogativ: se referă la numele de ființe și la numele de lucruri; dispune de cea mai bogată flexiune, în comparație cu celelalte pronume relative, având forme distinctive după gen la genitiv-dativ singular, desinențe specifice și particulă la genitiv-dativ și plural (cu mențiunea că particula **-a** de genitiv apare când pronumele se află după substantiv: „Au primit volumul între filele *căruia* ai uitat o

Scanned with OKEN Scanner

notă"); preia categoriile gramaticale de gen și de număr de la substantivele înlocuite; nu distinge azi singularul de plural sau masculinul de feminin, la nominativ și acuzativ, așa cum se întâmpla în limba română veche, care folosea articolele hotărâte enclitice ca elemente formative *(carea, carele, carii, carile);* este frecvent folosit în proverbe, ca introductiv al subordonatelor atributive, ca element ce „reia" într-un fel substantivele regente ale subordonatelor: „Câinele *care* latră nu mușcă", „Găina *care* cântă seara dimineața n-are ou" (I. Zanne); poate deveni adjectiv pronominal relativ, tot numai în poziție proclitică față de substantivul reluat pentru insistență sau explicare, în limba basmelor și a fabulelor („Se duce de o toarnă în grădina din fântâna ursului, *care* fântână era plină cu apă până la gură" – Ion Creangă) sau față de un substantiv nereluat, în limba română vorbită sau în cea literară („Se știe *care* metodă e mai nimerită"); ca adjectiv relativ pierde la genitiv-dativ particula **-a** („A trimis plicul unui prieten, *cărui* prieten îi mai scrisese și altădată").

– *Cu formă de genitiv,* așezat înaintea substantivului determinat, lipsit de particulă, dar precedat de articol posesiv genitival, pronumele relativ **care** realizează *un dublu acord:* prin forma de genitiv, un acord în gen și număr cu un cuvânt ce face parte dintr-o altă poziție (regentă), iar prin articolul posesiv, un acord în gen și număr, cu un cuvânt ce face parte din aceeași propoziție (subordonată) în care se află și el: „Intrăm acum între două șiruri de *bordeie a căror înfățișare* ticăloasă nu răspunde nicidecum la ideea măreață ce câștigasem de orașul lașilor..." (V. Alecsandri). În poziție enclitică el pierde articolul posesiv genitival, dar primește particula **-a**; în această situație există un singur acord (cu substantivul din propoziția regentă): „Înaintăm prin *străm-toarea* aceasta întunecoasă, pe fundul *căreia* Jiul curge pe un jgheab scobit în stâncă" (A. Vlahuță).

– Ca pronume cu formă de genitiv, în poziție proclitică, el se acordă uneori greșit, prin atracție, cu substantivul determinat, mai apropiat de el, și nu cu cel căruia-i ține locul (intervine aici și influența adjectivelor relative): „Era o clădire veche, *al cărui* parter lasă de dorit"; „Acest personaj, *a cărei* apariție ne-a impresionat pe toți, este X".

– În limba română scrisă actuală, în stilurile publicistic și beletristic, și în limba vorbită a oamenilor cultivați există

Scanned with OKEN Scanner

tendința de a înlocui pronumele relativ *care* prin pronumele relativ *ce,* indiferent de condițiile sintactice în care apar: „Iată o afirmație *ce* (care) interesează!"; „Chestiunile *ce* (pe care) trebuie să le rezolvăm ne privesc pe noi"; „E vorba de un apel *ce* (care) multora li se pare mobilizator". Echivalentul acestui pronume în limba populară este termenul invariabil *de:* „Omul *de*-a-ntrebat (*care*-a-ntrebat) de tine nu era singur". În propozițiile atributive care exprimă ideile de timp, de loc sau de mod este înlocuit adesea cu adverbele relative *când, unde* și *cum:* „E vremea *când* fiecare se bucură" *(în care* fiecare se bucură); „E regiunea *unde* m-am născut" *(în care* m-am născut); „E un prieten *cum* nu se mai află" *(de care* nu se mai află).

– În limbajul poetic alternează cu *ce:* „Eu *ce*-am cântat eroii, eu *care* niciodată / Pe fruntea României n-am suferit o pată..." (V. Alecsandri); „O, tu aceea de-altădată, / *ce* te-ai pierdut din drumul lumii! / *Care* mi-ai pus pe suflet fruntea / și-ai luat într-însul locul mumii" (T. Arghezi).

– În limbajul familiar și în limba neîngrijită pronumele relativ *care* apare invariabil la cazul dativ și nemarcat la cazul acuzativ: „Acesta e omul *care* i-am dat banii" (pentru: *căruia* i-am dat banii); „Omul *care* l-am văzut era de la noi din sat" (pentru: *pe care* l-am văzut).

– În limbajul prolix, ce trădează incultura, apare la începutul propozițiilor ca un element de umplutură, fără nici o referire la vreun cuvânt din propoziția anterioară: „...pusesem de gând să las prăvălia, *care* nu mai poate omul de-atâtea angarale... eu, reclam... pardon, onoarea mea, *care* ne-a-njurat, și clondirul... *care* venisem tomn-atunci cu birja..." (I. L. Caragiale).

– În unele fraze capătă sensul pronumelui nehotărât *fiecare* (când apare o singură dată) sau al pronumelor nehotărâte *unul* și *altul* (când apare repetat și exprimă ideea de opoziție sau de distribuție): „Le porunci să meargă *care* (= fiecare) de unde a venit" (I. Pop-Reteganul); „Jur-împrejur, cât cuprindea ochiul, zări numai creste de munți, *care* (= unii) mai mari, *care* (= alții) mai mărunți" (Al. Odobescu). Uneori sensul său este echivalent cu acela al relativului neutral *ceea ce:* „Baba își luă cămeșa de soacră, ba încă netăiată la gură, *care* (= ceea ce) însemnează că soacra nu trebuie să fie cu gura mare" (Ion Creangă).

Scanned with OKEN Scanner

– Este inclus, singur sau repetat, în unele locuțiuni adverbiale care exprimă timpul sau ideea de întrecere: „Chemând și pe Ercule la luptă, acesta numai cu o mână îi răsuci, îi răbufni la pământ... *După care* (= după aceea) Hercule se întoarse la Micena" (P. Ispirescu); „Ce să fie acolo, ziceau oamenii, alergând *care de care* (= pe întrecute) din toate părțile" (Ion Creangă); „Râd cu lacrimi, năpustindu-se în vorbă, *care mai de care* (= unul mai tare decât altul) mai șiret la cuvânt" (B. Șt. Delavrancea). Tot ca element formativ intră și în pronumele nehotărâte compuse *fiecare, fitecare, fiștecare, oricare, oarecare, careva, altcareva* sau în structurile analizabile *cel care, acela care – cea care, aceea care.*

– În limba populară formează împreună cu verbul *vine* subordonate atributive echivalente ca sens cu un adjectiv calificativ; aceste construcții tind să capete configurația unor locuțiuni adjectivale: „Săptămâna *care vine* (= viitoare) plecăm acasă"; „Anul *care vine* (= viitor) termin lucrarea".

CINE are trăsături asemănătoare cu acelea ale corespondentului său interogativ; se referă de obicei la numele de ființă; nu distinge singularul de plural și genurile între ele, dar posedă două forme distinctive: una de nominativ-acuzativ și alta de genitiv-dativ (la care se constată desinența specifică **-ui**); este frecvent folosit în proverbe, ca element introductiv cu caracter general al unor subordonate subiective: *„Cine* se scoală de dimineață departe ajunge"; *„Cine* sapă groapa altuia cade singur într-însa" – I. Zanne); nu poate deveni adjectiv pronominal relativ.

– În unele fraze capătă sensul pronumelui nehotărât *oricine: „Cine* (= oricine) e notat de monitor că n-a fost cuminte e deznodat în bătăi" (Zaharia Stancu); „Zică *cine* (= oricine) ce va vrea..." (Jarník-Bârseanu).

– Formează împreună cu infinitivul așa-zisele construcții infinitivale relative subiective (construcții interpretate ca subiecte gramaticale pe lângă verbe-predicate ca *a fi* și *a avea,* luat cu sensul de „a fi", „a se afla", „a se găsi") sau obiective (construcții interpretate ca obiecte directe pe lângă verbul-predicat *a avea*): „Nu-i *cine cânta",* „N-are *cine spune";* „N-are *cu cine vorbi";* „N-are *la cine merge".*

Scanned with OKEN Scanner

CE are trăsături asemănătoare cu acelea ale corespondentului său interogativ: se referă la numele de lucruri, de acțiuni, de stări, fiind foarte strâns legat de verbul-predicat al propoziției (se deosebește de cel interogativ prin faptul că se referă și la numele de ființă: „Ei văd curgând pe dealuri arcașii din Orhei / *Ce* vin c-o falcă-n ceruri aprinși ca niște zmei" (V. Alecsandri); nu distinge singularul de plural și masculinul de feminin; are o formă cazuală unică (reprezentantă a nominativului sau a acuzativului); include uneori un sens neutral: „Nu știu *ce* se întâmplă"; „*Ce* e rău și *ce* e bine / Tu te-ntreabă și socoate" (M. Eminescu); poate deveni adjectiv pronominal relativ, obligatoriu în poziție proclitică („Nu am auzit *ce* cuvinte i-ai spus"; „Iată *ce* carte am primit"); poate deveni adverb de mod prin conversiune („Merse *ce* merse și ajunse la o apă" = merse *cât* merse; „N-ai idee *ce* bine s-a descurcat" = *cât* de bine s-a descurcat"; „Înțelege el *ce* întristați au fost la primirea telegramei" = *cât* de întristați au fost...).

– Înlocuiește uneori pronumele relativ *care* (în limba vorbită a oamenilor instruiți și în limba literară) chiar și atunci când acesta e în acuzativ cu prepoziția *pe*: „El depune flori de iarnă pe cristalul înghețat / Crini și roze de zăpadă *ce* („pe care") cu drag le-a sărutat" (V. Alecsandri); „Mă gândesc la părerea *ce* („pe care") am avut auzind zvoană de glasuri" (M. Sadoveanu). Alteori alternează cu acesta în stilul poetic (vezi mai sus la *care*).

– În unele situații dobândește sensul pronumelui nehotărât *orice:* „Să facă *ce*-o vrea (= orice va vrea), nu mă mai interesează".

– Intră ca element formativ în structura unuia din tipurile de locuțiuni conjuncționale subordonatoare: *după ce, până ce, imediat ce, îndată ce, din moment ce, în timp ce, de vreme ce, în vreme ce, pe măsură ce, odată ce* etc.; în structura unor pronume nehotărâte compuse: *ceva, altceva, fiece, fitece, fiștece, oarece, orice, orișice;* în structura locuțiunii adverbiale modale *numai ce* „deodată" sau în structura unor pronume relative compuse: *cel ce, ceea ce, cei ce, cele ce* (considerate de către unii lingviști ca „locuțiuni pronominale relative"). Ca adjectiv pronominal intră în structura locuțiunii adjectivale relative *ce fel* (de): „Nu se știe *ce fel* de oameni mai sunt și ăștia".

Scanned with OKEN Scanner

– În limba populară formează împreună cu verbul *vine* subordonate atributive, echivalente ca sens cu un adjectiv calificativ; ele capătă configurația unor locuțiuni adjectivale: „Anul *ce vine* (= viitor) procedăm altfel"; „Luna *ce vine* (= viitoare) își achită datoria".

– Formează împreună cu infinitivul așa-zisele construcții infinitivale relative (subiective și obiective), despre care a fost vorba și la pronumele relativ *cine* (vezi mai sus): „Nu-i *ce vinde*"; „N-are *ce face*".

CÂT (CÂTĂ, CÂȚI, CÂTE) are trăsături asemănătoare cu acelea ale corespondentului său interogativ: se referă la cantitatea sau la numărul obiectelor; nu dispune de forme pentru genitiv-dativ singular, ci numai pentru genitiv-dativ plural; poate deveni adjectiv pronominal relativ, tot în poziție proclitică („Știu *câtă* voință are"; „Presupun *cât* efort depune").

– Are uneori sensul unui pronume nehotărât (când este la plural): „*Câți* (= oricâți) îl văd de el se plâng" (V. Alecsandri).

– Nu trebuie confundat cu adverbul relativ *cât* sau cu prepoziția *cât* (cu regim de acuzativ): „Răcni *cât* îl țineau puterile" (E. Camilar – adverb relativ); „Mare *cât* o zi de post" (G. Coșbuc – prepoziție); „... găsesc pământ *cât* să-mi așez pe el cortul..." (E. Camilar – pronume relativ).

CEL CE (CEEA CE, CEI CE, CELE CE) se referă atât la numele de ființe, cât și la numele de lucruri; din cele două elemente formative flexionează după gen, număr și caz numai pronumele demonstrativ (la care constatăm prezența desinențelor caracteristice **-ui, -ei, -or**): *cel ce, ceea ce* – (al, a, ai, ale) *celui ce, celei ce; cei ce, cele ce* – (al, a, ai, ale) *celor ce;* nu pot deveni adjective pronominale relative.

– Formele *ceea ce* (foarte sudată semantic) și *cele ce* (mai puțin sudată semantic) pot avea *sens neutral* (prima, întotdeauna, a doua în contexte speciale). „*Ceea ce* (= ce) am aflat e foarte îmbucurător"; „*Cele ce* (= ce) s-au arătat până aici ne interesează pe toți".

Pronumele și adjectivele pronominale relative discutate mai sus dețin *un dublu* rol (primul, manifestat în cadrul frazei; al doilea, în cadrul subordonatei):

a) *sunt elemente introductive ale subordonatelor din care fac parte,* legând aceste subordonate de regentele lor.

Scanned with OKEN Scanner

b) *îndeplinesc în cadrul subordonatelor în care sunt incluse diferite* **funcții sintactice** de părți de propoziție.

Astfel, **pronumele relative** pot fi:

– *subiecte:* „Dar raza *care* i se topise în ochi o chema la ea" (Em. Gârleanu); „*Cine* aleargă după doi iepuri nu prinde nici unul" (I. Zanne); „...*ce*-a fost verde s-a uscat, *ce*-a-nflorit s-a scuturat" (Al. Odobescu); „Dar dintr-al prinților șirag, / *Câți* au trecut al casei prag, / De bună seamă cel mai drag / A fost ales" (G. Coșbuc); *Cel ce* în astă lume a dus numai durerea / Nimic n-are dincolo..." (M. Eminescu); „... e foarte puțin *ceea ce* ne-a rămas de la dânsul" (I. Slavici).

– *nume predicative:* „Știu eu *care* este părerea ta";... plecat peste fărămiturile acestea albastre uit *cine* sunt și culeg în mănunchi culoarea cerului" (D. Anghel); „Pentru moment nu-și dădea seama *ce* erau aceste vorbe"; „Din nenorocire armata pandurilor nu mai era *ceea ce* fusese la început..." (I. Ghica).

– *atribute pronominale:* „Eu n-am uitat... nici pe iscusitul moș Vlad, în căruța *căruia* ai adormit tu adeseă" (Al. Odobescu); „... nu vă pricepeți *al cui* fapt este acesta" (Ion Creangă).

– *complemente directe:* „Nici boarfele *pe care* le aduseră n-aveau unde să le așeze" (Titus Popovici); *„Pe cine* nu-l lași să moară nu te lasă să trăiești" (I. Zanne); „Făt-Frumos îi dete și dânsei înapoi capul *ce* i-l luase cu săgeata" (P. Ispirescu); „...*pe câți* dintr-înșii apuca, pe toți îi sugruma" (Al. Odobescu); „Întorcându-se roabele, spuseră doamnei lor *cele ce* văzuseră" (P. Ispirescu).

– *complemente indirecte:* „El e studentul *căruia* i-ai dat manualul"; „Ei se culcă... neocupând... decât jumătate din spațiul *de care* ar fi avut nevoie" (Geo Bogza); *„De cine* dorul se leagă / Nu-l lasă cu mintea-ntreagă" (Antologie I); „Nu se știe *despre ce* vorbea"; „Se interesează *de ceea ce* are nevoie".

– *complemente de agent:* „Acesta e omul *de care* a fost ajutat"; „Nu ne interesează *de cine* a fost trimis"; „Am aflat *de ce* este propulsat acest aparat".

– *complemente circumstanțiale:* „Dar mai presus de toți se ridica creștetul *de pe care* el privea" (Al. Odobescu; de loc); „Simți asta... din grija *cu care* își controlează... pereții și

Scanned with OKEN Scanner

acoperișurile de sticlă" (Tr. Coșovei; de mod); „... el ți-ar fi putut spune *pentru ce* nu sunt bune" (I. Slavici; de cauză); „Nu cunosc *pentru ce* a venit" (de scop); „...lui și tunarilor *cu care* venise li se dădu o baterie anticar" (Marin Preda; sociativ); „El [Eminescu]... s-a plâns... de faptele *prin care* contemporanii săi își făceau unii altora nesuferită viața" (I. Slavici; instrumental); „În după-amiaza aceleiași zile *în care* trecuseră călărașii, Iovan s-a dus... la moară" (M. Sadoveanu; de timp) etc.

Adjectivele relative pot fi numai *atribute adjectivale:* „Acum văd *care* bucurie e mai mare"; „Nu știu *ce* impresie are"; „Se cunoaște *câtă* muncă s-a depus pentru realizarea acestei lucrări" etc.

Să reținem că formele *care, cine, ce* și *cât (câtă, câți, câte)* includ, atunci când introduc subordonate „interogative indirecte", *o valoare mixtă* (de pronume sau de adjective interogativ-relative): „M-a întrebat *care* (student) n-a venit"; „Doresc să știu *cine* a vorbit"; „Și cine poate spune *ce* bucurie intensă era în sufletul copilului? (Gala Galaction); „Nu înțeleg *ce fel* de mașină mai e și asta"; „Spuneți-mi *ce*-i dreptatea?" (M. Eminescu); „Auzi tu, mamă, *câte*-mi spune? / Și *câte* porecliri pe-ascuns / Îmi pune?" (G. Coșbuc).

Pronumele interogative și relative *cine, ce* și *câte* intră, ca elemente componente, alături de forme verbale, adverbiale sau adjectival-pronominale, în structura unor *locuțiuni pronominale* (unele și adjectival-pronominale) *nehotărâte: cine știe cine* „cineva", „oarecine"; *nu știu cine știe ce* „ceva"; *cine* „cineva", „oarecine"; *nu știu ce* „ceva"; *câte și mai câte* „multe", „atâtea"; *câte toate* „multe", „atâtea" – sau în structura unor *locuțiuni adverbiale* cu sens nehotărât: *cine știe unde* „undeva", *cine știe când* „cândva", *cine știe cum* „cumva", *cine știe cât* „câtva".

Pronumele demonstrativ și adjectivul pronominal demonstrativ

1. **Pronumele demonstrativ** este pronumele care exprimă *raportul spațial sau temporal* dintre vorbitor și obiecte sau care identifică un obiect cu el însuși (în faze diferite)

Scanned with OKEN Scanner

sau cu un alt obiect. El diferențiază, cu alte cuvinte, obiectele, situându-le în spațiu și în timp, în raport cu *apropierea* sau cu *depărtarea* acestora față de vorbitor; le identifică cu ele însele sau cu alte obiecte: *aceste – aceasta; acela – aceea; același – aceeași* etc.

Dispune de forme numeroase și variate, clasificate după trei criterii:

a) *după locul obiectului* la care face referire: forme **de apropiere** *(acesta – aceasta, aceștia – acestea* etc.) și forme **de depărtare** *(acela – aceea, aceia – acelea* etc.). De reținut ortografierea formelor *aceea* (pentru feminin singular) și *aceia* (pentru masculin plural).

b) *după aspectul structurilor morfematice:* forme **simple** (toate cele amintite mai sus) și forme **compuse,** în care ambele elemente de bază marchează genul și numărul *(cestălalt – ceastălaltă, ceștilalți –cestelalte, celălalt – cealaltă, ceilalți – celelalte* etc.).

c) *după sfera lor de întrebuințare:* forme **literare** sau *academice* (toate cele amintite în clasificările de mai sus) și forme **neliterare** sau *popular-familiare,* grupate pe regiuni: *ăsta – asta, ăștia – astea; ăla – aia, ăia – alea (ălea); ăstălalt – astălaltă, ăștilalți – astelalte; ălălalt – ailaltă, ăilalți – alelalte* – în sudul țării; *aista (ista) – aiasta (iasta), aiștea (ișteа) – aiestea (iestea), cesta – ceasta, ceștia – cestea, cela – ceea, ceia – celea, aistalalt – aiastălaltă, ăștilalți – istelalte* etc. – în nord-estul țării.

Din combinarea demonstrativului de depărtare simplu cu morfemul lexical invariabil **-și** (element care exprimă sensul de identitate) a luat naștere în limba română așa-zisul **pronume demonstrativ de identitate:** *același – aceeași, aceiași – aceleași,* ale cărui forme ridică probleme asemănătoare de ortografiere.

În flexiunea sa după gen, număr și caz, se constată sincretismele parțiale de nominativ-acuzativ și de genitiv-dativ: *acesta, aceasta,* (al, a, ai, ale) *acestuia, acesteia; acela, aceea,* (al, a, ai, ale) *aceluia, aceleia; același, aceeași,* (al, a, ai, ale), *aceluiași, aceleiași* etc. În structura lor morfematică, pe lângă rădăcină se disting desinențele specifice de genitiv-dativ **-ui, -ei, -or,** particula **-a** și morfemul lexical

Scanned with OKEN Scanner

invariabil **-și**: *acest + ui + a, acest + ei + a, acel + ui + a, acel + ei + a, acel + ui + a + și, acel + ei + a + și* etc.

Nu trebuie să confundăm formele populare prescurtate ale pronumelui demonstrativ de depărtare *ăl(al), a, ăi(ai), ăle(ale)* cu formele articolului posesiv genitival, cu care sunt omonime (datorită originii comune) și nici formele regionale moldovenești ale pronumelui demonstrativ de depărtare, *cel, cea, cei, cele* cu formele articolului demonstrativ, cu care sunt, de asemenea, omonime (tot datorită originii comune). Contextele ne ajută să le diferențiem: un prieten apropiat *al* tatălui, părerea aceasta *a* colegului (articole genitivale) – **„Al (ăl)** de-a venit acum îmi e prieten", „Mi-o dai pe-**a** de-a rămas" (pronume demonstrative); „gândul *cel* bun", „ziua *cea* mare" (articole demonstrative) – **„Cel** cu șapca e mai arătos", **„Cea** de aici e mai bună" (pronume demonstrative).

Pronumele demonstrativ îndeplinește *aceleași* **funcții sintactice** ca și pronumele personal. El poate fi:

– *subiect:* „Și cum pornește *acesta,* lpate și pică în loc" (Ion Creangă); *„Asta* nu e nici a zecea parte, răspunse el" (I. Slavici); *„...ceilalți* aveau ciubote de rând" (M. Sadoveanu).

– *nume predicativ:* „De ești tu *acela,* nu-ți sunt mumă eu" (D. Bolintineanu); „Gheorghiță, *...acesta-i* omul care a lovit pe tată-tău" (M. Sadoveanu); „Natura va fi totdeauna *aceeași"* (Cezar Bolliac).

– *atribut pronominal:* „Văru-meu, care văzuse de patima *celorlalți,* luase obicei... a-și scoate mânecile contășului" (Ion Creangă); „Un popor *ca acela* este menit a se urca pe treaptă cât de înaltă" (V. Alecsandri).

– *complement direct:* „Și când o să zic *aceasta,* sunt de-parte de a arunca vreun blam" (M. Kogălniceanu); „Ce-ați discutat voi între voi, *asta* vreau să aflu" (Al. Sahia); „I-a intrat un cui în ochi. L-a pierdut și *pe celălalt"* (Zaharia Stancu).

– *complement indirect:* „Tunurile lui Mihai-vodă ...ar fi făcut mult rău *acestora* de ar fi avut tunari mai meșteri" (N. Bălcescu). *„În aceasta* se întâmpină greutatea cea dintâi" (M. Kogălniceanu); „Gândul lui era numai *la aceștia,* iar al ei numai *la ceilalți"* (I. Slavici); „Cocoșilă se opri la marginea

Scanned with OKEN Scanner

poienii... parcă n-ar fi vrut să se amestece *cu ceilalți*" (Marin Preda).

– *complement de agent:* „Obiectele au fost luate *de aceștia*"; „Scrisoarea primită *de acesta* era fără timbru"; „Lucrurile se vor aranja *de către ceilalți*".

– *complement circumstanțial:* „...le-a sucit, le-a împletit, le-a făcut șfichi într-o parte și laț *în cealaltă* (M. Sadoveanu; de loc); „... toți sătenii ar voi să fie pârcălabi și *din aceasta* tot satul este învrăjbit" (P. Ispirescu; de cauză); „Am consultat *pentru aceasta* toate dicționarele noastre" (Al. Odobescu; de scop); „Cocoșilă... era îmbrăcat de sărbătoare *ca și ceilalți*" (Marin Preda; de mod); „A intrat în războiul de front, nu de birouri, *dimpreună cu ceilalți*" (T. Arghezi; sociativ); *„Datorită acestora* s-au putut pune planurile la punct" (instrumental); „Decât să tot vii la noi, / Mai bin'meri, badeo, la boi; / Nici *l-aceea* nu ești bun, / Când li-i sete, le dai fân" (Jarník-Bârseanu; de relație); *„În locul ăstuia* eu nu mai plecam" (condițional); *„Cu ăștia* pe lângă voi și tot n-o să puteți face ceva (concesiv); *„...pe lângă celelalte,* mai dăruiai arșice și condeie de fier noi" (B. Șt. Delavrancea; cumulativ); *„În loc de acestea* venim din contră cu mâinile goale, dar cu un plan bine statorit în mințile noastre" (Al. Odobescu; opozițional); *„În afară de aceștia* eu n-am mai văzut pe nimeni" (de excepție).

Pronumele demonstrativ poate avea diferite **valori de întrebuințare,** el poate căpăta sensuri noi, în raport cu intenția sau referirea vorbitorului, sau poate intra în unele locuțiuni și expresii (vezi mai departe). Alături de unele adverbe de loc *(aici – acolo, aproape – departe)* sau de timp *(azi – mâine, acum – atunci)* și de unele interjecții verbal-predicative *(iată, iacă, iacătă),* el creează poziții de *apropiat – depărtat,* de *cunoscut – necunoscut,* de *interesant – neinteresant,* constituind astfel *unul dintre cele mai folosite deictice românești.*

În general, intențiile cu care vorbitorii folosesc unele pronume demonstrative sunt disprețuitoare; de aici *valoarea lor depreciativă* (mai atenuată sau mai puternică) a demonstrativelor popular-familiare, care sunt însoțite de o *intonație specifică* (unele dintre ele substantivizându-se cu ajutorul

Scanned with OKEN Scanner

articolului nehotărât proclitic): „Dar nevastă-mea nu-i *d-alea,* domnule!“ (I. L. Caragiale); „Cine-i *ăsta?* într-un colț se-ntreabă două“ (A. Vlahuță); „*Un ăla,* un prăpădit de amploiat...“ (I. L. Caragiale); „O caricatură... un chibrit... *o aia* / Cu piciorul mare și cu-n păr cât claia“ (G. Topârceanu); „Moșneagul era trențeros și pipernicit, de credeai că este altă *aia,* nu ființă de om“ (P. Ispirescu).

Demonstrativele sunt folosite uneori *cu sens partitiv,* în construcții caracteristice limbii populare: „Și n-o scrie cu cerneală / Că *de-aceea*-i multă-n țară / O scrie cu arginței / Că *de-acela*-i puțintel“ (Jarník-Bârseanu).

Alteori, urmate de pronumele relative *care* sau *ce,* dau construcțiilor (și stilului, în general) *o valoare emfatică:* „Ce holeră ar fi *aceea care* i-ar lăsa neatinși pe oamenii mei?“ (I. Slavici); „Unde e omul *acela care* a îndrăznit să-l înfrunte?“; „Fericit *acel ce* noaptea rătăcit în viscolire / Stă... aude-n câmp lătrare...“ (V. Alecsandri).

Locuțiunea adjectivală regională *ca aceea,* în structura căreia intră ca element de bază demonstrativul de depărtare feminin cu sens neutral, include un sens de *superlativ absolut:* „...făceam câte-o drăguță de trebușoară, *ca aceea,* de nici Sfânta Nastasia... nu era în stare a o desface“ (Ion Creangă).

Lipsa de precizie a unor pronume demonstrative trezește efecte comice (atunci când vorbitorul grăbit nu găsește imediat numele persoanei sau al obiectului la care se referă): „L-am întâlnit pe... pe... *ăla,* cum îi zice? *Pe ăla* scund și cu palton negru...“; „un... *un ăla* cu clește voia să intre la noi în vagon“.

Formele de feminin ale pronumelor demonstrative capătă, mai ales în limba populară, *un sens neutral.* În acest fel ele sunt folosite fie singure: „*Aceasta* între noi adesea o vedem / Și numai cu cei mari egalitate vrem“ (Gr. Alexandrescu), „Știi că are haz și *asta!* Voi să vă lăfăiți, iar eu să crăp de frig!“ (Ion Creangă), „Ei na!, de unde ți-a mai venit și *asta*-n cap?“ (I. L. Caragiale); fie în expresii cu caracter regional: „Când m-aș potrivi eu babei *la toate cele,* apoi aș lua câmpii“ (Ion Creangă), „Și *de alte cele*-n lume / N-aveai

Scanned with OKEN Scanner

vreme să întrebi" (M. Eminescu); fie în expresii verbale impersonale: „... nu știam că-*i tot aceea* / De te razimi de o umbră sau de crezi ce-a zis femeia" (M. Eminescu); fie în locuțiuni adverbiale care exprimă timpul, cauza, scopul, concesia, excepția sau cumulul: *după aceasta, după aceea, după aia, după asta; de aceea, de aia, de asta; pentru aceasta, pentru aceea, pentru aia, pentru asta; cu toate acestea, cu toate astea; afară de aceasta, afară de asta, pe lângă aceasta, pe lângă asta, plus de asta* etc. – *„După aceea* s-a dus fiecare într-ale lui"; *„De-aia* n-are ursul coadă" (I. Zanne); „Am consultat *pentru aceasta* toate dicționarele noastre" (Al. Odobescu); „Și, ai *cu toate astea*-n față / De-a pururi ziua cea de azi" (M. Eminescu); „Și-apoi, *afară de aceasta,* omul nostru era ceva de spăriat" (Ion Creangă).

2. **Adjectivele pronominale demonstrative** provin din formele pronumelui demonstrativ care însoțesc și determină substantivele, acordându-se cu ele în gen, număr și caz. Atunci când se află după substantivele determinate ele au forme omonime cu ale pronumelui demonstrativ: omul *acesta,* situația *aceasta,* visul *acela,* grindina *aceea,* (al, ai, a, ale) omului *acestuia,* situației *acesteia,* visului *aceluia,* grindinei *aceleia* etc. Întrucât în această poziție accentul cade pe ele, și forța lor demonstrativă e mai mare: „Cu vorba *aceasta* mi-ai adus aminte de cântecul *cela"* (Ion Creangă). Așezate înaintea unor substantive masculine sau neutre, adjectivele demonstrative pierd particula **-a,** devenind *mărci ale flexiunii cazuale analitice* la genitiv-dativ: *acest* om, (al, a, ai, ale) *acestui* om; *acel* vis, (al, a, ai, ale) *acelui* vis. Când se află înaintea unor substantive feminine, adjectivele demonstrative de apropiere transformă particula **-a,**în **-ă** (la nominativ-acuzativ) sau o pierd (la genitiv-dativ): *această* situație, (al, a, ai, ale) *acestei* situații; cele de depărtare își reduc corpul fonetic cu o silabă (la nominativ-acuzativ) sau revin la numărul inițial de silabe prin schimbări fonetice, pierzând și particula **-a** (la genitiv-dativ): *acea* grindină, (al, a, ai, ale) *acelei* grindini. Regional însă, contrar normelor literare, adjectivele demonstrative își

Scanned with OKEN Scanner

păstrează particula: „*Aiesta* lup era împăratul lupilor“ (Al. Vasiliu); „Ba la *acela* lucru nici nu mă gândesc“ (idem); „Pe *aceea* moșie erau niște stâni“ (idem).

Adjectivele demonstrative compuse au aceeași formă ca și pronumele demonstrative compuse, indiferent de poziția lor față de substantivul determinat: *cestălalt* copil – copilul *cestălalt,* (al, a, ai, ale) *cestuilalt* copil – copilul *cestuilalt; ceastălaltă* casă – casa *ceastălaltă,* (al, a, ai, ale) *cesteilalte* case – casei *cesteilalte; celălalt* drum – drumul *celălalt,* (al, a, ai, ale) *celuilalt* drum – drumului *celuilalt; cealaltă* operație–operația *cealaltă,* (al, a, ai, ale) *celeilalte* operații–operației *celeilalte.*

Adjectivele demonstrative de identitate apar numai înaintea substantivului determinat și au forme omonime cu ale pronumelui corespunzător: *același* băiat, (al, a, ai, ale) *aceluiași* băiat, *aceiași* băieți, (al, a, ai, ale) *acelorași băieți; aceeași* ulicioară, (al, a, ai, ale) *aceleiași* ulicioare, *aceleași* ulicioare, (al, a, ai, ale) *acelorași* ulicioare.

Nu trebuie confundat adjectivul pronominal demonstrativ popular cu articolul demonstrativ; confuzia se rezolvă în cadrul contextelor: „Frunzuliță de lipan / Pe *cel* deal, pe *cel* măidan, / Plimbă-mi-se d-un mocan“ (Antologie I); „Au apucat calea prin *cea* pădure“ (Antologie II) – aici sunt adjective pronominale demonstrative; „... în aerul *cel* curat al serii tremura din palat cântece mândre și senine“ (M. Eminescu); „Lăsară din nou frânghia și scoaseră și pe fata *cea* mijlocie“ (P. Ispirescu) – aici sunt articole demonstrative.

Adjectivele demonstrative îndeplinesc funcția sintactică de *atribute adjectivale:* „... *acești* viteji n-au făcut decât datoria lor patriotică“ (C. Negruzzi); „Și Ancuța *cealaltă* ședea ca și asta tot în locul *acela*“ (M. Sadoveanu); „Avem oile *alea,* trebuie să se întoarcă Achim cu ele“ (Marin Preda); „Ne lăsăm pe pârâul Cerbului în *aceeași* tăietură de maluri, *același* pământ uscat, plesnit în toate părțile“ (A. Vlahuță).

Adjectivul demonstrativ „popular“ *astă* intră ca element formativ în structura unor locuțiuni adverbiale de timp; în aceste condiții el dobândește sensul lexical de „trecută“: *astă-noapte, astă-primăvară, astă-vară, astă-toamnă, astă-iarnă* („*Astă-noapte* pe răcoare / Cânta o privighe-

Scanned with OKEN Scanner

toare / Cu viersul de fată mare" – Ion Creangă). Uneori, el apare repetat și alternat cu *ăst:* „Spuma *asta*-nvenină*tă*, *astă* plebe, *ăst* gunoi" (Mihai Eminescu).

În limba vorbită sau în limbajul familiar ele capătă *valori depreciative:* „Ce-mi umbli cu vorbe *d-astea?";* „Dă-mi în scris pe Gagamiță *ăla* să nu-i uit numele" (I. L. Caragiale); „Să-mi fi luat pe chir *ăla* care trece în căruță" (P. Ispirescu).

În descrieri (portrete sau tablouri de natură) adjectivul demonstrativ de identitate este repetat, la intervale scurte, în propoziție sau în frază, pentru insistență asupra trăsăturilor sau aspectelor care impresionează pe scriitor: „Poposim la mama Ilinca, în satul copilăriei mele – după douăzeci de ani. *Aceeași* bătrânică, sprintenă și veselă și dulce la vorbă, *aceiași* ochi mici, întrebători, *același* chip uscat, înfofolit în *aceeași* maramă albă..." (A. Vlahuță); *„Același* cântec ne murmură și unora și celorlalți neîntrerupta goană; *aceleași* priveliști vedem și unii și ceilalți; *aceiași* nori ce întunecă fața apelor ne întunecă pe unii și pe ceilalți" (D. Anghel).

În construcții speciale, imitate după franceză, adjectivele demonstrative de identitate cu formă de singular sunt folosite cu sensul adjectival calificativ de „comun", „unic", între articolul nehotărât proclitic și substantiv: „Unitățile vor avea un *același* conducător" (un conducător „comun", „unic"); „Întreprinderile dispun de o *aceeași* agenție de publicitate" (de o agenție „comună", „unică"). De asemenea, ele sunt incluse, alături de pronumele nehotărâte *unul-una* și în formule imitate după germană, în care întăresc referirea la numele obiectului amintit anterior: „În *unul și același* capitol sunt expuse două concepții"; „În *una și aceeași* cameră se găseau mai multe feluri de obiecte".

Pronumele nehotărât și adjectivul pronominal nehotărât

1. **Pronumele nehotărât** este pronumele care ține locul unui substantiv fără să dea vreo indicație precisă asupra obiectului denumit de acesta.

Scanned with OKEN Scanner

Această clasă cuprinde elemente destul de numeroase și destul de deosebite între ele, ca formă, ca flexiune, ca structură și ca referire; de aici caracterul ei eterogen.

Din punctul de vedere al structurii lor morfematice se disting două categorii de pronume nehotărâte:

– unele simple: *unul – una, altul – alta, cutare, neștine, toți – toate, atâția – atâtea, mulți – multe, puțini – puține* etc.

– altele compuse din pronume interogativ-relative + particula proclitică de origine conjuncțională **ori-** sau particulele proclitice de origine verbală **oare-, fie-, fite-, fiște-** sau particula enclitică, tot de origine verbală, **-va** + uneori particula întăritoare **-și:** *oricine, oricare, orice; orișicine orișicare, orișice; oarecine, oarecare, oarece; oareșicine, oareșicare, oareșice* (învechite); *fiecine, fiecare, fiece; fieșicine, fieșicare, fieșice* (învechite); *fitecine, fitecare, fitece; fiștecine, fiștecare, fiștece* (populare); *cineva, careva, ceva;* din forme ale pronumelui nehotărât + adjectivul nehotărât *unul – una* + particula proclitică de origine adverbială **vre-:** *vreunul–vreuna* (cu variantele popular-familiare: *vrunul–vruna, v'unul – v'una, freunul – freuna, frunul – fruna).*

În limba română veche au circulat și formele *vericine, vericare, verice, verișicine, verișicare, verișice,* alcătuite din pronumele interogativ-relative + particula proclitică de origine verbală **veri-** + la unele din ele particula întăritoare **-și.**

Unele dintre aceste forme se referă exclusiv la numele de persoane: *cutare, neștine, oricine, orișicine, oarecine, oareșicine, fiecine, fieșicine, fitecine, fiștecine, cineva, careva, altcineva, altcareva, vericine, verișicine;* alte forme se referă exclusiv la numele de lucruri: *tot, orice, orișice, oarece, oareșice, fiece, fieșice, fitece, fiștece, ceva, altceva, verice, verișice.* Există însă și forme care se referă atât la numele de persoane cât și la numele de lucruri: *unul–una, altul–alta, toți–toate, atâția–atâtea, mulți–multe, puțini–puține, oricare, orișicare, oricâți–oricâte, orișicâți–orișicâte, oarecare, oareșicare, oarecâți–oarecâte, fiecare, fieșicare, fitecare, fiștecare, câțiva–câteva, vreunul-vreuna, vericare, verișicare.*

Pronumele nehotărâte *unul–una, altul–alta* și *vreunul–vreuna,* deși conțin ca elemente formative la formele de

Scanned with OKEN Scanner

nominativ-acuzativ articolele hotărâte enclitice **-l** sau **-a,** nu au o flexiune nominală, ci *o flexiune pronominală* după gen, număr și caz, cu sincretisme de nominativ-acuzativ iar la genitiv-dativ cu desinențele caracteristice pronumelor, **-ui, -ei, -or** și cu particula **-a**: *unul – unuia, una – uneia, unii – unora, unele – unora; altul – altuia, alta – alteia, alții – altora, altele – altora; vreunul – vreunuia, vreuna – vreuneia, vreunii – vreunora, vreunele – vreunora.* Același tip de flexiune întâlnim și la alte forme ale pronumelui nehotărât. Unele sunt lipsite de plural și nediferențiate după gen: *oricine-oricui, oarecine–oarecui, fiecine–fiecui, fitecine-fitecui, cineva–cuiva, altcineva-altcuiva;* altele sunt diferențiate după gen numai la nominativ-acuzativ plural: *toți-toate–tuturora; atâția–atâtea–atâtora; mulți–multe-multora; puțini–puține–puținora; oricâț–oricâte–oricâtora; oarecâți–oarecâte–oarecâtora; câțiva-câteva-câtorva;* altele nu au forme la nominativ-acuzativ plural, dar sunt diferențiate după gen la nominativ-acuzativ singular și nediferențiate după gen la genitiv-dativ plural: *cutare, cutăruia-cutăreia, cutare–cutărora; oricare, oricăruia–oricăreia, oricare-oricărora; oarecare, oarecăruia–oarecăreia, oarecare-oarecărora; fiecare, fiecăruia-fiecăreia, fiecare-fiecărora; fitecare, fitecăruia–fitecăreia, fitecare–fitecărora; fiștecare, fiștecăruia-fiștecăreia, fiștecare–fiștecărora.* Formele pronominale *orice, oarece, fiece, fiștece, ceva, altceva* au numai nominativ-acuzativ singular.

Pronumele nehotărât *cutare* poate fi precedat, întocmai ca un substantiv propriu, de articolul hotărât proclitic care marchează genitiv-dativul: „Părerea *lui cutare* ne interesează", „I-am spus *lui cutare* acest lucru".

Pronumele nehotărât *tot* apare uneori cu articol hotărât enclitic (cu funcție de morfem al substantivizării): *„Totul* e în neclintire, fără viață, fără glas" (V. Alecsandri); „El zboară gând uitat de dor / Pân'piere *totul, totul"* (M. Eminescu). *Nu trebuie confundat* acest pronume cu adverbul *tot,* care provine probabil de la el: „Nu *tot* ce zboară se mănâncă" (I. Zanne; pronume nehotărât); *„Tot* mai citesc măiastra-ți carte" (A. Vlahuță; adverb de mod). Acest pronume apare uneori repetat, ca expresie a unei generalizări: *„Toate*-s vechi și nouă *toate"* (M. Eminescu).

Pronumele nehotărâte *oricine, oricare, orice, oricât-oricâtă* se folosesc și *ca pronume relative;* în acest caz ele

Scanned with OKEN Scanner

îndeplinesc un dublu rol: de elemente introductive ale subordonatelor cărora aparțin și de părți de propoziție (principale sau secundare); „...mă trimise pe mine să aduc *pe oricine* voi întâlni“ (P. Ispirescu); „El e stăpânul averii, întâmple-se *orice* s-o întâmpla!“ (I. L. Caragiale); „*Oricare*-ar fi sfârșitul luptei, / Să stai luptând, căci ești dator“ (G. Coșbuc); „Aici vin *oricâți* poftesc“.

Pronumele nehotărâte îndeplinesc în propoziție următoarele **funcții sintactice:**

– *subiect:* „*Unii* plini de plăcere petrec a lor viață“ (M. Eminescu); „*Toate* erau mute la al său glas“ (Al. Odobescu); „...trebuie să fie *cineva* care să răspundă de paguba care se face în turmă“ (I. Slavici); „...*fiecare* trebuie să rămână la starea și la locul său“ (E. Camilar).

– *nume predicativ:* „*Altul* este al tău suflet, *alții* ochii tăi acum“ (M. Eminescu); „Și-*al tuturor* e-acest pământ, / *A tuturor* este dreptatea“ (D. Th. Neculiță); „Ce răsare în grădina ta al tău este, nu *al altcuiva*“ (Zaharia Stancu).

– *atribut pronominal:* „Astfel încăput pe mâna *a oricărui*, te va drege“ (M. Eminescu); „...vei găsi multe despre viața *unora* din oamenii generațiunii noastre“ (I. Ghica); „...el râdea din toată inima, încât ochii *tuturora* se-ndreptau asupra lui“ (I. Slavici); „Privirea *fiecăruia* dintre ei este speriată“ (Al. Sahia).

– *complement direct:* „Bucuroși le-om duce *toate*, de e pace, de-i război“ (M. Eminescu); „...să-l întrebi *pe vreunul* dintre sămădăi“ (I. Slavici); „Dumneata, femeie, îl urmărești *pe careva* dintre dânșii pentru o datorie?“ (M. Sadoveanu); „Ca exemplificare aș putea alege *oricare* din bucățile sale“ (G. Ibrăileanu).

– *complement indirect:* „El le făgăduia *tuturora* că are să vie“ (I. Slavici); „Același cântec ne murmură și *unora* și *celorlalți* neîntrerupta goană“ (D. Anghel); „...nu trebuie să se piardă cu firea nici *pentru unii*, nici *pentru alții*“ (E. Camilar); „Mă gândesc și eu *la altele*, nene Tudore“ (Zaharia Stancu).

– *complement de agent:* „Eminescu... le-a publicat cu inima îndoită, cedând stăruințelor puse *de alții*“ (I. Slavici); „...povestea lui Gherasim era *de mulți* crezută“ *(M. Sadoveanu).*

– *complement circumstanțial:* „... cumințenia e tipărită într-o mulțime de proverbe, unele mai înțelepte *decât altele*“

Scanned with OKEN Scanner

(V. Alecsandri); „Numai Nicoară purta încălțări de marochin până la genunchi, *ca unul* ce părea stăpân" (M. Sadoveanu; de mod); „Te-am ruga, mări, ruga, / Să-mi trimiți *prin cineva* / Ce-i mai mândru-n valea Ta" (M. Eminescu; instrumental) etc.

– *apoziție:* „Un trecător – *altul* – s-a oprit însă în acel loc."

Unele pronume nehotărâte pot avea diferite **valori de întrebuințare.** Astfel se constată și la aceste pronume prezența unor sensuri contextuale limitate (mai ales în limba populară):

– sensul de „lucru de nimic", „fleac": „Se supără *din fiece* (din orice)".

– sensul de „cantitate mică": „Toderică îi pofti să guste *ceva"* (C. Negruzzi).

– sensul de „mai bun", „mai de calitate", când pronumele nehotărât *ceva* e precedat, în limba vorbită, de adverbul *mai:* „Bluza e *mai ceva* decât costumul"; „Dovedește și tu cu o faptă că e *mai ceva* de capu tău" (C. Rădulescu-Codin).

– sensul de „poznă", „boacănă": „Să vezi că fiu-său a mai făcut *alta".*

– sensul de „necazuri", „griji": „Am eu *altele* pe cap acum".

Sensul lor vag și intonația specială permit vorbitorilor să le folosească uneori *substantivizate, cu valoare depreciativă,* în locul numelor sau alături de ele; astfel, importanța persoanelor sau a obiectelor denumite de substantive este micșorată în mod intenționat, ca expresie a nemulțumirii vorbitorului: „Mi-a spus-o *una,* Floarea"; „A ajuns *cineva* și nu se mai uită la alții"; „Aici e *un oarecare* („un anonim"), pe când acolo..."; „Să știi că nu-i *un fitecine";* „Nu se mulțumește *cu fitece";* „Cum se poate, zicea ea, să ajungă pe mâinile *unora* și *altora?"* (P. Ispirescu). Tot cu valoare depreciativă sunt folosite, în limba populară și în cea familiară, și formele diminutivale cu valoare de substantiv propriu ale pronumelui nehotărât *cutare* (singure sau precedate de arhaismul *chir* „domn"): „S-a luat după *cutărică,* de-aia a ajuns așa"; „L-ai văzut pe *chir cutare?;* „Îi e drag *cutăriță".*

Unele forme populare compuse ale pronumelui nehotărât capătă în limbajul poetic o mare expresivitate: „Cât pentru mine unul, *fieștecine* știe / C-o am de bucurie" (Gr. Alexandrescu); „Altă lege-n țară nu-i, / *Fiștecare* legea lui" (T. Arghezi).

Folosite singure sau ca formative în structura unor locuțiuni adverbiale cu caracter eliptic, unele forme pronomi-

Scanned with OKEN Scanner

nale feminine includ *un sens neutral:* „Știi *una,* moș Luca? (Ion Creangă); *„Ceva* trebuie să fie, de se agită ei așa"; „Și *nici una, nici alta* a plecat mai departe"; *„Până una alta* s-a mai odihnit puțin"; *„Din una-n alta* au ajuns la ceartă".

Alte forme pot exprima *ideea de alternare, de distribuție:* „Când *unul* trece, *altul* vine / În astă lume a-l urma" (M. Eminescu); *Unii* supraveghează bagajele, *alții* scriu telegrame" (Cezar Petrescu); *de reciprocitate, de succesiune* sau *de egalitate* (ca formative ale unor locuțiuni adverbiale): „Ne păcăleam *unii pe alții"* (Camil Petrescu); „Icoanele se strecoară *una după alta"* (M. Sadoveanu); „Acolo găsim încă două femei, *una ca alta* de tinere" („deopotrivă", „la fel") (P. Ispirescu).

Pronumele nehotărât *ceva* capătă în unele contexte *o valoare adverbială* (folosit singur sau repetat): „Aceasta era mai în vârstă și *ceva* [„puțin"] încrucișată" (Ion Creangă); *„Ceva-ceva* [„foarte puțin"] să-l fi contrariat, apoi striga" (I. Ghica).

Pronumele nehotărât *unul* intră ca element formativ în structura locuțiunii adjectivale *de unul singur,* construită după model francez: „Călătoream *de unul singur* de două săptămâni". Tot după model francez pronumele nehotărâte *altul* și *alta* pot fi precedate de articol nehotărât, substantivizându-se: *„Un altul* în locul lui, ar fi procedat altfel"; *„O alta* n-ar fi vorbit așa".

În limba română există și câteva *locuțiuni pronominale nehotărâte: cine știe cine* „cineva", *cine știe ce* „ceva", *nu știu cine* „cineva", *nu știu ce* „ceva", *te miri ce* „puțin,-ă", *o seamă (de)* „câțiva", „câteva", *câte și mai câte* „multe", „atâtea", *de toate* „multe", *câte toate* „multe", „atâtea", *câte alea* „multe", „atâtea", *vrute și nevrute* „multe" – „Ba tu nu te duce; mai bine șezi aici locului, căci *cine știe ce* va fi acolo–ziseră cei doi" (I. Pop-Reteganul); „...bolborosind *câte alea,* ca niște năzdrăvani, adormiră bute" (Antologie II). Unele dintre aceste locuțiuni pronominale nehotărâte se pot folosi și ca locuțiuni adjectival-pronominale: „...ș-o-nceput a tăia cu sabia... de gândeai că *cine știe ce* ispravă mare face" (Al. Vasiliu).

2. Unele pronume nehotărâte pot deveni **adjective pronominale nehotărâte** atunci când însoțesc (aproape numai proclitic) și determină, prin acord în gen, număr și caz, sub-

Scanned with OKEN Scanner

stantivele: *un–o, alt–altă, cutare, atâți–atâtea, mulți–multe, puțini–puține, oricare, orișicare, orice, orișice, oricâți–oricâte, orișicâți–orișicâte, oarecare, oareșicare, fiecare, fiește-care, fiece, fieșice, fitecare, fitece, fiștecare, fiștece, ceva, câțiva–câteva, toți–toate, vreun–vreo.* Pot fi adjective pronominale nehotărâte și formele de singular *atât–atâta, nițel–(nițeluș)–nițică, oricât–oricâtă, oarecât–oarecâtă, câtva–câtăva, mult–multă, puțin–puțină, tot–toată.* Sunt folosite exclusiv ca adjective pronominale nehotărâte invariabile formațiile *niscai, niscaiva* (< niscai + va) și popularul *alde* (< pronumele demonstrativ *al* + prepoziția *de*). Fac excepție în privința topicii adjectivele pronominale nehotărâte *tot–toată* (care însoțesc numai substantivele articulate hotărât), *mult–multă, puțin–puțin,* care pot fi atât proclitice cât și enclitice.

Nu trebuie confundate adjectivele pronominale nehotărâte *un* și *o* cu articolele nehotărâte (proclitice) sau cu numeralele cardinale omonime. Contextul și opozițiile lor specifice le diferențiază: „Și-ntr-*un* caz, și în *alt* caz, e vorba de greșeală"; „Și-ntr-*o* situație, și-n *altă* situație, nu-mi dau adeziunea" (aici sunt adjective pronominale nehotărâte); „Într-un sat trăiau odată *un* moșneag și *o* babă. Moșneagul avea un cocoș, iar baba o găină" (aici sunt articole nehotărâte); „Eu am primit *un* caiet și *o* carte, iar el *două* caiete și *două* cărți" (aici sunt numerale cardinale).

Unele adjective pronominale nehotărâte devin *mărci ale flexiunii cazuale analitice* pentru genitiv-dativ, atunci când precedă substantive masculine sau neutre: „Dorința *fiecărui* om este de a învinge în viață", „*Oricărui* om îi este dragă viața".

Adjectivele pronominale nehotărâte *un–o, alt–altă* și *vreun–vreo* se diferențiază formal de pronumele nehotărâte corespunzătoare, prin pierderea articolului hotărât enclitic din structura lor la nominativ-acuzativ singular (vezi: *unul–una, altul– alta, vreunul–vreuna).* Două dintre ele păstrează însă articolul la nominativ-acuzativ plural, întocmai ca pronumele: *unii* (oameni)–*unele* (neînțelegeri), *vreunii* (copii)–*vreunele* (fete); al treilea însă îl pierde: *alți* (oameni)–*alte* (timpuri).

Adjectivele pronominale nehotărâte *oricare, orice, oricât* și *oricâtă* se folosesc, întocmai ca pronumele de la care provin, *ca adjective pronominale relative,* cu dublu rol: introduc diverse tipuri de subordonate și sunt atribute adjectivale în aceste subordonate: „Își va spune părerea *oricare* partici-

Scanned with OKEN Scanner

pant va dori"; „Îți dau *orice* volum preferi"; „Nu reușești, *oricât* efort ai face"; „N-a ajuns la timp, *oricâtă* osteneală și-a dat".

Adjectivul pronominal nehotărât *tot–toată* poate fi sinonim cu *fiecare:* „Părea *tot* omul mai înalt / Față cu moartea crudă" (V. Alecsandri); „*Toată* pasărea pe limba ei piere" (I. Zanne).

Adjectivele pronominale nehotărâte îndeplinesc în propoziție funcția sintactică de *atribute adjectivale:* „Și cât de viu s-aprinde el în *orișicare* sară" (M. Eminescu); „N-ai frică / *Orice* talazuri oceanul ridică..." (D. Th. Neculuță); „Dar în jurul mausoleului... s-au adunat oameni *mulți*" (Al. Sahia); „Știa *fiecare* floare... urmărea *toate* vietățile din ogradă" (Em. Gârleanu).

În limba populară sau în cea familiară adjectivul nehotărât *alde,* folosit înaintea substantivelor nume de persoane sau a pronumelor personale, include uneori *o valoare depreciativă.* În acest caz, sensul lui lexical e de „specimen", „om de teapa lui": „Am mai văzut deunăzi un cioflingar ca *de-alde* tine" (Ion Creangă). Subaprecierea este exprimată și de adjectivul nehotărât *oarecare,* folosit între articolul nehotărât și substantiv sau după substantiv: „Mi-a povestit-o un *oarecare* Drăgan"; „E o scriitoare *oarecare".* Alteori, adjectivul nehotărât *alde* capătă *valoare de politețe* (în îmbinare cu substantivele care denumesc grade de rudenie): „Nu voi să plece *alde neica* până nu m-o ierta" (I. L. Caragiale); „Pe la noi la mamă se zice «muică», la mamă-mare: *«alde bătrâna»"* (B. P. Hasdeu). Semnalăm la acest adjectiv nehotărât și unele sensuri limitate. Astfel, sensul de „cei din familia": „Mai sosesc de la Cârloman, la nuntă, verii mamei, *alde* Ciurea" (Zaharia Stancu) sau sensul de „oameni ca", „oameni de felul lui...": „De pe la *de-alde* Chiosea ieșeau dieci de vistierie..." (I. Ghica).

Sensuri limitate pot avea și alte adjective nehotărâte. Astfel, sensul de „nou", „nouă", „schimbat", „schimbată", când adjectivul pronominal e precedat de articolul nehotărât (după model francez și german): „Ionescu e azi un *alt* om"; „Ileana e azi o *altă* fată"; sensul de „al doilea", „a doua", tot când adjectivul pronominal e precedat de articol nehotărât: „Un *alt* lătrat mai plin, mai puternic se auzi" (M. Sadoveanu); sensul negativ de „nici un", „nici o": „Nu cunosc *vreun* om cu numele ăsta", „Nu are *vreo* motivare serioasă"; sensul de

Scanned with OKEN Scanner

„puțini", „puține": „Dă-mi *ceva* bani ca să am la mine"; sensul de „mai bun", „mai important", „mai de vază" (când adjectivul nehotărât *ceva,* în poziție enclitică, e precedat de adverbul *mai*): „E o bluză *mai ceva* decât costumul", „Să doarmă pentru veșnicie, după cum pățise și alți pețitori poate *mai ceva* decât aceștia" (Ion Creangă); sensul de „neînsemnat", „fără importanță" (când adjectivul nehotărât apare diminutivat, în limba familiară): „Pentru *atâtica* lucru te apuci dumneata de ceartă?", „Nu-i *puțintel* lucru să iei un asemenea examen"; sensul de „mărunțică și slăbuță" sau de „plinuță", „grăsuță" (tot când adjectivul nehotărât e diminutivat): „E o femeie *puțintică (multicică)* la trup".

Pronumele negativ și adjectivul pronominal negativ

1. **Pronumele negativ** este pronumele care neagă substantivul și a cărui apariție într-un context presupune obligatoriu și prezența unui termen negativ: *nimeni, nimic (a)* – forme simple, moștenite; *nici unul-nici una,* forme compuse, create în limba română („Nu a spus *nimeni nimic nici unuia").*

Forma *nimeni* (cu variantele regionale *nimenea, nime* și *nima)* nu distinge nici genul și nici numărul, iar la genitiv-dativ primește desinența caracteristică **-ui** și particula **-a:** (pe) *nimeni*–(al, a, ai, ale) *nimănui (a).* Apare numai în contextele specifice substantivelor nume de persoane. Nu poate deveni adjectiv pronominal negativ. Cu formă de genitiv poate fi folosit și în propoziții afirmative: „Era un copil *al nimănui".*

Forma *nimic(a)* se folosește numai la nominativ-acuzativ, se referă numai la nume de neînsufletite și nu poate deveni adjectiv pronominal negativ. Intră ca element component în locuțiunile adverbiale *pe nimic* „aproape gratuit", *întru nimic* și *cu nimic* „în nici un fel", „deloc", „nicidecum", în locuțiunea adjectivală *de nimic* „fără valoare", „neînsemnat", „ticălos", „necinstit" sau în locuțiunea substantivală *o nimica toată* „cantitate mică": „Am vândut casa *pe nimic";* „Cei doi trecători... nu se deosebeau *întru nimic* de ceilalți" (Cezar Petrescu); „Adesea lucruri *de nimic* îl impresionau puternic"

Scanned with OKEN Scanner

(A. Vlahuță); „A venit acolo *cu o nimica toată*". De asemenea, se poate substantiviza, dobândind sensul de „lucru neînsemnat", „fleac" sau „neant": „Căci astăzi dacă mai ascult / *Nimicurile*–aceste, / Îmi pare-o veche, de demult / Poveste" (M. Eminescu); „Să cadă *nimicul* cu noaptea lui largă" (idem).

Formele *nici unul* și *nici una* înlocuiesc atât nume de persoane cât și nume de neînsuflețite. Sunt alcătuite din adverbul negativ *nici* + pronumele nehotărâte *unul* și *una*, care flexionează după gen, număr și caz și au la genitiv-dativ desinențele caracteristice **-ui, -ei** și **-or** + particula **-a**: *nici unul–nici una, nici unii–nici unele,* (al, a, ai, ale) *nici unuia–nici uneia – nici unora.* Sunt singurele care pot deveni, numai în poziție proclitică, adjective pronominale negative, dar cu formă schimbată (fără articol hotărât enclitic și fără particulă): *nici un–nici o* („*Nici un* zgomot..., *nici o* adiere de vânt nu se simte" – A. Vlahuță).

Pronumele negative pot îndeplini în propoziție următoarele **funcții sintactice:**

– *subiect:* „Cred că nu e *nici unul...* care să fi făcut voiajul Dunării" (V. Alecsandri); „Dar nu ne aude *nimeni?*" (M. Sadoveanu); „*Nimic* nu m-a speriat" (M. Davidoglu).

– *nume predicativ:* „–E peștele vostru? – Nu, e *al nimănui*" (Zaharia Stancu).

– *atribut pronominal:* „Tot alături călăresc / Nu au grija *nimănuia*" (M. Eminescu); „Își luă într-o basma lucrușoarele lui, *mai nimic,* și ieși" (I. L. Caragiale).

– *complement direct:* „...împăratul... nu mai cutează să îndemne *pe nimeni*" (P. Ispirescu); „Conu Nae nu mai înțelege *nimic*" (I. Al. Brătescu-Voinești).

– *complement indirect:* „Nu ne aude decât părul, însă el nu spune *nimănui*" (M. Sadoveanu); „*Pentru nimeni* dintre cei pe care i-am iubit n-am fost în stare să fac nimic" (Camil Petrescu); „Niciodată nu m-am căutat *de nimic*" (Duiliu Zamfirescu).

– *complement de agent:* „...ține-te strâns legat de meserie, neademenit *de nimic*" (T. Arghezi); „Bătrân și neștiut *de nimeni* e acest sihastru vegetal" (Geo Bogza).

– *complement circumstanțial:* „N-am plecat *cu nimeni* acolo" (sociativ); „N-am putut obține *prin nimeni* aprobarea" (instrumental).

Scanned with OKEN Scanner

Pronumele *nici unul,* folosit repetat în stilul poetic, subliniază conținutul negativ al propoziției: *„Nici unul* însă, dragi copii, / *Nici unul* nu se plânge!" (V. Alecsandri).

Ca și opozantul său nehotărât *ceva,* pronumele negativ *nimic* are o valoare imprecisă: „Nu s-a hotărât *nimic".*

În limba română există câteva *locuțiuni pronominale negative,* foarte expresive, al căror sens este echivalent cu acela al pronumelor negative *nimeni și* nimic: *nici țipenie, nici picior* „nimeni" (adverb negativ + substantiv), *nici cât negru sub unghie* „nimic" (adverb negativ + adverb relativ de mod + substantiv de origine adjectivală + prepoziție + substantiv).

2. Din cele două componente ale **adjectivelor pronominale negative** *nici un* și *nici o* flexionează, după gen, număr și caz numai *un* și *o,* care își schimbă forma întocmai ca articolul nehotărât proclitic: *nici un-nici o,* (al, a, ai, ale) *nici unui–nici unei–nici unor.* Aceste adjective pronominale se află obligatoriu în poziție proclitică: „Soarele dogorea drept d-asupra..., *nici o* suflare nu se simțea, *nici un* sunet, *nici o* mișcare" (Al. Odobescu).

Adjectivele pronominale negative îndeplinesc în propoziție funcția sintactică de *atribute adjectivale:* „Nu se vedea *nici o* pasăre, nu se auzea *nici un* glas" (Marin Preda).

În limba română familiară ele exprimă uneori *contrariere-a, nemulțumirea.* În această situație precedă substantivele proprii, cărora vorbitorul le dă valoarea unor nume obișnuite comune: „Nu-i *nici un* Ion (nu-i *nici o* Marie), de ce mai înșiști?".

Nu trebuie să confundăm adjectivele negative *nici un* și *nici o,* unități rezultate din pronumele negative *nici unul* și *nici una,* cu adverbul negativ *nici* + articolele nehotărâte *un* sau *o,* care apar ca elemente independente în construcții de felul „El nu este *nici un* nebun, *nici un* geniu"; „Ea n-a fost *nici o* neînțeleasă, *nici o* sacrificată".

Scanned with OKEN Scanner

VERBUL

Istoric, caracteristici, definiție

O denumire corespunzătoare acestei clase a fost folosită pentru prima dată de către Democrit (460–370 î.e.n.), dar fără o accepție gramaticală. Cel care face însă din el o clasă distinctă este Protagoras. Mai târziu termenul este considerat de către Platon, datorită „înțelesului" și „funcției" sale, un element de bază în exprimarea predicatului logic (unul din termenii judecății). Verbul figurează apoi în clasificările făcute de Isocrate și Anaximene, de Aristotel, de filozofii stoici, ca Aristarh, de învățații alexandrini, de gramaticul grec Dionysios Thrax și de gramaticul latin Remmius Palaemon. El nu lipsește nici din gramaticile europene, la baza cărora stă clasificarea făcută de Dionysios Thrax. Este prezent în toate clasificările tradiționale și recunoscut ca una dintre cele mai importante părți de vorbire, opusă atât clasei numelui (în care intră substantivul, adjectivul și numeralul), cât și clasei pronumelui. Lingvistica structurală îl trece printre termenii secundari, cu funcție de predicat. În limba română termenul de *verb* e împrumutat din franceză (< *verbe* < lat. *verbum).*

Clasa verbului se caracterizează astfel:

Semantic: prin faptul că exprimă o varietate de sensuri – *acțiuni, stări, existențe, deveniri* – toate privite ca *procese* în desfășurare și considerate în legătură cu un autor sau cu un subiect gramatical: *a merge, a mânca; a sta, a visa; a se afla, a fi; a înfrunzi, a înflori* etc. Verbul este deci *o clasă cu autonomie semantică,* cu sens lexical suficient specific.

Scanned with OKEN Scanner

Morfologic: printr-o *flexiune sintetică și analitică proprie,* foarte bogată, bazată pe categoriile gramaticale specifice de *diateză, mod* și *timp,* asociate solidar cu cele nespecifice de *număr* și *persoană* (parțial, la participiul diatezei pasive, și pe categoria nespecifică de *gen).* Verbul este deci o *clasă flexibilă.*

Sintactic: prin posibilitatea de a îndeplini permanent, în cadrul propoziției, prin formele sale „predicative", funcția de *predicat verbal* sau de *copulă* într-un predicat nominal, devenind astfel, singur sau cu numele predicativ, *nucleul comunicării,* al propoziției. Prin formele sale „nepredicative" el *poate acoperi însă și funcțiile substantivului sau ale adjectivului* (subiect, atribut, complement direct, complement indirect, complement circumstanțial sau element predicativ suplimentar). El poate *intra în relație, pe rând, cu câte un singur termen, și uneori, în contexte determinate, cu câte doi termeni* (în calitate de copulă), constituind partea de vorbire cu cele mai multe și mai variate posibilități de combinare. Verbul este deci *o clasă cu autonomie funcțională și cu distribuție unidirecțională* (parțial și bidirecțională).

Logic: printr-*un conținut noțional suficient,* în virtutea căruia poate dispune de un sens lexical suficient și de funcții sintactice determinate.

În cadrul claselor de cuvinte din limba română verbul este *o parte de vorbire principală,* una dintre cele mai reprezentative (după substantiv, cu care formează pivotul oricărui enunț); bogăția și varietatea formelor sale se explică prin natura lexicală și gramaticală a acestuia. El este *o parte de vorbire independentă,* capabilă să realizeze *singur o comunicare* (o propoziție). Ca și substantivul, el constituie una din sursele permanente de îmbogățire a limbii noastre prin nenumăratele derivate pe care le dă.

Lingviștii români și străini i-au acordat o deosebită atenție în studiile lor (vezi: Leca Morariu, Alf Lombard, Iorgu Iordan, Al. Graur, Al. Rosetti, J. Byck, Florica Dimitrescu, Sorin Stati, Valeria Guțu Romalo, Jiři Felix etc.).

În concluzie, **verbul** *este partea de vorbire care exprimă procese; el este caracterizat prin flexiune sintetică și analitică după diateză, mod, timp, număr și persoană (parțial după gen), prin autonomie semantică și funcțională, prin distribuție unidirecțională (parțial și bidirecțională) și prin suficiență noțională.*

Scanned with OKEN Scanner

Clasificare

Verbele românești se clasifică după următoarele criterii (unele dintre ele îmbracă diverse aspecte):

1. **După criteriul etimologic:**

– *verbe moștenite* din latină și din substrat: *a cânta, a lăuda, a avea, a putea, a vrea, a începe, a răspunde, a auzi, a fi* etc. (din latină); *a băga, a cruța, a curma, a se gudura, a răbda, a scăpăra, a zburda* etc. (din substrat);

– *verbe împrumutate* din diverse limbi, în etape diferite: *a citi, a clădi, a hrăni, a iubi, a privi, a trebui, a trăi* etc. (din vechea slavă); *a bănui, a cheltui, a făgădui, a socoti, a tăgădui* etc. (din maghiară); *a se fandosi, a lipsi, a pedepsi, a se sinchisi, a ursi, a vopsi* etc. (din neogreacă); *a zvârli* (de la slavii sudici); *a absolvi* (din germană); *a accepta, a autocaracteriza, a balansa, a calomnia, a explica, a fixa, a garanta, a imita, a legifera, a maltrata, a oficia, a ondula, a participa, a teleghida* etc. (din franceză);

– *verbe formate* pe terenul limbii române prin derivare și compunere: *a se dedulci, a desface, a desrădăcina, a îmbunătăți, a întrepătrunde, a întrerupe, a ofta, a pocni, a preface, a răstălmăci, a reface, a se văita* etc.; *a binecuvânta, a binemerita, a bineveni, a binevoi, a preamări.*

2. **După criteriul psihologic-empiric:** verbe *concrete* și verbe *abstracte.*

Sunt concrete verbele al căror conținut este reprezentabil în planul senzorial: *a aluneca, a atinge, a brăzda, a cânta, a fluiera, a fugi, a înota, a parfuma, a săpa, a scrie, a secera; a bubui, a fulgera, a pocni, a trăsni* etc.

Sunt abstracte verbele al căror conținut nu este reprezentabil în planul senzorial: *a cerceta, a descoperi, a medita, a se gândi, a se îndoi, a-și aminti, a-și închipui; a avea, a fi, a vrea; a deveni, a constitui, a însemna, a părea, a reprezenta; a putea, a trebui; a continua, a începe, a sfârși etc.*

3. **După criteriul sintatic,** unul dintre cele mai importante la verb, alături de cel morfologic. El vizează relațiile sintactice ale verbelor (relația verb-obiect și relația verb-subiect), posibilitățile lor combinatorii, precum și capacitatea sau incapacitatea acestora de a forma nucleul comunicării. Din acest punct de vedere există: verbe *tranzitive* (obiective) și verbe *intranzitive* (subiective), verbe *personale* și

Scanned with OKEN Scanner

verbe *impersonale,* verbe cu *distribuție unidirecțională* și verbe cu *distribuție bidirecțională,* verbe *predicative* (autonome) și verbe *nepredicative* (auxiliare).

a) *după relația verb-obiect direct* (adică după relația verb-substantiv, pronume sau numeral în acuzativ, verb la un mod nepersonal, interjecție sau verb-completivă directă): verbe *tranzitive* și verbe *intranzitive.*

Sunt tranzitive acele verbe care au capacitatea de a realiza în mod obișnuit relația cu un obiect direct sau cu o completivă directă, care pot „guverna" frecvent părți de vorbire sau propoziții cu aceste funcții: *a marca, a lucra, a avea, a face, a zice, a auzi, a citi, a urî* etc.

Verbele tranzitive pot admite atât relația verb – obiect direct (completivă directă), cât și relațiile verb – obiect indirect (completivă indirectă), verb – obiect circumstanțial (subordonată circumstanțială) și verb – subiect (subiectivă). Pentru faptul că realizează relația verb – obiect direct ele au fost numite de unii lingviști (acad. Iorgu Iordan) *verbe obiective,* denumire puțin sau deloc folosită în terminologia gramaticală.

Tranzitivitatea verbelor este o trăsătură sintagmatică, o calitate determinată atât de conținutul lor semantic (intrinsec), cât și de structura sintactică a limbii române. Ea nu se pierde, chiar dacă verbul activ nu este însoțit de un obiect direct (completivă directă) în planul expresiei: obiectul direct (completiva directă) există virtual, este presupus, este posibil și poate apărea oricând în context: „El *scrie* frumos" (tema; ce-i dictez). Când obiectul direct (completiva directă) nu este exprimat în context, verbul este *tranzitiv absolut* (e folosit cu sens „absolut", ca în exemplul „El *scrie* frumos"); când însă obiectul direct (completiva directă) este exprimat în context, verbul este *tranzitiv relativ* (e folosit cu „sens relativ sau relațional", ca în exemplele: „El *scrie* frumos *tema",* „El *scrie*[1]/ ce-i dictez"[2]/).

Marea majoritate a verbelor tranzitive din limba română pot primi *un singur obiect direct,* exprimat fie prin nume de ființă, fie prin nume de lucru, fie printr-o completivă directă: „Văd *pe Nicu",* „Văd *o casă",* „Văd[1]/ *că nu ești atent*"[2]/, „Am supărat *pe mama",* „Am supărat[1]/ *pe cine mi-e drag*"[2]/, „Citesc *o carte",* „Citesc[1]/ *ce-mi place*"[2]/ Există însă și câteva *verbe dublu tranzitive* care pot guverna simultan, în cadrul aceluiași context, *două obiecte directe:* unul al ființei

Scanned with OKEN Scanner

și altul al lucrului (reprezentat uneori printr-o completivă directă): *a asculta, a informa, a îndemna, a întreba, a învăța, a obliga, a ruga* (pe cineva – ceva): „Profesorul învață *pe elev carte*"; „*L*-am rugat[1]/ *să-mi spună adevărul*"[2]/ etc.

Numai verbele tranzitive pot realiza construcții de tip activ și construcții de tip pasiv: „Profesorul *examinează elevul*" – „Elevul *este examinat* de *profesor*". În construcțiile de tip pasiv cele mai multe verbe tranzitive nu mai pot primi un complement direct (o completivă directă): „*Citesc* o carte" > „Cartea este *citită* de mine". Verbele dublu tranzitive pot primi însă, în continuare, obiectul direct al lucrului (un cuvânt sau o completivă directă): „*L*-am rugat *ceva*" > „A fost rugat de mine[1]/ *să-l ajute*"[2]/.

Sunt intranzitive acele verbe care nu posedă capacitatea de a guverna un obiect direct sau o completivă directă: *a călători, a deveni, a exista, a fi, a fugi, a ieși, a lenevi, a părea, a pleca, a sosi, a sta, a străluci, a șchiopăta, a ședea, a veni* etc.

Verbele intranzitive nu admit deci relația verb – obiect direct, ci numai relațiile verb – obiect indirect (sau circumstanțial) și verb – subiect. Pentru faptul că nu realizează relația verb – obiect direct, ci în primul rând pe aceea de verb – subiect, au fost numite de către unii lingviști (acad. Iorgu Iordan) *verbe subiective,* denumire de asemenea puțin sau deloc folosită în gramatică.

Și intranzitivitatea verbelor este o calitate determinată de conținutul lor semantic (intrinsec) și de structura gramaticală a limbii române. Aceste verbe nu pot realiza construcții de tip pasiv, ca cele tranzitive. Ceea ce s-ar părea că reprezintă o diateză pasivă este de fapt o construcție perifrastică cu valoare de perfect compus sau de mai mult ca perfect: „Copilul *este fugit* de acasă de trei zile" („a fugit), „Când am ajuns, ceasul *era trecut* de două" („trecuse).

Între verbele tranzitive și verbele intranzitive nu există granițe fixe, deoarece unele verbe intranzitive pot guverna în contexte determinate și cu sensul schimbat un complement direct (intern sau extern): *a adormi, a ajunge, a alerga, a dormi, a începea, a merge, a plânge, a sări, a sufla, a trăi, a trece, a umbla, a zbura* etc. Să se compare: „Să stai *luptând,* căci ești dator" (G. Coșbuc) cu *„Ați luptat luptă* deșartă" (M. Eminescu); *„Suflă* mai cu inimă, Leano!, strigă Hagiul" (B. Șt. Delavrancea) cu „Primăvara, muma noas-

Scanned with OKEN Scanner

tră, / *Suflă* [„topește"] *bruma* din fereastră" (V. Alecsandri); „Luna pe cer *trece* așa sfântă și clară" (M. Eminescu) cu „Burtan... *m-a trecut* [„m-a transportat"] în luntre pe celălalt mal" (Gala Galaction; „Pe cer când soarele-i apus, / De ce *să plângi* privind în sus?" (G. Coșbuc) cu „Așa era de mult popor / Venit *să plângă* [„să jelească"] *pe-un fecior* / De împărat!" (idem); „...una din păsărele *zboară* c-un tremur scurt din aripi" (M. Sadoveanu) cu *„A zburat* [„a retezat"] trei patru *capete* cu sabia" (Zaharia Stancu). În virtutea sensurilor tranzitive câteva dintre aceste verbe pot trece la diateză pasivă; *a ajunge, a trăi, a umbla* („El *este ajuns* de celălalt alergător, „Acestea *sunt trăite* de mine", „Drumurile *sunt umblate* de mulți călători"). De asemenea, unele verbe tranzitive își pot pierde tranzitivitatea: *a face, a ține* etc. Să se compare: „Moromete... *făcea socoteli,* chibzuia" (Marin Preda); „Harap *face* [„procedează"] cum îi zice sfânta Duminică" (Ion Creangă); „Moșule, ia sama de *ține* bine *telegarii* ceia" (idem); „Cât *ținu* [„dură"] tremurarea vântului, stăturăm tăcuți în blăni" (M. Sadoveanu).

Unii cercetători concep tranzitivitatea și intranzitivitatea altfel decât gramatica noastră tradițională (e vorba de un model francez): sunt *tranzitive* toate verbele care dispun de un complement direct sau indirect exprimat (după unii chiar de agent) și *intranzitive* acelea care nu dispun de asemenea complemente. O astfel de interpretare e mai comodă, dar ea nu este împărtășită de majoritatea lingviștilor noștri.

Tranzitivitatea și intranzitivitatea verbelor au o foarte mare importanță în sintaxă: pe baza cunoașterii lor putem stabili unele tipuri de complemente și de subordonate.

b) *după relația verb – subiect* (adică după relația verb – substantiv, pronume sau numeral în nominativ, relație în care subiectul obligă verbul-predicat să se acorde cu el): verbe *personale* și verbe *impersonale.*

Sunt personale acele verbe care au capacitatea de a realiza relația verb-subiect (nume de ființă) sau verb – subiectivă (reprezentantă a numelor de ființă): *a cânta, a lucra, a avea, a tăcea, a cere, a face, a dormi, a coborî* etc. – „Ion cântă", „Cântă[1] / cine poate"[2]/. Ele admit deci un subiect „personal" și cunosc trei forme flexionare în raport cu persoana, reprezentând imensa majoritate a verbelor românești.

Sunt impersonale acele verbe care nu au capacitatea de a realiza relația verb – subiect (nume de ființă) sau verb –

Scanned with OKEN Scanner

subiectivă (reprezentantă a numelor de ființă); ele sunt segmente autonome, cu sens determinat, la care nu mai interesează agentul: *amurgește, burează, burnițează, fulgeră, fulguie, ninge, plouă, trăsnește, tună, se împrimăvărează, se desprimăvărează, se înnoptează, se înnorează, se înserează, se luminează* etc. Ele nu admit deci un subiect „personal" și cunosc o singură formă flexionară în raport cu persoana, fiind în număr foarte redus față de cele personale. Asemenea verbe, active și reflexive impersonale, care se referă la procese naturale și care apar numai la persoana a III-a singular, au fost numite de acad. Iorgu Iordan verbe *impersonale proprii* (propriu-zise). Ele sunt, în același timp, verbe *intranzitive, unipersonale* și *defective* (de număr, de persoană, de timp și de mod) și constituie, atunci când sunt folosite singure sau însoțite de complemente, niște predicate verbale ale unor propoziții monomembre.

Unele verbe impersonale proprii „se personalizează", datorită sensului lor figurat (în limba vorbită) sau datorită confundării cauzei cu efectul (în limba populară). În acest caz, ele primesc un subiect gramatical (extern sau intern): *„Ea* l-a *fulgerat* cu privirea"; *„El* i-a *trăsnit* una"; *„Ei turnau* și *fulgerau* de mânie"; *„Ploaia* plouă"; *„Cerul* tună", *„Norii* fulgeră" etc.

Pe lângă verbele *impersonale proprii,* limba română mai posedă și verbe *impersonale improprii* (denumire dată tot de acad. Iorgu Iordan). O parte dintre ele sunt provenite de la verbe personale: *caută* (să), *merită* (să), *trebuie* (să), *urmează* (să) – (îmi) *arde* (să), (îmi) *convine* (să, că), (îmi) *place* (să), (îmi) *vine* (să) – *se aude* (că), *se bănuiește* (că), *se cade* (să), *se discută,* (că), *se pare* (că), *se poate* (să), *se spune* (că), *se vede* (că), *se zice* (că), *se zvonește* (că) etc.; altele, de la verbele unipersonale: (mă) *doare* (că); altele s-au fixat exclusiv ca verbe impersonale, active și reflexe: (îmi) *pasă* (că), *se cuvine* (să) și *se întâmplă* (să). Spre deosebire de cele proprii, aceste verbe pot intra în relație cu un subiect gramatical abstract, general, non-autor al procesului (exprimat, de obicei, printr-un pronume neutral, printr-un infinitiv sau printr-o subordonată subiectivă reprezentantă a numelor de lucruri): *„Asta* nu se cade", „Se cuvine *a nu dezarma* în fața greutăților", „Merită[1]/ *să încercăm*[2]/, „Îmi place[1]/ *să cânt*[2]/, „Ne doare[1]/ *c-a fost scris așa*[2]/ (G. Coșbuc).

Scanned with OKEN Scanner

Unele din verbele reflexive impersonale provenite de la cele personale pot avea în anumite contexte *un sens pasiv:* în acest caz ele se folosesc și la persoana a III-a plural și intră în relație cu un subiect gramatical exprimat prin substantiv: „Sirena *se aude* de departe" (*„Sirenele se aud* de departe"), *„Pădurea se vede* de aici" (*„Pădurile se văd* de aici"), *„Problema se discută* serios" (*„Problemele se discută* serios"), *„Poezia se recită* cu glas tare" (*„Poeziile se recită* cu glas tare") etc.

c) *după posibilitățile lor combinatorii:* verbe *cu distribuție unidirecțională* (toate verbele limbii române) și verbe *cu distribuție bidirecțională* (numai verbele copulative: a fi, a deveni, a părea, a ajunge, a rămâne, a ieși, a însemna, a constitui, a reprezenta, a întruchipa, a se face etc.). La acestea din urmă adăugăm și verbele care se construiesc simultan cu un subiect și cu un complement, de tipul *a colabora* (cu, la), *a se dispensa* (de), *a se încrede* (în) etc.

d) *după capacitatea sau incapacitatea de a forma, singure, nucleul comunicării:* verbe *predicative* (autonome) și verbe *nepredicative* (auxiliare).

Sunt predicative (cu întrebuințare predicativă, autonomă) acele verbe care, folosite la modurile personale, pot forma, singure, *predicatul verbal* al unei propoziții; verbele care-și păstrează întreaga capacitate semantică și gramaticală, neintrând în relație de structură cu forme nominale, pronominale, verbale, adverbiale sau interjecționale, pentru a putea forma nucleul comunicării. Ele sunt verbe de sine stătătoare, „pline", cu independență lexico-gramaticală. Aproape toate verbele limbii române pot fi folosite ca predicative sau autonome: *a mânca, a cerceta, a avea, a tăcea, a vrea, a cere, a merge, a fi, a veni, a hotărî* etc. – *„Mâncăm* cumpătat"; „Ei *cercetează* dosarele"; „Ea *are* („posedă") multe cărți"; „El *vrea* („dorește") o înghețată"; „În grădină *sunt* („există", „se află") mulți pomi"; *„Merg* la facultate" etc.

Sunt nepredicative (cu întrebuințare nepredicativă, auxiliară) acele verbe care, la modurile personale, nu pot forma, singure, predicatul unei propoziții, din cauza conținutului lor lexical insuficient și a incapacității lor sintactice; verbele care intră în relație de structură cu forme nominale, pronominale, verbale, adverbiale sau interjecționale pentru a realiza o unitate semantico-gramaticală, nucleul comuni-

Scanned with OKEN Scanner

cării. Ele au devenit instrumente gramaticale, indici ai unor structuri morfologice sau sintactice.

Verbele nepredicative (auxiliare) ale limbii române sunt, la rândul lor, de două feluri: verbe nepredicative *auxiliare morfologice* și verbe nepredicative *auxiliare sintactice.*

Sunt nepredicative auxiliare morfologice acele verbe care intră în relație de structură cu forme verbale și ajută în calitate de segmente delexicalizate (asemantice), de morfeme analitice discontinue, la realizarea modurilor și a timpurilor de la diatezele activă și reflexivă (inclusiv a imperfectului și a mai mult ca perfectului perifrastic) și a diatezei pasive în întregime. Acestea sunt: *A FI, A AVEA* și *A VREA (A VOI),* verbe abstracte care dispun în structurile amintite de forme neaccentuate specializate, complet gramaticalizate (cu corp fonetic redus sau modificat): *fi* din viitorul anterior, din conjunctivul perfect, din condiționalul-optativ-potențial perfect, din prezumtivul prezent și din infinitivul perfect: *a, am, ați,* din perfectul compus; *aș, ai, ar, am, ați, ar,* din condiționalul-optativ-potențial; *voi, vei, va, vom, veți* din viitorul literar; *oi, ăi (ei, i, îi), o (a), om, ăți, (eți, îți, oți), or (a, o)* din formele viitorului popular. Opoziția *specializat/non-specializat* stă, în cazul paradigmelor acestor verbe, la baza distincției *non-predicativ/predicativ.* Poziția formelor specializate în structurile amintite este o poziție în general stabilă, iar structurile ca atare niște unități care nu admit decât intercalări limitate.

Tot un fel de verbe nepredicative, auxiliare morfologice, sunt *și verbele folosite în structura locuțiunilor verbale,* deși ele țin mai mult de planul lexical al limbii: acestea însă intră în relație de structură cu forme nominale, pronominale, adverbiale sau interjecționale (partea non-verbală) pentru a putea forma, la modurile personale, o unitate semantico-gramaticală (predicatul verbal al propoziției): *a da, a face, a lua etc. – a da de-a dura, a face rost, a lua peste picior* etc. (vezi la locuțiunile verbale).

Sunt nepredicative auxiliare sintactice acele verbe care, golite mai mult sau mai puțin de conținutul lor lexical abstract, formează, împreună cu numele predicativ (exprimat prin nume, pronume, verbe la moduri nepersonale, adverbe sau interjecții), unitatea sintactică denumită *predicat nominal* (atunci când auxiliarul sintactic se află la un mod per-

Scanned with OKEN Scanner

sonal) sau *construcțiile nominale infinitivale, gerunziale, participiale* și *de supin,* contractante ale altor funcții sintactice decât aceea de predicat (atunci când auxiliarul sintactic se află la un mod nepersonal): „Ion *este medic*"; „Cerul *devine albastru*" (în predicate); „*A ajunge profesor* e o mare cinste" (în subiect), „*Fiind bolnav,* n-a putut veni" (în complement circumstanțial de cauză), „*Ajuns inginer,* s-a dedicat cercetării" (în atribut circumstanțial), „*De rămas repetent* nu poate fi vorba" (în complement indirect) etc. Ceea ce caracterizează aceste verbe este faptul că pot exprima un raport de determinare predicativă bilaterală, că pot guverna, în același context, două nominative (reprezentate prin subiect și numele predicativ), în calitate de *elemente de legătură* (copule) între aceste categorii (vezi mai sus). Denumirea lor de **verbe copulative** este justificată, prin urmare, de situația lor contextuală. Pot fi „copule" în limba română următoarele verbe: *a fi, a deveni, a părea, a ajunge, a rămâne, a ieși, a însemna, a constitui, a reprezenta, a întruchipa, a se face, a se preface (în)* etc. Aproape toate aceste verbe pot fi folosite în două situații distincte: ca *verbe predicative* și ca verbe *nepredicative copulative (a fi* se folosește și ca verb nepredicativ auxiliar morfologic): „El *era* („se afla") acolo atunci" (verb predicativ), „Când *este* („trebuie")[1] /să dai de necaz,[2]/ nu te poți feri."[3]/ (tot verb predicativ), „El *era salariat* atunci" (verb nepredicativ auxiliar sintactic sau copulativ), „El *era ajutat* de fratele său" (verb nepredicativ auxiliar morfologic); „Ea *a ajuns* repede acasă" (verb predicativ), „Ea *a ajuns profesoară*" (verb nepredicativ auxiliar sintactic sau copulativ); „Ei *au constituit* („au format") o asociație" (verb predicativ), „Încercarea aceasta *constituie* („este") *un* exemplu" (verb nepredicativ auxiliar sintactic sau copulativ) etc.

Verbul copulativ *a fi* este golit total de conținutul său lexical inițial, aflându-se pe cea mai înaltă treaptă de abstractizare și gramaticalizare; el este un element care participă exclusiv funcțional la formarea predicatului nominal, *o copulă gramaticală* (G. Beldescu). Toate celelalte verbe copulative sunt golite numai parțial de conținutul lor lexical, se află în curs de abstractizare și de gramaticalizare; ele sunt elemente care participă lexical și funcțional la formarea predicatului nominal, *copule lexico-gramaticale* (G. Bel-

Scanned with OKEN Scanner

descu) sau *verbe semi-copùlative* (Valeria Guțu Romalo). Indiferent însă de treapta lor de abstractizare și de gramaticalizare, toate aceste verbe își îndeplinesc foarte bine rolul de copule.

Toate verbele nepredicative copulative sunt *verbe abstracte* (prin origine) și *intranzitive* (prin conținut și comportament). Unele dintre ele, când sunt folosite ca verbe predicative, autonome, devin verbe tranzitive, în anumite contexte: *a ajunge, a constitui, a însemna, a rămâne, a reprezenta*, – „*L*-a ajuns din urmă", „A constituit („a format") acolo *un comitet*", „Ciobanul însemnează *oile*", „*L*-a rămas la șah", „*Ne*-au reprezentat cu cinste".

Unii cercetători au considerat verbe nepredicative, auxiliare morfologice, și așa-zisele **(semi)auxiliare de modalitate,** pe care le-au analizat în strânsă legătură cu formele verbale însoțitoare (cu conjunctivul, cu infinitivul, cu participiul și cu supinul). Întrucât aceste verbe alcătuiesc o categorie neconturată precis în limba română, din punct de vedere gramatical, ele au suscitat și suscită însă discuții. Verbele de modalitate sunt verbe abstracte care exprimă prin conținutul lor lexical oarecum sărac (originar sau dobândit) ideile modale de „necesitate", de „posibilitate", de „probabilitate" („aparență"), de „iminență", sau de „irealitate" a unui proces, de „voință și de dorință": *a trebui, a fi, a vrea* etc. – „*Trebuie să ne bucurăm* de acest succes", „*Trebuie a asculta* pe părinți", „*Trebuie cercetate* cauzele", „*Trebuie de văzut* în ce ape se scaldă"; „Noi *putem să ne oprim* aici", „El *poate veni* oricând", „*Se poate să se însereze* mai devreme", „*Se poate întâmpla* orice"; „*Se cade să-i acordăm* atenție", „*Se cade a nu uita* pe binefăcătorii noștri"; „*Se cuvine să ajutăm* pe prieteni", „*Se cuvine a aştepta* întoarcerea sa", „Obiectivul *se cuvine urmărit* îndeaproape"; „*Pare a ninge*" („se pare"); „Noi *avem* („trebuie") *să pregătim* o serbare", „El *nu are* („nu trebuie") *a*-ți *cere* nimic", „Eu *am* („trebuie") *de revizuit* programul"; „*Era să alunece* pe scară" (iminența), „Când *este* („trebuie") *să dai peste necaz,* stai în loc și-l aștepți"; „*Vreau să mă conving* personal" „Bunica *a vrut* („era") *să moară* azi-noapte" (iminența), „*Nu vrea a* mai *aștepta* încă două zile" etc. Aceste îmbinări ocazionale *nu alcătuiesc unități gramaticale,* ci numai „complexe semantice", neajunse în stadiul gramaticalizării, în cadrul cărora

Scanned with OKEN Scanner

verbele de modalitate își păstrează sau dobândesc sensuri distincte de cele ale verbelor următoare. În aceste situații, avem a face cu *verbe care exprimă lexical ideile de modalitate* și care-și păstrează independența sintactică (formând, singure, niște *predicate verbale,* atunci când se află la un mod predicativ). În raport cu calitățile lor, *infinitivele* și *supinele* care le urmează îndeplinesc în propozițiile în care sunt incluse funcțiile de *subiect gramatical* (după: *a trebui, a se putea, a se cădea, a se cuveni, a (se) părea* – verbe impersonale și intranzitive) sau de *complement direct* (după: *a putea, a avea, a vrea,* – verbe personale și tranzitive); *participiile* cu sens pasiv, funcția de *predicat verbal,* cu auxiliarul morfologic *a fi* eliptic, în niște subordonate subiective (după: *a trebui* și *a se cuveni),* iar *conjunctivele* funcția de *predicate verbale* în niște subordonate subiective (după: *a trebui, a se putea, a se cădea, a se cuveni, a (se) părea* și *a fi)* sau în niște subordonate completive directe (după: *a putea, a avea* și *a vrea).*

Prin urmare, așa-zisele auxiliare de modalitate nu se pot identifica cu auxiliarele morfologice sau cu cele sintactice; ele sunt mijloace lexicale de tip special, negramaticalizate.

(Semi)auxiliarele de aspect sunt verbe abstracte care exprimă prin conținutul lor lexical (originar sau dobândit) începutul, continuarea sau sfârșitul procesului. Caracterul momentan sau durativ al procesului, pe care acestea îl evidențiază, nu constituie deci un rezultat al combinațiilor realizate cu alte verbe (la conjunctiv, infinitiv sau supin), ci o calitate intrinsecă, de ordin semantic, a acestora: *a începe, a porni, a prinde* (popular); *a continua; a găta* (reg.); *a isprăvi, a înceta, a sfârși, a termina* etc. – „El *începe să cânte*", „Ea *începe a vorbi*", „Ei *au pornit a plânge,* „El *a pornit să culeagă* via", „Omul *a prins să zâmbească*", „El *a prins a râde*"; „Ei *continuă să muncească*", „Noi *continuăm a spune*"; „Ea *a încetat a* mai *vorbi* așa", „*Am sfârșit de citit* cursul"; „El *a terminat de scris* romanul"; „Ei *isprăvesc de zugrăvit* casa"; „Când *gătați de săpat?*". Lipsa unor indici gramaticali ai acestor îmbinări ocazionale ne arată că asemenea verbe formează singure, atunci când se află la un mod predicativ, niște predicate verbale; că infinitivele și supinele de după ele reprezintă niște complemente directe (datorită tranzitivității ce caracterizează verbele amintite), iar

Scanned with OKEN Scanner

conjunctivele, niște predicate verbale în niște subordonate completive directe. Menționăm că în cazul reflexivelor dinamice *a se apuca, a se porni* și *a se pune* (pop.), verbe intranzitive care exprimă începutul procesului, e vorba de selectarea unor complemente indirecte sau a unor completive indirecte: „Ei s-au apucat *de curățat* porumbul", „S-au apucat *să vorbească* neîntrebați", „Ea s-a pornit *a citi* mai departe", „S-au pornit *pe plâns"*, „Ei s-au pornit *să vorbească* toți deodată", „Ele s-au pus *pe bocit"*, „Ea s-a pus *să însemneze* cu creionul"; de asemenea, că unele dintre verbele active care exprimă lexical aspectul se pot folosi și cu valoarea impersonală, precedând infinitivele-subiecte sau conjunctivele unor subordonate subiective: „Începe *a tuna"*, „Începe *să plouă"*, „Continuă *să ningă"* „A prins *a fulgui"*, „A pornit *să fulgere"* etc.

4. **După criteriul morfologic,** criteriu important, ca și cel sintactic. El vizează particularitățile de flexiune (paradigmatice) ale verbelor (de aici denumirea sa de *flexionar)* și aspectul structurii lor morfematice (de aici denumirea sa de *formal).* Din acest punct de vedere există: verbe *unipersonale* și verbe *pluripersonale (tripersonale),* verbe *integrale* și verbe *defective,* verbe *regulate* și verbe *neregulate;* verbe *de conjugarea I,* verbe de *conjugarea a II-a,* verbe de *conjugarea a III-a* și verbe de *conjugarea a IV-a;* verbe *simple* și verbe *compuse.*

a) *după numărul persoanelor la care se conjugă* (și la care fac referire): verbe *unipersonale* și verbe *pluripersonale (tripersonale).*

– *Sunt unipersonale* acele verbe personale care se conjugă și fac referire numai la persoana a III-a (singular sau plural), reprezentantă a unui subiect exprimat numai prin substantive din categoria animatelor non-persoană sau înanimatelor. Ele cunosc deci o singură formă flexionară în raport cu persoana; numărul lor este destul de redus în comparație cu acela al pluripersonalelor (vezi mai jos). Astfel, există verbe unipersonale active (rar reflexive) care exprimă procese atribuite soarelui, viețuitoarelor și plantelor: *apune, răsare; behăie, cotcodăcește, gâgâie, grohăie, guiță, se gudură, latră, măcăie, miaună, mugește, nechează, ouă, rage, urlă* etc.: *germinează, îmbobocește, încolțește, înfrunzește, înflorește, înmugurește, odrăslește* etc.; verbe uni-

Scanned with OKEN Scanner

personale (active sau reflexive), care exprimă anumite procese atribuite obiectelor: *se alterează, curge,* (se) *coclește, derapează, (se) mucezește, (se) râncezește, (se) ruginește, se sclerozează, se strică* etc.; verbe unipersonale (active sau reflexive), cu conținut negativ, care exprimă procese atribuite oamenilor: *clămpăne, clefăie, se declasează, se denaturează, duhnește, fonfăie, miroase, morfolește, pute* etc.; verbe unipersonale active, cu conținut abstract: *constă, converg, rezidă, rezultă* etc.

Tot ca unipersonale apar flexionar și verbele impersonale discutate mai sus (active și reflexive), dar numai cu formă de singular: *fulgeră, se înserează,* (îmi) *pasă, se cuvine, se întâmplă, trebuie,* (îmi) *convine,* (îmi) *place,* (îmi) *vine, se crede* etc.

– *Sunt pluripersonale (tripersonale)* acele verbe care se conjugă și fac referire la toate persoanele, având deci trei forme flexionare în raport cu persoana (marea majoritate a verbelor românești): *a suna, a picta, a tăcea, a zice, a fugi, a plivi, a coborî, a zăvorî* etc.

b) *după caracterul paradigmei:* verbe *integrale* și verbe *defective.*

– *Sunt integrale* acele verbe care au o paradigmă completă în flexiune, adică cele care au toate formele flexionare, în raport cu categoriile gramaticale corespunzătore: *a alerga, a certa, a tăcea, a trece, a dormi, a citi, a doborî a urî* etc.

– *Sunt defective* acele verbe care au o paradigmă incompletă în flexiune, adică cele care nu au toate formele flexionare, în raport cu categoriile gramaticale corespunzătoare, datorită unor cauze diferite. Astfel, există verbe care exprimă procese ce nu pot fi ordonate (deci care nu se folosesc la modul imperativ): *a plăcea, a putea, a vrea* etc.; verbe care exprimă procese ce nu pot fi atribuite persoanelor I și a II-a, ci numai persoanei a III-a (verbele *unipersonale);* verbe al căror conținut nu poate fi atribuit persoanelor, în general (verbele *impersonale);* verbe care nu permit folosirea lor la timpurile compuse *(a desfide)* sau la timpurile simple *(a se detraca)* etc.

c) *după caracterul rădăcinii în flexiune:* verbe *regulate* și verbe *neregulate (aberante).*

– *Sunt regulate* verbele care nu prezintă în flexiune variații ale rădăcinii sau care prezintă numai variații ne-

Scanned with OKEN Scanner

semnificative pentru paradigma lor (cum ar fi alternanțele fonologice). Majoritatea verbelor din limba română sunt verbe regulate: *a cânta* (cânt-), *a ara* (ar-), *a lucra* (lucr-), *a sonda* (sond-), *a rupe* (rup-), *a corupe* (corup-), *a iubi* (iub-), *a porni* (porn-), *a privi* (priv-), *a hotărî* (hotăr-), *a urî* (ur-) etc.

– *Sunt neregulate (aberante)* verbele a căror rădăcină prezintă în flexiune variații totale sau parțiale semnificative, neregularități specifice, importante care privesc paradigmele în ansamblul lor. Toate aceste neregularități ale paradigmei sunt explicabile istoricește (prin origine sau prin evoluție). Gradul de neregularitate al acestor verbe variază de la un verb la altul. Cele mai multe dintre ele au mare frecvență în limba română.

Pentru gramatica tradițională sunt neregulate verbele: *a fi, a avea, a vrea, a bea, a da, a (se) la* (regionalism moldovenesc), *a lua, a mânca, a mânea* (regionalism moldovenesc), *a sta* și *a usca.* Verbul cu cel mai mare grad de neregularitate în flexiune este verbul *a fi.* După părerea Paulei Diaconescu, verbe cu adevărat neregulate sunt numai *a fi, a avea, a vrea, a lua, a mânca* și *a usca,* deoarece numai acestea își schimbă rădăcina în raport cu modul, timpul, persoana și numărul: *sunt – fi*(u), *sunt –er*(am), *sunt – ești*(i), *ești – sunt* (eți); *ar*(e) – (să) *aib*(ă), *a*(m) – *av*(eam), *a*(m) – *ar*(e), *a*(i) – *av*(eți); *vr*(ei) – *vo*(it), *vor – vr*(ură), *vr*(em) – *vor, vr*(ea) – *vor; ia*(u) – *lu*(at), *ie*(i) – *lu*(ași), *lu*(ăm) – *ia*(u), *ia – lu*(ați); *mănânc – mânc*(at), *mănânc*(ă) – *mânc*(a), *mânc*(ăm) – *mănânc*(ă), *mănânc*(ă) – *mânc*(ați); *usuc – usc*(ând), *usuc*(i) – *usc*(ași), *usc*(ăm) – *usuc*(ă), *usuc*(ă) – *usc*(ați).

d) *după modalitățile de realizare a flexiunii* (după particularitățile strict formale de flexiune, mai ales după sufixul infinitivului): verbe *de conjugarea I,* verbe *de conjugarea a II-a,* verbe *de conjugarea a III-a* și verbe *de conjugarea a IV-a.* Acest criteriu se bazează pe conjugarea verbelor latinești: *a cânta* < lat. *canto-are*; *a vedea* < lat. *video-ere; a merge* < lat. *mergo-ĕre; a auzi* < *lat. audio-ire.*

Sunt de conjugarea I verbele care formează infinitivul scurt cu sufixul accentuat **-á,** indiferent de consoana care-l precedă. Potrivit analizei exhaustive pe care cunoscutul romanist suedez Alf Lombard a făcut-o în 1954–1955 verbului românesc, în general, și structurii formelor de prezent

Scanned with OKEN Scanner

indicativ, în special, verbele din conjugarea I tradițională se împart în două grupe (clase):

– *grupa A* (clasa I), în care intră verbele lipsite de sufix și desinență la persoana I singular a indicativului prezent: *alerg, astup, apăs, caut, cânt, schimb* etc.

– *grupa B* (clasa a II-a), în care intră verbele cu sufixul gramatical variabil **-ez** și fără desinență, la persoana I singular a indicativului prezent: *apelez, axez, colorez, desenez, fumez, mustrez* etc.

Tot în conjugarea I intră și verbele de următoarele tipuri: *a mângâia, a tăia* etc. (mângâiați mângâiași, mângâiat etc.) – *a iniția, a împrăștia, a studia* etc. (inițiați, inițiași, inițiat etc.); *a împerechea, a priveghea* etc. (împerecheați, împerecheași, împerecheat etc.).

Conjugarea I este cea mai bogată și cea mai productivă (începând cu jumătatea a II-a a secolului al XIX-lea) prin fondul latin moștenit (vezi unele mai sus), prin verbele create ulterior sau împrumutate din latină și din limbile romanice, prin împrumuturile noi din aceste limbi, prin numeroasele derivate pe care le dă (tipurile: *a înfrumuseța, a ironiza –a declara, a naviga, a poseda, a diviza* etc.). Ea este o *conjugare stabilă.*

Sunt de conjugarea a II-a (după Alf Lombard „din clasa a III-a") verbele care formează infinitivul scurt cu sufixul accentuat **-eá**: *a avea, a bea, a cădea, a plăcea, a putea, a tăcea* etc.

Conjugarea a II-a este cea mai săracă (include circa 20 de verbe moștenite – vezi unele mai sus) *și cea mai neproductivă conjugare* (n-au intrat în ea ulterior decât neologismul latin *a apărea* și împrumuturile târzii *a se complăcea, a prevedea* și *a decădea;* ea nu dă derivate). Este *o conjugare moartă,* deoarece îi lipsește forța de a crea verbe noi și de a păstra moștenirea latină (e pe cale de dispariție).

Conjugarea a II-a este *o conjugare instabilă:* datorită analogiilor și identităților cu formele conjugării a III-a *(tac-fac* etc.) au loc treceri (naturale) de la conjugarea a II-a la conjugarea a III-a. Este o tendință generală și conformă cu spiritul limbii române; este un proces lent de desființare a conjugării a II-a în favoarea conjugării a III-a. Astfel, verbele *a rămânea* (< lat. *remaneo), a ține a* (< lat. *teneo)* și *a umplea* (< lat. *impleo)* au trecut de mult în grupa verbelor de

Scanned with OKEN Scanner

conjugarea a III-a, fiind admise de limba română literară: *a rămâne, a ține, a umple.* Altele, dimpotrivă, se află în curs de trecere, nefiind încă admise de limba literară: *a apărea > a apare, a cădea > a cade, a decădea > a decade, a plăcea > a place, a se complăcea > a se complace, a zăcea > a zace.* Acad. Iorgu Iordan semnalează prezența în interiorul acestei conjugări a unui *nucleu de verbe care rezistă unei asemenea tendințe: a avea, a bea, a durea, a putea, a ședea.*

Sunt de conjugarea a III-a (după Alf Lombard „din clasa a IV-a") verbele care formează infinitivul scurt cu sufixul neaccentuat **-e:** *a arde, a bate, a face, a merge, a pune, a trece* etc.

Conjugarea a III-a este o conjugare săracă și neproductivă (include relativ puține verbe moștenite – vezi unele mai sus; în decursul timpului a primit câteva neologisme latino-romanice ca: *a decide, a discerne, a exclude, a induce* etc. și câteva formații românești după model franțuzesc ca: *a coincide, a decurge, a întreține, a presupune, a prezice, a susține, a transcrie* etc.).

Este *o conjugare moartă,* ca și conjugarea a II-a (e lipsită de forța necesară creării de verbe noi și păstrării moștenirii latine).

Conjugarea a III-a este și ea o conjugare instabilă, deoarece datorită analogiilor cu celelalte conjugări, se constată și aici o tendință de trecere a unor verbe la conjugarea a II-a (trecere neconformă cu spiritul limbii române, neadmisă de limba literară, nerecomandabilă). O asemenea tendință e vizibilă la verbele *a bate, a face, a merge, a pune, a trece* etc, care, la persoanele I și a II-a plural ale indicativului prezent, deplasează accentul de pe radical pe finală, fiind astfel atrase și adaptate la sistemul general de conjugare (la care se constată prezența accentului pe finală): *bătém, bătéți* (în loc de: *bátem, báteți), făcém, făcéți* (în loc de: *fácem, fáceți), mergém, mergéți* (în loc de: *mérgem, mérgeți), puném, punéți* (în loc de: *púnem, púneți), trecém, trecéți* (în loc de: *trécem, tréceți)* etc. – după modelul *cântăm, cântăți – vedém, vedéți – fugím, fugíți – coborâm, coborâți* etc.

Sunt de conjugarea a IV-a verbele care formează infinitivul scurt cu sufixele accentuate **-i** și **-î.** După Alf Lombard

Scanned with OKEN Scanner

aceste verbe se împart în două grupe (clasele a V-a și a VI-a):

– *grupa A,* în care intră verbele lipsite de sufix și desinență la persoana I singular a indicativului prezent: *aud, dorm, fug, vin – cobor, dobor* etc.

– *grupa B,* în care intră verbele cu sufixele gramaticale variabile **-esc** și **-ăsc** și fără desinență, la persoana I singular a indicativului prezent: *citesc, iubesc, sosesc, vorbesc – hotărăsc, urăsc* etc.

Conjugarea a IV-a este o conjugare foarte bogată și foarte productivă, prin fondul latin moștenit (vezi unele verbe mai sus); prin împrumuturile mai vechi din slavă, maghiară și neogreacă; prin creațiile, pe teren românesc, dintr-o epocă mai veche: *a aerisi, a se fandosi, a lipsi, a se plictisi, a se procopsi, a se sclifosi, a se sinchisi, a vopsi* etc. – *a boli, a îmblăni, a (se) îmbogăți, a (se) îmbrobodi, a împătri, a îngriji* etc.

Accidental, constatăm și la această conjugare câteva treceri la conjugarea a III-a: *a auzi > a aude,* în „nu pot *aude*"; *a despărți > a desparte,* în „o lume parcă ne-*ar desparte*; a *înghiți > a înghite,* în „nu poate *înghite*" etc. (prima e mai neobișnuită, în timp ce celelalte două sunt frecvente, ajungându-se chiar la un paralelism).

e) *după aspectul structurii lor morfematice:* verbe *simple* și verbe *compuse.*

Sunt simple verbele care au aspectul unui singur cuvânt, care sunt alcătuite dintr-un singur termen (cele moștenite, cele împrumutate și cele formate prin derivare): *a cânta, a scăpăra, a citi, a făgădui, a pedepsi, a accepta, a reface, a ofta, a compune, a consemna* etc.

Sunt compuse verbele care au aspectul unui grup de termeni, care sunt alcătuite din două sau mai multe cuvinte (cele formate prin compunere): *a binecuvânta, a binemerita, a binevoi, a bineveni, a preamări, a contrasemna, a cronometra, a electromecaniza, a fotografia, a întrerupe, a motomecaniza, a subscrie, a supraviețui, a transplanta* etc.

În ultimul deceniu, tot mai mulți cercetători au adus noi contribuții la analiza flexiunii verbale a limbii române. Astfel, având în vedere pregătirea limbii române pentru traducerea automată, Gr. Moisil stabilește, în 1960, cinci clase de verbe, cu nenumărate subclase, orientându-se după formele

Scanned with OKEN Scanner

tipice (care au o anumită regularitate) și netipice ale verbelor. De asemenea, pe baza „terminațiilor concrete" ale verbelor și, uneori, a numărului radicalelor, cercetătorul ceh Jiři Felix găsește pentru limba română 12 conjugări. La acestea se adaugă și cele 8 tipuri flexionare, realizate în 10 conjugări, stabilite de Valeria Guțu Romalo pe baza „omonimiilor specifice", a „formelor distinctive" din paradigmele verbelor. În felul acesta, se evidențiază marea varietate a flexiunii verbale românești și necesitatea reclasificării verbelor după criteriul morfologic.

Categorii morfologice

Verbele românești dispun numai de categorii gramaticale flexionare. Unele sunt specifice: *diateza, modul* și *timpul*, altele nespecifice: *persoana* și *numărul* (accidental, la participiul diatezei pasive, se adaugă *genul).* Prin flexiunea lor bogată și, prin categoriile flexionare specifice, ele se deosebesc net de toate celelalte părți de vorbire.

DIATEZA este categoria gramaticală flexionară cea mai viu discutată. Etimologic vorbind, cuvântul *diateză* (< fr. *diathèse* < gr. *diathesis)* înseamnă „așezare", „situare", „orientare", „dispoziție" a verbului; felul în care acesta „își orientează" acțiunea (procesul), în raport cu intențiile subiectului vorbitor și cu obiectul. Gramatical vorbind, diateza a fost concepută în două feluri: a) într-un sens mai restrâns, ca o categorie care exprimă *raportul sintactic dintre subiectul gramatical și obiectul său* (subiect gramatical diferit de obiect sau identic cu obiectul; subiect gramatical care dispune de un obiect sau care nu dispune de un obiect; procesul realizat de subiectul gramatical se răsfrânge direct asupra unui obiect sau nu se răsfrânge direct asupra acestui obiect); b) într-un sens mai larg, ca o categorie care exprimă *raportul sintactic dintre subiectul gramatical și proces, dintre proces și autorul lui* (subiect gramatical interesat în mod special în realizarea procesului sau neinteresat special în acest proces; subiect gramatical care realizează procesul sau care nu realizează acest proces, ci-l suferă; subiect gramatical care realizează și suportă procesul; subiect

Scanned with OKEN Scanner

gramatical existent în raport cu procesul sau inexistent în raport cu acest proces). *Mai indicat ar fi ca prin diateză să înțelegem raportul sintactic dintre subiectul gramatical, proces și obiectul acestuia,* așa cum arată acad. Al. Graur. Pentru exprimarea acestor „raporturi sintactice", specifice categoriei de diateză, bazate pe gradul diferit al importanței pe care vorbitorul o acordă celor doi poli ai procesului (agent și pacient), limba română a recurs la cuvinte, la mijloace analitice, frecvent folosite în sintaxă; de aici dublul caracter al acestei categorii (morfologico-sintactic).

Limba română dispune de *trei diateze: activă, pasivă* și *reflexivă,* diferite între ele din punct de vedere semantic și formal.

Gramatica tradițională românească a definit cele trei diateze în raport cu conținutul acestora, precizând și elementele de ordin formal care ajută la realizarea lor. Astfel, *diateza activă* era concepută ca diateză la care „subiectul gramatical face acțiunea suferită de obiect" și care e lipsită de elemente formale specifice; *diateza pasivă,* ca diateză la care „subiectul gramatical suferă acțiunea făcută de obiect" și care are ca element formal caracteristic și obligatoriu verbul auxiliar morfologic *a fi; diateza reflexivă,* ca diateză la care „subiectul gramatical face și suferă acțiunea", la care „subiectul gramatical este și obiect", elementul formal caracteristic și obligatoriu al acesteia fiind pronumele reflexiv în dativ și în acuzativ, cu formă neaccentuată. Cercetările moderne au evidențiat însă existența a *opt valori diferite în interiorul așa-zisei diateze reflexive,* ajungând la concluzia că, datorită lor și datorită funcțiilor sintactice (de complement direct, de complement indirect și de atribut pronominal) pe care le contractează pronumele reflexive (însoțitoare obligatorii ale formelor verbale), în patru contexte determinate, *este foarte greu – dacă nu imposibil – să se dea o definiție unitară a acestei diateze, o definiție completă și corectă, bazată pe conținut.*

a) **Diateza activă (zero)** este diateza caracterizată din punctul de vedere al conținutului prin faptul că *subiectul (agentul) realizează sau enunță procesul suferit de obiect, de pacient* (altul decât subiectul gramatical), iar din punctul de vedere al expresiei prin *morfemul zero,* element distinctiv față de celelalte diateze: „El *merge* pe stradă", „Ea *stă* pe o bancă", „Eu *scriu* un bilet". Direcția gândirii vorbitorului, di-

Scanned with OKEN Scanner

recția procesului la această diateză este îndreptată dinspre subiectul gramatical către obiect, dinspre agent către pacient: S→O *„El îl* ascultă"; *Ea* aleargă *pe câmp".*

Diateza activă predomină în raport cu celelalte diateze; ea include atât verbe tranzitive, cât și verbe intranzitive, atât verbe personale (pluripersonale sau unipersonale), cât și verbe impersonale.

b) **Diateza pasivă (analitică)** este diateza catacterizată din punctul de vedere al conținutului prin faptul că *subiectul gramatical (pacientul) suferă procesul realizat de obiect, de agent* (altul decât subiectul gramatical), iar din punctul de vedere al expresiei prin auxiliarul morfologic **a fi,** morfem, analitic neaglutinat și element distinct față de celelalte diateze (însoțit de participiul variabil al verbului de conjugat): „Elevii *sunt ajutați* de profesori"; „Ea *este însoțită* de mama sa". Direcția gândirii vorbitorului este contrară direcției procesului la această diateză, proces îndreptat invers decât la diateza activă (dinspre obiect, care este agent, către subiectul gramatical, care este pacient): S←O *„El* este sfătuit *de prieteni".*

Numai verbele tranzitive pot avea diateză pasivă (e adevărat, nu toate: *a avea, a durea, a putea, a ustura, a vrea* etc. nu au); în această situație ele formează niște *predicate verbale.* Din cauza conținutului lor lexical, unele verbe tranzitive, trecute la diateza pasivă, nu au decât forme de persoana a III-a și anumite subiecte (restricții selective): *a ara* (pământul e arat), *a citi* (cartea e citită), *a conspecta* (articolul e conspectat), *a depozita* (marfa e depozitată), *a electrifica* (satele sunt electrificate), *a fabrica* (mașinile sunt fabricate), *a litografia* (cursul e litografiat), *a pava* (strada e pavată), *a pavoaza* (clădirea e pavoazată), *a secera, a treiera* (grânele sunt secerate sau treierate) etc. Formal nu există deosebire între construcția diatezei pasive și construcția predicatului nominal în structura căruia intră ca nume predicativ un adjectiv participial (chiar se discută dacă nu cumva și diateza pasivă e o construcție de tip nominal). În funcție de context, ele pot fi diferențiate. Astfel, în „Ușa *este închisă"* se face o constatare în legătură cu o trăsătură a ușii; construcția *este închisă* reprezintă un predicat nominal (verb copulativ + nume predicativ prin adjectiv participial care exprimă „calitatea", „caracteristica" momentană a ușii). Prezența complementului de agent în context ar

Scanned with OKEN Scanner

face din aceeași construcție un predicat verbal exprimat printr-o diateză pasivă: „Ușa *este închisă* de către portar" (verb auxiliar morfologic + participiu-verb).

Sensul construcției pasive variază după valoarea „durativă" sau „momentană" a verbului din structura sa. Astfel, *verbele momentane* au un sens pasiv mai puțin clar, în favoarea adjectivării participiului și a includerii sale într-o construcție nominală: „Casa *este părăsită*". Dimpotrivă, *verbele durative* au un sens pasiv clar, deoarece ideea de proces, de desfășurare e mai pregnantă: „Studenții *sunt examinați*" (de către profesori). Prezența unui complement circumstanțial de timp în aceste contexte favorizează evidențierea mai puternică a sensului pasiv al construcțiilor: „Casa este părăsită astăzi" (de către locatari), „Studenții *sunt examinați* zilnic (de către profesori).

c) **Diateza reflexivă (pronominală)** este diateza caracterizată din punctul de vedere al conținutului printr-un *conglomerat de opt sensuri, diferite între ele* (vezi mai jos descrierea lor), iar din punctul de vedere al expresiei prin prezența obligatorie, în structurile verbale a formelor neaccentuate de dativ și de acuzativ ale pronumelui reflexiv (cu sau fără funcție sintactică), reprezentante ale celor opt sensuri amintite, rezultate din îmbinarea pronumelui cu verbele. Datorită acestor elemente variate (de ordin semantic și funcțional) *diateza reflexivă are un puternic caracter eterogen, care însă nu anulează unitatea* (dealtfel recunoscută de cercetările moderne) *dintre verb și pronumele reflexiv.*

Cele opt sensuri (valori) ale structurilor verbale reflexive, concentrate în pronumele reflexive și amintite cu ocazia analizării pronumelui reflexiv, pot fi descrise astfel:

– **Sensul (valoarea) de reflexiv obiectiv** (de reflexiv propriu-zis sau autentic, cum i s-a mai spus) presupune *identitatea, în planul conținutului* (nu și în cel formal), dintre subiectul gramatical, autor al unui proces exterior, și obiectul acestui proces, obiect reprezentat prin *pronumele reflexiv în dativ sau în acuzativ cu funcție de complement indirect sau de complement direct* în aceste structuri: *își reproșează* (sieși, lui, ei) – *se spală* (pe sine, pe el, pe ea) – „Ion *își reproșează* că a uitat", „El *se spală* în fiecare dimineață". În funcție de context, aceleași construcții pot avea alte sensuri (valori). Astfel, în „Ei *își reproșează* că n-au

Scanned with OKEN Scanner

înțeles" e vorba de un reflexiv reciproc (își reproșează „unul altuia" sau „unii altora"); în „Aici *se spală* convenabil", de un reflexiv impersonal, iar în, „Mașina *se spală* de către șofer", de un reflexiv pasiv („este spălată").

Sensul (valoarea) de reflexiv obiectiv se realizează numai cînd verbul din structura reflexivă este tranzitiv la origine. Reflexivul obiectiv e un *reflexiv pluripersonal.* Reprezentarea sa grafică ar putea fi: S → 0 (= S), cu direcția gândirii vorbitorului identică cu aceea a procesului, adică de la subiectul gramatical (agent) la obiectul gramatical (pacient identic cu subiectul în planul conținutului și exprimat formal prin pronumele reflexiv).

– **Sensul (valoarea) de reflexiv reciproc** presupune *identitatea (alternată), în planul conținutului* (nu și în cel formal), dintre subiectul gramatical, autor al unui proces exterior *încrucișat,* conceput numai ca o pluralitate, și obiectul acestui proces, obiect reprezentat prin *pronumele reflexiv în dativ sau în acuzativ cu funcție de complement indirect* în aceste structuri: *își spun* (unul altuia, unii altora) – *se întâlnesc* (unul cu altul, unii cu alții) – „Prietenii *își spun* totdeauna vorbe bune", „Oamenii aceștia *se întâlnesc* destul de rar". Și aceste construcții pot avea, în funcție de context, alte sensuri (valori): „Ei *își spun* că nu au altceva mai bun de făcut" (reflexiv obiectiv cu sensul de „își spun lor"): „Asemenea lucruri *se întâlnesc* de către orice vizitator" (reflexiv pasiv cu sensul de „sunt întâlnite").

Sensul (valoarea) de reflexiv reciproc se realizează numai când verbul din structura reflexivă este tranzitiv la origine. Reflexivul reciproc e un *reflexiv pluripersonal.* Reprezentarea sa grafică ar putea fi: S ⇆ 0 cu direcția gândirii vorbitorului diferită de aceea a procesului, adică de la subiectul gramatical (agent) la obiectul gramatical (pacient diferit de subiect și exprimat formal prin pronumele reflexiv) și apoi de la obiect (pacient) la subiect (agent).

– **Sensul (valoarea) de reflexiv participativ** (de reflexiv al atribuirii sau al interesului) presupune *identitatea în planul conținutului* (nu și în cel formal), dintre subiectul gramatical, autor *interesat* al unui proces exterior, și obiectul acestui proces, obiect reprezentat prin *pronumele reflexiv în dativ* cu funcție de *complement indirect: și-a procurat, își construiește* (pentru sine, pentru el – pentru ea, în interesul lui,

Scanned with OKEN Scanner

în interesul ei) – „El *și-a procurat* o carte rară", „Ea *își construiește* un apartament".

În limba română există câteva verbe care sunt folosite exclusiv ca reflexive participative: *își arogă* (dreptul), *își asumă* (răspunderea), *își dispută* (întâietatea), *își însușește* (bunurile) etc.

Sensul (valoarea) de reflexiv participativ se realizează numai când verbul din structura reflexivă este tranzitiv la origine. Reflexivul participativ e un *reflexiv pluripersonal.* Reprezentarea sa grafică ar putea fi: S (agent interesat) → 0 (= S), cu direcția gândirii vorbitorului identică cu aceea a procesului, adică de la subiectul gramatical (agent) la obiectul gramatical (pacient identic cu subiectul în planul conținutului și exprimat formal prin pronumele reflexiv).

– **Sensul (valoarea) de reflexiv posesiv** presupune *non-identitatea, în planul conținutului* (și în planul formal), dintre subiectul gramatical, autor al unui proces exteriror și *posesor* al unui obiect și obiectul acestui proces, altul decât pronumele reflexiv. Calitatea de *agent posesor* a subiectului gramatical este marcată în planul formal prin *pronumele reflexiv în dativ,* cu funcție de *atribut pronominal: își ajută, și-a uitat* – „El *își ajută* mama" (pe mama sa), „Ea *și-a uitat* servieta pe masă" (servieta sa).

Unele reflexive posesive includ simultan și o valoare eventivă originară: *a-și îngălbeni, a-și înroși* etc. – *Și-a îngălbenit* haina" (haina sa), *„Și-a înroșit* cămașa" (cămașa sa).

Sensul (valoarea) de reflexiv posesiv se realizează numai când verbul din structura reflexivă este tranzitiv la origine. Reflexivul posesiv e un *reflexiv pluripersonal.* Reprezentarea sa grafică ar putea fi: S (agent posesor) → 0, cu direcția gândirii vorbitorului identică cu aceea a procesului, adică de la subiectul gramatical (agent) la obiectul gramatical (pacient diferit de subiect în planul conținutului și exprimat prin alte cuvinte decât pronumele reflexiv).

– **Sensul (valoarea) de reflexiv pasiv** presupune *non-identitatea, în planul conținutului* (și în planul formal), dintre *subiectul gramatical* conceput ca *non-autor* al unui proces exterior (ca *pacient* al acestuia) și obiectul acestui proces, conceput ca *autor real* (agent) al procesului, altul decât pronumele reflexiv. Calitatea de pacient (non-autor) a

Scanned with OKEN Scanner

subiectului gramatical este marcată în planul formal *prin pronumele reflexiv în acuzativ,* cu funcție de *morfem* al acestei valori: *se aud, se văd* – „Clopotele *se aud* tot mai rar" („sunt auzite" de noi...), – „Turnurile *se văd* de departe" („sunt văzute" de noi...).

Tot reflexive pasive ar trebui considerate și așa-zisele **verbe factitive (cauzative)** de felul lui *se internează, se numește, se cheamă, se îmbarcă, se operează, se tund (e), se rad(e)* etc. – „Mâine *se internează* în spital" („este internat de către doctor"), „El *se numește* Ionescu" („este numit... de cei din jur"), „*S-a îmbarcat* pe un vapor" (a fost îmbarcat... de autoritățile portului"), „Se *operează* la un deget" („este operat de către medic"), „Se duce la frizer *să se tundă* și *să se radă*" („să fie tuns și ras de frizer"). Asemănătoare cu acestea sunt și construcțiile în care, alături de sensul factitiv, apare și sensul posesiv: „*Îmi scot* măseaua" („măseaua *mea* e scoasă de dentist"), „*Îmi pun* dinții" („dinții *mei* sunt puși de dentist") etc.

Întocmai ca în cazul diatezei pasive (vezi mai sus) sensul construcției reflexivului pasiv variază în raport cu valoarea „momentană" sau „durativă" a verbului, dar invers față de sensul construcției cu *a fi* auxiliar. Astfel, dacă verbul din reflexivul pasiv e un verb momentan, sensul pasiv se detașează net: „Casa *se părăsește* astăzi" (de către locatari); dacă însă acest verb este un verb durativ, sensul pasiv e mai slab, deoarece se interferează cu alte sensuri: „Studenții *se examinează* zilnic" (de către profesori – sens pasiv; unii pe alții – sens reciproc; singuri, pe ei înșiși – sens obiectiv).

Cîteva construcții de reflexiv pasiv din limba română include *simultan și sensul de reflexiv eventiv:* „Hainele *se strâmtează* (se ajustează) de către croitor", „Obiceiurile *se modifică* de către oameni".

Sensul (valoarea) de reflexiv pasiv se realizează numai când verbul din structura reflexivă este tranzitiv la origine. Reflexivul pasiv e un *reflexiv pluripersonal* (dacă avem în vedere și limbajul familiar: „*Nu te vezi* și *nu te auzi* cu lunile"), dar e folosit *mai mult unipersonal* (la persoana a III-a singular și plural). El dispune de un „surplus de claritate în exprimarea valorii procesuale", în raport cu construcția diatezei pasive (Maria Manoliu-Manea). Reprezentarea sa

Scanned with OKEN Scanner

grafică ar putea fi; S ← 0, întocmai ca la diateza pasivă, cu direcția gândirii vorbitorului opusă direcției procesului, proces care se desfășoară între doi poli diferiți: de la obiectul gramatical (agent) la subiectul gramatical (pacient).

– **Sensul (valoarea) de reflexiv dinamic** presupune *non-identitatea*, în planul conținutului (și în planul formal), dintre subiectul gramatical, conceput ca *autor (agent) care participă intens* la realizarea procesului (interior sau exterior), și obiectul (pacientul) acestui proces, altul decât pronumele reflexiv. Calitatea de agent intensiv în desfășurarea procesului, proprie subiectului gramatical, este marcată în planul formal *prin pronumele reflexiv în dativ sau în acuzativ*, cu funcție de *morfem* al acestei valori: *își amintește – se gândește, se cațără* – „El *își amintește* de voi", „Ea *se gândește* adeseori la tine", „Ei *se cațără* în copaci".

Ideea de „dinamic", de „participare intensă" nu este specifică reflexivelor dinamice, deoarece o găsim și la unele verbe active: *a gândi, a ruga, a urca* etc.

În limba română există verbe care se folosesc numai ca reflexive dinamice (nu permit disocierea celor două componente). Ele formează o categorie bine delimitată față de cealaltă categorie a reflexivelor dinamice, în care componentele sunt disociabile și care realizează parțial și construcții active cu sensuri frecvent diferite de cele reflexive. Să se compare: *a-și imagina, a-și închipui, a se abține, a se bizui, a se complăcea, a se căi, a se codi, a se delăsa, a se făli, a se ivi, a se încumeta, a se mândri, a se năpusti, a se pocăi, a se referi, a se sfii, a se sinucide, a se strădui, a se teme, a se văicări, a se zbuciuma, a se zvârcoli* etc. – cu: *a-și aminti–a aminti, a se afla–a afla, a se crede–a crede, a se duce–a duce, a se potrivi–a potrivi, a se tocmi–a tocmi, a se uita–a uita* etc. (inclusiv reflexivele dinamice de factură populară *a se călători–a călători, a se cugeta–a cugeta, a se râde–a râde, a se oua–a oua* etc.).

Reflexivul dinamic e un *reflexiv pluripersonal*. Reprezentarea sa grafică ar putea fi: S (agent intensiv) → 0 (pacient), cu direcția gândirii vorbitorului identică cu aceea a procesului, adică de la subiectul gramatical (agent intensiv) la obiectul gramatical (pacient), altul decât agentul și decât pronumele reflexiv.

Scanned with OKEN Scanner

– **Sensul (valoarea) de reflexiv eventiv** presupune un *subiect gramatical lipsit de obiect, de obicei autor (agent) aparent al unui proces interior* (fizic, psihic sau chimic) care se naște și se consumă în interiorul acestuia, modificându-i calitativ starea. Calitatea de agent modificat printr-o acțiune interioară proprie, specifică subiectului gramatical, este marcată în planul formal *prin pronumele reflexiv în acuzativ*, cu funcție de *morfem* al acestei valori: *se îngălbenește, se întristează, se alterează* – „Frunza arborilor se *îngălbenește*", „Fata *se întristează*", „Mâncarea *se alterează*".

Se disting două grupe de verbe eventive: unele, care se referă la procese umane și care au un aspect pluripersonal: *a se bucura, a se cumineți, a se îmbogăți, a se îngrășa, a se însănătoși, a se întrista, a se înveseli, a se posomorî, a se supăra* etc. – sau unipersonal: *a se declasa, a se denatura* etc.; altele care se referă la procese fizice și chimice și care au un *aspect unipersonal: a se altera, a se cocli, a se dezgheța, a se îngălbeni, a se îngroșa, a se înroși, a se învechi, a se înverzi, a se limpezi, a se mucezi, a se râncezi, a se rugini, a se scleroza, a se strica, a se tulbura, a se vesteji* etc. (unele dintre ele se pot folosi și ca pluripersonale: *a se îngălbeni, a se înroși, a se înverzi, a se limpezi, a se tulbura).*

Ideea de „eventiv" e exprimată nu numai de acestă categorie de reflexive, ci și de verbe active (printre care și incoative): *a îmbătrâni, a înflori, a înfrunzi, a întineri, a înverzi, a îngălbeni, a roși, a slăbi* etc. sau de unele reflexive impersonale: *se desprimăvărează, se împrimăvărează, se luminează, se înnoptează, se înnorează, se înserează.*

Unele reflexive eventive se apropie de reflexivele dinamice și de aici confuzia dintre ele: *se cumințește, se îmbogățește, se îngrașă* (cu interes) – *se înroșește, se întristează* (fără interes).

Câteva reflexive eventive sunt antonimele unor verbe active eventive: *a se îmbogăți–a sărăci, a se dezgheța–a îngheța, a se îngrășa–a slăbi* etc. – sau ale altor reflexive eventive: *a se bucura–a se întrista, a se îngroșa–a se subția, a se limpezi–a se tulbura* etc.

În limba română există verbe care se folosesc numai ca reflexive eventive (cu componentele nedisociabile), în opoziție cu cele care se folosesc și ca active (cu componentele

Scanned with OKEN Scanner

disociabile). Să se compare: *a se declasa, a se învechi, a se posomorî, a se scleroza, a se vesteji* etc. – cu: *a se bucura–a bucura, a se limpezi–a limpezi, a se îngălbeni–a îngălbeni, a se întrista–a întrista* etc.

Reprezentarea grafică a reflexivului eventiv ar putea fi SØ, în care S reprezintă agentul modificat de propria-i acțiune interioară, lipsită de direcție și deci de obiect.

– **Sensul (valoarea) de reflexiv impersonal** presupune *inexistența unui subiect gramatical* (agent) și a unui obiect (pacient), calitate marcată în planul formal *prin pronumele reflexiv în acuzativ,* cu funcție de *morfem* al acestei valori. Există două feluri de verbe reflexive impersonale:

– unele care se referă la procese naturale și care includ și un sens eventiv: *se desprimăvărează, se împrimăvărează, se înnoptează, se înnorează, se înserează, se luminează* etc. – „Afară *se împrimăvărează*".

– altele care se referă la procese umane și care sunt create după modele franceze: *se călătorește, se doarme, se mănâncă, se zboară* etc. – „Aici *se mănâncă* excelent".

Verbul reflexiv impersonal *se cade* intră în relație cu un subiect gramatical abstract și general (non-autor al procesului, exprimat printr-un demonstrativ neutral, printr-un infinitiv sau printr-o subordonată subiectivă) precum și cu un obiect, altul decât pronumele reflexiv: „*Asta* ți se cade ție", „Se cade *a urmări* mai atent", „Se cade[1]/*să fim mai atenți*"[2]/. În același fel se folosesc și verbele fixate definitiv ca reflexive impersonale – *se cuvine* și *se întâmplă:* „*Asta* i se cuvine lui", „*Asta* i se întâmplă întotdeauna", „Se cuvine *a aminti* aceste fapte", „Se întâmplă[1]/ *să nu cunoaștem bine oamenii*"[2]/.

Reflexivul impersonal este un *reflexiv unipersonal.* Reprezentarea sa grafică ar putea fi $Ø, SO sau SØ, în care S reprezintă subiectul gramatical abstract, non-agent al procesului lipsit de direcție, iar O obiectul căruia i se atribuie consecințele procesului.

Este bine *să evităm confuzia* dintre reflexivul impersonal și reflexivul pasiv: valoarea de *reflexiv impersonal* apare mai clar când verbul este intranzitiv la origine, indiferent dacă are sau nu subiect gramatical („*Se cade* a respecta pe cei

Scanned with OKEN Scanner

vârstnici"; „*Se cade*[1]/să-i acordăm încredere"[2]/; „Pe-aici *se merge* mai ușor") sau când, deși e tranzitiv la origine, nu dispune la forma de singular, în propoziție, de nici un subiect gramatical („*Se citește* mult azi") sau dispune de un subiect abstract în planul frazei („*Se spune*[1]/ că ne-au trimis ajutoare"[2]/). Valoarea de *reflexiv pasiv* se evidențiază atunci când verbul e la singular și dispune, în cadrul propoziției, de un subiect exprimat prin pronume demonstrativ feminin cu sens neutru („*Asta se aude* la un an odată" – e auzită) sau dacă este la plural și are un subiect gramatical concret, non-autor al acțiunii („Azi *se citesc* mult *romanele* polițiste" – sunt citite).

Pentru unii cercetători, verbele care nu pot apărea în limba noastră decât însoțite de pronumele reflexive (vezi unele participative, unele dinamice, unele eventive și unele impersonale) sunt *verbe pronominale*. Diateza reflexivă, pe care o reprezintă, s-ar realiza în acest caz ca o categorie închisă.

În concluzie, în limba română există trei diateze: *activă,* caracterizată formal prin morfemul zero; *pasivă,* caracterizată formal prin morfemul verbal analitic neaglutinat *a fi,* și *reflexivă,* caracterizată formal prin pronumele reflexive *își* și *se. Marca diatezei reflexive este deci întotdeauna pronumele reflexiv,* formă neaccentuată de dativ sau de acuzativ, indiferent de gradul său de sudură cu verbul însoțit, indiferent de diversitatea valorilor (sensurilor) pe care le poate reprezenta, indiferent de prezența sau de absența funcțiilor sale sintactice. *Numai o definiție care ține seama de aspectul formal (sau și de aspectul formal) poate rezolva problema diatezelor în limba română.* Definiția curentă, bazată exclusiv pe conținut, duce, în cele din urmă, la o caracterizare unilaterală a acestei diateze, la desființarea ei. *Orice verb activ însoțit de formele neaccentuate ale pronumelui reflexiv alcătuiește cu acestea o unitate de structură (semantică și gramaticală),* dovedită de faptul că cele opt valori ale reflexivului sunt un rezultat al îmbinării pronumelui cu verbul și nu o proprietate intrinsecă a pronumelui; că formele neaccentaute ale reflexivului nu pot apărea independent, izolate de verbe, cu valorile amintite, ci numai în combinație cu acestea; că acest pronume reprezintă frecvent un indice de diferențiere semantică în raport cu

Scanned with OKEN Scanner

diateza activă, ele intrând obligatoriu în conjugarea verbelor reflexive, la toate timpurile și modurile (minus modurile participiu și supin); că între structurile reflexive și cele active există diferențe de ordin combinatoriu (Maria Manoliu-Manea). În asemenea structuri cu caracter fix *pronumele este absorbit în interior* (cu sau fără funcție sintactică), așa cum în locuțiuni sunt absorbite diverse părți de vorbire (cu sau fără funcție sintactică).

MODUL este categoria gramaticală flexionară definită semantic ca exprimând *aprecierea* vorbitorului față de proces, felul în care acesta prezintă procesul.

Valorile prin care se manifestă această categorie gramaticală în limba română se bazează pe distincția *realitate / posibilitate*. Acțiunea reală este exprimată prin *indicativ,* iar acțiunea posibilă, concepută foarte diferit, este exprimată prin mai multe moduri: posibilitatea propriu-zisă – prin *conjunctiv;* posibilitatea condițională – prin *condițional;* posibilitatea dorită – prin *optativ;* posibilitatea realizabilă – prin *potențial;* posibilitatea concepută ca ordin, îndemn, sfat, rugăminte – prin *imperativ;* posibilitatea probabilă – prin *prezumtiv*. Prin urmare, distincția *realitate–posibilitate* vizează în primul rând modurile personale. În limba română se poate exprima și *o acțiune ireală,* dar cu ajutorul unei sintagme alcătuită din verbul *a fi* la imperfect, ca auxiliar de mod, și un alt verb la conjunctiv: *era să cad* [vezi **(Semi)auxiliarele de modalitate**]. Pentru gramatica tradițională, modul care exprimă „numele acțiunii" poate fi *infinitivul* sau *supinul;* cel care exprimă „o valoare adjectivală" este *participiul,* iar cel care exprimă „un proces în desfășurare" este *gerunziul.* Fiecare mod se caracterizează însă prin anumite *particularități de flexiune,* prin anumite *particularități de ordin sintagmatic,* prin anumite *particularități de ordin morfematic,* printr-o *valoare specifică*.

Definit gramatical, modul reprezintă deci totalitatea acestor particularități, a acestor valori distincte și opozabile una alteia. Se ajunge astfel la o clasificare a modurilor, ținând seama de aceste trăsături specifice:

a) *După particularitățile flexionare* (dacă au sau nu marcate în flexiune categoriile gramaticale de *persoană* și de *număr*): moduri *personale* și moduri *nepersonale*.

Scanned with OKEN Scanner

Sunt personale modurile care au în flexiunea lor categoriile gramaticale de persoană și de număr, precum și morfemele necesare marcării acestora: *indicativul, conjunctivul, condițional-optativ-potențialul, imperativul și prezumtivul* (conjunctivul și prezumtivul numai parțial, deoarece conjunctivul perfect și prezumtivul construit cu conjunctivul nu dipun de asemenea morfeme).

Sunt nepersonale modurile care nu au în flexiunea lor categoriile gramaticale de persoană și de număr și nici morfemele necesare marcării acestora: *infinitivul, gerunziul, participiul și supinul.*

b) *După particularitățile sintagmatice* (dacă pot sau nu pot apărea independent, dacă pot sau nu forma singure nucleul comunicării): moduri *predicative* și moduri *nepredicative.*

Sunt predicative modurile care pot apărea independent în comunicare, formând singure nucleul acesteia – predicatul; sunt modurile care au caracter „predicativ": *indicativul, conjunctivul, condițional-optativ-potențialul, imperativul* și *prezumtivul.*

Sunt nepredicative modurile care nu pot apărea independent în comunicare, ci dependent, prezența lor fiind frecvent condiționată de prezența modurilor predicative; modurile care nu pot forma singure nucleul comunicării (predicatul), având în consecință un caracter „nepredicativ": *infinitivul, gerunziul, participiul* și *supinul.*

Aceste două clasificări (din punct de vedere morfologic și din punct de vedere sintactic) coincid, se suprapun numai la verbele autonome, predicative: noțiunea de „personal" e corelativă cu aceea de „predicativ", iar noțiunea de „nepersonal" e corelativă ce aceea de „nepredicativ". Gramatica tradițională a considerat și consideră ca esențial diferite între ele modurile personale și modurile nepersonale, modurile predicative și modurile nepredicative, păstrând corelația *personal–predicativ, nepersonal–nepredicativ.*

c) *După aspectul structurii lor morfematice* (după modalitățile de formare): moduri *simple,* moduri *compuse* și moduri *mixte.*

Sunt simple modurile realizate cu ajutorul sufixelor flexionare sau al morfemului de origine prepozițională **de:** *imperativul, gerunziul, participiul* și *supinul.*

Scanned with OKEN Scanner

Sunt compuse modurile realizate cu ajutorul formelor specializate ale auxiliarelor morfologice *a avea, a vrea* sau *a fi: condițional-optativ-potențialul* și *prezumtivul.* La diateza pasivă toate modurile sunt compuse.

Sunt mixte modurile realizate atât cu ajutorul sufixelor flexionare, cât și cu ajutorul auxiliarelor morfologice, al morfemului de origine conjuncțională **să** și al morfemului de origine prepozițională **a** (ele au o situație intermediară): *indicativul, conjunctivul* și *infinitivul.*

MODURILE PERSONALE (PREDICATIVE)

INDICATIVUL este modul personal (predicativ) caracterizat prin *morfem zero* și printr-un conținut ce exprimă *o acțiune reală* (de aici și denumirea sa de *modul realității),* sub forma unor timpuri bine delimitate: *prezentul, trecutul* (cu patru aspecte: imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus, mai mult ca perfectul) și *viitorul* (cu două aspecte: viitorul I și viitorul al II-lea sau anterior). Este un *mod independent,* deoarece e folosit frecvent în propoziții independente sau principale regente (poate apărea însă și în propoziții subordonate): *„Muncim* pentru binele țării și al poporului nostru", *„Știm*[1]*/ că te străduiești* zilnic[2]*/.* Indicativul este *modul specific propozițiilor enunțiative;* el este prezent în toate stilurile limbii române literare.

IMPERATIVUL este modul personal (predicativ) caracterizat prin morfemul suprasegmental *intonație* (suplimentară) și printr-un conținut ce exprimă un proces realizabil, *o posibilitate voită* cu mai multe semnificații: *ordin, îndemn, sfat, rugăminte, concesie* etc. Nu apare decât în propoziții principale, în adresarea directă care implică existența a două persoane, a unui dialog între o persoană care ordonă (îndeamnă, sfătuiește, roagă etc.) și alta (altele) care execută; în această situație (specială) el are o *formă temporală unică* (prezentul) realizată numai prin persoana a II-a (singular și plural): „Aleargă mai repede!", „Alergați mai repede!".

Intonația suplimentară care-l caracterizează are și *un rol diferențiator* în sensul că pe baza ei se deosebește impera-

Scanned with OKEN Scanner

tivul de indicativul prezent omonim: *fúgi, táci, tréci, vézi, fugíți, tăcéți, tréceți, vedéți* (indicativul) – *fúgi!, táci!, tréci!, vézi!, fugíți!, tăcéți!, trecéți!, vedéți!* (imperativul). În ciuda acestui mijloc de diferențiere și în ciuda faptului că este un mod al posibilității (voite), imperativul are totuși unele tangențe cu indicativul (mod al realității, lipsit de intonație suplimentară). Astfel, pentru vorbitor, care este sigur când „poruncește" că ordinul său va fi executat, acțiunea exprimată de imperativ este ca și reală. În felul acesta se explică alternarea, în narațiuni, a celor două moduri și înlocuirea indicativului prin imperativ (înlocuire care duce și la schimbarea persoanelor I și a III-a ale prezentului indicativ în favoarea persoanei a II-a singular a imperativului). Asemenea alternări și înlocuiri, folosite cu precădere *în limba populară și în cea familiară,* în limbajul interior al personajelor ca și în dialogul cu un interlocutor fictiv, reprezintă *o expresie a oralității stilului unui scriitor.* Imperativul imprimă procesului o vioiciune deosebită, care lipsește prezentului indicativ, el reușind să aducă procesul în fața noastră, pe scenă, dramatizându-l (de aici și denumirea sa de *imperativ narativ* sau *dramatic):* „Baba, să crape de necaz și mai multe nu. După ce adormiră copiii, *ia*-l pe moș la ocări și *batjocorește*-l cum era mai rău, că n-a putut nici atâta lucru să facă și el, nevoiașul" (Antologia II); „Pe noi ne bufni un râs... și *râzi,* și *râzi...*" (B. Șt. Delavrancea).

Imperativul apare în unele expresii fixe, echivalente cu o interjecție (un fel de locuțiuni interjecționale): *doamne ferește!, doamne păzește!* etc. și în propozițiile imperative, afirmative sau prohibitive (negative): „Mamă, *bate*-mă, *ucide*-mă, *spânzură*-mă... numai *dă*-mi ceva de mâncare" (Ion Creangă); *„Nu șovăi, nu te-ndoi, nu te-ntrista, / Purcede* drept și *biruie*-n furtună" (T. Arghezi).

CONJUNCTIVUL este modul personal (predicativ) caracterizat prin morfemul segmental **să,** de origine conjuncțională (element cu dublu rol: de marcă modală și de element introductiv în relația de subordonare) și printr-un conținut ce exprimă *o posibilitate realizabilă* (prezentul) sau *o posibilitate ireală* (perfectul), net opuse indicativului.

Conjunctivul este *modul subordonării,* deoarece apare obișnuit în propozițiile subordonate, justificându-și în acest

Scanned with OKEN Scanner

fel denumirile sale de „conjunctiv" sau de „subjonctiv" („care leagă"): „Știe[1]/ *să lucreze*"[2]/, „Era bine[1]/ *să fi citit*"[2]/. El poate apărea însă și în propoziții independente sau principale regente, uneori cu valoare modală de imperativ: „*Să treci* pe la noi!", „*Să fi mers* și tu mai repede!"; „*Să*-i *moară* Fulger?" (G. Coșbuc), „Și eu, Fănică, ce *să fac? Să mor?*" (I.L. Caragiale), „Cum *să vă las* la vreme de noapte în locurile rele?" (M. Sadoveanu), „Cum *să nu mă iuțesc,* onorabile?" (I.L. Caragiale); „*Să vii*[1]/ când te-oi chema eu!"[2], „*Să fi plecat* și tu[1]/ cum puteai!"[2]. Ca mod al subordonării, conjunctivul (prezent) exprimă aceeași nuanță temporală ca verbul regent: „Începe[1]/ *să scrie*"[2]/ (acum, în prezent), „Începea[1]/ *să scrie*"[2]/ (atunci, în trecut), „Va începe[1]/ *să scrie*"[2]/ (mâine, în viitor).

Conjunctivul are o mare frecvență în limba română (mai ales sub aspectul prezentului). Exprimând clar opozițiile de persoană și de număr, el *a ajuns să înlocuiască mai peste tot infinitivul dependent de un verb* (ca în neogreacă, centrul de iradiere a fenomenului în zona balcanică) *sau dependent de o expresie verbală impersonală.* Procesul de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv nu s-a încheiat, datorită faptului că traducerile din franceză, germană și rusă „au reanimat" parțial infinitivul (de aici și folosirea acestuia în limba vorbită și scrisă a unor oameni instruiți).

Conjunctivul include foarte multe nuanțe semantice: *condiția* („*Să am* eu atâția bani în pungă, nu mi-ar trebui alta" – Ion Creangă; „Unde ajungea el până acum, *să-și fi văzut* de treburi?" – I. Al. Brătescu-Voinești), *dorința* („Bată-vă norocu *să* vă, *bată*" – I. Lăncrăjan; „Arză-l focu *să*-l *arză* și *să*-l *frigă*" – idem), *îndemnul* („*Să nu dai* libertatea pe nimic" –M. Beniuc), *concesia* („Locul tot nu ți-l dau, *să știu* bine că mă bagă-n temniți" – I. Lăncrăjan), *prezumția* („*Să* tot *fie* zece ani de atunci"), *deliberarea* („Nu știu ce să fac: *să spun* ori *să nu spun*" – M.- Sadoveanu), *protestul sau indignarea* („Ce ticăloșie! *Să trimiți* pe front oameni bolnavi!" – L. Rebreanu), *faptul neprevăzut* („Cînd se uită, ce *să vază:* o păsărică sta pe o creangă" – P. Ispirescu).

Uneori el apare fără morfemul **să,** incluzând un sens de imperativ, de optativ sau de condițional concesiv: „*Ducă-se* unde-o știi!"; „*Trăiască* România!"; „*Fericească*-l scriitorii,

Scanned with OKEN Scanner

lumea toată *recunoască*-l... / Ce-o să aibă din acestea pentru el bătrânul dascăl?" (M. Eminescu).

CONDIȚIONAL–OPTATIV–POTENȚIALUL este modul personal (predicativ) caracterizat prin morfemele segmentale *aș, ai, ar, am, ați, ar,* forme specializate ale auxiliarelor morfologice *a avea* și *a vrea* și printr-un conținut ce exprimă *o posibilitate reală* (cu două semnificații în raport cu contextul: condiționată și dorită) și o posibilitate *realizabilă.* Are două forme temporale: *prezentul* și *perfectul.* Este deci modul cu o singură paradigmă și cu trei sensuri sau valori distincte, bazat pe o neconcordanță între formă și conținut.

a) *Valoarea de condițional* presupune existența a două procese diferite, legate între ele printr-un raport de condiție. Amândouă verbele (din regentă și din subordonată) îmbracă forma condiționalului, dar semnificația lui o are, de fapt, numai cel din regentă. Această semnificație este datorată, în mare măsură, conjuncțiilor subordonatoare *de* sau *dacă* din subordonate: „...de *aș fi* gramatic, *aș călători* pe toate malurile românești și *aș culege* limba" (Al. Russo); *Mi-aș auzi* zborul gândurilor, dac-*ar zbura* mai aproape" (A. Vlahuță).

Pe lângă semnificația condițională, condiționalul mai poate exprima și *o concesie ipotetică:* „Oricare-*ar fi* sfârșitul luptei / Să stai luptând, căci ești dator" – G. Coșbuc („chiar dacă sfârșitul luptei ar fi..."); *o comparație ireală* (ipotetică), datorată elementului introductiv al subordonatei (locuțiunii conjuncționale) care exprimă aparența, irealitatea; „Fugea ca și cum (ca și când, de parcă) *ar fi zburat"* (dădea numai impresia că zboară, dar nu zbura).

b) *Valoarea de optativ* presupune un proces prezentat ca dorit, în cadrul unor propoziții independente, principale regente sau coordonate: „De-*aș avea* pe gândul meu, / Un cal aprig ca un leu, / Negru ca păcatul greu!" (V. Alecsandri); „De-*ar veni* iarna, să te mai dau odată la școală undeva" (Ion Creangă); „Te-*aș cere* doar pe tine, dar nu mai ești a ta!" (M. Eminescu).

Forma verbală inversă (uneori incluzând un infinitiv lung), cu semnificație de acțiune dorită, apare mai ales în *urări, imprecații, injurii și blesteme:* „Ei, auzi?" *Vedea*-i-*aș* mari!" (G. Coșbuc); „*Bătu*-te-*ar* norocul!", „De *n-ai fi fost!",*

Scanned with OKEN Scanner

„Lua-te-*ar* naiba!", *„Arde*-te-*ar* focul!", „De-acum dormiți, *dormire-ați* somnul cel de veci!" (Ion Creangă).

c) *Valoarea de potențial,* semnalată de acad. AL. Graur, presupune un proces prezentat ca *posibil, realizabil,* în cadrul unor propoziții principale: „Când îi vezi așa, *ai zice* („ai putea zice") că n-au griji!", „Cine *ar fi crezut* („ar fi putut crede") că tocmai ea e capabilă de așa ceva!".

Valoarea de potențial este, de fapt, *valoarea fundamentală* a așa-zisului mod condițional-optativ-potențial; în funcție de context, ea se dezvoltă în valoare de condițional sau în valoare de optativ. Aceste trei semnificații reprezintă, totuși, unul și același mod, denumit convențional când condițional, când condițional-optativ, când condițional-optativ-potențial, când numai potențial.

PREZUMTIVUL este modul personal caracterizat prin morfemele segmentale de viitor, de conjunctiv și de condițional-optativ-potențial ale auxiliarului morfologic *a fi* (respectiv: *va fi, să fi, ar fi)* și printr-un conținut ce exprimă *o posibilitate probabilă,* sub două forme temporale: *prezentul* (timp specific, construit cu gerunziul) și *perfectul* (timp nespecific, omonim, construit cu participiul): *„Va fi știind,* dar de la mine nu" (I. Slavici); „I s-a părut că *ar fi cunoscând* pe acei călăreți" (M. Sadoveanu); „La ce *s-o fi gândit,* nu mă mai întrebați" (Antologie II); *„Să fi trecut* două săptămâni" (E. Barbu) etc.

MODURILE NEPERSONALE (NEPREDICATIVE)

INFINITIVUL este modul nepersonal (nepredicativ) caracterizat prin morfemul segmental de origine prepozițională **a** și printr-un conținut ce *exprimă procesul în chip general, abstract* (de aici și termenul de *infinitiv,* adică „neterminat", „nehotărât"). Datorită acestei trăsături semantice precum și comportamentului său sintactic (poate fi folosit aproape în aceleași contexte ca și substantivul, îndeplinind funcțiile de subiect, de atribut și de complement), el a fost numit de gramatica tradițională „formă substantivală" a verbului.

Scanned with OKEN Scanner

În mod obișnuit se disting două forme de infinitiv: unul *lung* și altul *scurt. Așa-zisul infinitiv lung s-a substantivizat* în limba română, este un substantiv și se comportă semantic, morfologic și sintactic ca atare. Raportarea lui la paradigma verbului nu se justifică decât atunci când apare în limba română veche sau ca arhaism în limba populară, în formele compuse inversate de condițional-optativ-potențial prezent din poezia populară, în unele imprecații și blesteme sau în formele regionale și arhaice de imperativ prohibitiv sau de prezent indicativ: „Deci fraților cetitorilor, cu cât veți îndemna a ceti pre acest letopisețu mai mult, cu atâta ... veți fi mai învățați *a dare* răspunsurile la sfaturi" (I. Neculce); „... căci îmi era acum *a scăpare* de dânsul" (Ion Creangă); *„Închinare-aș* și n-am cui" (G. Dem. Teodorescu); *„Ardere-ai* în focul iadului să arzi...".

Natura verbală a *infinitivului scurt* se manifestă clar într-o seria de caracteristici de ordin sintactic (contingențele cu substantivul sunt mai puțin semnificative). Infinitivul scurt este folosit în două situații distincte:

a) *dependent de conjugare,* când intră ca element formativ de bază fără morfemul **a,** în structura unor timpuri și moduri compuse (viitorul I, condițional-optativ-potențialul prezent, imperativul negativ la persoana a II-a singular: *voi învăța, aș prefera, nu vorbi!*

b) *independent de conjugare,* când îndeplinește, singur, diverse funcții sintactice și păstrează capacitatea de a guverna un nominativ (subiect, nume predicativ sau element predicativ suplimentar), un dativ (complement indirect), un acuzativ (complement direct, complement indirect, complement circumstanțial sau element predicativ suplimentar) sau o subordonată (subiectivă, predicativă, completivă directă, completivă indirectă, circumstanțială sau predicativă suplimentară).

Întocmai ca indicativul, infinitivul scurt poate fi însoțit de un pronume reflexiv, morfem explicit, care raportează acțiunea la o anumită persoană, la un anumit subiect: *a mă găsi* (eu), *a te găsi* (tu), *a se găsi* (el–ea), *a ne găsi* (noi), *a vă găsi* (voi), *a se găsi* (ei–ele). El poate intra direct în relație cu un subiect (exprimat sau neexprimat, același sau diferit de al propoziției, definit sau nedefinit): *„Eu* nu mă încumet a prinde pe hoți" (P. Ispirescu); „... vine vremea de a pricepe

Scanned with OKEN Scanner

omul ce-i bine și ce-i rău" (Ion Creangă); „Și acele gânduri negre mai nici a muri *(el)* nu-l lasă" (M. Eminescu); „E mai ușor a lua decât a da" *(eu, tu* etc). În felul acesta, *raportul infinitiv–subiect este întotdeauna presupus* (acad. Iorgu Iordan). Raportarea infinitivului nu se face însă numai la persoană, ci și la diateză: „*A ajuta* pe semeni este o datorie", „Îi încerca bucuria de *a fi trecut* prin ținuturi necunoscute", „Cinstea de *a fi primit* de către profesor îl făcea optimist", „S-au dus acolo pentru *a-și ajuta* frații și pentru *a se convinge* ei înșiși de situație". Raportarea infinitivului scurt la timp e o raportare explicită, cu ajutorul verbelor-predicat la mod personal: „Încep *a cânta",* „Începea *a cânta",* „Voi începe *a cânta".*

Faptul că infinitivul are două forme temporale (prezentul, foarte folosit: *a merge* și perfectul, rar folosit: *a fi mers)* este tot o manifestare a naturii sale verbale și o caracteristică prin care se apropie de modurile personale.

Între infinitiv și conjunctiv există o asemănare din punctul de vedere al conținutului: amândouă exprimă o acțiune posibilă. În același timp însă, există și o deosebire tot de conținut: acțiunea exprimată de infinitiv nu este prezentată sub aspectul procesualității (ca aceea exprimată de conjunctiv), ci ca un nume al unei acțiuni abstracte. La aceasta se adaugă și o deosebire formală: conjunctivul marchează clar opozițiile de persoană și de număr, spre deosebire de infinitiv. Această deosebire a favorizat înlocuirea treptată a infinitivului prin conjunctiv.

Imperativul este uneori înlocuit prin infinitivul reflexiv datorită imitării modelelor străine: *„A nu se apleca* în afară!" (< fr. *„Ne pas se pencher* en dehors!"). Ridiculizarea unui asemenea procedeu de către I.L. Caragiale (vezi: *„A se revedea,* nene Iancule!") a contribuit oarecum la reducerea folosirii lui. Îl mai întâlnim azi numai în limbajul argotic, depreciativ *(„A se slăbi!")* și în limbajul specializat (anumite indicații de genul: *„A se feri de foc!", „A se păstra la întuneric!", „A se agita înainte de întrebuințare!"* etc.). Dealtfel, este singura situație în care se poate vorbi despre folosirea infinitivului scurt într-o propoziție independentă și unul din motivele pentru care Kr. Sandfeld și H. Olsen, autorii unei Sintaxe a limbii române, Matilda Caragiu-Marioțeanu și Ion Diaconescu i-au acordat funcție predicativă (alături de re-

Scanned with OKEN Scanner

lația sa cu un subiect sau cu diverse determinări și de echivalența sa semantică cu conjunctivul).

Ca mod dependent, subordonat, infinitivul scurt nu se leagă de verbul regent printr-o conjuncție sau prin alte elemente cu funcție conjuncțională, ci prin prepozițiile *de, fără, în, pentru, până, prin, spre* etc, sau prin locuțiunile prepoziționale *înainte de* sau *în loc de*. Acestea apropie infinitivul de nume și explică, parțial, de ce un asemenea mod nu are calitatea de formă verbală predicativă. În ciuda acestei asemănări formale, infinitivul este lipsit de categoriile gramaticale ale cazului, genului și numărului, specifice numelor, prin aceasta evidențiindu-se diferența esențială dintre el și nume. Singura excepție în privința elementului de relație o constituie *construcțiile infinitivale relative* (subiective și obiective), în care infinitivul, lipsit de morfemul prepozițional **a**, este legat de verbul regent prin pronume sau adverbe relative (elemente care, de obicei, realizează relații de subordonare numai în cadrul frazei): „Când e minte nu-i *ce vinde*"; „Da mă doare inima / Că nu-i *cine* te *căta*" (Antologie I); „... s-a făcut o colibă ca să aibă *unde dormi* peste noapte" (Al. Vasiliu); „Acu n-are *cine* mă *spăla*, n-are *cine* mă *îngriji*... n-are *cine*-mi *spune* o vorbă bună" (M. Sadoveanu). Asemenea construcții sunt interpretate sintactic, în raport cu sensurile verbelor regente (de „a exista" sau de „a poseda" și „a putea"), ca *subiecte* sau ca *obiecte directe* (pentru Kr. Sandfeld și H. Olsen, ca și pentru Ion Diaconescu, ele ar reprezenta niște subordonate subiective și completive directe, aceștia atribuind infinitivului rol predicativ).

Infinitivul scurt îndeplinește în propoziție (în contexte în care apare obișnuit substantivul), diferite **funcții sintactice**, fiind precedat uneori de prepozițiile sau de locuțiunile prepoziționale amintite mai sus și având ca regent un substantiv, un adjectiv, un adverb, un verb (o locuțiune verbală) sau o expresie verbală impersonală: *subiect* („E ușor *a scrie* versuri..." – M. Eminescu), *nume predicativ* („Mama... ajunsese *a crede* că am să ies al doilea Cucuzel" – Ion Creangă), *atribut verbal* („... fața lui exprima jena *de a nu pricepe* despre ce vorbea anume Pascalopol" – G. Călinescu), *complement direct* („Și *a vorbi* de la dânsa am învățat..." – Ion Creangă), *complement indirect* („Suntem datori *a* ne *ajuta* unii pe alții" – Ion Creangă), *complement circumstanțial* („Mă

Scanned with OKEN Scanner

rătăcisem... ascultând la miile de păsărele ce cântau... *fără a se sfii* de nimeni" – P. Ispirescu, de mod; „Și chiar *înainte de a*-i *fi deschis* (ochii), au constatat două lucruri" – Fr. Munteanu, de timp; „Mihai cugetă... că împrejurarea cere neapărat vreo faptă eroică *spre a descuraja* pe turci și *a îmbărbăta* pe ai săi" – N. Bălcescu, de scop; „... mi-e teamă că, *în loc de a avea* un sprijin, aș avea o piedică" – L. Rebreanu, opoziționale etc.).

Infinitivul poate primi tot felul de determinări, caracteristice modurilor personale (predicative): *un nume predicativ* cu care formează *o construcție infinitivală nominală* cu diferite funcții sintactice (*„A fi om* e lucru mare!" – subiect; „Oamenii ar putea *fi florile* pământului" – Zaharia Stancu, complement direct; *„De-a fi*-n vecii *o strajă* mă-nspăimânt" – T. Arghezi, complement indirect etc); *un complement direct* („Ei [oamenii] pot grăbi *timpul"* – Zaharia Stancu), *un complement indirect* („... și tocmai când eram hotărât a spune *mamei* aceste, iaca și moș Luca" – Ion Creangă), *un complement circumstanțial* („Dar mai înainte de a-i spăla și a-i pune *în oală,* le rupi aripioara..." – M. Sadoveanu, de loc; „... cnejii... își sporeau tot mai mult lăcomia de a apuca *zilnic* ocinele răzășilor" – M. Sadoveanu, de timp; „Flămânzilă a început... a azvârli *cu ciolane* în oamenii împărătești" – Ion Creangă, instrumental etc.), *un element predicativ suplimentar* („Toate le făcuse din dragostea de a o vedea *veselă* și *mulțumită"* – I. Slavici), *un atribut circumstanțial,* care face referire și la subiect *„(Emoționat* și *intimidat,* Trestie nici nu putea mulțumi îndeajuns" – T. Arghezi) sau o *subordonată* („Nu-i indicat a vorbi[1]/ *cine nu se pricepe"*[2]/ – subiectivă; „El poate ajunge[1]/ *ce și-a pus în gând"*[2]/ – predicativă; „... am început ... a-i spune cu lacrimi[1]/ *că nu mă duc la școală"*[2]/ – Ion Creangă, completivă directă; „Te rog a mă ierta[1]/ *Dacă-ți zic și tu și dumneata"*[2]/ – T. Arghezi, completivă indirectă; *„Ori de câte ori viitorul a surâs României,*[1]/ fiii ei nu au lipsit de a aspira către unire[2]/ – I. Ghica, circumstanțială de timp; „... a început dracul a țipa[1]/ *cât îl lua gura"*[2]/ – Ion Creangă, circumstanțială de mod; „Mă tenta gândul de a-l vedea[1]/ *cum lucrează"*[2]/ – predicativă suplimentară etc.).

Prin urmare, pozițiile sintactice ale infinitivului scurt (de regent și de dependent) justifică considerarea lui ca *formă verbală* (nepersonală, nepredicativă) și includerea sa în paradigma verbală.

Scanned with OKEN Scanner

GERUNZIUL este modul nepersonal (nepredicativ) caracterizat prin morfemele segmentale **-ind** și **-ând** (sufixe gramaticale modale) și printr-un conținut care *exprimă procesul în desfășurare sau încheiat sub forma unei caracteristici circumstanțiale* (prin aceasta se aseamănă cu adverbul).

Natura verbală a gerunziului se manifestă, ca și la infinitiv, prin posibilitățile sale combinatorii (de recțiune). Și el este folosit în două situații distincte:

a) *dependent de conjugare,* ca element formativ de bază în structura prezumtivului prezent și a formelor perifrastice de imperfect și de mai mult ca perfect: *va fi trecând, să fi trecând, ar fi trecând – era mergând – a fost plecând.*

b) *independent de conjugare,* când îndeplinește, în calitate de element subordonat al unui substantiv sau verb, diverse funcții sintactice și păstrează capacitatea de a guverna un nominativ (subiect sau nume predicativ), un dativ (complement indirect), un acuzativ (complement direct, complement indirect, complement circumstanțial, element predicativ suplimentar) sau o subordonată (subiectivă, predicativă, completivă directă, completivă indirectă, circumstanțială, predicativă suplimentară).

Deși este lipsit de desinențe, gerunziul se poate raporta în mod explicit (diferențiat) la o persoană, la un subiect, cu ajutorul unui pronume reflexiv: *amintindu-mi* (eu), *amintindu-ți* (tu), *amintindu-și* (el–ea), *amintindu-ne* (noi), *amintindu-vă* (voi), *amintindu-și* (ei–ele). El *poate intra în relație cu un subiect* (exprimat sau neexprimat, același sau diferit de al propoziției): „Auzind *omul* aceasta, a plecat mai departe", „Se rezolvă problema intervenind *noi* și nu altcineva"; *„Ei* veneau cântând"; „O vezi agitându-se (ea)". Deci, ca și în cazul infinitivului, *raportul gerunziu–subiect este întotdeauna presupus* (Matilda Caragiu-Marioțeanu). Aceasta nu înseamnă însă că gerunziul apare ca element independent, ca nucleu al unei comunicări independente de un mod personal.

Tot explicit se poate raporta gerunziul și la diateză („Soldații trec *cântând";* „S-a descurcat, *nefiind ajutat* de ai săi"; „S-a oprit *mirându-se";* „N-a plecat, *închipuindu-și* că veniți") sau la categoria timpului (semnificațiile temporale pe care le poate avea depind de context și de verbul-predicat: merg *cântând* – prezent; am mers *cântând* – trecut; voi merge *cântând* – viitor).

Scanned with OKEN Scanner

Relația sa cu un subiect, posibilitatea de a avea diferite determinări, echivalența sa semantică cu o propoziție construită cu indicativul și variațiile conținutului său verbal au determinat-o pe Frieda Edelstein să acorde „construcțiilor gerunziale" valorile de „parte de propoziție" (atunci când ideea de proces slăbește) sau de „propoziție" (atunci când această idee se intensifică).

Gerunziul poate avea următoarele **funcții sintactice:** *subiect* („Se aude *cântând*", „Se vede *fulgerând*"), *nume predicativ* („Rămase... *uitându-se* la ea ca la o arătare" – I. Slavici), *atribut verbal* („Se sculă binișor și cu pasul încă *șovăind...*" – Al. Odobescu; „... cu ochii *lucind,* Magda părea îmbătată de fuga calului" – M. Sadoveanu), *complement direct* („... au auzit *vorbindu-se* din nou despre milioane" – Geo Bogza; „Văd *arzând* departe"), *complement indirect* („Și nu ne mai săturam *privindu*-l" – I. Slavici), *complement circumstanțial* („Țăranii fugeau... *îmbulzindu-se, strivindu-se*" – L. Rebreanu, de mod; „*Venind* pe drum... se silise să-și rânduiască gândurile" – I. Al. Brătescu-Voinești, de timp: „Și fiul craiului, *neîndrăznind* a mai merge înainte, se întoarnă rușinat la tată-său" – Ion Creangă, de cauză; „... au fugitu Ștefan... la Cazimir craiul leșescu, *poftindu* ajutoriu împotriva frăține-său" – Gr. Ureche, de scop; „Iată cărți pe care, *citindu*-le, cineva... nu și-a pierdut timpul în zadar" – N. Filimon, condițional; „... *lăsându*-l să doarmă, încep totuși să-i vorbesc" – Geo Bogza, concesiv; „Nu-i altă cale ca să scapi de nenorocire, *decât fugind* de această casă" – M. Eminescu, de excepție; „*Iradiind* asupra lumii valuri neîntrerupte de poezie și mister, ea [luna] îi schimbă, fundamental, înfățișarea" – Geo Bogza, instrumental etc); *element predicativ suplimentar* („Și-n urmă-i corbii *croncănind* / Aleargă stol" – G. Coșbuc; „N-o mai cred, s-o văd *murind*" – Idem).

El *poate primi diverse determinări,* caracteristice modurilor personale (predicative): *un nume predicativ,* cu care formează *o construcție gerunzială nominală* cu diferite funcții sintactice *(„Nemaifiind pribeag* / De-atunci înainte, / Aduceri-aminte / M-or troieni cu drag" – M. Eminescu, complement circumstanțial de cauză; „*Fiind un cerșetor* nemernic, precum ești, îți place friptura de pui în țiglă?" – M. Sadoveanu, complement circumstantial concesiv etc.), *un complement direct* („Spun că vine-un vânt de toamnă / Răs-

Scanned with OKEN Scanner

colind *pădurile*" – G. Topârceanu), *un complement indirect* („Harap Alb..., mulțămind *crăiesei pentru ajutorul* făgăduit, pornește... tot înainte" – Ion Creangă), *un complement circumstanțial* („Auzind *din depărtare* vocea lui tiranică / Toți ciulinii de pe vale fug cuprinși de panică" – G. Topârceanu, de loc; „Vin încet... oprindu-se *din când în când* ca să admire florile" – I. Al. Brătescu-Voinești, de timp; „... vin săgeți de pretutindeni, / Vâjâind *ca vijelia* și *ca plesnetul* de ploaie..." –M. Eminescu, de mod; „Mămucă, mămucă... te-am văzut... la picioarele Olenei, gătită de mireasă, cântându-i *din vioară*" – G. Galaction, instrumental etc.), *un element predicativ suplimentar* („Și pe câmpul gol el vede un copil umblând *desculț*" – M. Eminescu) sau chiar *o subordonată* („Moșneagul fiind un gură-cască[1]/ sau/ *cum îți vrea*[2]/ să-i ziceți,[3]/ se uita în coarnele ei..."[1]/ – Ion Creangă, predicativă; „Moromete se uită în jur zăpăcit[1]/ și,/ nemaiștiind[2]/*ce să facă*,[3]/ se apucă[2]/ de strânse lucrurile copilului"[4]/ – M. Preda, completivă directă; „Bathori, încredințându-se[1]/ *că nu mai are nimic de temut...*[2]/ își așează tabăra..."[1]/ – N. Bălcescu, completivă indirectă; „Ion însă... căzuse alivanta la pământ... blăstămându-se[1]/ *cum îi venea la gură*"[2]/ – Ion Creangă, circumstanțială de mod; „Și-a izbit așa păgână.../ Retezându-l așa fel,[1]/ *Că și culme, și cetate.../ Toate fost-au spulberate*"[2]/ – G. Coșbuc, circumstanțială consecutivă etc.).

În concluzie, comportamentul sintactic al gerunziului (de regent și de dependent), întocmai ca și acela al infinitivului, îl situează în paradigma verbală și nu în cea nominală.

PARTICIPIUL este modul nepersonal (nepredicativ) caracterizat prin morfemele segmentale **-t** și **-s** (sufixe gramaticale modale). El *exprimă procesul suferit de un obiect, proces conceput ca un rezultat,* ca o expresie a stării obiectului, *ca o însușire statică* a acestuia. Prin natura sa *el ține deci și de verb, dar și de adjectiv,* deoarece unele caracteristici ale sale coincid total sau parțial cu cele ale verbului sau cu cele ale adjectivului. Uneori aceste două tipuri de caracteristici (verbale și adjectivale) coexistă.

Particularitățile comune cu verbul sunt:

– **de ordin morfologic** (are același radical cu verbul, dispune de sufixe modale și poate face referire la timp, dar numai explicit, prin intermediul unor verbe la mod personal

Scanned with OKEN Scanner

sau al unor adverbe: „Pasărea cade *lovită*", „Pasărea a căzut *lovită*", „Pasărea va cădea *lovită*"),

– **de ordin semantic** (include sensuri *active: intrat, înfrunzit, răcit, turbat* etc.; sensuri *pasive: admis, cerut, cântat, lăudat, propus* etc.; sensuri *active* și *pasive: băut, învățat, mâncat, ordonat* etc. sau sensuri *reflexive: odihnit, pripit, răcorit* etc.

– **de ordin sintactic** (participiul are aceleași posibilități combinatorii ca și verbul). Posibilitățile combinatorii ale participiului se evidențează prin faptul că *poate intra în relație cu un subiect („Problema* odată *rezolvată,* am rămas acolo") sau, simultan, *cu un subiect și cu un nume predicativ* în nominativ *(„Tânărul* ajuns *inginer* e colegul meu"); de asemenea, prin faptul că *poate constitui elementul regent al unui complement de agent* („Numai întunericul scânteia arar străbătut *de trasoare* și fulgerat *de rachete"* – A. Mihale), *al unui complement indirect* („Este un om consacrat *cercetărilor",* „Balonul izbit *de zid* s-a spart"), *al unui complement circumstanțial* („Vântul spulberă fulgii de zăpadă în valuri repezite, sparte *la răstimpuri* și împrăștiate *fără căpătâi în largul maidanelor"* – B. Șt. Delavrancea, de timp, de mod și de loc; „Mai în lături era o colibă învelită *cu șovar"* – Al. Odobescu, instrumental; „... vizitai orașul, pe care îl găsii sporit *în mărime..."* – C. Negruzzi, de relație etc.)sau *al unui element predicativ suplimentar* („Am rămas acum numai noi trei la Pavel ciubotarul: Gâtlan, văru-meu Ioan, poreclit *Mogorogea,* și moș Bodrângă pe deasupra" – Ion Creangă; „Lui nu-i tihnea țigara decât fumată *singur"* – Cezar Petrescu).

Particularitățile comune cu adjectivul au determinat pe unii lingviști să-i nege calitatea de mod verbal (Matilda Caragiu-Marioțeanu). Ele sunt:

– **de ordin semantic** (participiul are un sens apropiat de al adjectivului, din moment ce exprimă „o însușire statică" a obiectului; de asemenea, el își poate schimba complet acest sens procesual static, devenind un adjectiv veritabil: *avut, devotat, indignat, înfocat, înfumurat, încrezut, mâhnit, necăjit, pasionat, priceput, tăcut, zgârcit* etc. – „E un om *legat"* („solid", „robust"); „E un băiat *înfipt"* („îndrăzneț").

– **de ordin morfologic** (participiul dispune de patru forme flexionare și de o flexiune după gen, număr și caz, ca

Scanned with OKEN Scanner

și adjectivul: *trimis – trimisă; trimiși – trimise,* în comparație cu *bun – bună, buni – bune;* el poate primi grade de comparație: *folosit – folosită, mai folosit – mai folosită, foarte folosit – foarte folosită;* poate apărea precedat de articol adjectival: ulciorul *cel spart,* iarba *cea cosită* etc.).

– **de ordin sintactic:** participiul se realizează în planul sintagmatic ca *determinant al substantivului, cu care se acordă* în gen, număr și caz; el *poate îndeplini aceleași funcții sintactice* ca și adjectivul: de *atribut,* dar *verbal* („Miresme dulci îmbătătoare se împrăștie în aer de pe fânețele *bătute* de soare" –A. Vlahuță), de *complement indirect („Din sùpărat* a devenit vesel"), de *complement circumstanțial* – („Plesnește *de încărcată"* – de cauză; *„De potrivită* e potrivită, dar costă scump" – de relație), de *element predicativ suplimentar* („O văd mereu *chinuită* de gânduri"); de *atribut circunstanțial („întors* în țară..., îmi luasem rămas bun de la marinari" – Zaharia Stancu); participiul *poate avea determinanți de același tip* cu cei ai adjectivului: un complement indirect în dativ sau în acuzativ, un complement circumstanțial de relație în acuzativ – vezi mai sus; ca și adjectivul, participiul nu poate avea determinanți în genitiv, deci atribute. *Nu trebuie să confundăm* adjectivul de origine participială cu participiul-verb, când structura are funcție de *nume predicativ: „Tăcută* e valea-nflorită" – G. Coșbuc. Aici e adjectiv cu funcție de nume predicativ, nu participiu-verb. *Participiul verb cu sens pasiv nu poate contracta funcția de nume predicativ.*

– **de ordin lexicologic** (unele participii se compun cu prefixul negativ **ne-,** întocmai ca unele adjective sau gerunzii: *neacoperit – neacoperită, nedezvoltat – nedezvoltată, neverificat – neverificată* etc.; altele se diminutivează cu sufixul **-el,** ca adjectivele: *îmbrăcățel, înfășățel, stricățel* etc.; altele se adjectivizează (vezi mai sus), se substantivizează cu ajutorul articolelor: *un rănit, rănitul, cel rănit; un învățat, învățatul, cel învățat; un nemulțumit, nemulțumitul, cel nemulțumit; un pârât, pârâtul, cel pârât* etc. – sau se adverbializează, după faza de adjectivizare, prin schimbarea poziției sintactice: o iubește *ascuns,* țipă *ascuțit,* vorbește *deschis, lămurit, răspicat).*

Participiul este folosit, ca și infinitivul sau gerunziul, în două feluri:

Scanned with OKEN Scanner

a) *independent de conjugare,* adică împreună cu o prepoziție, *ca o unitate sintactică de sine stătătoare* (complement indirect) sau *ca determinant* al unui substantiv (atribut) sau, simultan, al unui substantiv (pronume) și al unui verb (vezi mai sus funcțiile de element predicativ suplimentar și de atribut circumstanțial). Majoritatea participiilor de la verbele active intranzitive nu pot apărea independent de conjugare: *cutezat, exclamat, denotat, murit, plutit, rodit* etc.

b) *dependent de conjugare,* adică în calitate de *element formativ* în structura timpurilor compuse din diatezele activă și reflexivă sau în structura diatezei pasive. În prima situație el apare indiferent față de categoriile gramaticale de diateză, de timp, de persoană, de gen și de număr, dar păstrează întreaga capacitate a verbului de a realiza toate relațiile sintactice care-i sunt specifice (în structura perfectului compus, a viitorului anterior, a conjunctivului perfect, a condițional-optativ-potențialului perfect, a infinitivului perfect și a prezumtivului perfect: *am auzit, voi fi auzit, aș fi auzit, a fi auzit; m-am gândit, mă voi fi gândit, să mă fi gândit, m-aș fi gândit, a se fi gândit; va fi auzit – să fi auzit – ar fi auzit).* Participiul invariabil din aceste structuri este parțial omonim cu supinul, deosebindu-se de acesta prin absența morfemului **de,** care caracterizează supinul, și printr-o distribuție specifică. În a doua situație, participiul apare *variabil* după gen și număr, fără însă a se confunda cu adjectivul participial care este o unitate lingvistică distinctă de verb (să se compare: *este ajutat – este ajutată;* este un om *calculat* – este o femeie *calculată).* După părerea lui Kr. Sandfeld, H. Olsen, Arnold Pancratz și Valeria Guțu Romalo, părere cu care suntem total de acord, *participiul cu sens pasiv* care urmează după verbul *a trebui* poate reprezenta singur, prin elipsa auxiliarului morfologic din diateza pasivă, *predicatul verbal* al unei subordonate: „Trebuie[1]/ *cercetat* acest caz"[2]/ > „Trebuie/[1] *să fie cercetat* acest caz"/[2].

Pe baza tuturor acestor particularități atât de variate, participiul este considerat ca reprezentând două elemente parțial omonime: un fel de „temă" verbală și un cuvânt exterior paradigmei verbale, asemănător cu adjectivul, fără însă a se confunda cu acesta.

SUPINUL este modul nepersonal (nepredicativ) caracterizat prin morfemul de origine prepozițională **de** (alteori prin *la, pentru, după),* care precedă forma participială de mascu-

Scanned with OKEN Scanner

lin a verbului. El *exprimă procesul tot într-un chip general, abstract* (ca infinitivul), *însă deziderativ, ca o cerință de realizare a acestuia.*

Gramatica tradițională l-a considerat sinonim cu infinitivul și, parțial, omonim cu participiul invariabil, deosebindu-se de acesta din urmă prin morfemul **de** și printr-o distribuție proprie (vezi și mai sus). Asemănarea (sau identificarea) sa cu substantivul se bazează mai mult pe caracteristici de ordin sintactic decât de ordin morfologic. Formele fără morfemul **de** nici n-ar trebui luate în considerație, ele nefiind altceva decât niște substantive abstracte, provenite de la supin prin schimbarea valorii gramaticale, fără vreo contingență cu paradigma verbului (ele au aceeași flexiune nominală, aceleași categorii gramaticale de gen, de număr și de caz, aceleași funcții sintactice și determinări ca și substantivele): *aratul < de arat, fumatul < de fumat, grăpatul < de grăpat, semănatul < de semănat* etc. Numai formele cu **de** sunt forme verbale care trebuie incluse în această paradigmă, în ciuda omonimiei și sinonimiei lor parțiale cu abstractele verbale amintite, deoarece ele se caracterizează prin trăsături morfologice și sintactice distincte de ale substantivului și apropiate de acelea ale verbului. Chiar înlocuirea acestor forme (sau a formelor cu morfemul **la)** printr-un substantiv nu demonstrează că supinul este un substantiv, deoarece substituirea presupune modificarea organizării sintactice a construcțiilor: „S-a săturat *de măturat* curtea" – „S-a săturat *de măturatul* curții"; „S-a dus *la săpat* cartofii" – „S-a dus *la săpatul* cartofilor". Caracterul substantival al formelor *măturatul* și *săpatul* e clar marcat cu ajutorul articolului hotărât enclitic **-l** și al determinanților genitivali *curții* și *cartofilor;* dimpotrivă, caracterul verbal al formelor *de măturat* și *de săpat* e evidențiat prin prezența determinanților în acuzativ *curtea* și *cartofii,* cu rol de complement direct (substantivele nu regizează complemente directe, chiar și cele de origine verbală!).

Particularitățile morfologice proprii supinului sunt următoarele: e străin de morfemele diatezei și timpului (deși poate face referire la timp în mod explicit prin intermediul verbelor la mod personal: „Am *de învățat*", „Aveam *de învățat*", „Vom avea *de învățat*"); nu se articulează; nu admit o flexiune după gen, număr și caz; se folosește exclusiv independent de conjugare (mai ales după verbele *a fi, a avea* și *a termina).*

Scanned with OKEN Scanner

Particularitățile sintactice specifice acestui mod sunt următoarele: *nu admite relația verb–subiect* (se consideră că subiectul supinului coincide cu acela al verbului regent); *poate îndeplini diferite funcții sintactice: subiect* („... duminica, la horă... e frumos *de privit*" – Ion Creangă), *nume predicativ* („Acolo învălmășeala brazilor era *de neînchipuit*" – Geo Bogza), *atribut verbal* („Cei buni n-au vreme *de gândit* / La moarte și la tânguit" – G. Coșbuc), *complement direct* („Și mănâncă la un loc tustrei, până ce gătesc *de mâncat* toate cele cinci pâini" – Ion Creangă), *complement indirect* („Costea... ajuta *la țesălat, la curățat...*" – I. Agârbiceanu), *complement circumstanțial* („A dus vițele *la păscut*" – de loc; „A plecat la pădure *după cules* ciuperci" – de scop; „*La secerat* vremea era frumoasă" – de timp; „*De învățat* a învățat ea, însă n-a reținut totul" – de relație); poate primi *ca determinanți* un *nume predicativ* în nominativ („De rămas *corigent* nu poate fi vorba"), un *complement direct* („Avea Pisicuța un așa talent la rontăit *iarba*... încât îți lăsa gura apă" – C. Hogaș), un *complement indirect* („Are de alergat *pentru actele* astea") sau un *complement circumstanțial* („E bine de lucrat *acum*" – de timp; „D-apoi vara... după cules dumbravnic și sulcină de pus *între straie,* cine umbla?" – Ion Creangă, de loc; „Are de scris *repede* un mesaj" – de mod; „S-a săturat de plimbat *cu frate-său*" – sociativ etc.).

În contextele de tipul *„De reținut*[1]*/ că e bună ideea"*[2]*/, „De menționat*[1]*/ că a venit mai târziu"*[2]*/*, supinul nu îndeplinește singur funcția de predicat, ci împreună cu verbul copulativ eliptic, *este.* De asemenea, este indicat să evităm construcțiile de tipul *„merită de relevat", „trebuie de răspuns"* etc., în care supinul înlocuiește nerecomandabil fie conjunctivul pasiv (sau participiul cu sens pasiv), fie conjunctivul activ.

*

Analiza modurilor personale (predicative) și a modurilor nepersonale (nepredicative) ne conduce la următoarele concluzii:

– **modurile personale (predicative)** exprimă implicit (solidar, nediferențiat), prin elemente specifice de expresie (desinențe) categoriile gramaticale de persoană și de număr, evidețiind foarte bine relația verb–subiect (excepție fac conjunctivul perfect și prezumtivul construit cu conjunctivul); ele exprimă implicit și categoriile gramaticale de mod și de timp,

Scanned with OKEN Scanner

prin intermediul sufixelor, al auxiliarelor morfologice și al morfemului conjuncțional **să;** sunt folosite atât dependent de conjugare, cât și independent, în calitate de nuclee (predicate) ale propozițiilor; unele dintre ele dezvoltă, pe lângă valoarea fundamentală, diferite alte semnificații care depind în mare măsură de structura frazei în care se încadrează.

– **modurile nepersonale (nepredicative)** nu exprimă categoriile gramaticale de persoană și de număr și deci nu pot evidenția implicit relația verb–subiect (unele însă o pot realiza explicit, cu ajutorul pronumelui reflexiv și al subiectului); ele exprimă valoarea de mod, independent de cea de timp, cu ajutorul sufixelor modale și al morfemelor de origine prepozițională **a** și **de;** sunt folosite numai dependent, ca moduri subordonate modurilor personale (ca părți secundare de propoziție), iar excepțiile sunt puține și discutabile; în ciuda relației cu un subiect (pe care o stabilesc unele dintre ele) și a diverșilor determinanți (pe care-i grupează în jurul lor), modurile nepersonale rămân moduri dependente, prezența lor presupunând cu necesitate prezența celeilalte categorii de moduri.

Analiza modurilor ne mai arată că *între ele există interferențe,* același mod putând exprima, în raport cu contextul, mai multe idei (de exemplu, *conjunctivul* poate exprima deliberarea, dorința, îndemnul sau ordinul, condiția, concesia etc.) sau că aceeași idee poate fi exprimată prin mai multe moduri (de exemplu *ordinul* poate fi exprimat prin imperativ, prin conjunctivul prezent, prin indicativul prezent sau prin infinitivul prezent; *condiția,* prin condițional, prin conjunctiv sau prin indicativ cu conjuncția *dacă; probabilitatea* sau *apartenența,* prin prezumtiv, prin conjunctiv și prin indicativ precedat de adverbul de mod *parcă* etc.).

TIMPUL este a treia categorie gramaticală specifică verbului. El este *definit semantic* ca reprezentând o raportare a procesului la momentul vorbirii sau la aspectul acestui proces, adică la caracterul momentan (desăvârșit) sau durativ (nedesăvârșit) al acestuia. *Raportarea la momentul vorbirii* permite fixarea momentului în care se plasează procesul (trecut, prezent sau viitor); ea *constituie valoarea fundamentală a timpului. Raportarea la aspect* permite fixarea tuturor nuanțelor de trecut; ea constituie *valoarea secundară a timpului.*

Deosebirile aspectuale se manifestă *numai în cadrul anumitor forme temporale,* cum sunt cele ale trecutului

Scanned with OKEN Scanner

(astfel, imperfectul se opune tuturor timpurilor trecute prin caracterul neîncheiat, durativ al acțiunii sale). Există însă și *forme temporale indiferente (neutre) față de aspect,* cum sunt prezentul și viitorul. Pentru acest motiv și pentru faptul că nu e marcat prin morfeme caracteristice ca în alte limbi, cum sunt cele slave, *aspectul, în limba română, n-a fost considerat, de către cei mai mulți lingviști, o categorie gramaticală de sine stătătoare,* așa cum a fost considerat modul sau timpul. El este *un element secundar, subordonat* raportării procesului la momentul vorbirii, *inclus* în categoria timpului.

Categoria gramaticală a timpului include deci în conținutul ei două componente: *o componentă principală, constantă* (raportarea procesului la momentul vorbirii), *cu trei opoziții fundamentale* (prezent / trecut, prezent / viitor, trecut / viitor) și *o componentă secundară, inclusă,* care se manifestă numai la timpurile trecute (aspectul), *pe baza unei singure opoziții* (momentan / durativ sau desăvârșit / nedesăvârșit). Pornind de la această realitate se ajunge la o clasificare a timpurilor. Astfel:

a) *după componenta principală, constantă* (după raportarea procesului la momentul vorbirii) se obțin două clasificări: clasificarea A și clasificarea B.

În clasificarea A intră timpul care exprimă concomitența dintre momentul desfășurării procesului și momentul vorbirii *(prezentul)* și timpurile care exprimă non-concomitența dintre aceste două momente, adică fie anterioritatea *(trecutul),* fie posterioritatea *(viitorul).* Gramatica tradițională a numit toate aceste trei timpuri (prezent, trecut și viitor) *timpuri de bază.*

În clasificarea B intră două categorii de timpuri: *absolute,* în care raportarea procesului la momentul vorbirii se face direct, nemijlocit, fără intermediari (prezentul, perfectul și viitorul I) și *de relație,* în care raportarea procesului la momentul vorbirii se realizează indirect, mijlocit, prin intermediari și întotdeauna constant (imperfectul, mai mult ca perfectul și viitorul al II-lea sau anterior).

Indiferent de tipul de propoziție în care sunt incluse (principale sau secundare, regente sau subordonate, independente sau coordonate) timpurile își păstrează specificul lor (absolut sau de relație), în ciuda aparențelor.

b) *după felul explicării conținutului exprimat: timpuri cu alte semnificații modale* decât acelea care caracterizează

Scanned with OKEN Scanner

modurile în care sunt incluse) și *timpuri fără alte semnificații modale* (decât acelea ale modurilor din care fac parte).

Sunt cu alte semnificații modale timpurile al căror sens se explică uneori prin sensul altor moduri decât al acelora în care sunt încadrate de obicei; timpurile care pot depăși, în raport cu contextul, sfera semantică a modurilor din care fac parte, intrând în sfera semantică a altor moduri: *prezentul* (indicativului, conjunctivului, condițional-optativ-potențialului, infinitivului), *imperfectul, perfectul* (conjunctivului) și *viitorul I.*

Sunt fără alte semnificații modale timpurile al căror sens se explică exclusiv prin sensul modurilor în care sunt încadrate; timpurile care nu pot depăși sfera semantică a modurilor din care fac parte: *prezentul* (imperativului și al prezumtivului), *perfectul* (indicativului, condițional-optativ-potențialului, prezumtivului și infinitivului), *mai mult ca perfectul* (indicativului) și *viitorul al II-lea* (anterior).

Schimbul acesta de semnificații nu se constată numai de la un mod la altul, ci și în interiorul aceluiași mod, de la un timp la altul: în raport cu contextul, *unele timpuri împrumută, pentru moment, semnificația altor timpuri* (prezentul indicativului poate avea semnificație de trecut sau de viitor; imperfectul poate avea semnificație de prezent sau de perfect compus; perfectul simplu poate avea semnificație de prezent sau de perfect compus; perfectul compus poate avea semnificație de prezent sau de viitor; prezentul conjunctivului poate avea semnificație de viitor).

c) *după aspectul structurii lor morfematice:* timpuri *simple* (sintetice) și timpuri *compuse* (analitice).

Sunt simple (sintetice) timpurile formate cu ajutorul sufixelor flexionare și al desinențelor (prezentul, imperfectul, perfectul simplu și mai mult ca perfectul indicativului; prezentul conjunctivului și al infinitivului).

Sunt compuse (analitice) timpurile realizate cu ajutorul formelor specializate ale auxiliarelor morfologice *a fi, a avea* și *a vrea (a voi);* perfectul compus, viitorul I și viitorul al II-lea (anterior) al indicativului; perfectul conjunctivului și al infinitivului; prezentul și perfectul condițional-optativ-potențialului; prezentul și perfectul prezumtivului. La diateza pasivă toate timpurile sunt compuse.

Scanned with OKEN Scanner

Numărul timpurilor diferă de la un mod la altul, ca și valoarea diferitelor timpuri care au un element comun. Astfel, indicativul are șapte timpuri (prezentul, imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus, mai mult ca perfectul, viitorul I și viitorul al II-lea sau anterior); conjunctivul, condițional-optativ-potențialul, prezumtivul și infinitivul au fiecare câte două timpuri (prezentul și perfectul), iar imperativul are valoare de prezent.

PREZENTUL este timpul care exprimă *concomitența* dintre momentul desfășurării procesului și momentul vorbirii. În cadrul indicativului el se opune trecutului și viitorului; întrucât este singurul timp care exprimă concomitența între momentul desfășurării acțiunii și momentul vorbirii și care poate fi folosit și în zonele proprii celorlalte două timpuri, poziția sa în cadrul acestui mod este *o poziție specială,* în sensul că reprezintă *termenul nemarcat al timpurilor de bază.* În cadrul celorlalte moduri (conjunctiv, condițional-optativ-potențial, prezumtiv și infinitiv), care nu au decât două categorii de timpuri (prezent și trecut), prezentul este limitat doar într-un singur sens: față de trecut (perfect). El include însă și zona unui viitor latent (neexprimat, virtual): *să cânte, ar cânta, va fi cântând – să fi cântând – ar fi cântând* sau *a cânta* exprimă un fapt simultan cu momentul vorbirii, dar și unul proiectat în viitor (acum sau mâine).

Prezentul indicativului, care exprimă *un proces în curs de desfășurare, simultan cu momentul vorbirii,* poate avea, în raport cu contextul, următoarele *semnificații:* de **prezent iterativ,** atunci când e însoțit de determinări temporale care ajută la exprimarea ideii de repetare a procesului la anumite intervale („Iarna viscolul *ascult*" – M. Eminescu) sau de **prezent gnomic** (etern) caracteristic legilor, definițiilor, maximelor, aforismelor și proverbelor („Apa *îngheață* la zero grade", „Oamenii *se nasc, trăiesc* și *mor*", „Apa *trece,* pietrele *rămân*" – I. Zanne). În narațiuni, unde este folosit frecvent ca mijloc de dinamizare (dramatizare) a procesului, prezentul indicativului are *o semnificație temporală de perfect compus* (e vorba de așa-zisul **prezent istoric sau narativ):** „După un moment *se-ntoarce* cu cheseaua goală; *o pune* pe o masă, *se apropie* de mine, îmi *ia* de pe mescioară tabachera cu țigarete regale, *scoate* una, o *pune* în gură și mă *salută* militărește..." (I.L. Caragiale); „...mări-

Scanned with OKEN Scanner

nimosul domn *cheamă* în ajutoru-i protecția mântuitoare..., *smulge* o secure ostășească de la un soldat, *se aruncă* în coloana vrăjmașă..., *doboară* pe toți cei ce *se încearcă* a-i sta împotrivă, *ajunge* pe Caraiman-Pașa, îi *zboară* capul, *izbește* și pe alte capete... și ... *se întoarce* la ai săi plin de trofee și fără a fi rănit" (N. Bălcescu). În descrierile poetice de natură este folosit tot prezentul indicativului, dar *cu semnificație temporală de imperfect* (e vorba de așa-zisul **prezent descriptiv):** „Umbre mari *răsar* pe cale, / Ziua *moare* după culmi..." (G. Coșbuc). Alteori, el poate avea și *o semnificație temporală de viitor:* „Când a veni zmeul te *prăpădește*" (Ion Creangă). Intonat special, prezentul indicativului poate avea însă și *semnificație modală de imperativ: „Nu uiți* de ce-am vorbit" (I.L. Caragiale); „Mitrică, *te duci* și *te culci*" (Marin Preda); *„Trimiți* doi oameni să se apropie de bara vărgată" (Camil Petrescu).

Prezentul conjunctivului, care exprimă *un proces nedelimitat precis* în raport cu prezentul sau cu viitorul, are în unele contexte *o semnificație temporală de viitor: „Să faceți* cum v-oi învăța eu și habar să n-aveți" (Ion Creangă); în altele, el poate dobândi *semnificații modale: de indicativ* („Nu cred *să rezolve* el această problemă"), *de condițional („Să-l văd* venind / Aș mai trăi o viață" – G. Coșbuc), *de optativ („Să trăiască* Domnul Ștefan!" – V. Alecsandri; *„Să ne vedem* sănătoși și *s-auzim* de bine, nene Ivane" – Zaharia Stancu), *de potențial* („Apoi ce *să facem,* dom' preceptor, ce *să facem?"* – L. Rebreanu), *de imperativ („Să oprească!"* – I.L. Caragiale; *„Să taci! Să taci!"* – L. Rebreanu; *„... să nu uitați, să spuneți* mai târziu copiilor voștri" – Zaharia Stancu), *de prezumtiv („Să fie* un ceas de la plecare" – I.Al. Brătescu-Voinești), *de infinitiv* („Nu pot *să știu* ce-a fost prin vremi, odinioară" – L. Blaga).

Prezentul condițional-optativ-potențialului exprimă *un proces posibil* (condiționat, dorit sau realizabil) în prezent sau în viitor; include și el, în funcție de contexte, *semnificații modale: de indicativ,* cu o notă de politețe *(optativul modestiei: „Aș avea* să spun și eu ceva"); *de conjunctiv* („Să stăm de vorbă? De *ce-am sta,* mă rog?") sau *de prezumtiv* („Nu merge fiindcă *n-ar putea,* ci fiindcă nu vrea").

Prezentul infinitivului, care *denumește procesul* în momentul vorbirii sau în viitor, dispune, la rândul său, de

Scanned with OKEN Scanner

următoarele *semnificații modale: de indicativ* (construcție învechită, azi nerecomandabilă): „Un boier... crezu *a-și ascunde* negrul trecut îmbrăcând haina mai neagră a monahismului" – B.P. Hasdeu; *de conjunctiv* („Vă invităm *a face* imediat o anchetă la școală" – I.L. Caragiale), *de imperativ* („*A nu se apleca* în afară!"; „*A se slăbi,* Mitică!" – I.L. Caragiale) sau *de gerunziu* („Gazda sfârși prin *a* mă *crede* ieșit din minți" – Zaharia Stancu).

Prezentul imperativului (care exprimă *un ordin, o poruncă, un sfat* etc. proiectate de obicei în viitor) ca și **prezentul prezumtivului** (care exprimă *o acțiune probabilă* în prezent sau în viitor) nu pot avea alte semnificații temporale sau modale (*„Alungă* patimile mele / Pe veci durerea lor o *frânge...*" – O. Goga; „Femeia lui Cuțui poate spune despre Bogza că *ar fi având* visuri urâte" – M. Sadoveanu). Prezentul imperativului are în unele situații (când înlocuiește indicativul) *semnificația de imperativ narativ* (dramatic): „Apoi *lasă*-ți, băiete, satul cu tot farmecul frumuseților lui" (Ion Creangă).

VIITORUL este timpul care *exprimă posterioritatea procesului* față de momentul vorbirii. El se opune prezentului și trecutului din cadrul indicativului, incluzând două valori: *viitorul I* și *viitorul al II-lea (anterior).* Diferența dintre aceste valori rezidă în faptul că viitorul I e indiferent față de aspectul procesului și nu raportează procesul la un alt proces, în timp ce viitorul al II-lea (anterior) exprimă un proces momentan (desăvârșit), raportat la un alt proces viitor. Nuanța de prezumție pe care o posedă viitorul al II-lea se dezvoltă de cele mai multe ori pe linia unei acțiuni trecute, în dauna sensului fundamental de viitor, construcția transformându-se astfel într-o construcție omonimă de prezumtiv perfect (vezi mai departe). Situația aceasta ca și omonimia cu viitorul I al diatezei pasive explică slaba frecvență a acestui timp în limba română.

Deși se concretizează numai în cadrul indicativului, deși poate fi exprimată în contexte speciale și de alte moduri (conjunctivul prezent), valoarea de viitor poate fi depistată în stare latentă (virtuală) și în cadrul altor moduri, cum ar fi condițional-optativ-potențialul, prezumtivul sau infinitivul (vezi mai sus, la „prezent").

Scanned with OKEN Scanner

Viitorul I, care exprimă *un proces posterior momentului vorbirii,* poate avea, în raport cu contextul, *semnificații modale: de imperativ* („*Vei da* în ordinea mea două mii cinci sute rubiele...“ – N. Filimon; „*Vei duce* pe acuzat la închisoare“ – L. Rebreanu) sau *de prezumtiv* („Așa *o fi* pe la voi“ – Pavel Dan; „*O găsi* el unde să se ascundă“ – Camil Petrescu).

Nu același lucru se poate spune despre **viitorul al II-lea (anterior),** care exprimă *un proces viitor, cu nuanță prezumtivă, desfășurat înaintea unui alt proces tot viitor,* dar care este lipsit de asemenea semnificații: „Va mai pomeni cineva despre tine, Dumitrache Stoica, după ce *vei fi dus* la groapă?“ (Camil Petrescu); „... după ce *veți fi trecut* pe lângă casa lui Ion Creangă și *veți fi pășit* peste apa subțire a Ozanei, veți băga de seamă că se vorbește mai puțin despre Ceahlău...“ (Geo Bogza).

TRECUTUL este timpul care exprimă *anterioritatea procesului* față de momentul vorbirii. El se opune prezentului și viitorului din cadrul indicativului, incluzând patru valori: *imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus* și *mai mult ca perfectul.* Definirea acestora presupune în egală măsură raportarea la momentul vorbirii și stabilirea calității aspectuale a fiecăruia dintre ele. Din aceste puncte de vedere există deosebiri. Astfel, în cazul imperfectului, al perfectului simplu și al perfectului compus raportarea la momentul vorbirii se face direct, nemijlocit, în timp ce în cazul mai mult ca perfectului ea se face indirect, mijlocit (prin referire la momentul altui proces trecut). De asemenea, perfectul simplu, perfectul compus și mai mult ca perfectul exprimă procese momentane (desăvârșite), în vreme ce imperfectul exprimă un proces durativ (neîncheiat, în curs de desfășurare).

Imperfectul, care exprimă *un proces trecut și neterminat* și care, de obicei, apare în corelație cu perfectul compus, poate avea, în funcție de context, următoarele *semnificații: de imperfect interativ* (însoțit fiind în acest caz de determinări temporale): „... *nu-și* mai *lepăda* portul țărănesc la petrecerile lui“ (I. Slavici); semnificație temporală *de prezent,* fie în limbajul copiilor („Acuma eu *eram* lupul și tu *erai* iedul“), fie în limbajul adulților *(imperfectul modestiei):* „Știți, *mă gândeam* să vă cer un sfat“; semnificație temporală de

Scanned with OKEN Scanner

perfect compus, în formula de introducere în basme *(„Era* odată ca niciodată...“), în poezia populară, ca mijloc de realizare a monorimei *(imperfectul istoric):* „Ghemiș iute-*ncăleca* /Și spre Dunăre *pleca* / Apa-n două *despica*“ (V. Alecsandri) – sau în limba vorbită, ca mijloc de exprimare a ideii de reproș („De ce *nu te-ntorceai* acasă, dacă ai văzut că trenul plecase?“). El include uneori și *semnificații modale de condițional perfect* („Dacă *aruncai* privirea împrejur, *vedeai* drumul de țară șerpuind spre culme“ – Al. Ivan Ghilia) sau *de optativ perfect* („Mai bine *rămâneam* în Curtea de Argeș“ – Gala Galaction).

Perfectul simplu exprimă *un proces trecut și încheiat* (pentru vorbitorii graiului oltean sau pentru cei din zonele limitrofe, care-l folosesc cel mai mult, e vorba de un proces care se desfășoară în cadrul aceleiași zile). În urma concurenței cu perfectul compus, sub acțiunea limbii literare, și-a îngustat tot mai mult aria de întrebuințare. El apare mai ales în stilul narativ al literaturii artistice, ca *timp al relatării,* care dinamizează acțiunea, apropiind-o de momentul vorbirii: *„Priponii* pe Pisicuța într-o așezătură cu iarbă înaltă... *doborâi...* alte păduri seculare;... *lărgii* și *înălțai* întăriturile...“ (C. Hogaș); „După clipa de spaimă, iepurașul *se destinse* ca o coardă și *o zbughi* la goană, *se prăvăli* în vale, *veni* de-a dura ca un bulgăre, *se sculă* și iar *se rostogoli* până jos...“ (Em. Gârleanu). În unele contexte este folosit *cu semnificație temporală de perfect compus,* subliniind atitudinea disprețuitoare a vorbitorului: *„Făcuși* și tu mare ispravă!“, *„O făcuși fiartă!“;* în altele, cu caracter familiar, el poate avea *semnificație temporală de prezent:* „Eu *mă* cam *dusei,* dragii mei!“

Perfectul compus exprimă tot *un proces trecut și încheiat, însă neprecizat în timp* (pentru vorbitorii olteni sau pentru cei din zonele limitrofe e vorba de un proces care depășește limitele unei zile). Este *timpul trecut cu cea mai mare frecvență în limba română* (mai ales în vorbirea dialogată). El poate avea în unele contexte *o semnificație temporală de prezent* („Taci odată! – *Am tăcut*“ – I.L. Caragiale) *sau de viitor* („Dacă nu-mi aduci sălățile, să știi că te-*am șters* de pe fața pământului“ – Ion Creangă); în altele, în care apare ca regent verbul *a trebui* cu sens adverbial de probabilitate (dialectul muntean), include *o semnificație mo-*

Scanned with OKEN Scanner

dală de conjunctiv: „Trebuie că *a venit*" (Probabil *să fi venit*").

Mai mult ca perfectul exprimă *un proces trecut, terminat înaintea altui proces trecut și încheiat* (de obicei redat prin perfectul simplu sau compus). El nu poate avea alte semnificații temporale sau valori modale. Îl întâlnim mai ales *în narațiuni:* „Liniștea singurătății *cuprinsese* din temelii toate celea. Întunericul *se coborâse* din fundul depărtărilor... Un câine lătra în somn, înăbușit..." (Duiliu Zamfirescu); „George *uitase* de tot ce *se petrecuse* în noaptea aceea. Ca prin vis auzi o voce aspră" (Titus Popovici).

Perfectul conjunctivului, care exprimă *un proces trecut prezentat ca nerealizat,* include și el *semnificații modale: de condițional perfect* („Noi însă am fi fost mult mai bucuroși *să* ne *fi întrebat* cineva dacă ni-i foame" – C. Hogaș; *„Să-i fi cerut,* nu ți-ar fi dat" – G. Călinescu) sau *de optativ perfect* („... eu nu l-aș fi iertat, *să-l fi aruncat* jos din tren, să-l învețe minte..." – Marin Preda).

Perfectul condițional-optativ-potențialului exprimă și el *un proces trecut și nerealizat,* fără însă a putea să aibă alte semnificații temporale sau modale: „A! de-*ar fi știut* turcii aceasta, v-*ar fi zdrobit* numai cu caii lor" (N. Bălcescu). Același lucru se poate spune și despre **perfectul prezumtivului,** care exprimă *un proces probabil în trecut* sau despre **perfectul infinitivului,** care exprimă *un proces abstract, denumindu-l în trecut: „Să fi avut* patruzeci de ani" (C. Hogaș); „Miuleț, cică *n-ar fi știut* nimic" (Marin Preda); „Și chiar înainte de *a-i fi deschis* [ochii], am constatat două lucruri" (Fr. Munteanu).

PERSOANA este categoria gramaticală nespecifică, purtătoare a raportului ce se stabilește între locutor, interlocutor, nonlocutor (non-interlocutor) și proces. Ea se manifestă nediferențiat (solidar, implicit), simultan cu categoria numărului. Este prezentă la toate modurile personale (predicative) și include, ca și la pronume, *un sistem de opoziții cu trei termeni,* cu trei valori: **de persoana I, de persoana a II-a** și **de persoana a III-a** (singurul mod personal la care nu se realizează toate aceste trei valori este *modul imperativ* care, datorită conținutului său specific, realizează numai formele de persoana a II-a singular și plural). Trebuie spus

Scanned with OKEN Scanner

că persoana a III-a e reprezentată nu numai de un pronume personal, ci și de un substantiv. Fiecare dintre aceste trei „persoane" fac referire fie la autorul procesului, fie la subiectul gramatical.

Nu întotdeauna persoana gramaticală corespunde persoanei reale. Au loc dedublări sau **substituiri.** Motivele sunt de ordin afectiv, iar neconcordanța, ca atare, *un procedeu stilistic, propriu limbii vorbite și familiare.* Astfel, persoana a III-a singular este folosită în locul persoanelor I sau a II-a singular *(„Să-i dea* mama băiețelului zăhărel?" – I.L. Caragiale: *„Să moară* mam' mare? – *Să moară..."* – idem); persoana a II-a singular este folosită în propoziții cu conținut imperativ, în locul persoanelor I și a III-a singular, pentru dinamizarea acțiunii („O iau spre vie și *fugi,* și *fugi* până-l ajung din urmă"; „... l-a-nhățat de urechi și *scutură-l!");* persoana I plural este folosită în locul persoanei a II-a singular și plural („Nu-i așa că *suntem* copii cuminți?"; „O, *ne-am făcut* mari!"); persoana a II-a singular și persoana I plural sunt folosite uneori cu valoare generală, nedeterminată, în locul tuturor persoanelor („Unde *dai* și unde crapă" – I. Zanne; „Una *vorbim* și alta *facem").*

În limba română există verbe care fac sau nu referire la persoane (personale și impersonale), verbe care au forme fie pentru toate persoanele (pluripersonale), fie numai pentru persoana a III-a (unipersonale) – vezi clasificarea verbelor.

NUMĂRUL este categoria gramaticală nespecifică, concepută ca expresie lingvistică a raportului dintre numărul autorilor și proces. Și el se manifestă nediferențiat (solidar), simultan cu categoria persoanei. Este prezent la toate modurile personale (predicative) și include *un sistem de opoziții cu doi termeni,* cu două valori: **de singular** și **de plural.** Amândouă vizează, ca și în cazul persoanei, subiectul gramatical sau autorul procesului. Numărul reprezintă în cazul formei verbale *rezultatul acordului cu subiectul gramatical.* Ca și la pronumele personale, formele verbale de persoana I și a II-a plural reprezintă, în opoziție cu cele de persoana a III-a plural, niște *plurale inclusive.*

Nu întotdeauna există o concordanță între numărul gramatical și numărul real al subiectelor gramaticale, tot din

Scanned with OKEN Scanner

motive afective. De aci folosirea pluralului în locul singularului: *pluralul politeții* („*Sunteți* un om cumsecade"), *pluralul modestiei* („ – Moș Ioane, vezi colo, în ogradă la mine, bolovanul cel mare? – Îl *vedem,* cucoane" – Ion Creangă), *pluralul administrativ* („Vă *rugăm* să ne eliberați o adeverință..."), *pluralul autorității* („Noi, primarul municipiului Bucureşti, *decidem...*"), *pluralul autorului* („*Vom arăta* în cele ce urmează argumentele noastre...").

GENUL este o categorie gramaticală *nespecifică și cu totul accidentală* la verb. El este legat direct de acordul verbului predicat cu subiectul gramatical și de asemănarea cu adjectivul a participiului, constituind astfel un criteriu de flexiune în formele participiale din diateza pasivă: „El *este ascultat* de către profesor", „Ea *este ascultată* de către profesor".

Flexiunea (conjugarea)

Este reprezentată prin *totalitatea variațiilor formale (de diateză, mod, timp, persoană și număr) înregistrate de verb în cursul vorbirii,* pentru a putea exprima diversele raporturi gramaticale, specifice acestei clase de cuvinte. Verbele își schimbă forma datorită conținutului gramatical diferit al enunțurilor, modului diferit de organizare a comunicării. O asemenea schimbare de formă la verb se numește **conjugare.** Deoarece sunt mulți factori care influențează schimbarea formei verbale, sistemul conjugării românești este destul de complicat (prin numărul mare de forme și prin varietatea mijloacelor de expresie).

Fiecare formă verbală poate fi analizată în mai multe *unități de expresie (morfeme),* cărora le corespund una sau mai multe unități de conținut. Se disting, de obicei, două părți ale formei verbale: *radicalul* și *flectivul.*

Radicalul este elementul de bază al formei verbale, purtătorul de sens lexical și de stabilitate a acesteia. El poate fi *invariabil* (cu o stabilitate absolută) sau *variabil* (cu o stabilitate relativă). Variabilitatea radicalului, la rândul ei, poate fi *totală* și atunci numărul *alomorfelor* (al modificărilor)

Scanned with OKEN Scanner

e mai mare, ajungându-se la fenomenul denumit *supletivism* (vezi situația verbului *a fi),* sau *parțială,* când numărul alomorfelor e mai mic, ca în cazul verbelor neregulate de tipul *a lua, a mânca* și *a usca* sau al celor cu alternanțe vocalice (*a purta, a scoate).*

Flectivul reprezintă ansamblul elementelor variabile, dependente de radical, lipsite de sens lexical, dar dotate cu semnificație gramaticală și dispuse într-o anumită ordine. Aceste elemente variabile pot fi *realizări sintetice* (continue) cu poziție enclitică, nedisociabile și ireversibile (sufixele și desinențele: juc-*a-se-ră-m)* sau *realizări analitice* (discontinue), cu poziție proclitică, disociabile și reversibile (auxiliarele morfologice și pronumele reflexive: *a* trecut > *a* mai trecut, trecut-*a; va* suna > *va* tot suna, suna-*va; să* spună > *să* și spună; *aș* cânta > *aș* mai cânta, cântare-*aș; își* amintește > *își* mai amintește, amintitu-*și*-a; *se* gândește > *se* tot gândește, gânditu-*s*-a etc.). Trebuie spus că *radicalul se confundă cu* **rădăcina** la verbele nederivate *(cred-* din *credem);* el este însă *diferit de rădăcină* la verbele derivate, unde include rădăcina, prefixele și sufixele lexicale *(în / cred / ințe-* din *încredințăm).*

Modalitățile de exprimare a diferitelor valori gramaticale, proprii verbului, variază în raport cu numărul acestor valori și cu specificul clasei respective. Astfel:

1. **Valorile de diateză** sunt exprimate *sintetic* (prin *morfemul zero,* în cazul diatezei active: *cânt, lucrez, tac, fac, vin, sosesc, cobor, urăsc* etc.) sau *analitic* (prin auxiliarul morfologic *a fi,* în cazul diatezei pasive: *este obligat – este obligată* – și prin *pronumele reflexiv,* formă neaccentuată, în dativ sau în acuzativ, în cazul diatezei reflexive: *își amintește – se gândește).*

2. **Valorile de mod (modale)** sunt exprimate tot în două feluri: *sintetic* și *analitic.*

Sunt exprimate sintetic, prin mijloace gramaticale morfologice, adăugate la radical (sufixele modale specifice, în cazul infinitivului: *-a, -ea, -e, -i* și *-î* – a cânt*a,* a tăc*ea,* a fac*e,* a ven*i,* a coborî, etc.; al gerunziului: *-ând* sau *-ind* – cînt*ând,* ven*ind* etc.; al participiului: *-t* sau *-s* – făcu*t,* spu*s* etc.; morfemul *zero,* în cazul indicativului: merg/θ sau prin mijloace fonologice (intonație suplimentară specifică, în cazul imperativului: *vïno!, veniți!* – sau alternanțe fonologice, mijloace suplimentare de caracterizare și de diferențiere a

Scanned with OKEN Scanner

formelor flexionare ale indicativului și conjunctivului, care apar solidar cu celelalte afixe flexionare: *m*erge – să *m*eargă – v*e*de – să v*a*dă, muș*c*ă – să muș*t*e etc.

Sunt exprimate analitic prin formele specializate ale verbelor auxiliare morfologice (în cazul condițional-optativ-potențialului, ale verbelor *a avea* și *a vrea: aș, ai, ar, am, ați, ar;* în cazul prezumtivului, ale verbului *a fi,* la viitor, conjunctiv (cu formă fixă)și condițional: *voi fi, vei fi, va fi, vom fi, veți fi, vor fi – să fi – aș fi, ai fi, ar fi, am fi, ați fi, ar fi),* prin morfemul de origine conjuncțională *să* (în cazul conjunctivului) sau prin morfemele de origine prepozițională *a* și *de* (în cazul infinitivului și al supinului).

3. **Valorile de timp (temporale)** sunt exprimate, de asemenea, *sintetic* și *analitic* (numai prezentul infinitivului e lipsit de mijloacele necesare pentru marcarea valorii temporale, aceasta reieșind prin opoziție cu perfectul sau prin corelare cu prezentul indicativului).

Sunt exprimate sintetic prin mijloace gramaticale morfologice (sufixe temporale) adăugate unui radical invariabil sau variabil (total sau parțial) sau prin mijloace fonologice (alternanțe vocalice și accent). Sufixele temporale apar numai la timpurile sintetice (simple). Astfel, **sufixele prezentului** (indicativ, conjunctiv și imperativ), *sufixe variabile,* adăugate unui radical variabil sau invariabil, apar de obicei la persoanele I și a II-a plural, asociate cu desinențele *-m* și *-ți: ă/á/*θ grupa A conj. I (cîntăm, cîntáți); *ă/á/éz (-eáz-)* grupa B conj. I (lucrăm, lucráți, lucréz, lucrézi, lucreáză); *é/*θ conj. a II-a (tăcém, tăcéți); *e/*θ conj. a III-a (facem, faceți); *í/*θ grupa A conj. a IV-a în *-í* (fugím, fugíți); *íl-ésc (-éșt-)* grupa B conj. a IV-a în *-í* (sosím, sosíți, sosésc, sosésti, sosește); *î/*θ grupa A conj. a IV-a în *î* (coborâm, coborâți); *âl-ăsc* (*-ășt-*) grupa B conj. a IV-a în *î* (hotărâm, hotărâți, hotărăsc, hotărăști, hotărăște). Majoritatea verbelor au la celelalte persoane ale prezentului un sufix temporal zero iar unele dintre ele un sufix temporal variabil (vezi *-éz-*, *-eáz-*; *-ésc-*, *-éșt-*, *-eásc-*; *-ăsc-*, *-ășt-*, *-ásc-*), considerat desinență de acad. Al Graur. **Sufixele trecutului** apar *la imperfect,* adăugate unui radical invariabil, cu excepția unor verbe neregulate (*-á,* la verbele de conj. I și a IV-a în *-î:* cîntám, lucrám, coborám, hotărám; *-eá,* la verbele de conj. a II-a, a III-a și a IV-a în *-í:* tăceám, făceám, veneám, soseám); *la*

perfectul simplu, adăugate unui radical invariabil, cu excepția unor verbe de conjugarea a III-a sau a unor verbe neregulate (*-á,* la verbele de conj. I, identic cu al infinitivului: cîntái, lucrái; *-ú,* la verbele de conjugarea a II-a și a III-a: tăcúi, făcúi; *-sé-*, la verbele *a fi, a avea* și *a vrea:* fuséi, avuséi, vruséi și la unele verbe de conjugarea a III-a: puséi, rupséi, spărséi, strânséi, ziséi; *-í* sau *â* la verbele de conjugarea a IV-a: venít, sosít, coborât, hotărât) sau *la mai mult ca perfect,* adăugate tot unui radical invariabil, cu aceleași excepții ca și la perfectul simplu (sufixul perfectului simplu și sufixul *-se* al mai mult ca perfectului, care apar solidar la toate verbele: cântásem, lucrásem, făcúsem, venísem, sosísem, coborâsem, hotărâsem). E bine să reținem că verbele *a fi, a avea* și *a vrea* și unele verbe de conjugarea a III-a care dispun de sufixul *-sé* la perfectul simplu primesc la mai mult ca perfect un al doilea sufix *-se,* diferit de primul: fusésem, avusésem, vrusésem, rupsésem, zisésem etc.; de asemenea, că verbele de conjugarea a IV-a în *-í,* ambele grupe, se ortografiază la persoana I singular a perfectului simplu cu doi *-i* și nu cu unul (primul *-i* e sufix al perfectului simplu, iar al doilea desinență a persoanei I): *fugíi, venîi, – sosíi, vorbíi,* etc. **Alternanțele fonologice** apar ca mijloace suplimentare de caracterizare și de diferențiere a timpurilor, alături de celelalte afixe flexionare (sufixe și desinențe): tac – tăceam, rog – rugam (prezentul – imperfectul), fac – făcui, pot – putui (prezentul – perfectul simplu), rămân – rămăsesem (prezentul – mai mult ca perfectul) etc. **Accentul** este folosit în cazul formelor verbale omografe (pentru a diferenția prezentul indicativului de perfectul simplu al aceluiași mod prin deplasarea sa de pe radical pe flectiv): *cântă – cântă, salútă – salută* etc.

Valorile temporale **sunt exprimate și analitic** cu ajutorul auxiliarelor morfologice, la imperfectul perifrastic, perfectul compus, mai mult ca perfectul perifrastic, viitorul I și viitorul al II-lea (anterior) din cadrul indicativului, la perfectul conjunctivului, la prezentul și perfectul condițional-optativ-potențialului și prezumtivului, la perfectul infinitivului. **Imperfectul perifrastic,** caracteristic limbii române mai vechi, era alcătuit din imperfectul sau perfectul compus al auxiliarului morfologic *a fi* + gerunziul verbului de conjugat: „Tocmai pe când părerea de rău îl ajunsese... *erau trecând* printr-o

Scanned with OKEN Scanner

pădure mare și deasă" (P. Ispirescu); „... ursul luase vreo trei uleie de la un creștin și... *a fost mâncând* din ele, când și când" (Lupul pârcălab). **Perfectul compus** este alcătuit din formele specializate de prezent ale auxiliarului morfologic *a avea* (forme care marchează categoriile gramaticale de număr și de persoană) – *am, ai, a, am, ați, au* + participiul trecut invariabil al verbului de conjugat: *am vorbit, ai vorbit, a vorbit* etc. În limba română veche, ca și în limba română actuală, întâlnim alte forme perifrastice de perfect compus (alcătuite din prezentul sau din perfectul compus (alcătuite din prezentul sau din perfectul compus al auxiliarului morfologic *a fi* + participiul variabil sau invariabil al verbului de conjugat): „S-au gândit... că amu și împărăția singură *este sosită*" (M. Costin); „Trebuie să sosească că-*i dus* de azi dimineață" (D. Zamfirescu); „Lina abia de trei zile *e venită* de la țară" (I.Al. Brătescu-Voinești); „Că destul *am fost oftat* / Până când ne-am liberat!" (Doine); „De ce nu ne lăsați în pace – le-*a fost zis* Vodă Ștefan" (Din folclorul nostru). **Mai mult ca perfectul perifrastic,** prezent în limba română veche, dar și în limba română actuală, este alcătuit din imperfectul sau din perfectul compus al auxiliarului morfologic *a fi* + participiul variabil sau invariabil al verbului de conjugat: „Și oastea de țară *era* toată *adunată*" (Gr. Ureche); „Stamate lipsea de acasă. De o săptămână *era dus* la Brăila" (J. Bart); „Pe când *eram ajuns* aci cu scrisul, fusei întrerupt de fetița mea..." (Al. Odobescu); „... i se sfârșise și merindea ce *a fost luat-o* de acasă" (S.Fl. Marian); „Cică pe vremile lui Preminte Solomon un șarpe *s-a fost suit* într-un copac" (Lupul pârcălab). **Viitorul I** este alcătuit din formele specializate de prezent ale auxiliarului morfologic *a vrea (a voi) – voi, vei, va, vom, veți, vor* (care marchează categoriile gramaticale de persoană și număr) + infinitivul verbului de conjugat (lipsit de morfemul proclitic *a): voi veni, vei veni, va veni* etc. El dispune de mai multe variante: *voi face* (literară), *oi face* (de la *voi face* în dialectul muntean, mai ales cu valoare de prezumtiv), *am a face* (în limba română veche, dar și în limba română vorbită actuală), *am să fac* (formă cu dublă posibilitate de marcare, a persoanei și a numărului, folosită atât în limba română veche, cât și în limba română vorbită și familiară de azi), *va să fac* (rar folosită, rezultată din contaminarea a două tipuri de viitor: *voi face* +

Scanned with OKEN Scanner

am să fac) și *o să fac* (derivată de la tipul *va să fac*; frecventă azi în limba română vorbită și familiară). **Viitorul al II-lea (anterior)** se formează din viitorul auxiliarului morfologic *a fi* + participiul invariabil al verbului de conjugat: *voi fi venit, vei fi venit, va fi venit, vom fi venit, veți fi venit, vor fi venit*. Și la acest timp varianta cu *oi*, respectiv *oi fi venit*, tot de factură muntenească, exprimă ideea de prezumție. **Perfectul conjunctivului** este format din auxiliarul morfologic *fi*, element invariabil, precedat de morfemul *să* + participiul invariabil al verbului de conjugat: *să fi mers, să fi auzit*. Structura acestui timp este deci uniformă, la toate persoanele, motiv pentru care raportarea la persoană și număr se face prin intermediul subiectului. **Prezentul condițional-optativ-potențialului** are în structura sa formele specializate de prezent ale auxiliarelor morfologice *a avea* și *a vrea* – *aș, ai, ar, am, ați, ar* + infinitivul verbului de conjugat (lipsit de morfemul *a*): *aș asculta, ai asculta* etc. **Perfectul** aceluiași mod adăugă la formele de prezent condițional ale auxiliarului morfologic *a fi*, participiul invariabil al verbului de conjugat: *aș fi ascultat, ai fi ascultat, ar fi ascultat, am fi ascultat, ați fi ascultat, ar fi ascultat*. **Prezentul prezumtivului** este alcătuit din paradigmele de viitor I, de conjunctiv invariabil și de condițional-optativ-potențial al auxiliarului morfologic *a fi* + gerunziul verbului de conjugat: *voi fi trecând, vei fi trecând, va fi trecând* etc. (cu variantele regionale *oi fi trecând, ăi fi trecând, o fi trecând* etc.) – *să fi trecând, – aș fi trecând, ai fi trecând, ar fi trecând* etc. **Perfectul prezumtivului** adaugă la cele trei paradigme amintite participiul invariabil al verbului de conjugat: *voi fi trecut, vei fi trecut, va fi trecut* etc. (cu variantele regionale *oi fi trecut, ăi fi trecut, o fi trecut* etc.) – *să fi trecut – aș fi trecut, ai fi trecut, ar fi trecut* etc. Paradigmele acestui timp sunt omonime cu acelea ale viitorului al II-lea, ale conjunctivului perfect și ale condițional-optativ-potențialului perfect. *Valorile temporale ale perfectului prezumtiv și ale viitorului anterior se deosebesc în funcție de context:* forma *va fi venit* reprezintă o formă de prezumtiv perfect, dacă se asociază cu valoarea de proces anterior momentului vorbirii, adică de trecut („Nu știu de unde *va fi venit*" – mai înainte); aceeași formă reprezintă o formă de viitor anterior, dacă se asociază cu valoarea de proces viitor („Când *se va fi înserat* voi fi la tine"; „Voi fi bărtân și singur,

Scanned with OKEN Scanner

vei fi murit de mult" – M. Eminescu – în viitor). Întrucât valorile temporale ale perfectului prezumtiv, perfectului conjunctiv și perfectului condițional-optativ-potențial sunt foarte apropiate, distincția între ele este mai greu de făcut. Aceste valori se asociază valorii de proces posibil și trecut, deosebirea între ele fiind numai de nuanță. Astfel, dacă formele *să fi venit* și *ar fi venit* pot fi înlocuite cu *să fi venind,* respectiv, *ar fi venind,* ele sunt forme de prezumtiv perfect; dacă însă aceste forme se pot înlocui numai cu formele *să vină* și *ar veni,* atunci ele sunt forme de conjunctiv perfect și, respectiv, de optativ perfect. **Perfectul infinitivului** este alcătuit din infinitivul prezent al auxiliarului morfologic *a fi* + participiul invariabil al verbului de conjugat: *a fi mers, a fi trecut* etc.

4. **Valorile de număr și de persoană** sunt exprimate aproape numai *sintetic* (în anumite situații ele pot fi exprimate și *analitic),* prin mijloace gramaticale (desinențe) sau prin mijloace fonologice (alternanțe fonologice și accent). De obicei ele sunt *marcate prin morfeme unice* (desinențe) *sau prin morfeme combinate* (desinențe + alternanțe fonologice). Există însă și situații când ele *sunt exprimate dublu:* prin morfeme unice sau combinate și prin pronume personale. **Desinențele** apar numai la timpurile sintetice (simple). Ele exprimă solidar categoriile de număr și de persoană; diferă ca formă și ca repartizare, în raport cu structura fonică a radicalului, cu modul și uneori cu clasa (conjugarea) din care face parte verbul. Există desinențe care nu intră decât în componența unei singure forme verbale, dar există și desinențe care apar în alcătuirea mai multor forme verbale (la timpuri și moduri diferite). Unele desinențe se folosesc numai la o clasă de verbe, altele, dimpotrivă, se întâlnesc la mai multe clase de verbe sau la toate aceste clase. La **prezentul indicativului,** *persoana I singular* are desinența **zero** (la majoritatea verbelor regulate); *cânt* / θ, *lucrez* / θ, *văd* / θ, *trec* / θ, *privesc* / θ, *fug* / θ, *cobor* / θ, *hotărăsc* / θ, (pentru acad, Al. Graur *-ez, -esc* și *-ăsc* sunt adevăratele desinențe și nu zero); desinența **-u(u)** la unele verbe din grupa A a conjugării I și din conjugarea a II-a: afl**u,** *umbl***u,** *dau̯, iau̯, stau̯, beau̯;* desinența **-i** (la unele verbe din grupa A a conjugării I): *mângâi, perii, sperii.* O caracteristică a persoanei I singular a indicativului prezent este

Scanned with OKEN Scanner

aceea de a avea **forme iotacizate (iodizate),** forme care și-au modificat consoanele finale ale radicalului *(t, d, n* și *r)* sub influența unui iot (iod) următor originar, reprezentat prin vocalele *-e* sau *-i* latinești: *poci* (< *poteo), *șez* (< sedeo), *văz* (< video), *rămâi* (< remaneo), *scoț* (< *excotio), *țiu* (< teneo), *sai* (< salio), *simț* (< sentio), *viu* (< venio) etc. Paralel cu aceste *forme iotacizate originare (moștenite),* preferate numai de limba română populară și de graiurile muntenești, mai circulă în aceeași sferă, și *formele iotacizate analogice,* refăcute după aceste modele, pe terenul limbii române, deși consoanele finale ale radicalului lor nu erau urmate de un iot: *amâi, aprinz, caz, cei, pui, spui, trimiț* etc. *Persoana a II-a singular* are desinența **-i,** la toate conjugările: *cânți, lucrezi, vezi, mergi, fugi, privești, coborî, hotărăști.* E bine să reținem că forma de persoana a II-a singular a unor verbe de conjugarea I, a III-a și a IV-a se notează cu doi *-i* la acest timp (inclusiv la prezentul conjunctivului): *apropii, perii, sfâșii, sperii, scrii, ții, devii, știi, vii* etc. *Persoana a III-a singular* posedă desinența **-ă** (la verbele din conjugarea I și la cele din grupa A a conjugării a IV-a în *-î: cântă, lucrează, coboară*) sau desinența **-e** (la verbele din conjugările a II-a, a III-a și a IV-a în *-i* și la cele din grupa B a conjugării a IV-a în -î: *tace, vine, sosește, hotărăște*). *Persoanele I și a II-a plural* au desinențele **-m** și respectiv, **-ți,** la toate conjugările: *cântăm – cântați, lucrăm – lucrați, tăcem – tăceți, trecem – treceți, venim – veniți, sosim – sosiți, coborâm – coborâți, hotărâm – hotărâți.* *Persoana a III-a plural* are desinența **-ă,** identică cu cea de la persoana a III-a singular (la verbele din conjugarea I și la cele din grupa A a conjugării a IV-a în *-î: cântă, lucrează, coboară*) sau desinența **zero,** identică cu cea de la persoana I singular (la verbele din conjugările a II-a, a III-a, a IV-a în *-i* și la cele din grupa B a conjugării a IV-a în *-î: tac* / θ, *trec* / θ, *vin* / θ, *sosesc* / θ, *hotărăsc* / θ). Prin urmare, *orice prezent al indicativului are două forme omonime:* sau persoana I singular cu persoana a III-a plural, sau persoana a III-a singular cu persoana a III-a plural (excepție: prezentul lui *a avea*). **Prezentul conjunctivului** are, în general, același radical (cu unele excepții) și aceleași desinențe (cu unele deosebiri) ca și prezentul indicativului. Astfel, la persoana a III-a singular de la majoritatea verbe-

Scanned with OKEN Scanner

lor, repartizarea desinențelor **-ă** și **-e** se inversează (desinența **-ă** o găsim la verbele din conjugările a II-a, a III-a, a IV-a în *-i* ambele grupe, și a IV-a în *-î*, grupa B, care la indicativ prezent aveau desinențe *-e: tace – să tacă, trece – să treacă, vine – să vină, sosește – să sosească, hotărăște – să hotărască*; desinența **-e** la verbele din conjugarea I, ambele grupe, și din conjugarea a IV-a în *-î*, grupa A: *cântă* – să cânte, *lucrează* – să lucreze, *coboară – să coboare*). Forme identice cu ale prezentului indicativ, la toate persoanele au numai unele verbe de conjugarea I: *a apropia, a îmbia, a împrăștia, a întârzia, a mângâia, a muia, a tăia, a deochea* etc. Forme aproape identice (minus cea de persoana a III-a plural) întâlnim la unele verbe de conjugarea I, a III-a și a IV-a: *a lua, a scrie, a prescrie, a umple, a azvârli, a descoperi, a ști* etc. Verbul neregulat *a fi* are forme proprii la prezentul conjunctiv, diferite de acelea ale prezentului indicativ, datorită schimbării radicalului; forma de persoana a II-a singular a acestui timp se notează cu doi *-i – să fii*, întocmai ca acelea ale unor verbe de conjugarea I, a III-a și a IV-a: *să apropii, să perii, să sfâșii, să sperii, să scrii, să devii, să știi, să vii* etc. Și la prezentul conjunctiv (la persoana I singular și la persoana a III-a singular și plural) întâlnim **forme iotacizate** originare: *să șez – să șază, să văz – să vază, să rămâi – să rămâie, să scoț – să scoață, să țiu – să ție, să sai – să saie, să simț – să simță, să viu – să vie* etc. sau forme iotacizate analogice: *să amâi – să amâie, să aprinz – să aprinză, să caz – să cază, să cei – să ceie, să pui – să puie, să spui – să spuie, să trimiț – să trimiță* etc. **Prezentul imperativului** are la persoana a II-a singular *desinențe diferite*, datorită condițiilor fonetice și morfologice diferite precum și regimului sintactic diferit al verbelor. Forma persoanei a II-a singular este omonimă, la majoritatea verbelor, cu forma persoanei a III-a singular a indicativului prezent (are desinența **-ă** sau **-e**, exceptând verbele neregulate): *cântă!*, *lucrează!*, *sfârșește!*, *coboară!*, *ia!*, *bea!*, *dă!* etc. sau cu forma persoanei a II-a singular a indicativului prezent (are desinența **-i**): *stai!*, *taci!*, *vezi!*, *rămâi!*, *râzi!*, *mergi!*, *fugi!*, *ieși!*, etc.; la verbul *a fi* ea este omonimă cu forma persoanei a II-a singular a conjunctivului prezent (notată cu doi *-i*): *fii!* Există verbe care, în raport cu regimul sintactic din context, capătă la persoana a II-a sin-

Scanned with OKEN Scanner

gular, pe lângă o formă de desinența **-i,** o a doua formă de imperativ (cu desinența **-e): *fierb*i!**, *plâng*i!**, *trec*i!**, – *fierb*e-l!**, *plâng*e-l!**, *trec*e-l!**. Unele verbe au forme specifice la imperativ: *adu! (ado, adă), du!, fă!, preă!, zi! vino!.* Forma negativă a persoanei a II-a singular este omonimă cu infinitivul prezent (lipsit de morfemul *a): nu cânta!, nu lucra!, nu bea!, nu trece!, nu minți!, nu vorbi!, nu coborî!, nu hotărî!* etc. (la verbul *a fi* trebuie notată cu un singur *-i: nu fi).* Forma persoanei a II-a plural a imperativului este omonimă cu aceea a persoanei a II-a plural a indicativului și a conjunctivului prezent (are deci desinența **-ți): *cânta*ți!**, *lucra*ți!**, *vede*ți!**, *merge*ți!**, *veni*ți!**, *vorbi*ți!**, *coborâ*ți!**, *hotărâ*ți!**, etc. (face excepție cea de la verbul *a fi,* care e identică numai cu aceea de la conjunctivul prezent: *fi*ți!**). Unele verbe, care la infinitiv primesc doi *-i* (unul în radical și celălalt sufix modal caracteristic pentru conjugarea a IV-a), păstrează acești doi *-i* și la imperativul negativ: *nu pustii – nu pustiiți, nu te sfii – nu vă sfiiți* etc. **Imperfectul** are desinențe comune (unice) pentru toate clasele de verbe: *-m, -i,* -θ, *-m, -ți, -u: cânta/***m,** *cânta/***i,** *cânta/*θ, *cânta/***m,** *cânta/***ți,** *cânta/***u,** etc. După câte se observă, și el are două forme omonime: forma de persoana I singular cu forma de persoana I plural. **Mai mult ca perfectul,** timpul simplu cu cea mai dezvoltată structură, are, de asemenea, desinențe comune (unice) pentru toate clasele de verbe: *-m, -și,* -θ, *-răm, -răți, -ră* (*-ră* fiind o desinență suplimentară propagată de la perfectul simplu, care marchează numărul plural, în opoziție cu singularul): *cântase/***m,** *cântase/***și** (cu var. pop. *cântase/***i),** *cântase/*θ, *cântase/***răm,** *cântase/***răți,** *cântase/***ră** etc. **Perfectul simplu** are aceleași desinențe ca mai mult ca perfectul, cu excepția persoanei I singular care are desinența *-i* în loc de *-m: cânta/***i,** *cânta/***și,** *cânt/***ă,** *cânta/***răm,** *cânta/***ră,** etc. E bine să reținem că elementele comune imperfectului, mai mult ca perfectului și perfectului simplu sunt desinențele *-m* și *-ți* de la persoanele I și a II-a plural. Trebuie spus că la viitor și la timpurile condițional-optativ-potențialului și ale prezumtivului categoriile de persoană și de număr sunt marcate cu ajutorul desinențelor ce intră în structura formelor specializate ale auxiliarelor morfologice din aceste timpuri: *vo/***i,** *ve/***i,** *va/*θ, *vo/***m,** *ve/***ți,** *vor/*θ; *aș/*θ, *a/***i,** *ar/*θ, *a/***m**, *a/***ți**, *ar/*θ. **Alternanțele fonologice** apar solidar cu desinențele și ele ajută

Scanned with OKEN Scanner

la exprimarea fie numai a persoanei: arăt – arată, *șed* – șade, vând – vinzi, gust – gușfi etc. – fie numai a numărului: (eu) port – (noi) purtăm, (tu) vezi – (ei) văd, (tu) aperi – (ei) apără, (tu) speli – (ei) spală etc. **Accentul** reprezintă, ca și alternanțele, un mijloc suplimentar de marcare a persoanei și a numărului, alături de desinențe, delimitând totodată tipul de flexiune „tare" (accentuat pe radical) de tipul de flexiune „slabă" (accentuat pe afix): *dezlég*/θ – *dezlegăm, scútur*/θ – *scuturăm; mănânc – lucréz, intervín – sfătuiésc, cobór* – hotărăsc.

Situația rară în care valorile de număr și de persoană sunt exprimate *analitic* este reprezentată prin folosirea subiectului gramatical ca marcă unică a celor două categorii morfologice (în cazul formelor verbale omonime): *eu fac – ei fac, eu merg – ei merg, eu să fi avut – ei să fi avut, eu să fi spunând – ei să fi spunând* etc. Prezența morfemelor (mai ales combinate) pentru marcarea persoanelor face de prisos prezența pronumelor personale (de aici *existența subiectului inclus,* încorporat în formele verbale de persoana I și a II-a; tac/θ, tac/*i,* tăce/*m,* tăce/*ți; a subiectului subînțeles,* dedus din contextul care conține o formă verbală de persoana a III-a: merg/*e,* merg/θ; *a subiectului nedeterminat,* general, încorporat în formele verbale de persoana I plural și de persoana a II-a singular: „Când *călătorim, privim* pe fereastra vagonului", *„Nu știi* de unde sare iepurele" – I. Zanne).

Funcții sintactice

Verbul poate contracta *toate funcțiile sintactice posibile.* Când se află la modurile personale, predicative, indiferent de diateză, el îndeplinește funcția de **predicat verbal:** „Numa-n zarea depărtată *sună* codrul de stejari..." (M. Eminescu); „...proclamația către popor *era* deja *redactată* de noi toți..." (I. Ghica); „După aceea *m-am dus* iar la școală" (I.Slavici). La aceleași moduri personale el poate fi și **auxiliar sintactic** într-un predicat nominal: *„Sunt suflet* în sufletul neamului meu" (G. Coșbuc); „Radu *deveni* iarăși *trist*" (A.

Scanned with OKEN Scanner

Vlahuță). Când însă verbul se află la modurile nepersonale, nepredicative, el poate îndeplini funcțiile sintactice de **subiect** („D-tale îți e lesne *a vorbi* cu așa ușor ton! – C. Negruzzi), de **nume predicativ,** într-un predicat nominal („... scopul civilizațiunii... este *de a lăsa* omului independența cea mai largă" – Al. Odobescu), de **atribut verbal** („Constantin era copil frumos, *semănând* foarte mult cu Filofteia" – G. Galaction), de **complement** („Înveți *a scrie* corect limba literară" – M. Sadoveanu, direct: „Sunt gata *de ieșit* în larg" – indirect; „Și bietul om... pășea *trăgând* piciorul" – V. Alecsandri, circumstanțial), de **element predicativ suplimentar** („Apoi mai rămâneți sănătoși, zisei *încălecând* și *cârmind* calul spre drum" – C. Hogaș) și de **apoziție** („A început atunci a vocifera, *adică a se burzului,* fiindcă nu i se dădeau drepturile."; „Muncind serios, *adică trudind zilnic,* vei reuși cu siguranță."). Tot la modurile nepersonale, nepredicative, verbul copulativ poate constitui *elementul formativ de bază al unor construcții nominale* (Infinitivale, gerunziale, participiale sau de supin) cu funcții sintactice diverse: *„De-a fi*-n vecii *o streajă* mă-nspăimânt" – T. Arghezi (într-un complement indirect), *„Fiind băiet* păduri cutreieram..." – M. Eminescu (într-un complement circumstanțial de timp), *„Ajuns calfă* la găitănărie, vorbea frumos și cu patimă în mijlocul tovarășilor săi" – B.Șt. Delavrancea (într-un atribut circumstanțial), *„De ajuns profesor* a ajuns el, dar nu prea se ține de treabă" (într-un complement circumstanțial de relație) etc.

Valori de întrebuințare

Majoritatea dintre ele privesc *schimbările de persoană, de număr, de timp sau de mod.* Astfel, când vorbitorul vrea să dea spuselor sale un caracter general sau când își reproșează ceva, atunci el înlocuiește persoana I singular prin persoana a III-a singular: *„Nu știe* omul ce aduce ziua de mâine!" (în loc de: „eu *nu știu...*"), „Așa *pățește* cine *n-ascultă!"* (în loc de: *„pățesc* eu care *n-ascult"*). Când este

Scanned with OKEN Scanner

nemulțumit și se jenează de a se adresa direct interlocutorului inoportun, înlocuiește simultan persoana I singular prin persoana a II-a singular și persoana a II-a singular prin persoana a III-a singular: „Tu *te zbați* și el *se plimbă!*“ (în loc de: „Eu *mă zbat* și tu *te plimbi!*“). Dacă vorbitorul se adresează unui interlocutor virtual sau dacă un povestitor vorbește în numele mai multora, ei înlocuiesc persoana a III-a singular, respectiv persoana I plural, prin persoana a II-a singular cu sens general: „Care *ești* acolo?“ (în loc de: „Care *este* acolo?“), „Care *ai* de reclamat ceva?“ (în loc de: „Care *are* de reclamat ceva?“), „Mergem noi așa o bucată de vreme și ne trezim c-o furtună grozavă. Ei, ce *te faci* în asemenea situație, unde *te adăpostești?*“ (în loc de „... ce *ne facem...*, unde *ne adăpostim?*“). Când vorbitorul asociază pe interlocutor faptelor sale, înlocuiește persoana I singular prin persoana I plural: „Așa *suntem* noi, românii!“ (în loc de: „Așa *sunt* eu ca român“).

Sub influența limbii franceze, datorită traducerilor, s-a accentuat în ultimii ani folosirea, nerecomandabilă, a verbului *a realiza* (< fr. *réaliser)* cu sensurile sinonime de „a observa“, „a pricepe“, „a înțelege“, „a-și da seama“, deși în limba română avem corespondentele verbale ale acestora. Ca și locuțiunea prepozițională *funcție de* (vezi la „Prepoziția“), verbul *a realiza* folosit în acest mod are tentă de barbarism.

În vorbirea afectivă, granițele dintre cele trei timpuri de bază ale indicativului sau dintre modurile personale se șterg, situație semnalată la descrierea timpurilor (vezi mai sus).

O caracteristică a limbajului afectiv familiar sau argotic este și *folosirea unor forme verbale diminutivate.* Asemenea construcții sintetice sugerează o atitudine de dispreț, de amenințare atenuată sau de dezmierdare: „la poftiți, *mă rogel,* pân-afară!“, „Hai, hai, *cărel* poteca, să nu te mai văd pe-aici“!, „Bădie, *mă roguță* matale, dă-mi mie sticla ceea!“. Atitudinea de „dezmierdare“ e vizibilă mai ales în raporturile adulților cu copiii: *„Păpică* băiatul... și pe urmă *dormică*... să se facă mare!“.

Scanned with OKEN Scanner

Verbul se pretează cel mai bine la realizarea figurii de stil denumită **repetiție.** Poezia populară, ca și poezia cultă, ne oferă exemple edificatoare în privința funcției stilistice a repetiției verbale: „Dacă *văzui* și *văzui* / Șoim de codru mă făcui" (Antologie I); „Și *fugea,* nene, *fugea:* / Vitejia cu fuga!" (idem); „Ziua *ninge,* noaptea *ninge,* dimineața *ninge* iară" (V. Alecsandri); „Mircea însuși mână-n luptă vijelia-ngrozitoare / Care *vine, vine, vine,* calcă totul în picioare" (M. Eminescu). Același lucru se poate spune și despre scrierile populare sau culte în proză, mai ales când repetiția este realizată cu prezențe narative (dramatice): „... își suflecă mânecile, ațâță focul și s-apucă de făcut bucate. *Face* ea sarmale, *face* plachie, *face* alivenci, *face* papă cu smântână și cu ouă, și fel de fel de bucate" (Ion Creangă); „S-a pornit înainte, către sfânta Duminică. Ș-*a mers,* ș-*a mers...* ș-*a mers* înainte... Ș-*a mers...*" (M. Sadoveanu); „A scos pistolul și i-a împușcat. *S-a împleticit* și *a căzut* un soldat. *S-a împleticit* și *a căzut* și al doilea" (Zaharia Stancu); „Flăcăul și fata au sărit jos și *caută-l* și *caută-l* și *caută-l,* până au răvășit toate" (Antologie II); „Și-a luat doar cavalele și fluierile... și a plecat. *Du-te, du-te, du-te, du-te...* până a dat de o poartă de cetate..." (C. Rădulescu-Codin).

Dintre tropi, **personificarea** este aceea care apelează foarte des la verb, atât în poezie, cât și în proză: „Găsii dorul *adormit* / Pe-o pală de fân cosit" (Antologie I); „Fagi și paltini *se pleca* / Fruntea de i-o *răcorea* / Mâna ce i-o *săruta*" (G. Dem. Teodorescu); „Apele *plâng* clar izvorând din fântâne" (M. Eminescu); „Atunci peștele, care era împărat peste pești, *se încruntă* și prinse *a cutreiera* marea" (Antologie II); „Este Jiul... care *se zbate* și *strigă, sugrumat* între două stânci uriașe... pâraie repezi... *gonesc* curmăturile munților și-l *caută,* îl *strigă* de departe și Jiul le *aude,* le *cheamă* și le *soarbe* lacom în undele lui" (A. Vlahuță).

Dar verbul este folosit uneori, alături de alte părți de vorbire, și la realizarea **comparațiilor** sau a **antitezelor:** „Ochii săi albaștri *ard* în lăcrimele / Cum *lucesc* în rouă două viorele" (D. Bolintineanu); „Cu timpul tot ce-i putred *se scutură* pe rând / Și fructele frumoase *rămân* pe crengi luncind" (V. Alecsandri); „Era un înger ce *se roagă* – El un demon ce *visează*"

Scanned with OKEN Scanner

(M. Eminescu); „Pasiunile *înjosesc,* pasiunea *înaltă*" – idem; „... rănile trupului *se vindecă* lesne, pe când celelalte răni *se tămăduiesc* greu" (M. Sadoveanu). De asemenea, sub forma participiilor, (cele mai multe adjectivizate), el devine **epitet:** „în odăița-*ntunecată*... / Ascult vifornița *turbată*" (St.O. Iosif); „Peste dealuri *zgribulite,* / Peste țarini *zdrențuite,* / A venit așa, deodată, / Toamna *cea întunecată*" (G. Topârceanu); „... un individ cu fața *îmbujorată* de somn... întinse înspre mine o mână *ruginită* și-mi ceru doisprezece bani" (C. Hogaș).

Sub pana scriitorilor talentați, ca o expresie a unor idei înălțătoare, verbele capătă o puternică *valoare metaforică:* „Cărbunii când ți-*or arde-n* vatră / În seri de ani târzii și goi, / Tu stând la lespedea de piatră, / Să te gândești c-*am ars* și noi" (O. Goga)

Locuțiunile verbale și expresiile verbale impersonale

1. Conținutul unui verb poate fi exprimat în limba română și cu ajutorul unor structuri complexe denumite **locuțiuni verbale.** Acestea sunt ansambluri de cuvinte cu poziție fixă (necomutabile), mai mult sau mai puțin sudate, cu sens unitar și cu comportament gramatical de verb. Printre elementele lor alcătuitoare se află obligatoriu un verb (la orice diateză).

a) *Structura internă* a locuțiunilor verbale e foarte diferită. Astfel, există:

– locuțiuni verbale în care alături de verb (neînsoțit sau însoțit de determinări), apare și unul sau mai multe substantive (neprecedate sau precedate de prepoziții, necoordonate sau coordonate, neînsoțite sau însoțite de determinări): *a da ajutor* „a ajuta", *a-și bate joc* „a batjocori", *a-și da sufletul* „a muri", „a se sacrifica", *a se face foc* „a se supăra" – *a da de veste* „a vesti", „a înștiința", *a-și veni în fire* „a se trezi", *a se lua la harță* „a se certa" – *a pune țara la cale* „a discuta multe și de toate", *a-și lua inima-n dinți* „a îndrăzni", *a se face luntre și punte* „a se zbate" – *a face zile fripte* „a

Scanned with OKEN Scanner

necăji", *a-și lua rămas bun* „a se despărți", *a ajunge la sapă de lemn* „a sărăci" etc.

– locuțiuni verbale în care alături de verb (neînsoțit sau însoțit de determinări substantivale sau adjectivale) apare și un pronume cu valoare neutrală: *a o scălda* „a minți", *a o zbughi* „a fugi" – *a o croi la fugă* „a fugi", *a o face de oaie* „a se compromite", *a o lua la sănătoasa* „a fugi" – *a o face fiartă* „a greși", *a o lăsa moartă* „a renunța" etc.

– locuțiuni verbale în care, alături de verb, apare și un numeral (precedat de prepoziție): *a da pe din două* „a înjumătăți", *a face în patru* „a împătri", *a lua la trei* „a certa" etc.

– locuțiuni verbale în care, alături de verb, se află și un adverb sau o locuțiune adverbială: *a se da huța* „a se balansa", *a se da jos* „a coborî", *a ieși înainte* „a întâmpina", *a o lua razna* „a devia", *a se da de-a dura* „a se rostogoli" etc.

– locuțiuni verbale în care, alături de verb, apare și o interjecție (de obicei onomatopeică): *a da cu sâc* „a necăji", *a face tranc* „a trânti", *a face țuști* „a sări", „a ieși" etc.

b) *Trăsăturile esențiale* ale locuțiunilor verbale sunt următoarele:

– Orice locuțiune verbală este alcătuită din două părți: *o parte verbală* (verbul) și *o parte non-verbală* (substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, adverbul sau interjecția, legate uneori de verb sau de alte cuvinte prin prepoziții sau prin conjuncții), care, de obicei, își pierd sensurile proprii pentru a da un sens figurat și permit analizarea lor din punct de vedere gramatical.

– Cele mai multe locuțiuni verbale *au un echivalent unic* (un verb sinonim, diferit formal, prin care se pot înlocui, care pornește uneori de la partea non-verbală a locuțiunii și foarte rar de la ambele părți) – vezi exemplele de mai sus; există însă și locuțiuni verbale care *nu au un echivalent unic, ci un echivalent perifrastic* (alcătuit tot dintr-un verb + alte cuvinte): *a băga în seamă* = a acorda atenție, *a lua gura*

Scanned with OKEN Scanner

pe dinainte = a vorbi fără să-ți dai seama etc. Este indicat să nu stabilim calitățile sintactice distributive ale locuțiunilor verbale după calitățile sintactice distributive ale echivalenților lexicali sau ale verbelor din structură, deoarece ele sunt diferite de foarte multe ori.

– Verbele din cadrul locuțiunilor verbale, care dau categoriile gramaticale de mod, de timp, de persoană și de număr (și printre care mai frecvente sunt *a da, a face, a lua, a băga, a pune* și *a avea),* pot apărea *la toate diatezele: a face praf* (pe cineva) „a distruge", *a fi făcut praf* (de cineva) „a fi distrus", *a se face praf* „a se distruge"; *a da de gol* (pe cineva) „a demasca", *a fi dat de gol* (de cineva) „a fi demascat", *a se da de gol* (pe sine însuși) „a se demasca" etc.

– Există locuțiuni verbale *tranzitive* (de obicei, acelea care au în interiorul lor alte tipuri de complemente decât complemente directe) și locuțiuni verbale *intranzitive* (de obicei acelea care au în interior complemente directe), întocmai ca verbele: *a băga de seamă* (ceva) „a observa", *a trage pe sfoară* (pe cineva) „a înșela" – *a da ajutor* (cuiva) „a ajuta", *a o lua la sănătoasa* (încotrova) „a fugi" etc.

– În unele locuțiuni verbale, *prepozițiile au rol diferențiator* din punct de vedere semantic: *a băga* **de** *seamă* „a observa" – a *băga* **în** *seamă* „a acorda atenție" (cuiva); în altele însă, ele nu au acest rol: *a se da* **la** *brazdă* „a se cuminți" – *a se da* **pe** *brazdă* „a se cuminți".

– Unele locuțiuni verbale *absorb în interiorul lor nu numai complementele* directe, indirecte și circumstanțiale ale verbelor-embrion (vezi toate exemplele date până aici), *ci și subiectele gramaticale* cu care intră în relație aceste verbe; în această situație locuțiunile au *un aspect unipersonal: a se duce vestea (buhul)* – despre cineva, *a*(-i) *veni apa la moară* (cuiva), *a*(-i) *suna ceasul* (cuiva), *a lua gura pe dinainte* (pe cineva) etc.

– Locuțiunile verbale, întocmai ca și verbele, pot exprima lexical *diferite nuanțe aspectuale:* unele sunt *durative* (a da ajutor, a pune la cale, a o scălda, a sta de vorbă, a se face luntre și punte etc.), altele sunt *momentane* (a da chiot, a da de veste, a lua ființă, a se lua la harță, a-și lua rămas bun etc.); unele sunt *incoative* (a bufni în râs, a da în fiert, a da

Scanned with OKEN Scanner

în copt, a intra în vorbă, a o lua la fugă etc.), altele sunt *iterative* (a da cu sâc, a se da de-a dura, a se da huța, a face mofturi, a face zile fripte etc.) sau *rezultative* (a pune capăt, a pune punct etc.).

– În limba română există nu numai *locuțiuni verbale personale* (ca cele comentate mai sus), ci și *locuțiuni verbale impersonale;* unele proprii: *se crapă de ziuă* „se luminează", *se face dimineață* „se luminează", *se varsă zorile* „se luminează", *se face cald* „se încălzește"; *se face frig* „se răcește", *se face seară* „se înserează", *se face noapte* „se înnoptează" etc.; altele improprii (după ele pot urma subordonate subiective): *se bagă de seamă* „se observă" (că), *se dă de veste* „se vestește" (că), *se ia în considerație* „se consideră" (că) etc. – „Se ia în considerație[1] / că ai lipsit"[2] /.

– În limba română există locuțiuni verbale care *au conservat arhaisme:* a da *ortul* popii („bănuțul"), a lua cu *arcanul* (cu „lațul"), a lua la *rost* („bot", „gură"), a da *brânci* („mâini") etc.

– Unele locuțiuni verbale, insuficient sudate, dispun de *o mare expresivitate:* a pune țara la cale, a-și lua inima-n dinți, a se face luntre și punte, a face zile fripte, a strica orzul pe gâște, a-și aprinde paie-n cap, a ajunge la sapă de lemn, a o face de oaie, a o face fiartă, a trece prin ciur și prin dârmon etc.

– Locuțiunile verbale prezintă *serii sinonimice,* datorate derivației sinonimice: *a face piftie* (chisăliță, pilaf, praf, zob), *a face zile amare* (fripte, grele, negre), *a veni în cap* (în minte, în gând), *a da prin cap* (în gând, prin gând), *a trece prin cap* (prin minte, prin gând) etc.

– Locuțiunile verbale la un mod personal, predicativ, îndeplinesc funcția sintactică de *predicat verbal* în propozițiile în care sunt integrate: „De câte ori, iubito, de noi *mi-aduc aminte..."* (M. Eminescu); „Cam câți oameni te *bate gândul* să aibă Galibardi?" (I.L. Caragiale); *„Ne-am dat seama* că fără popor nu putem face revoluția" (Camil Petrescu). Când se află la un mod nepersonal, nepredicativ, ele îndeplinesc, întocmai ca și verbele, diverse *alte funcții* sintactice: „E bine *a da de veste* la toți" – subiect; „Ideea *de a* le *da ajutor* acum n-a fost rea" – atribut verbal; „Gândul lui era *de a o lua la sănătoasa"* – nume predicativ; „Avem *de pus la punct* multe treburi" – complement direct; „S-a săturat *de dat huța*

Scanned with OKEN Scanner

toată ziua" – complement indirect; *„De adus aminte* i-a adus, dar el n-a vrut să audă" – complement circumstanțial de relație; „I-am văzut *dându-i ajutor"* – element predicativ suplimentar.

– Unele locuțiuni verbale, mai puțin sudate, formate din verb + substantiv articulat hotărât, *cer după ele niște subordonate atributive,* deoarece determinarea merge mai mult către substantiv decât către întreaga locuțiune: „Fac pozna[1]/ *să le deschid*"[2]/, „Dă impresia[1]/ *că nu înțelege*"[2]/, „Are dreptul[1]/ *să-l pedepsească*"[2]/, „Am datoria[1]/ *să-l ajut*"[2]/, „Am onoarea[1]/ *să vă primesc*"[2]/, „Are tupeul[1]/ *să mintă*"[2]/, „Are aerul[1]/ *că înțelege*"[2]/, „Avem cinstea[1]/ *să ne prezentăm*"[2]/, „Și-a făcut socoteala[1]/ *să nu mai rămână*"[2]/, „Îi bate gândul[1]/ *să nu vină*"[2]/ etc. Chiar și locuțiunile verbale formate din verb + substantiv nearticulat primesc subordonate atributive (situația e mai clară când substantivul apare articulat hotărât): „Am obicei(ul)[1]/ *să vorbesc deschis*"[2]/, „Am nădejde(a)[1]/ *că va veni*"[2]/ „Am curaj(ul)[1]/ *să spun adevărul*"[2]/, „Am putere(a)[1]/ *să renunț*"[2]/, „Avem știre(a)[1]/ *că nu s-a prezentat*"[2]/, „A dat ordin(ul)[1]/ *să amenajăm terenul*"[2]/ etc.

2. Tot construcții complexe, dar cu elementele în poziție liberă (comutabile), sunt și **expresiile verbale impersonale.**

Structura lor este, de obicei, binară: verbul copulativ intranzitiv *a fi,* folosit impersonal (element formativ de bază și obligatoriu cu formă neaccentuată în limba vorbită și accentuată în limba scrisă) + *un adverb* (propriu-zis sau provenit din adjectiv, din participiu prin fază adjectivală sau din locuțiune adverbială) sau o *locuțiune adverbială, un verb la supin* sau *un substantiv: e adevărat* (că), *e bine* (să, că, ce), *e cert* (că), *e frumos* (să), *e imposibil* (să), *e interesant* (cum, să, că), *e necesar* (să), *e neîndoielnic* (că), *e posibil* (să), *e rău* (să, că, ce), *e scris* (să), *e sigur* (că), *e sortit* (să), *e urât* (să), *e ușor* (să), *e totuna* (dacă) etc. – *e fără importanță* (că, să, cine, ce, care, unde, când, cum, încotro) „e neînsemnat", *e de mirare* (ce, cum) „e surprinzător", *e fără însemnătate* (că, dacă, ce, când, cum, unde încotro) „e neînsemnat", *e cu putință* (să) „e posibil", *e peste putință* (să) „e imposibil", *e tot aceea* (de, dacă, să, că) „e identic", *e tot la fel* (cum), *e de neconceput* (cum, să), *e de neînțeles* (cine, care, ce, când, unde, încotro, cum), *e de văzut* (cine,

Scanned with OKEN Scanner

care, ce, unde, când, cum) etc. – *e de datoria...* (să), *e un făcut* (că, să), *e o întâmplare* (că, să), *nu-i chip* (să), *e o nenorocire* (că, să) etc.

Privite din punct de vedere semantic, ele exprimă o varietate de *nuanțe* modale: *necesitatea* (e necesar), *posibilitatea* (e posibil, e cu putință) sau *imposibilitatea* (e imposibil, e peste putință, nu-i chip), *dorința* (e de dorit), *probabilitatea* (e probabil), *siguranța* (e adevărat, e cert, e sigur), *aprecierea* (e firesc, e frumos, e important, e just, e de neconceput, e de neînțeles, e un făcut, e o nenorocire, e scris, e totuna, e fără importanță), *calificarea* (e bine, e rău, e greu, e ușor) etc.

Toate aceste expresii verbale impersonale îndeplinesc funcția de *predicat nominal,* datorită valorii copulative a verbului *a fi* și funcției de nume predicativ a adverbelor, locuțiunilor adverbiale, supinelor și substantivelor care-l însoțesc. Ele reprezintă însă, în același timp, și *o regentă insuficientă a unor subordonate subiective* cerute de sensul impersonal al acestor expresii și introduse de obicei prin conjuncțiile subordonatoare *că, să, de, dacă, ca... să,* prin pronumele relative sau prin adverbele relative: „E sigur[1]/ *că au aselenizat*"[2]/, „*Prin scris*/[2] e imposibil[1]/ *să explici o stare de suflet atât de anormală*"[2]/ (G. Ibrăileanu), „E de văzut[1]/ *dacă au mai venit*"[2]/, „E frumos[1]/ *ca întotdeauna să fii corect*"[2]/, „Nu-i bine[1]/ *ce se petrece*"[2]/ (M. Sadoveanu), „E de mirare[1]/ *cum de se mai găsesc*"[2]/ (C. Negruzzi), „E fără însemnătate[1]/ *încotro vin Răzoarele*"[2]/ (Gala Galaction).

Unele expresii verbale impersonale se folosesc pentru realizarea **repetițiilor,** într-un cadru antitetic: „*Totuna* e dac-ai murit / Flăcău ori moș îngârbovit, / Dar *nu-i totuna* leu să mori, / Ori câne-nlănțuit" (G. Coșbuc).

Expresiile verbale impersonale care au în structura lor un substantiv pot intra în relație cu un subiect gramatical exprimat prin pronume demonstrativ cu valoare neutră: „*Asta* e un făcut", „*Asta* e o nenorocire", „*Asta* e o întâmplare". În acest caz însă, sensul lor impersonal se pierde în favoarea sensului personal al construcțiilor. Același lucru se întâmplă și cu expresiile verbale impersonale care au în structura lor locuțiuni adverbiale: ele își schimbă valoarea morfologică, devenind construcții nominale cu locuțiuni adjectivale și nu cu locuțiuni adverbiale: „*Asta* e fără importanță", „*Asta* e peste putință", „*Asta* e tot la fel", „*Asta* e de mirare", „*Asta* e

Scanned with OKEN Scanner

fără însemnătate". Nu același lucru putem spune însă despre expresiile verbale care au în structură un adverb sau o locuțiune adverbială; acestea pot intra în relație cu un subiect exprimat printr-un infinitiv sau printr-un supin: „E ușor *a scrie* versuri..." (M. Eminescu); „E greu *de priceput*" (M. Sadoveanu); „E peste putință *a înțelege* acest lucru" etc. De asemenea, pot selecta un complement indirect în dativ, exprimat prin forma neaccentuată a pronumelui personal, așezată proclitic (un fel de subiect logic): *„Mi*-e greu să nu-l cred", *„Îți* e ușor să spui nu", *„Îi* este imposibil să accepte", *„Ne* este peste putință să ascundem adevărul" etc.

În limba română mai există și **alte tipuri de expresii verbale.** Acestea sunt lipsite de sensul impersonal prezent la cele discutate până aici, dar au un *aspect unipersonal.* Unele dintre ele sunt alcătuite din verbul *a fi* urmat de *un substantiv* și precedat de *forma neaccentuată a pronumelui personal;* ele se referă fie la stări fizice: *mi-e cald, mi-e frig, mi-e foame, mi-e greață, mi-e sete, mi-e somn* etc. – fie la stări sufletești: *mi-e ciudă, mi-e dor, mi-e milă, mi-e necaz, mi-e rușine, mi-e silă, mi-e teamă* etc. Substantivele din structura lor erau la origine subiecte gramaticale ale verbului *a fi,* cu care se acordau și care reprezenta predicatul verbal al îmbinării, iar pronumele personal era complementul indirect al structurii *ai fi* + substantiv (și aici tot subiect logic). Expresiile verbale care se referă la stări fizice nu pot intra în relație cu un subiect sau cu o subordonată subiectivă, deoarece au subiectul substantiv „absorbit" în interior. Ele pot primi, în schimb, un complement circumstanțial sau o subordonată circumstanțială: *„Iarna* mi-e frig", „Mi-e frig[1]/ *când vine iarna*"[2]/ etc. Nici expresiile verbale care se referă la stări sufletești nu pot intra în relație cu un subiect sau cu o subordonată subiectivă, pentru același motiv amintit mai sus; ele primesc însă un complement indirect sau circumstanțial, o completivă indirectă sau circumstanțială: „Mi-e dor *de tine",* „Îi e rușine[1]/ *să-l mai întâlnească*"[2]/, „Îi e teamă *noaptea",* „Îi e teamă[1]/ *când fulgeră*"[2] etc. Trebuie să remarcăm faptul că substantivele din aceste două grupe de expresii verbale pot primi, datorită conținutului lor calificativ, categoria comparației: *mi-e mai cald, mi-e foarte cald; mi-e tare frig, mi-e prea foame* etc. – *mi-e mai milă, mi-e tare milă, mi-e foarte dor* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Pentru unii cercetători, topica inversată a elementelor formative ale acestor expresii (ca și posibilitatea pe care o au substantivele de a primi categoria comparației) ar pleda pentru o unitate strânsă între verb și substantive și pentru interpretarea structurilor de acest gen ca predicate nominale; pentru alți cercetători însă, la care ne asociem și noi, absența subiectelor sau a subiectivelor în exterior, poziția liberă a componentelor (comutabilitatea) și ireductibilitatea lor la un echivalent unic (reductibilitata câtorva este aproximativă: *mi-e dor* = doresc, *mi-e rușine* = mă rușinez, *mi-e teamă* = mă tem), ar fi, dimpotrivă, o dovadă că sudura componentelor nu e atât de puternică și că aceste componente *ar mai putea fi încă analizate separat din punct de vedere sintactic.*

Alte expresii verbale reprezintă niște *îmbinări nesudate* între verbul *a fi* „a exista", cu funcție de predicat verbal, și *un substantiv* cu funcție de subiect (de obicei, acesta exprimă o noțiune temporală): *e cazul, e ceasul, e clipa, e momentul, e timpul, e vremea* etc. Asemenea expresii verbale pot intra *în relație cu un atribut sau cu o atributivă determinativă* introdusă prin conjuncția *să* sau prin adverbul relativ *când* (de fapt, numai substantivul subiect realizează relația): „E timpul *culesului*", „E timpul[1]/ *să culegem fructele*"[2]/, „E timpul[1]/ *când se culeg fructele*"[2]/ etc. Tot despre o sudură insuficientă e vorba și în cazul expresiei verbale *e nevoie,* expresie cu comportament specific: poate selecta numai complemente sau subordonate completive indirecte și circumstanțiale („E nevoie *de asta întotdeauna*"; „E nevoie[1]/ *să înveți mereu*"[2]/, „E nevoie de ea[1]/ *când nici nu te aștepți*"[2]/).

În consecință, *nu trebuie să confundăm* locuțiunile verbale cu expresiile verbale impersonale: între ele există diferențe esențiale de structură (privind natura elementelor componente și poziția acestora), de comportament sintactic (privind distribuția și reductibilitatea) și de interpretare.

Scanned with OKEN Scanner

ADVERBUL

Istoric, caracteristici, definiție

Adverbul n-a fost considerat de la început ca o clasă distinctă; el nu intra în clasificările făcute de Protagoras, de Platon, de Isocrate, de Anaximene sau de Aristotel. Filozofii stoici și învățații alexandrini sunt aceia care l-au scos din clasa numelui, unde fusese înglobat, și l-au considerat parte de vorbire. El a fost apoi preluat de la aceștia de către Aristarh și Dionysios Thrax, după care a apărut și în clasificarea lui Remmius Palaemon. Denumirea de *adverb* (< fr. *adverbe* < lat. *adverbium* „lângă verb") demonstrează importanța pe care o acordau gramaticii latini criteriului sintactic în clasificarea unor cuvinte. Lingvistul danez Otto Jespersen l-a inclus atât în *categoria părților de vorbire* (partes orationis), cât și în *categoria particulelor,* considerându-l *clasă eterogenă.* După părerea sa, ca dealtfel și după părerea Școlii lingvistice de la Praga, adverbul este *un termen terțiar,* destinat funcției sintactice de complement circumstanțial, *un termen dependent* de părțile de vorbire considerate termeni secundari (cum ar fi verbul).

Adverbul se caracterizează astfel:

Semantic: el exprimă, în mod obișnuit, *caracteristica unui proces* (a unei acțiuni sau a unei stări), *circumstanța* în care acesta are loc: „Streinul veni și el *afară*" (Camil Petrescu); „*Atunci* izbucneau glasurile tinere într-o revărsare caldă" (M. Sadoveanu); „Câinele pășește *încet* după ea" (I.Al. Brătescu-Voinești). El poate exprima însă și *caracteristica unei însușiri sau a unei circumstanțe:* „Acum se văzu că în șerpar mai avea și un fluier subțire, *destul* de mic"

Scanned with OKEN Scanner

(Camil Petrescu); „Uite-l: piciorul lui e acum *așa* de aproape de ei" (I.Al. Brătescu-Voinești). Adverbul este o clasă cu un conținut lexical suficient, o parte de vorbire *cu autonomie semantică*.

Morfologic: el face parte din grupa gramaticală a cuvintelor *neflexibile:* nu apare niciodată în paradigme flexionare, adică nu se declină, nu se conjugă. Deși poate dispune de categoria gramaticală a comparației, ca adjectivul (clasă flexibilă), această categorie gramaticală (de relație și nu flexionară), exprimată analitic și nu sintetic, nu-i influențează forma. Inexistența mijloacelor sintetice de flexiune (a desinențelor) face ca adverbul să nu flexioneze iar calitatea sa sintactică de a fi component al grupului verbal (vezi mai jos) face ca el să fie inclus într-o altă grupă decât adjectivul. Aceste caracteristici morfologice permit adverbului să intre într-un sistem specific de relații sintactice.

Sintactic (funcțional și distribuțional): adverbul face parte din grupa cuvintelor capabile să îndeplinească diferite funcții sintactice și să realizeze diferite combinații sintagmatice, fiind înzestrat cu posibilitatea de a intra, pe rând, în relație, în cadrul aceluiași context, cu câte un singur termen (în marea majoritate a cazurilor) sau simultan cu câte doi termeni (numai adverbele relative și adverbele nehotărâte cu funcție de relație). El este inclus atât *în grupa cuvintelor dependente, determinante sau subordonate* (frecvent), cât și *în grupa cuvintelor regente, determinate* sau a celor *independente* (mai rar): „Sosesc *azi*", „Se află *aici*", „A călătorit *bine*"; „*Repede* la locuri!", „*Firește*[1] că a citit"[2], „Ai auzit? – *Da*". Există situații când, simultan, cumulează calitatea de „dependent" și pe aceea de „regent": „*Acolo,* în sat, s-au schimbat multe" (subordonat verbului *s-au schimbat* și regent al complementului circumstanțial de loc, de tip apozițional, *în sat*).

Ca element subordonat (dependent) adverbul poate însoți și determina: un verb („Spunea *mereu*"), o locuțiune verbală („Mi-am dat seama *acum*"), o interjecție predicativă („Hai *mai repede aici!*"), un adjectiv („Era un om preocupat *zilnic*"), o locuțiune adjectivală („*Chiar* bună de gură, nu rezolvă problema!"), un adverb („Citește *așa* de mult!", „Undeva *foarte departe...* scânteia o pânză de apă în cădere" – M. Sadoveanu), o locuțiune adverbială („Vine

Scanned with OKEN Scanner

tocmai după masă"), un substantiv („Gândul *de-acum* îmi dă aripi") sau o locuțiune substantivală („Punctul de vedere *de-aici* nu rezistă"). Uneori, adverbul *poate determina chiar o propoziție întreagă;* „Am venit *numai* să te văd (*doar* să te văd)". Prin urmare, *ipostaza obișnuită a adverbului este aceea de element dependent.* Din exemplele date se poate vedea că incidențele adverbului la diversele părți de vorbire cu care se combină sunt fie *directe* (fără intermediari prepoziționali), fie *indirecte* (cu intermediari prepoziționali).

Ca element regent (determinat) adverbul poate realiza diverse relații sintagmatice: *cu un complement circumstanțial,* de tip apozițional (de loc, de timp sau de mod): „Aici, *în* această *școală,* nu există corigenți", „Dimineața, *pe la ora opt,* au venit și ceilalți", „Așa, *fără veste,* a-nceput furtuna" – sau *cu o subordonată subiectivă:* „Probabil[1]/ *că e adevărat*"[2]/ sau *circumstanțială* (de loc, de timp sau de mod): „Acolo ne-am dus,[1]/ *unde ne-au trimis*"[2]/, „Atunci a venit,[1]/ *când l-am chemat*"[2]/, „Așa a procedat[1]/ *cum l-am învățat*"[2]/.

Ca element independent, cu valoare de propoziție neanalizabilă, el este folosit în răspunsurile la interogative: „Ai înțeles? – *Da*", „Te duci la teatru? – *Nu*".

Logic: adverbul este o parte de vorbire *cu conținut noțional suficient,* în virtutea căruia poate dispune atât de autonomie semantică, cât și de autonomie gramaticală.

Prin urmare, **adverbul** *este partea de vorbire care exprimă circumstanțele în care au loc procesele; el este caracterizat prin neflexibilitate, prin autonomie semantică și sintactică, prin distribuție unidirecțională sau bidirecțională și prin suficiență noțională.*

Clasificare

Adverbele din limba română se clasifică după următoarele criterii:

1. **După criteriul etimologic:** adverbe *moștenite,* adverbe *împrumutate* și adverbe *formate* pe terenul limbii române.

– *adverbe moștenite* din limba latină sau din substrat: *abia, afară, aici, apoi, aproape, asemenea, așa, atare, atât,*

Scanned with OKEN Scanner

atunci, azi, bine, chiar, când, cum, departe, foarte, înainte, încă, încoace, îndărăt, jos, mai, nu, numai, sus, unde etc. (din latină); *pururi* (din substrat?);

– *adverbe împrumutate* din diverse limbi, în etape diferite: *aidoma, prea* și *razna* (din vechea slavă); *ba, da* și *lesne* (de la slavii sudici), *taman* și *tiptil* (din turcă); *agale* și *măcar* (din neogreacă); *musai* (din maghiară);

– *adverbe formate* pe terenul limbii române prin derivare, compunere și conversiune: a) *câinește* (substantiv + sufixul *-ește*), *orbește* (adjectiv + sufixul *-ește*), *chiorâș, morțiș* (adjectiv + sufixele *-îș* sau *-iș*), *pitiș, târâș* (verb + sufixele *-iș* sau *-îș*), *realmente* (adjectiv + sufixul *-mente*); b) *odată* (articol + substantiv), *deoparte* (prepoziție + articol + substantiv), *acasă, degrabă, îndată, pesemne* (prepoziție + substantiv), *îndeseară* (prepoziție + prepoziție + substantiv), *deseori* (adjectiv calificativ + substantiv), *astăzi* (adjectiv demonstrativ + substantiv), *altădată* (adjectiv nehotărât + substantiv), *laolaltă* (prepoziție + pronume demonstrativ), *deodată* (prepoziție + numeral + substantiv); *împreună* (prepoziție + numeral), *odinioară* (articol + adverb), *iarăși* (adverb + particula pronominală *-și*), *alaltăieri* (adjectiv demonstrativ + adverb), *altcum* (adjectiv nehotărât + adverb relativ), *altundeva* (adjectiv nehotărât + adverb nehotărât compus), *totuna* (adverb + numeral), *deocamdată* (prepoziție + numeral + adverb + substantiv), *cândva* (adverb relativ + particula verbală *-va*), *fiecum, oarecum* (particula verbală *fie-* sau *oare-* + adverb relativ), *precum* (prepoziție + adverb relativ), *bineînțeles* (adverb + participiu), *desigur, dincolo, înapoi, întocmai, de-abia, de asemenea* (prepoziție + adverb), *îndeaproape* (prepoziție + prepoziție + adverb), *întotdeauna* (prepoziție + adverb + prepoziție + numeral), *câteodată, nicicând, niciodată, numaidecât, totodată* (adverb + adverb), *nicidecum* (adverb + prepoziție + adverb), *colo-șa, ici-șa* (adverb + particulă adverbială), *oricând* (particula conjuncțională *ori* + adverb), *orișiunde* (particula conjuncțională *ori* + particula adverbială *-și-* + adverb), *acolo-ia* (adverb + interjecție), *cică, parcă* (verb + conjuncție), *bagsam* (< locuțiune verbală), *dedesubt* (prepoziție + prepoziție + prepoziție); c) *dimineața, primăvara, lunea* (< substantive articulate); *frumos, greu, urât, ușor* etc. (< adjective calificative), *deschis, grăbit, liniștit* etc. (< adjec-

Scanned with OKEN Scanner

tive participiale); *și* (probabil din conjuncția *și*); *poate* (< verb) etc.

2. **După criteriul psihologic-empiric:** adverbe *concrete* și adverbe *abstracte.*

Sunt concrete adverbele al căror conținut lexical este reprezentabil în planul senzorial: (merge) *agale,* (cântă) *duios,* (fuge) *încet,* (alunecă) *lin,* (aleargă) *repede,* (țipă) *strident* etc.

Sunt abstracte adverbele al căror conținut lexical nu este reprezentabil în planul senzorial: *așa, astfel, atât, foarte, mai, parcă, prea* etc.

3. **După aspectul structurii lor morfematice:** adverbe *simple* și adverbe *compuse.*

Sunt simple adverbele care au aspectul unui singur cuvânt, care sunt alcătuite dintr-un singur termen (cele moștenite, cele împrumutate și cele obținute prin derivare și conversiune): *acolo, aici – azi, ieri – bine, foarte; agale, razna; pitiș, dimineața* etc.

Sunt compuse adverbele care au aspectul unui grup de termeni, care sunt alcătuite din două sau mai multe cuvinte (cele obținute prin compunere – vezi mai sus).

4. **După criteriul semantic:** adverbe *de mod,* adverbe *de loc,* adverbe *de timp,* adverbe *de scop* și adverbe *concesive.*

a) **Adverbele de mod** exprimă *felul* în care se realizează un proces oarecare. Sunt *cele mai numeroase* și dispun de *cele mai variate nuanțe de sens.* Majoritatea dintre ele îndeplinesc funcția sintactică de *complement circumstanțial de mod.* Unele pot fi însă și *atribute adverbiale,* iar altele, datorită conținutului lor lexical specific și poziției, *predicate adverbiale,* Adverbele de mod se subdivid în următoarele grupe:

– *Adverbe de mod propriu-zise:* cele care exprimă modalitatea „propriu-zisă" de desfășurare a procesului. De exemplu: *abia, aievea, așa, bine, încet, repede, prietenește, pitiș, târâș, realmente:* „*Aievea* parc-o văd aici / Icoana firavei bunici..." (Șt. O. Iosif); „El zboară *șoimește*" (G. Coșbuc). Adverbele *aievea* și *bine* pot dobândi, în condiții determinate, un conținut adjectival, transformându-se prin conversiune în *adjective invariabile* (interpretate sintactic ca *atribute adjectivale*): „S-ar putea să fie un vis *aievea*" („real", „adevărat"); „Era o femeie *bine* atunci" („frumoasă"). Adver-

Scanned with OKEN Scanner

bul *bine* se poate transforma, în raport cu contextul, și în substantiv: „Îți mulțumesc pentru *binele* pe care mi l-ai făcut". De asemenea, adverbele *bine, încet* și *repede* pot deveni, prin schimbarea conținutului lor lexical, în raport cu topica și cu intonația folosită, niște *adverbe predicative* (interpretate sintactic ca *predicate adverbiale): „Bine* că n-a plouat", *Încet* pe pod!", „*Repede* la mine!". Când adverbul *așa* determină un adjectiv sau un adverb, *ajută, lexical și sintactic, la exprimarea ideii de superlativ absolut,* fără însă a forma cu acestea structuri fixe de superlativ. El se analizează însă separat, ca un complement circumstanțial de mod: „Acolo era un păr care făcea pere *așa* de bune..." (M. Sadoveanu).

Unele adverbe de mod propriu-zise pot fi *precedate de prepoziții,* care au în acest caz rolul de a întări sensul fundamental al acestora: *abia – de-abia, curând – în curând, furiș – pe furiș, pururea – de-a pururea* etc. Altele intră ca *elemente formative* în structura unor locuțiuni prepoziționale cu regim cazual de acuzativ: *împreună cu, laolaltă cu* etc.

– *Adverbe de mod de cantitate:* cele care exprimă ideea de „cantitate", de „măsură" în desfășurarea procesului sau în aprecierea unei calități sau circumstanțe. De exemplu: *atât(a), cam, destul, mult, puțin* etc. – „Singure vrăbiile, care zboară *puțin,* s-au vârât printre grinzi și țigle" (T. Arghezi); „Te iubesc *atât* de mult" (M. Eminescu). Intonat suplimentar și așezat într-un anumit loc în comunicare, adverbul *destul* devine un *adverb predicativ: „Destul* cu vorbăria!", „*Destul*[1]/ că m-a supărat iar".[2]/ Adverbul *cam* exprimă o „cantitate" aproximativă: „Târgul era *cam* departe" (M. Sadoveanu); „...alvița era *cam* sfărâmată..." (B. Șt. Delavrancea). E bine să reținem că atunci când adverbul *atât(a)* determină un adjectiv sau un adverb el *ajută la exprimarea ideii de superlativ absolut* (întocmai ca *așa,* discutat mai sus). Se analizează însă separat, ca un complement circumstanțial de mod (vezi exemplul de mai sus). De asemenea, nu trebuie să uităm că există un adverb *oleacă* (regionalism) și nu un substantiv *o leacă* (cum greșit apare „analizat" și notat în atâtea opere literare): „Ia vârâ-te și d-ta *oleacă,* să vezi cum ai să te răcorești" (Ion Creangă).

– *Adverbe de mod de durată, de continuitate, de revenire și de frecvență:* cele care exprimă ideile de „durată", de

Scanned with OKEN Scanner

„continuitate", de „revenire" și de „frecvență" în desfășurarea procesului. De exemplu: *continuu, încă, mai, mereu, necontenit, neîncetat, neîntrerupt, permanent, tot; iar(ă), iarăși; adesea, (a)deseori, rareori* etc. – „Umbla cu greutate și zâmbea *necontenit*" (M. Sadoveanu); „De pe curmătura Arșiței se deschide *iarăși* priveliștea largă spre munți" (A. Vlahuță). Adverbele *încă, mai* și *tot* dispun de o anumită insuficiență semantică; datorită acestui lucru, și funcția lor sintactică e pusă sub semnul întrebării. Nu trebuie confundat adverbul *tot* cu pronumele nehotărât *tot,* din care probabil provine prin conversiune; contextele le diferențiază (vezi exemplele de la pronume). El nu trebuie confundat nici cu adverbul de mod cu sens concesiv *tot,* care se folosește ca element corelativ al conjuncțiilor subordonatoare ce introduc subordonate concesive: „*Deși* nu mi-a scris, *tot* („totuși") nu m-am supărat". De asemenea, trebuie deosebit adverbul *iar* de conjuncția coordonatoare *iar,* din care (se pare că) a provenit prin conversiune: „*Iar* te-ai cunfundat în stele..." (M. Eminescu, adverb); „Focul e-nvelit pe vatră / *Iar* opaițele-au murit" (G. Coșbuc, conjuncție).

– *Adverbe de mod de afirmație:* cele care exprimă ideea de „afirmare", de „acceptare" a procesului. De exemplu: *da, desigur, evident, firește, negreșit, sigur* etc. – „Tu ești Mircea? – *Da*-mpărate!" (M. Eminescu); „...e bine să fie de față și primarele? – *Negreșit*" (M. Sadoveanu). Ele constituie mijloacele reprezentative de realizare a afirmației în limba română și sunt interpretate ca propoziții neanalizabile. Unele dintre ele pot fi folosite și ca *adverbe predicative*, cum ar fi *desigur, evident, firește, negreșit* și *sigur.* Este bine să nu confundăm cele două valori ale acestor adverbe. Să se compare: „Ai adus lucrările? – *Desigur*" (în răspunsurile la interogative e adverb de afirmație); „*Desigur*[1] / că voi veni"[2] / (urmat de o subordonată subiectivă e adverb predicativ, reprezentant al unei regente analizabile insuficiente) etc.

– *Adverbe de mod de negație:* cele care exprimă ideea de „negare" a procesului. De exemplu; *ba, nu, nici, nicidecum* etc. – „N-are datorii? – *Nu*" (V. Alecsandri); „Ai spus tu asta? – *Nicidecum*". Ele constituie mijloacele reprezentative de realizare a negației în limba română, având valoarea unor propoziții neanalizabile în răspunsurile la interogative (vezi mai sus). Adverbul de mod *nu* a devenit *morfem al*

Scanned with OKEN Scanner

negației proceselor exprimate de verbe; el trebuie luat obligatoriu *împreună cu verbul* în analiza gramaticală: „Românii *nu suferiră* în tăcere tirania..." (N. Bălcescu); „*Nu căta* în depărtare / Fericirea ta, iubite!" (M. Eminescu). Adverbul de mod *mai* este folosit uneori ca *mijloc de evidențiere a negației prin contrast cu o afirmație sugerată* sau ca *intensificator* al unei însușiri substantivale și verbale sugerate: „Nu *mai* sunt pe luncă flori..." (Șt. O. Iosif): „Ce *mai* chiu și chef prin ramuri / Se-ncinsese-atunci! (G. Coșbuc); „Ce *mai* plouă afară!". *Nu trebuie să confundăm* adverbul negativ **nici** cu conjuncția coordonatoare copulativă *nici,* provenită prin conversiune de la el. Să se compare: „Să nu ocolești **nici** deal, **nici** vale..." (B. Șt. Delavrancea); „**Nici** nu vede, **nici** n-aude" (G. Topârceanu; adverb); „Nu caut vorbe pe ales, / *Nici* / știu cum aș începe" (M. Eminescu); „...norodul nu te vrea, / *nici* / te iubește" (C. Negruzzi; conjuncție).

– *Adverbe de mod de îndoială (de probabilitate) și de posibilitate:* cele care exprimă ideea de „îndoială" în legătură cu procesul, de „probabilitate" sau de „posibilitate" a acestuia. De exemplu: *oare, parcă, pesemne, poate, probabil; posibil* – „*Poate* de mult s-a stins în drum / În depărtări albastre..." (M. Eminescu); „*Poate* te iubește! – *Posibil,* dar pe tine ce te privește)?" (G. Călinescu). Adverbele *pesemne, poate, probabil* și *posibil* sunt folosite și ca *adverbe predicative;* în acest caz ele se deosebesc în privința topicii; „N-a înțeles *pesemne* ce i-am spus" (adverb de mod de probabilitate, complement circumstanțial de mod) – „*Pesemne*[1] / *că n-a înțeles*"[2] (adverb predicativ, predicat adverbial al unei regente insuficiente după care urmează o subiectivă). Adverbul *oare* are un sens lexical slab, motiv pentru care nici funcția lui sintactică nu e concludentă („A venit *oare* mai devreme?").

– *Adverbe de mod de precizare și de întărire (de subliniere):* cele care „precizează" sau „subliniază" procesele, subiectele, obiectele sau circumstanțele. De exemplu: *chiar, și, tocmai* – „Acum hora era *chiar* în șosea" (L. Rebreanu); „Nu că zic eu, dar *chiar* vine" (Ion Creangă); „Cercetașii tătari *tocmai* aduseseră «limbi» de la dușmani" (M. Sadoveanu). Datorită insuficienței lor semantice, ele *nu pot îndeplini funcții sintactice în propoziții. Nu trebuie confundat* adverbul de mod de întărire **și** cu conjuncția coordonatoare *și*

Scanned with OKEN Scanner

din care probabil provine. Contextele le diferențiază: „Precum au zis au **și** („așa") făcut" (M. Eminescu); „...cumătrul lup se **și** („imediat") arată în prag" (Ion Creangă; adverb de mod de întărire, accentuat în propoziție) – „Nicola sta... sub tei/ *și*/ trăgea din ciubuc" (M. Sadoveanu; conjuncție coordonatoare). Adverbul *chiar* intră ca *element formativ* în structura unor locuțiuni conjuncționale subordonatoare concesive: *chiar dacă, chiar de, chiar să* – iar adverbul *și* în structura locuțiunii adjectivale și adverbiale *și mai și*. Nu sunt recomandabile variantele populare ale adverbului *tocmai* (< *tocma* + particula întăritoare *-i*): *tocma, tomnai, tomna*.

– *Adverbe de mod de restricție și de exclusivitate:* cele care exprimă ideea de „restricție" și de „exclusivitate" a procesului, a subiectelor, a obiectelor sau a circumstanțelor. De exemplu: *barem, încaltea, măcar; decât, doar, exclusiv, numai* – „Nechifor nu dăduse semn nici acolo, ca să se întoarcă *măcar* feciorul" (M. Sadoveanu); „*Doar* ceasornicul urmează lunga timpului cărare" (M. Eminescu). Nici aceste adverbe *nu pot îndeplini funcții sintactice în propoziții,* tot datorită insuficienței lor semantice. *Nu trebuie confundat* adverbul **decât** cu prepoziția *decât* cu regim de acuzativ. Să se compare: „N-a venit **decât** („numai") un om" (adverb) – „Era mai mare *decât* tine" (prepoziție). Adverbul *măcar* e folosit și ca *element formativ* în structura unor locuțiuni conjuncționale subordonatoare concesive: *măcar că, măcar dacă, măcar de, măcar să.* Nu e recomandabilă varianta populară a adverbului *numai (< numa* + particula întăritoare *-i): numa.*

– *Adverbe de mod de proximitate:* cele care exprimă ideea de „proximitate" a procesului, de „aparență" a desfășurării lui, a obiectelor sau a circumstanțelor. De exemplu: *aproape, gata, mai* – „*Aproape* să nu-l mai cunosc"; „N-am mai putut mânca *aproape* nimic" – Camil Petrescu; „*Mai* îmi vine a crede că aiasta-i țara spânilor" – Ion Creangă. Lipsite de un sens lexical suficient, *ele nu pot contracta funcții sintactice.* Se pot folosi singure (vezi mai sus) sau repetate: „Mergea greu, *gata (gata)* să cadă", „*Mai mai* să umple groapa" (Ion Creangă). *Nu trebuie confundat* adverbul de mod de proximitate **aproape** cu adverbul de loc *aproape,* de la care provine. Ele se diferențiază în context: „**Aproape** să

Scanned with OKEN Scanner

nu te mai cunosc" (adverb de mod de proximitate) – „Școala se află *aproape"* (adverb de loc, complement circumstanțial de loc).

– *Adverbe de mod explicative:* cele care ajută la „explicarea" procesului, a subiectelor, a obiectelor sau a circumstanțelor. De exemplu: *adică, anume, bunăoară* – „Întocmai ca oamenii... [gâzele] purtau pecetea locului, *adică* a păcurii" (Cezar Petrescu); „Unii citesc ziare, cărți. *Bunăoară,* Onufrie are o carte..." (E. Camilar). Nici aceste adverbe *nu pot îndeplini funcții sintactice,* deoarece sunt lipsite de autonomie semantică. *Nu trebuie să confundăm* adverbul de mod explicativ **anume** cu adverbul de scop *anume.* Să se compare: „I-a spus ceva, **anume** că nu poate veni" (adverb de mod explicativ) – „A venit *anume*" (adverb de scop, complement circumstanțial de scop). Adverbul *adică* poate deveni, prin conversiune, substantiv. Precedat de prepoziția *la,* el creează o expresie mult folosită în limba vorbită: „*La o adică* n-am să mă las nici eu" („într-o situație-limită").

– *Adverbe de mod de comparație:* cele care ajută la exprimarea ideii de „comparație". De exemplu: *aidoma, asemenea, întocmai* – „Dar voi să știi *asemenea/* Cât de iubesc de tare" (M. Eminescu); „Piesele au fost executate *aidoma (întocmai)".* Adverbul *aidoma* mai poate fi folosit și ca adverb de mod propriu-zis cu sensul de „aievea"; „Vedea *aidoma,* printre constelații, oști din vechime" (V. Em. Galan). Adverbele *aidoma* și *asemenea* pot deveni, prin conversiune, *prepoziții cu regim cazual de dativ;* cele două valori nu trebuie confundate. Să se compare: „A procedat *aidoma (asemenea)"* – adverbe, complemente circumstanțiale de mod; „Zbura *aidoma (asemenea) zmeului* din poveste" – prepoziții cu regim de dativ. Nu trebuie să uităm că așa-zisele „adverbe" de mod de comparație *ca* și *decât* sunt de fapt, niște *prepoziții* cu regim cazual de acuzativ, care introduc complementele circumstanțiale de mod: „Lucrează *ca* tine", „Lucrează mai bine *decât* tine".

b) **Adverbele de loc** exprimă *locul* în care se desfășoară un proces, dau *indicații spațiale* privitoare la desfășurarea procesului. Sunt destul de numeroase, dar dispun de *nuanțe* de sens limitate. Majoritatea dintre ele îndeplinesc în propoziție funcțiile sintactice de *complement circumstanțial de loc* și de *atribut adverbial.* Intonate suplimentar și în

Scanned with OKEN Scanner

contexte determinate, unele dintre ele devin *adverbe predicative* cu funcție de *predicate adverbiale.* Se disting două grupe mari de adverbe de loc:

– Adverbe de loc care dau indicații spațiale în chip hotărât, precis (hotărâte). Ele se grupează, de obicei, câte două, în opoziție: *aici – acolo, deasupra – dedesubt, afară – înăuntru, aproape – departe, încoace – încolo, jos – sus, înainte – înapoi* etc. – „Eu sunt oftatul care plânge / *Acolo*-n satul meu din deal" (O. Goga); „Cele trei bătrâne se așezaseră *afară*, pe prispa joasă" (E. Camilar).

– Adverbe de loc care dau indicații spațiale în chip nehotărât, neprecis (nehotărâte). Ele nu se mai grupează câte două, în opoziție: *aiurea, încotrova, nicăieri, oriîncotro, oriunde, pretutindeni, undeva* etc. – „Orizonu-ntunecându-l, vin săgeți *de pretutindeni...*" (M. Eminescu); „*Undeva,* în urmă, în zare, se vedeau dealurile ondulate" (Zaharia Stancu).

Adverbele de loc hotărâte pot exprima, cu ajutorul verbelor și al prepozițiilor, următoarele nuanțe de sens: *cadrul local* („Lucrează *aici*", „Se află *acolo*"), *direcția* („Vine *încoace*", „Se duce *încolo*", „Merg *înainte*", „Vine *înapoi*"), *punctul de plecare în spațiu* („L-am trimis *de aici*", „S-a ridicat *de jos*") *punctul de sosire (limita) în spațiu* („*Până acolo* mai este", „S-a ridicat *până sus*").

Adverbele de loc hotărâte pot exprima însă și singure unele nuanțe: *apropierea* în spațiu *(aici, aproape, încoace* etc.) sau *depărtarea* în spațiu *(acolo, departe, încolo* etc.).

Prezența prepozițiilor în fața acestor adverbe nu face din ele niște *adverbe compuse: de aici, pe aici, până aici; de deasupra, pe deasupra, până deasupra* etc. Unele adverbe de loc, deși au în structura lor prepoziția *de* (o dată sau de două ori), o mai pot primi ca mijloc de marcare a punctului de plecare în spațiu: *deasupra – de deasupra, dedesubt – de dedesubt.*

Câteva adverbe de loc simple intră în combinație cu particulele adverbiale întăritoare deictice *-a* și *-șa*, care creează astfel niște dublete stilistice: *aici, alături, acolo* (forme literare) – *aicea, alăturea, aici-șa, acolo-șa* (forme populare).

Unele adverbe de loc pot deveni prin conversiune, *prepoziții cu regim cazual de genitiv.* În această calitate ele primesc la sfârșit articolul hotărât enclitic (*-l* sau *-a*) ori rămân neschimbate: *dedesubtul, împotriva, împrejurul, îna-*

Scanned with OKEN Scanner

intea, înapoia, îndărătul – deasupra. Contextele le diferențiază: „*Deasupra* se boltea un cer alburiu de singurătate“ (M. Sadoveanu), „*Împrejur,* ulmii cântau o doină duioasă“ (Al. Macedonski; aici sunt adverbe); „Întinse aripile... și se lăsă *deasupra unei garoafe* bătute“ (Em. Gârleanu), „După ce ne-am pus bine-rău gura la cale, ne-am covrigit *împrejurul focului*“ (Ion Creangă; aici sunt prepoziții cu genitivul).

Altele intră ca elemente formative în structura unor locuțiuni prepoziționale cu regim cazual de acuzativ: *afară de, alături cu, aproape de, departe de, dincoace de, dincolo de, înainte de* etc.

c) **Adverbele de timp** exprimă *timpul* în care se desfășoară procesul, dau *indicații temporale* în legătură cu desfășurarea procesului. Sunt tot atât de numeroase ca cele de loc și dispun și ele de unele *nuanțe.* Majoritatea dintre ele îndeplinesc în propoziție funcțiile sintactice de *complement circumstanțial de timp* și de *atribut adverbial.* Se disting *două grupe mari* de adverbe de timp:

– Adverbe de timp care dau indicații temporale în chip hotărât, precis (hotărâte). Ele se grupează, de obicei, câte două, în opoziție: *azi – mâine, acum – atunci, curând – târziu, totdeauna – niciodată* etc. – „Nechifor Lipan s-a arătat *totdeauna* foarte priceput în meșteșugul oieritului“ (M. Sadoveanu); „Ei, oameni buni, cred că *acum* ați priceput“ (Ion Creangă).

– Adverbele de timp care dau indicații temporale în chip nehotărât, neprecis (nehotărâte). Ele nu se mai grupează câte două, în opoziție: *cândva, câteodată, odată, odinioară, uneori* etc. – „Așa, *câteodată...* ofta fără să știe de ce“ (I. Agârbiceanu); „Tată-său, Nedelcu, aruncase *cândva* o vorbă...“ (Camil Petrescu).

Adverbele de timp hotărâte pot exprima, cu ajutorul verbelor și al prepozițiilor, următoarele nuanțe de sens: *cadrul temporal* („Vine *acum*“, „Le trimite *mâine*“), *durata* („A răspuns *totdeauna*“) *repetarea* („A sosit *iarăși* o scrisoare!“) *punctul de plecare în timp* („*De azi* nu mai fumez“, „*De-atunci* nu l-am mai văzut“), *limita în timp* („*Până acum* au așteptat“, „Le păstrezi *până mâine*“).

Și adverbele de timp hotărâte pot exprima singure unele nuanțe: *apropierea* în timp *(azi, acum, curând* etc.) sau *depărtarea* în timp *(mâine, atunci, târziu* etc.).

Scanned with OKEN Scanner

Prezența prepozițiilor în fața acestor adverbe nu face din ele niște *adverbe compuse.* Există adverbe de timp care, deși au în structura lor prepoziția *de,* o mai primesc o dată, ca mijloc de întărire a conținutului lor lexical: *demult, de demult – de dedemult. Nu trebuie confundat* adverbul **demult** „odată", „odinioară" cu locuțiunea adverbială *de mult* „de mult timp": „**Demult...** veverița a dat, într-o bună zi, peste un pom ciudat..." (Em. Gârleanu); „Dormea *de mult* patima în copilul acela blând" (A. Vlahuță).

Unele adverbe de timp includ în structura lor particulele adverbiale întăritoare (deictice) *-a* sau *-șa* creează astfel niște dublete stilistice: *acum, atunci* (forme literare) – *acuma, atuncea, acuma-șa, atuncea-șa* (forme populare). La unele adverbe, particula amintită nu mai creează asemenea diferențieri, ele circulând numai în limba populară: *acuș – acușa.* Totuși, și aici s-a ajuns la dubletul stilistic *acușica.*

Alte adverbe de timp intră ca elemente formative în structura unor locuțiuni prepoziționale cu regim cazual de acuzativ: *înainte de, odată cu* etc. sau a unor locuțiuni conjuncționale subordonatoare: *imediat ce, îndată ce, odată ce.*

Nu trebuie să confundăm adverbul **odată** „cândva" cu numeralul adverbial *o dată*: „A fost **odată**... un om sucit" (I.L. Caragiale); „După aceea mai zboară încă *o dată* până la lună" (Ion Creangă). De asemenea, nici adverbul **întâi,** cu numeralul ordinal *întâi:* „...ne izbește **întâi** o ploiță rece" (M. Sadoveanu; adverb); „...oamenii din schimbul *întâi* se îndreaptă din toate părțile spre gura puțului" (Geo Bogza; numeral).

În cadrul adverbelor de timp un loc important îl ocupă adverbele provenite prin conversiune de la substantive feminine articulate hotărât enclitic (la singular): *dimineața, ziua, seara, noaptea – lunea, marțea, miercurea, joia, vinerea, sâmbăta, duminica – primăvara, vara, toamna, iarna* – „*Ziua* ninge, *noaptea* ninge, *dimineața* ninge iară" (V. Alecsandri). *Nu trebuie confundat* articolul hotărât enclitic **-a** din structura acestor adverbe, cu particula adverbială întăritoare *-a,* din structura adverbelor de timp, amintite mai sus. Opoziția creată cu formele de plural ale substantivelor de la care au provenit înlătură acest neajuns: „*Dimineața* pleacă la lucru" – „*Dimineț***i***le* este întotdeauna plecat de acasă";

Scanned with OKEN Scanner

„*Joi***a** merge la bibliotecă“ – „*joi***le** nu stă acasă niciodată“; „*Var***a** călătorește mult“ – „*Ver***ile** se duce întotdeauna la odihnă“ (**-a** este articol) – „*Atunce***a** n-a mai avut ce spune“ (**-a** este particulă).

d) **Adverbele de scop** exprimă *scopul* în vederea căruia se desfășoară procesul. Sunt numai câteva: *anume, dinadins, expré, înadins* și *într-adins.* Ele îndeplinesc în propoziție funcția de *complement circumstanțial de scop:* „S-a oprit în loc *într-adins*“ (anume, dinadins, expré, înadins). Adverbul de scop **anume** nu trebuie confundat cu omonimul său, adverbul de mod explicativ *anume* (vezi mai sus).

e) **Adverbele concesive** ajută la exprimarea ideii de *concesie.* De exemplu: *tot, totuși.* Sunt folosite ca *elemente corelative* ale conjuncțiilor și locuțiunilor conjuncționale subordonatoare care introduc niște subordonate concesive: „*De* te-ai coace-un an și-o vară,[1]/ *Tot* ești acră și amară“[2]/ (Ion Creangă); „...*deși* carul toamnei sta[1]/ să intre pe sub cerurile turburi și ploioase ale lui octombrie,[2]/ *totuși* ziua strălucea ca o zi de primăvară“[3]/ (G. Galaction). Adverbul de mod concesiv **tot** nu trebuie confundat cu adverbul de continuitate *tot* sau cu pronumele nehotărât *tot* (vezi mai sus).

Gramatica tradițională distinge în cadrul clasei adverbului grupa așa-ziselor **adverbe pronominale,** invocând pentru definirea ei atât „originea“ (provin mai ales din „rădăcini pronominale“ latinești), cât și „sensul“ (exprimă hotărât sau nehotărât „circumstanțe“ care se precizează în context, „înlocuind“ cuvintele, întocmai ca pronumele). La acestea s-ar mai putea adăuga însă și criteriul funcțional, cel puțin pentru subgrupa adverbelor relative.

Adverbele pronominale se caracterizează printr-*un sens referențial* (anaforic) al determinării spațiale, temporale sau modale, printr-*o raportare la indicații circumstanțiale* precizate mai înainte cu ajutorul contextelor: *aici – acolo, acum – atunci, cum – așa, oricând – niciodată* etc.

Adverbele non-pronominale dispun de *un conținut semantic precizat prin el însuși,* care face de prisos raportarea la indicații circumstanțiale contextuale: *afară – înăuntru, jos – sus, ieri – astăzi – mâine, greu – ușor* etc.

Se disting *patru subgrupe* de adverbe pronominale:

a) *Adverbe pronominale demonstrative:* cele care exprimă ideile circumstanțiale de *apropiere* sau de *depărtare*

Scanned with OKEN Scanner

în spațiu și în timp, întocmai ca pronumele demonstrative. De exemplu: *aici – acolo, aproape – departe, încoace – încolo; acum – atunci, curând – târziu* etc. – „*Acolo* lângă izvoară, iarba pare de omăt" (M. Eminescu); „Șezi *aici* până despre ziuă" (Ion Creangă); „Ea este *acum* în smârcurile mărilor" (P. Ispirescu); „Ce mai chiu și chef prin ramuri / Se-ncinsese *atunci*"! (G. Coșbuc).

b) *Adverbe pronominale interogativ-relative:* cele care ajută la exprimarea unor *întrebări* (interogative) sau a unor *relații* (relative), evidențiind clar *ideile circumstanțiale* de loc, de timp sau de mod. De exemplu: *când, cât, cum, încotro, precum* și *unde.*

Adverbele interogative se folosesc în întrebări sau la începutul propozițiilor interogative directe, retorice sau exclamative (principale independente), în contexte în care apar obligatoriu și verbele. Ele „înlocuiesc" în aceste întrebări sau propoziții cuvintele așteptate ca răspuns sau care constituie motivul exclamării: „*Când* (a plecat)? – La ora 5"; „*Cât* (de înalt este)? – De zece metri"; „*Cât* de înalt a mai crescut și Sandu!"; „*Cum* (ai ajuns acolo)? – Cu răbdare"; „*Cum* s-au mai transformat și locurile acestea!"; „*Încotro* (te duci)? – Spre facultate"; „*Unde* (ai lăsat cărțile)? – Pe birou". Uneori, apar și în propoziții principale regente; „*Când* îmi aduci ce mi-ai promis?", „*Cum* ai plecat, fără să anunți?"; „*Încotro* te duceai când m-am întâlnit cu tine?", „*Unde* ai lăsat valiza pe care ai primit-o"? Sunt caracterizate, întocmai ca și pronumele interogative, printr-o intonație interogativă, prin accent, printr-o dependență unică, prin semnul întrebării (sau al exclamării) pe care-l cer după unitățile din care fac parte. Ele îndeplinesc însă funcții sintactice de *complemente circumstanțiale* (vezi exemplele de mai sus).

Adverbele relative se folosesc numai în cadrul frazei, ca elemente introductive ale subordonatelor pe care le leagă de regentele lor, înlocuind în cadrul acestora cuvintele cu funcții circumstanțiale: „*Când* a înnoptat,[1]/ l-a dus la unul din palate"[2]/ (V. Em. Galan); „Fugi[1]/ *cât* poți de repede"[2]/ (E. Camilar); „...ea învăța... pe Triptolem...[1]/ *cum* să îngrijească rodurile folositoare ale pământului"[2]/ (Al. Odobescu); „Stoica mergea grăbit[1]/... *încotro* îl mâna vijelia"[2]/ (G. Galaction); „Mă duc[1]/ *unde* mi-i voia"[2]/ (M. Sadoveanu). Sunt caracterizate, întocmai ca și pronumele relative, printr-o intonație

Scanned with OKEN Scanner

enunțiativă, prin lipsa accentului, printr-o dependență dublă, prin punctuația pe care-o cer după unitățile în care sunt integrate. Ele îndeplinesc însă, ca și adverbele interogative, funcții sintactice de *complemente circumstanțiale* (aici, în subordonatele din care fac parte) – vezi exemplele de mai sus.

Adverbele relative intră ca elemente formative în următoarele structuri:

– într-unul din cele trei tipuri fundamentale de locuțiuni conjuncționale subordonatoare: *ca și când, ca și cum, așa cum* (modale), *de unde* (concesivă, condițională și opozițională), *după cât, după cum, pe cât* (modale), *de cum, pe când* și *atunci când*, (temporale), *acolo unde* (de loc.).

– în unele locuțiuni adverbiale, mai ales cu sens nehotărât: *cât colo, cât de colo, unde și unde, cine știe unde, nu știu unde, care încotro – când colo, când și când, din când în când, cât lumea* (?), *cât veacul* (?), *de când lumea (?) de când veacul* (?), *cine știe când, nu știu când – cât de cât, cine știe cum, nu știu cum* (care poate fi și locuțiune adjectivală), *cine știe cât, nu știu cât.*

– în unele construcții infinitivale relative (subiective sau obiective), construcții care îndeplinesc funcțiile sintactice de *subiect* pe lângă verbul regent *a fi* sau de *obiect* pe lângă verbul regent *a avea:* „Era *de unde lua* cele necesare" (subiect), „N-are *când rezolva* toate astea" (obiect), „N-are *cum veni* așa de repede" (obiect).

Adverbele relative au valori multiple, în sensul că introduc foarte multe tipuri de subordonate (circumstanțiale sau necircumstanțiale). Uneori ele își pierd sensul originar, transformându-se, prin conversiune, în adevărate conjuncții subordonatoare (cele două ipostaze nu trebuie confundate): *când* (condițională, concesivă și opozițională), *cât* (temporală și concesivă), *cum* (temporală, cauzală și concesivă), *unde* (cauzală și opozițională). – „*Când* („dacă") aș ști[1]/ că-mi vei fi de ajutor[2]/ ..., mai-mai că aș face[3]/ precum zici tu"[4]/ (P. Ispirescu); „Pătimaș și îndărătnic s-o iubești ca un copil[1]/ *Când* („deși") ea-i rece și cu toane ca și luna lui april"[2]/ (M. Eminescu); „Centrul său... este compus din case mari și frumoase...,[1]/ *când* („pe câtă vreme") dimpotrivă mahalalele lui... sunt alcătuite mai mult de bordeie acoperite cu stuf"[2]/ (V. Alecsandri); „*Cât* („imediat ce") ajunse în Ardeal[1]/...,

Scanned with OKEN Scanner

gândul cel dintâi al domnului mazilit fu [2]/ să strângă o adunătură de oameni cu simbrii"[3]/ (Al. Odobescu); „...am șparlit-o la baltă, cu gând rău asupra mamei, [1]/ *cât* („deși") îmi era ea de mamă și de necăjită"[2]/ (Ion Creangă); „*Cum* („imediat ce") însera,[1]/ înhăma căluțul la polobocul pe două roate[2]/ și / pornea spre cișmea"[3]/ (E. Camilar); „*Cum* („deoarece") nu mai erau decât vreo sută de metri până acasă,[1]/ Grigore coborî,[2]/ plăti[3]/ și / continuă pe jos"[4]/ (L. Rebreanu); „Și *cumu*-i („deși") de păcătoasă[1]/ Tot se ține că-i frumoasă"[2]/ (Jarník-Bârseanu); „M-am gândit[1]/ că *unde* („deoarece") e aproape cu casa[2]/ și / era în seară,[3]/ vrea[4]/ să se scalde și ea"[5]/ (Marin Preda); „*Unde* („dacă", „pe câtă vreme") până aci umbla cu moartea în sân,[1]/ acum se mai liniști olecuță"[2]/ (P. Ispirescu).

E bine să reținem că, ori de câte ori adverbul relativ *cum* este urmat imediat de verbul copulativ *a fi,* formează, în calitate de nume predicativ, împreună cu acest verb, predicatul nominal al subordonatei; „Nu se știe / *cum va fi* vremea"; „Ea este / *cum era* și înainte", „Știu / *cum este* el", „E albastru / *cum este* cerul" etc. De asemenea, *nu trebuie să confundăm* adverbul relativ cât cu pronumele relativ *cât* sau cu prepoziția cât (vezi exemplele date la pronume). Menționăm că adverbul de mod de comparație relativ *precum* a început să se apropie de valoarea unei conjuncții subordonatoare, echivalentă ca sens cu sensul locuțiunilor conjuncționale subordonatoare *așa precum, așa cum* și *după cum:* „Băiatul făcu[1]/ *precum* îl învățase calul"[2]/ (P. Ispirescu); „...*precum* tunau norii cerului,[1]/ așa tuna și gura... babei"[2]/ (M. Sadoveanu); „Eul e putința de a săvârși,[1]/ *precum* izvorul e putința de a da ape nouă"[2]/ (N. Iorga).

c) *Adverbe pronominale nehotărâte:* cele care exprimă ideile circumstanțiale de loc, de timp sau de mod în chip neprecis. De exemplu: *fiecând, fiecum, fieunde, oarecum, cândva, câtva, cumva, încotrova, undeva* (formate din adverbele interogativ-relative + particulele de origine verbală *fie-, oare-* și *-va), oricând, oricât, oricum, oriîncotro, oriunde* (formate din adverbele relative + particula de origine conjuncțională *ori-*), *altcând, altcum, altunde, altcândva, altcumva, altundeva* (formate din adjectivul pronominal nehotărât *alt-* + adverbe interogativ-relative sau adverbe nehotărâte), *câteodată* (adverb + adverb), *deseori* (adjectiv

Scanned with OKEN Scanner

calificativ + substantiv), *odată* (articol + substantiv) *odinioară* (articol + adverb) etc. – „Pornise în grabă *de undeva* de la munca câmpului, după ce trecuse pe-acasă“ (M. Sadoveanu); „Gândul... mă scutea *cumva* să mă mai tem eu de el“ (V. Em. Galan). Adverbul *cumva* intră ca element formativ în structura locuțiunii conjuncționale subordonatoare *ca nu cumva să.*

Dintre toate acestea, adverbele nehotărâte *oricând, oricât, oricum, oriîncotro* și *oriunde* (cu variantele populare *orișicând, orișicât, orișicum, orișiunde*) pot fi folosite și ca *adverbe relative.* Ele se caracterizează, ca și adverbele relative (cu care se formează), printr-o intonație enunțiativă, prin lipsa accentului, prin punctuația pe care-o cer după unitățile în care sunt integrate și printr-o dublă funcție: leagă subordonatele de regentele lor, introducându-le în frază, în calitate de adverbe nehotărâte relative și îndeplinesc în cadrul acestor subordonate *funcții sintactice de complemente circumstanțiale* (de loc, de timp sau de mod) – „*Oricând* îți avea nevoie, veniți cu mine“ (E. Camilar); „...niciodată nu mi-a dat prilej să bănuiesc că într-o zi sufletul lui va fi așa de departe și de străin de mine, încât *oricât* l-aș chema, să nu mă mai cunoască...“ (A. Vlahuță); „Orice gând ai, împărate, și *oricum* vei fi sosit, / Cât suntem încă pe pace, eu îți zic: Bine-ai venit!“ (M. Eminescu); „*Oriunde* întâlnea oameni, se oprea, cerca să fie vesel“ (M. Sadoveanu); „Dealtfel, pe aici, *oriîncotro* te întorci, numai moșii boierești ai să vezi“ (L. Rebreanu).

d) *Adverbe pronominale negative:* cele care neagă circumstanțele (de loc, de timp sau de mod). De exemplu: *nicicând, nicicât, nicicum, nicidecum, niciunde* (formate din adverbul negativ *nici* + adverbele interogativ-relative), *niciodată* (adverb negativ + adverb de timp), *nicăieri* (adverb + adverb). Se folosesc *numai în propoziții negative* ca „intensificatoare“ ale negației: „Comorile nu sunt *niciodată* unde le cauți“ (L. Rebreanu); „Îl căută toată ziua și ca să dea de dânsul, *nicicât“* (P. Ispirescu); „Dar domnu' nu s-a dus *nicăieri:* a rămas acolo pe pământul nostru“ (M. Sadoveanu) etc.

5. **După criteriul sintactic:**

a) *aspectul funcțional;* adverbe *dependente,* adverbe *regente* și adverbe *independente;* adverbe *cu funcții sintactice* și adverbe *fără funcții sintactice.*

Scanned with OKEN Scanner

Adverbe **dependente** (adverbele-regim, subordonate, determinante) intră în relație cu elemente regente (marea majoritate a adverbelor), de obicei îndeplinind pe lângă acestea funcții sintactice de nume predicative, de atribute adverbiale, de complemente: „El este *altfel*", „Ziua *de azi* e senină", „*Acolo* mergem și noi" etc. Tot aici sunt incluse și *adverbele – regim instrumente,* care intră în structura distributivelor sau a comparației: *câte, mai, foarte, prea, puțin* – „Veneau *câte doi*", „Cântă *mai bine*" (mai puțin bine, foarte bine, prea bine) sau *adverbe – regim de nuanțare,* lipsite de funcție sintactică (de precizare și de întărire; de restricție și de exclusivitate; de proximitate; explicative; adverbul de mod de cantitate *cam*; adverbele de mod de durată și de continuitate *încă, mai* și *tot;* adverbul de mod de negație *nici* și adverbul întăritor al negației *mai;* adverbul de mod de probabilitate *oare*).

Adverbele **regente** (determinate) regizează anumite unități sintactice (în cadrul propoziției, complementele indirecte și circumstanțiale, iar în cadrul frazei, subordonatele subiective). Există deci *două categorii de adverbe regente:* unele care se folosesc exclusiv *în cadrul propoziției* și altele care se folosesc exclusiv *în cadrul frazei.*

• *Adverbele regente din planul propoziției* au valoare de loc (hotărâte): *aproape, departe, jos, sus, înainte, înapoi* și de mod: *încet* și *repede.* Ele devin **adverbe regente non-predicative** ale unor complemente circumstanțiale de loc sau de mod (...*Aproape,* lângă izvor, au răsărit ghioceii"; „*Încet,* ca un melc, a început să se târască spre fântână" etc.) și, prin intonație predicativă, prin elipsă și prin topică, **adverbe regente predicative** (preiau, de fapt „funcția predicativă" de la fostele locuțiuni verbale în care erau integrate, ca elemente formative): „De ești om bun, *aproape* de chilioara mea, iar de ești om rău, *departe* de locurile aceste" – Ion Creangă (< *dă-te aproape* „apropie-te"; *du-te departe* „depărtează-te"); „*Jos* din cireș!" (< *dă-te jos* „coboară"); „*Sus* pe scară!" (< *ridică-te sus* „urcă-te"); „*Înainte,* spre șanțuri!" (< *luați-o înainte* „înaintați"); „*Înapoi* la poziții!" (< *veniți înapoi* „înapoiați-vă").

• *Adverbele regente din planul frazei* îndeplinesc întotdeauna, datorită conținutului lexical adecvat și intonației corespunzătoare, funcția de *predicate adverbiale.* Din punct

Scanned with OKEN Scanner

de vedere semantic ele reprezintă, de fapt, niște *propoziții regente insuficiente* (acad. Al. Graur), urmate de subordonate subiective introduse prin conjuncțiile subordonatoare *că* sau *să*. Ele se subdivid în două subgrupe:

– *adverbe folosite exclusiv ca predicate adverbiale* (lipsite de posibilitatea de a deveni nume predicative ale verbului copulativ *a fi*, în cadrul unor expresii verbale impersonale): *bineînțeles* (că), *desigur* (că), *firește* (că), *negreșit* (că), *poate* (că, să) etc. – „*Desigur*[1]/ că este adevărat"[2]/ „*Firește*[1]/ că are dreptate"[2]/.

– *adverbe folosite atât ca predicate adverbiale (singure) cât și ca nume predicative ale verbului copulativ* **a fi** (în cadrul unor expresii verbale impersonale): *bine* (că) – e bine (că, să), *destul* (că) – e destul (că, să), *evident* (că) – e evident (că), *incontestabil* (că) – e incontestabil (că), *posibil* (să) – e posibil (să), *probabil* (că, să) – e probabil (că, să), *sigur* (că) – e sigur (că) etc. – „*Bine*[1]/ că i-ai spus"[2]/, „*Posibil*[1]/ să întârzie"[2]/ – „*E bine*[1]/ că i-ai spus"[2]/ „*E posibil*[1]/ să întârzie"[2]/.

Adverbele **independente** *au valoarea unor propoziții independente neanalizabile.* Este vorba de adverbele de mod de afirmație și de negație (vezi mai sus) care constituie răspunsuri la interogative: „Ai auzit? – *Da*", „Ai fost acolo? – *Nu*", „Ai vorbit cu ei? – *Ba*" etc. Trebuie spus că aceste adverbe pot deveni uneori și adverbe dependente (regim) după „verba sentiendi" sau după „verba declarandi": „Mitrică zice și el că *da*, dar uite cum stă socoteala" (Marin Preda).

Adverbele care pot contracta funcții sintactice (pot fi părți de propoziție) dispun de suficiență (autonomie) semantică: *aici – acolo, aproape – departe, jos – sus* etc.; *azi – mâine, acum – atunci, dimineața – joia – vara* etc.; *așa, astfel, bine, încet, repede* etc.; *înadins, dinadins* etc.

Adverbele care nu pot contracta funcții sintactice (nu pot fi părți de propoziție) sunt lipsite de suficiență (autonomie) semantică: *mai, foarte* și *prea* (instrumente în structura comparației); *câte*, adverb cu funcție distributivă în structura formațiilor-numeral distributive; *încă, mai* și *tot* (adverbe de mod de continuitate); *oare* (adverb de mod de îndoială); *chiar* și *tocmai* (adverbe de mod de precizare); *barem, încaltea, măcar* (adverbe de mod de restricție); *doar, exclusiv, numai* (adverbe de mod de exclusivitate); *aproape, gata, mai* (adverbe de mod de proximitate); *adică, anume,*

Scanned with OKEN Scanner

bunăoară (adverbe de mod explicative) – vezi descrierea lor mai sus.

b) *aspectul distribuțional:* adverbe *cu distribuție unidirecțională* (marea majoritate a adverbelor): *aici, acolo, azi, mâine, astfel, repede, înadins, dinadins, desigur, pesemne, probabil, posibil* etc.; adverbe *cu distribuție bidirecțională* (numai adverbele relative și cele nehotărâte cu funcție de relație): *când, cât, cum, încotro, unde – oricând, oricât, oricum, oriîncotro, oriunde.*

6. **După natura folosirii lor în propoziție:** adverbe *specializate* și adverbe *cu valori multiple.*

a) *Adverbele specializate* au o folosire specifică, bazată pe un sens unic, fundamental (majoritatea adverbelor): „Lucrează *bine*", „Au rămas *acolo*", „Sosește *mâine*", „Se opriseră *dinadins*" etc.

b) *Adverbele cu valori multiple* au mai multe folosiri, în funcție de sensurile lor multiple și de contextele variate în care apar (numai unele adverbe): adverbele *abia* și *tocmai* sunt folosite cu valoare *modală* („*Abia* vine", „Nu se duc ei *tocmai* acolo") sau cu valoare *temporală* („*Abia* mâncase, când ai venit tu", „*Tocmai* sosisem, când s-a anunțat asta"); adverbele *aci, departe, încoace* și *încolo* sunt folosite cu valoare *de loc* („*Aci* vor veni", „A plecat *departe*", „L-a trimis *încoace*", „Se duce *încolo*") sau cu valoare *de timp* („*Aci* râde, *aci* plânge", „Ce s-a întâmplat *mai departe?*", „Lucrurile s-au petrecut *mai încoace*", „*Mai încolo* nu știu ce-a fost"); adverbul *aiurea* e folosit cu valoare *de loc* („A plecat *aiurea*") sau cu valoare *de mod* („Vorbește *aiurea*"); adverbul *anume* e folosit cu valoare *modal-explicativă* („S-a întâmplat ceva, *anume* a deraiat un tren") sau cu valoare *finală* („S-a dus acolo *anume*"); adverbele *aproape* și *înainte* pot dispune de o valoare *de loc* („Casa se află *aproape*", „Mergi *înainte*"), de o valoare *de timp* („A venit *aproape* seara", „*Înainte* nu era așa") sau de o valoare *de mod* („Era *aproape* amețit", „Ceasul bătea *înainte*"); adverbul *și* se folosește cu valoare *modală de precizare* („După câte se vede, *și* râde, *și* plânge") sau cu valoare *temporală* („Cum l-a văzut, l-a *și* întrebat"); adverbul *tot* e folosit cu sens *modal de continuitate* („Omul ăsta *tot* vorbește și scrie") sau cu sens *concesiv* („Deși a plecat la ora 6, *tot* n-a ajuns la timp"); adverbul de mod *mai* poate fi folosit cu trei valori: cu

Scanned with OKEN Scanner

o valoare de *continuitate* („Și acum *mai* visează"), cu o valoare de *proximitate* („Era *mai* să nu te recunosc") și ca întăritor al negației („Nu *mai* are încredere în tine").

7. **După posibilitatea sau imposibilitatea de a intra în corelație,** în planul frazei, cu elementele de introducere a subordonatelor: adverbe *corelative* și adverbe *non-corelative.*

Adverbele corelative „intră în corelație" cu adverbele de mod, de loc sau de timp relative (introductive ale subordonatelor cu aceste valori) sau cu conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale subordonatoare (introductive ale subordonatelor finale, concesive și consecutive). Ele se află întotdeauna la începutul regentelor acestor subordonate, în care îndeplinesc funcția de *complemente circumstanțiale:* „**Așa** a procedat, *cum* l-am învățat", „*Precum* a zis, **astfel** a și făcut", „**Atât** a lucrat, *cât* i s-a cerut", „**Acolo** s-a dus, *unde* l-a chemat", „**Atunci** a pornit, *când* a auzit detunătura", „**Anume** a procedat, *ca să*-l sperie", „*Cu toate că* nu știa, **tot** a venit", „**Așa** cânta de tare, *încât* se cutremurau geamurile" etc.

Adverbele non-corelative nu intră în corelație cu elementele introductive ale subordonatelor (marea majoritate a adverbelor): *aievea, încet, repede, românește, furiș, literalmente; destul, mult, puțin; mereu, necontenit, iarăși, adesea; da, desigur; nu, nicidecum; poate, probabil; aidoma, întocmai; afară, aproape, înainte, nicăieri, pretutindeni; astăzi, totdeauna, niciodată* etc.

Categorii morfologice

Adverbul este singura parte de vorbire neflexibilă care dispune, în mod organizat, de categoria gramaticală de relație a *comparației.* Acest lucru este posibil datorită conținutului său lexical: adverbul exprimă însușiri, caracteristici ale proceselor, care pot fi concepute la grade diferite. Comparația la adverb este organizată identic cu aceea de la adjectiv (vezi capitolul respectiv).

Nu orice adverb poate fi trecut prin „gradele de comparație". Astfel, numai unele adverbe de mod (mai ales cele

Scanned with OKEN Scanner

provenite din adjective) primesc categoria comparației: *anevoie, bine, degrabă, frumos, greu, încet, mult, puțin, repede, tare, ușor* etc.; unele adverbe de loc: *aproape, departe, înăuntru, înafară, jos, sus* etc. – și unele adverbe de timp: *curând, devreme, târziu* etc. – „Aici... [porumbul]... creștea *mai repede* ca la câmp" (Marin Preda); „...pomul înflori *mai frumos* și legă *mai mult* decât altădată" (P. Ispirescu); „Sâmbăta vine *mai devreme* de la câmp" (M. Sadoveanu); „Cerul era însă mohorât și nepăsător și se cobora *foarte jos*" (L. Rebreanu); „Conducătorul s-a uitat *foarte lung* și mirat" (I. Slavici).

Cu aspect și valoare de superlativ absolut sunt folosiți în limba română *termenii muzicali neologici* (< italiană) *fortissimo* „foarte tare", *pianissimo* „foarte încet", *prestissimo* „foarte repede".

La unele adverbe de loc se constată numai posibilitatea unor structuri specifice comparativului de superioritate, reprezentant al „inegalității non-incluse", sau superlativului absolut, reprezentant al „non-comparației": *mai încoace, mai încolo, mai înainte, mai înapoi – prea încoace, prea încolo, prea înainte, prea înapoi.* Folosite cu sens temporal, primele trei apar numai la comparativul de superioritate.

Chiar și adverbele diminutivate sunt trecute, în limba populară, la comparația de inegalitate: (mai) *binișor, încetișor, încetinel, multișor, puținel, târzior* etc.

Funcții sintactice

Adverbul poate contracta următoarele funcții sintactice:

1. *complement circumstanțial* (funcție fundamentală): „Bălcescu a trebuit să se ducă *acasă*" (I. Ghica; de loc); „Aici fetele puneau *totdeauna* porumb pentru copt" (Marin Preda; de timp); „Un nour uriaș de scântei răbufni *brusc*" (L. Rebreanu; de mod); „*Înadins* s-au dus acolo, ca să-l necăjească" (de scop); „Deși s-a prezentat, *totuși* n-a adus lucrarea" (concesiv).

2. *atribut adverbial:* „Acolo se adăposteau odinioară, în vremea *de demult*, fiarele cele aripate" (Al. Odobescu); „Din

Scanned with OKEN Scanner

mesteacănul *de-afară* / Flori îngălbenite curg" (O. Goga); „Deodată mitralierele *de sus* au pornit toate" (E. Camilar); „Așa erau, Darie, nepoate, iernile *de odinioară*" (Zaharia Stancu); „Numai așa vom prețui victoria zilei *de mâine* asupra zilei *de ieri*" (Cezar Petrescu).

3. *predicat adverbial:* „*Jos* din cui acum oglindă!" (G. Coșbuc); „*Bine* că a rămas singur în prăvălie" (B. Șt. Delavrancea); „Ia, *poate* că și Roată al nostru să aibă dreptate!" (Ion Creangă); „*Probabil* că un sentiment de răzbunare... l-a făcut pe om vânător" (T. Arghezi); „Bine, frate, *firește* că sunt curios să aflu ce se spune pe socoteala mea" (I.L. Caragiale).

4. *nume predicativ:* „*Așa*-i turcu-n vitejie" (G. Coșbuc); „...socoti cu mintea lui că așa ar fi *mai bine*" (P. Ispirescu); „Știu că ți-e *greu* să aștepți" (Al. Sahia): „E *rău* destul că ne-am născut" (G. Coșbuc).

5. *apoziție:* „În stradă, *acolo,* l-au bătut măr."; „Pe la patru, *astăzi,* vin și nepoții."; „Ca un meteorit, *fulgerător,* obiectul a căzut în mare."

6. *cu valoarea unei propoziții* independente; „*Destul!* strigă Lăpușneanul" (C. Negruzzi); „Și să viu și eu cu tine, nu? – *Da!* mărturisi Felix" (G. Călinescu); „Preacuvioase, asta e poiana lui Gratie? – *Adevărat*" (G. Galaction).

Valori de întrebuințare

Adverbele pot fi folosite, ca și adjectivele, cu valoare de **epitete;** e vorba de adverbele de mod provenite de la unele substantive, de la adjective și de la participii, precum și de adverbele formate cu sufixele *-ești, -iș* și *-âș:* „Muscelele abureau un fum ce se-nălța *alene,* clătinat de adiere" (B. Șt. Delavrancea); „Iară cornul plin de jale / Sună *dulce,* sună *greu*" (M. Eminescu); „Bătrânul oftă *greu* și privi *neguros* spre oștean" (M. Sadoveanu); „...pădurile mari murmurau *tainic,* în liniștea înserării" (I. Agârbiceanu); „Cu zâmbet gingaș pe guriță... venea mândra, pășind *ușor* și *legănat* prin iarba moale..." (Al. Odobescu); „Într-o zi, când ningea *mai vrăjmaș,* Vasile Baciu ieși din casă, hotărât să sfârșească cu lon" (L. Rebreanu); „Cu ochii de sânge, cu barba vâlvoi, /

Scanned with OKEN Scanner

El zboară *şoimeşte"* (G. Coşbuc); „Ţiganul... se puse *pieptiş* dinaintea boierului nemilostiv" (V. Alecsandri).

Întocmai ca la substantiv şi la verb, întâlnim şi la adverb nenumărate **repetiţii** (paratactice, coordonate sau la distanţă). Ele sugerează o întreagă gamă de nuanţe lexicale şi de stări sufleteşti. Unele dintre ele sunt *general folosite,* mai ales în limba vorbită: „*Abia, abia* l-am ajuns"; „*Bine, bine,* vedem noi cine râde la urmă"; „*Curând, curând,* ai s-ajungi şi tu acolo"; „Cred că acum ai înţeles? – *Da, da, da, da!*"; „Era *gata-gata* să se înece"; „*Mai-mai* să se poticnească"; „Nu e *nici prea-prea, nici foarte-foarte";* „Asta e *prea-prea";* „A venit *tiptil-tiptil";* „*Treptat-treptat* le rezolvi pe toate" etc. Printre acestea se află şi *adverbe repetate diminutivat:* „M-a certat *degeaba-degebuţa",* „S-a strecurat *încet-încetişor"* etc. Folosite într-o operă literară şi *în serie,* adverbele din asemenea repetiţii sugerează **gradaţia** în exprimarea caracteristicii procesului, dispunând de o mare muzicalitate: „Şi mă simţeam uşor, ca un fulg plutind pe o apă care curge *încet, încetinel, încetişor..."* (B. Şt. Delavrancea). Multe repetiţii apar *în operele beletristice,* atât în poezie, cât şi în proză: „...umbla turcii *d'aiurea / d'aiurea,* prin plaiurea" (Antologie I); „Hai mândro *pitiş-pitiş* / Colea-n vale-n aluniş" (idem); „*Încet-încet,* departe ajungi" (I. Zanne); „Când *aproape-aproape* să pun mâna pe dânsul, i-am pierdut urma" (Ion Creangă); „Cânt-un corn cu-nduioşare / Tot *mai tare şi mai tare, / Mai aproape, mai aproape"* (M. Eminescu); „Îl avea *numai şi numai* pentru a îngriji de mândrul dobitoc" (I. Ghica); „*...noaptea ca şi ziua, ziua ca şi noaptea,* glasul lui duios suna prin codri" (Al. Odobescu); „Şi *cum* ne iubeam... şi *cum* ne înţelegeam de bine unul pe altul" (A. Vlahuţă); „Ce e drept, alviţa era *cam* sfărâmată, *cam* negricioasă..." (B. Şt. Delavrancea); „Brrr! va să zică ăsta e omul! gândi furnica; şi *repede-repede-repede* o luă pe cizmă în jos" (Em. Gârleanu); „N-ai izbutit *nici* ieri, *nici* astă noapte, *nici* toată dimineaţa" (Cezar Petrescu). Nu numai adverbele non-predicative sunt folosite în repetiţii (vezi mai sus), ci şi adverbele predicative din planul propoziţiei: „Şi eu *fuga,* şi ea *fuga,* şi eu *fuga,* şi ea *fuga,* până ce dăm cânepa toată palancă la pământ" (Ion Creangă).

Tot atât de frecvente în operele literare sunt şi **antitezele** realizate cu adverbe, mai ales sub forma *paralelismului*

Scanned with OKEN Scanner

sintactic, dublate deseori de antiteze substantivale sau verbale: „Că tu *toamna*-mbătrânești, / *Primăvara*-ntinerești" (Antologie I); „*Pe sus* e-o boltă de-azur, / *Pe jos* e-un verde covor" (M. Eminescu); „Dară ochiu-nchis *afară / Înlăuntru* se deșteaptă" (idem). *Uneori, antitezele adverbiale sunt dublate de repetiții substantivale sau verbale,* care reliefează amănuntele esențiale asupra cărora se concentrează ideea scriitorului: „Un cer de stele *dedesubt, / Deasupra*-i cer de stele" (M. Eminescu) sau gândul acestuia ca rezultat al experienței sale de viață: „Dacă vrei să cunoști lucrurile, privește-le *de aproape;* de voiești să-ți placă, privește-le *de departe"* (I.L. Caragiale). Alteori, *repetițiile adverbiale sunt dublate de antiteze verbale,* care opun caracterul etern al naturii caracterului efemer al vieții: „*Mereu* se vor tot bate, tu vei dormi *mereu* / ...*Mereu* va crește umbra-i, eu voi dormi *mereu* / ...*Mereu* va plânge apa, noi vom dormi *mereu"* (M. Eminescu).

În limba vorbită și în limba populară sunt folosite destul de des și **elipsele** sau *formulele eliptice* construite cu ajutorul adverbelor: „*Încă!"* (mai vrea) „*Încă?"* (mai vrei?); „*Mai,* că-ți face bine!; „Eu îi spun să se astâmpere, el *nu*!" („el *nu și iar nu"*); „L-ai întâlnit? – *Cum să nu! (Cum nu!, ba bine că nu!);* „Doriți o bere? – *De ce nu?";* „Om subțire... *ce mai* (...la deal, la vale!)"; „*Ce mai* (...la deal, la vale!) ...eram vrăjit!"; „E frig tare? – *Tare* (foarte!)"; „L-ar cumpăra, dar *n-are de unde (n-are cum)";* „După cât se vede *n-are încotro";* „Ar veni, dar *n-are când*" etc. Mai rare, însă foarte expresive, sunt *antitezele cu elipse* din limba vorbită: „Așa-i viața de artist: *noaptea...* vesel, *ziua...* trist!" – sau *repetițiile cu elipse,* dublate și de antiteze: „Azi *așa,* mâine-*așa* (și tot *așa* și iar *așa*), până când s-a lovit omul cu capul de pragul de sus!".

Unele adverbe sunt folosite și pentru realizarea **interogației retorice:** „Oh! pădure tânără!... *Unde* sunt moșii voștri? Presărați... la Orbic, la Chilia, la Baia... *Unde* sunt părinții voștri? La Cetatea Albă, la Cătlăbugi, la Scheia" (B. Șt. Delavrancea); „*Pe unde* te-ai oprit în cale / Și la ce geam ai stat în drum?..." (O. Goga) – sau la realizarea **invocației retorice:** „*Cum* nu vii tu, Țepeș Doamne, ca punând mâna pe ei, / Să-i împarți în două cete..." (M. Eminescu).

Scanned with OKEN Scanner

Locuțiunile adverbiale

Sunt ansambluri de cuvinte, cu sens unitar, care se comportă gramatical ca niște adverbe și care pot fi substituite prin acestea de cele mai multe ori. În structura lor intră mai ales elemente non-adverbiale: substantive, adjective calificative sau pronominale, pronume, numerale, participii pozitive sau negative, interjecții (însoțite sau nu de prepoziții sau de conjuncții). Puține locuțiuni adverbiale includ și adverbe (însoțite sau nu de substantive, de prepoziții sau de conjuncții). Locuțiunile adverbiale se pot clasifica după următoarele criterii:

a) **după criteriul semantic:** locuțiuni adverbiale *de mod, de loc, de timp, de cauză, de scop* și *concesive.*

Locuțiunile adverbiale de mod sunt cele mai numeroase și îndeplinesc în propoziții funcțiile sintactice de complemente circumstanțiale de mod, de nume predicative sau de atribute adverbiale. Ele se grupează în mai multe categorii: **de mod propriu-zise:** *bob cu bob, cu asprime, din fir în păr, de nevoie, de-a berbeleacul, din greșeală, fără teamă, într-o clipă, la pas, pe de rost, ca la moară; în lung, de bună voie; cu orice preț, cu toții, unul după altul; cu una cu două, nici una nici două, pe din două, într-una, prima dată; pe îndelete, târâș-grăpiș, așa și-așa, de voie de nevoie, cine știe cum, cine știe cât, nu știu cât; pe alese, pe negândite; cu chiu cu vai, cât-mât* etc. – „Și o duse omul nostru așa *cu chiu cu vai*“ (Antologie II); „Nu era el năzdrăvan *de florile mărului*“ (P. Ispirescu); „Și în două temniți large *cu de-a sila* să-i aduni“ (M. Eminescu); „Și *rând pe rând* veneau în sat...“ (G. Coșbuc); „Stambulachie însă nu este om să se dea bătut *cu una cu două*“ (Al. Macedonski); „Și, *nici una, nici două*, odată începe a bate în poartă (Ion Creangă); **de mod de cantitate:** *cu bucata, cu carul, cu ghiotura, cu grămada, cu nemiluita, cu toptanul, cât de cât, de multe ori* etc. – „Și-ncepe să-nsemne *cu ghiotura* greșelile pe o draniță“ (Ion Creangă); „...*de multe ori* urâțenia trecutului încearcă să apară tot cum a fost...“ (Camil Petrescu); **de mod de durată:** *într-una, în permanență* –

Scanned with OKEN Scanner

„Cu mine vin, roiesc *într-una* / Cei fără neam și fără număr" (O. Goga); **de mod de revenire:** *din nou, a doua oară* – „Hai și noi la craiul, dragă, și să fim *din nou* copii" (M. Eminescu); **de mod de progresie:** *din ce în ce* – „Iar *din ce în ce* s-alină / Toate zgomotele-n sat" (G. Coșbuc); **de mod de afirmație:** *ba bine că nu, cu siguranță, de bună seamă, fără doar și poate, fără îndoială, într-adevăr, nici vorbă* etc. – „Nu-i așa că se cunoaște că n-am dormit? – *Ba bine că nu*" (I.L. Caragiale); **de mod de negație:** *câtuși de puțin, ferească dumnezeu, ferit-a sfântul, în ruptul capului, în nici un caz, nici de fel, nici discuție, nici pomeneală, nici vorbă, odată cu capul* etc. – „Măi omule, vorbești înadins ori vrei să șuguiești? – Ba *ferească Dumnezeu,* cucoane..." (Ion Creangă); **de mod de îndoială:** *așa și-așa* – „Ce mai faci? – *Așa și-așa*"; **de mod de restricție:** *cel puțin* – „*Cel puțin* nu merge mai repede"; **de mod de proximitate:** *cât pe ce* – „Era *cât pe ce* să cadă"; **de mod explicative:** *de exemplu, de pildă* – „Nu, toți întârzie, *de exemplu* el".

Nu trebuie să confundăm locuțiunile adverbiale de mod propriu-zise *de-a curmezișul, de-a latul* și *de-a lungul* cu locuțiunile prepoziționale omonime, cu regim cazual de genitiv. Contextele le diferențiază: „Le-a așezat **de-a curmezișul" (de-a latul, de-a lungul)** – aici sunt locuțiuni adverbiale; „Le-a așezat *de-a curmezișul* drumului" *(de-a latul, de-a lungul* drumului) – aici sunt locuțiuni prepoziționale.

Locuțiunile adverbiale de loc sunt mai puțin numeroase decât cele de mod și îndeplinesc în propoziții funcțiile sintactice de complemente circumstanțiale de loc sau de atribute adverbiale. Ele exprimă „indicații spațiale" hotărâte și nehotărâte: *în dos, în față, în spate, în urmă, peste tot, la (în) dreapta, la (în) stânga, cât colo, de colo până colo (?), de jur împrejur, în jur* (hotărâte); *de ici de colo, pe ici pe colo, ici și colo, unde și unde, cine știe unde, nu știu unde* (nehotărâte) etc. – „*Pe stânga,* Ceahlăul se înalță în aer ca un fantastic castel" (C. Hogaș); „Undeva, *în urmă,* în zare, se vedeau dealurile ondulate" (Zaharia Stancu); „...coroana ajunge *cine știe unde* peste capetele mulțimii" (Antologie II). În general, aceste locuțiuni adverbiale exprimă *cadrul local,* dar unele dintre ele pot marca și *direcția* (în dos, în față, în

Scanned with OKEN Scanner

spate, în urmă, la dreapta, la stânga, spre dreapta, spre stânga), *punctul de plecare* (din dos, din față, din spate, din urmă; de la dreapta, din dreapta, de la stânga, din stânga) sau *limita* (până în dos, până în față, până în spate, până cine știe unde, până nu știu unde). *Nu trebuie să confundăm* locuțiunile adverbiale **în dos, în față, în spate, în urmă, la dreapta, la stânga, de jur împrejur** și **în jur** cu locuțiunile prepoziționale cu regim de genitiv *în dosul, în fața, în spatele, în urma, la dreapta, la stânga, de jur împrejurul* și *în jurul*. Ele se diferențiază în context: „S-au oprit **în față**", „l-am lăsat **în urmă**", „A luat-o **la dreapta**", „**În jur** totul părea pustiu" (locuțiuni adverbiale); „*În fața* casei sunt doi tei", „Veneau *în urma* căruței", „Ședeau *la dreapta* colegului", „S-au strâns *în jurul* mesei" (locuțiuni prepoziționale).

Locuțiunile adverbiale de timp sunt destul de numeroase și îndeplinesc în propoziții funcțiile sintactice de complemente circumstanțiale de timp sau de atribute adverbiale: *de cu seară, de dimineață, cu noaptea-n cap, din vreme-n vreme, după amiază, după masă, într-un rând, într-un răstimp, pe ploaie, pe urmă, pe vremuri, în permanență, în veci; an de an, ceas de ceas, lună de lună, seară de seară, zi de zi; astă-noapte, astă-iarnă, astă-toamnă; după aceea, după asta, după aia; întâia dată (oară), prima dată (oară), a doua oară; când și când, din când în când, cine știe când, nu știu când, cine știe cât, nu știu cât, pe înserate, pe înnoptate* etc. – „Clipește-abia *din când în când* / Cu stingerea-n bătaie" (G. Coșbuc); „*Într-un răstimp* s-a făcut liniște" (M. Sadoveanu); „N-a izbutit nici ieri, nici *astă-noapte,* nici toată dimineața" (Cezar Petrescu); „Craiul însă, *pe-nserate,* se îmbracă pe ascuns într-o piele de urs" (Ion Creangă). Majoritatea locuțiunilor adverbiale de timp dau indicații temporale hotărâte; câteva însă dau indicații temporale nehotărâte: *într-un rând, cine știe când, nu știu când.* Majoritatea exprimă *cadrul temporal;* există însă și unele care exprimă diverse alte nuanțe ale proceselor: *periodicitatea* (când și când, din când în când, din an în an, din lună-n lună etc.), *durata nedeterminată* (cine știe cât, nu știu cât), *repetarea* (an de an, ceas de ceas, a doua oară etc.), *permanența* (în permanență, în veci), *anterioritatea* (de dimineață, de cu seară, cu noaptea-n cap), *pos-*

Scanned with OKEN Scanner

terioritatea (după aceea, după aia, după asta, după amiază, după masă, pe urmă), *punctul de plecare* (de cu seară, de astă-vară etc.) sau *limita* (până după prânz, până astă-primă-vară etc.)

Construcțiile *cât lumea, cât veacul, de când lumea* și *de când veacul* reprezintă pentru unii cercetători (ca și pentru autorii *Gramaticii limbii române)* niște *locuțiuni adverbiale de timp,* în care elementele componente s-au sudat suficient pentru a putea da un sens unitar; pentru alți cercetători însă, ele ar fi niște *propoziții temporale eliptice de predicat,* în care adverbele relative *cât* și *când* ar reprezenta elementele lor introductive; „...povestea... o mulțime de întâmplări minunate care, *de când lumea,* nu trecuse nimănui nici măcar prin vis" (Al. Odobescu; „dintotdeauna" sau „de când există lumea"); „*Cât lumea* n-ai să mai vezi un asemenea om" („niciodată" sau „cât va exista lumea"). Însăși folosirea frecventă a unor asemenea îmbinări eliptice, mai ales în limba vorbită, arată că ele s-au sudat destul de bine, s-au gramaticalizat, încât pot fi interpretate ca locuțiuni adverbiale, cu funcție de complemente circumstanțiale de timp.

Locuțiunile adverbiale de cauză sunt puține la număr și îndeplinesc funcția sintactică de complement circumstanțial de cauză: *de aceasta, de aceea, de aia, de asta – pentru aceasta, pentru aceea, pentru aia, pentru asta* – „*De-aceea,* doamnă, te-am ruga / Să nu mai plângi" (G. Coșbuc); „*Pentru aceea* îi era atât de greu să sară din Butucani la Sărăceni" (I. Slavici).

Locuțiunile adverbiale de scop sunt omonime cu cele de cauză și îndeplinesc funcția de complement circumstanțial de scop: *pentru aceasta, pentru aceea, pentru aia, pentru asta – de aceasta, de aceea, de aia, de asta* – „*Pentru aceasta* au venit astăzi cu toții aici"; „*De aceasta* s-au dus acolo, ca să-și vadă rudele".

Nu trebuie să confundăm locuțiunile adverbiale de cauză cu cele de scop; contextele ne ajută să le deosebim, în ciuda omonimiei (vezi mai sus). Totuși, trebuie să spunem că prima serie din cele două, la fiecare categorie în parte, este cea mai folosită cu valoarea respectivă (de cauză sau de scop).

Scanned with OKEN Scanner

Locuțiunile adverbiale concesive sunt puține și îndeplinesc funcția de complement circumstanțial concesiv: *cu toate acestea, cu toate astea* („Nu i-au trimis banii, *cu toate astea* s-a descurcat").

b) **după aspectul funcțional al criteriului sintactic:** locuțiuni adverbiale *dependente*, locuțiuni adverbiale *regente* și locuțiuni adverbiale *independente.*

Locuțiunile adverbiale dependente sunt cele mai numeroase: „Lasă-ți lumea ta uitată, / Mi te dă *cu totul* mie" (M. Eminescu); „*Astă-noapte* pe răcoare / Cânta o privighetoare" (Ion Creangă).

Locuțiunile adverbiale regente (predicative) sunt folosite în cadrul frazei, în propoziții regente insuficiente. Ele selectează conjuncțiile subordonatoare *că* și *să: cu neputință* (să), *cu siguranță* (că), *de prisos* (să), *de-a mai mare dragul* (să), *de bună seamă* (că), *fără doar și poate* (că), *fără îndoială* (că), *într-adevăr* (că), *nici vorbă* (că, să), *peste putință* (să) – „*De-a mai mare dragul*[1]/ să fi privit pe Dăvidică, flăcău de munte[2]/..." (Ion Creangă); „Și / dacă-i ajunge acolo,[1]/ eu de *bună seamă*[2]/ c-am să fiu mort"[3]/ (Antologie II). Unele dintre aceste locuțiuni adverbiale își pierd predicativitatea atunci când formează, în calitate de nume predicative, împreună cu verbul copulativ *a fi,* o expresie verbală impersonală cu funcție de predicat nominal: „*E cu neputință (e peste putință)*[1]*/ să-i vorbești*"[2]*/*; „*E de prisos*[1]/ să-i mai spun"[2]/ etc.

Locuțiunile adverbiale independente sunt folosite în răspunsurile la interogative, ca reprezentante ale unor propoziții neanalizabile: „Mergi cu noi? – *Cu neputință!" (nici vorbă, peste putință);* „Vei termina lucrarea la timp? – *Cu siguranță!" (de bună seamă, fără doar și poate, fără îndoială).*

c) **după natura folosirii lor în propoziție** se disting locuțiuni adverbiale *specializate* și locuțiuni adverbiale cu *valori multiple.*

Locuțiunile adverbiale specializate au o singură folosire, bazată pe un sens unic (majoritatea), iar *locuțiunile adverbiale cu valori multiple* au mai multe folosiri, în raport cu sensurile lor și cu contextele în care apar (e vorba de locuțiunile adverbiale omonime, cu valoare cauzală sau finală – vezi mai sus; de locuțiunile adverbiale *întâia oară, prima oară, prima dată, a*

Scanned with OKEN Scanner

doua oară etc. care pot avea sau valoare modală, sau valoare temporală; de locuțiunile adverbiale *în urmă* și *pe urmă* care pot fi sau de loc, sau de timp). Trebuie să arătăm că mai există și locuțiuni adverbiale care, pe lângă sensul lor fundamental, mai includ simultan și unul secundar, neconcludent: *de colo până colo, de-a curmezișul, de-a dreptul, de-a latul, de-a lungul, pe loc* (sens modal cu nuanță de loc).

În limba română există și **locuțiuni adverbiale corelative** ale unor subordonate circumstanțiale: „Fiul craiului i-o dă și spânul, *cum* o pune la gură, **pe loc** o și ia oțerindu-se" (Ion Creangă); „...*de ce* umblau, **de aceea** se înfundau și mai tare" (Ioan Pop-Reteganul); „Și **de-aceea** spusa voastră era sântă și frumoasă, / *Căci* de minți era gândită, *căci* din inimi era scoasă" (M. Eminescu); „Să știți: **de asta** ne-au trimis, *ca să* le apărăm moșiile și băncile" (E. Camilar). Pe lângă acestea, limba română dispune și de **locuțiuni adverbiale relative:** *în ce chip, în ce fel, în ce mod* (< prepoziție + adjectiv relativ + substantiv), *de câte ori* (< prepoziție + adjectiv relativ + substantiv), *cât timp, câtă vreme* (< adjectiv relativ + substantiv). Aceste locuțiuni adverbiale introduc în frază subordonate necircumstanțiale și circumstanțiale de mod sau de timp, îndeplinind în cadrul acestora funcția de complemente circumstanțiale: „Nu se știe[1]/ *în ce fel* au evoluat lucrurile"[2]/ (introduce o subiectivă); *De câte ori*, iubito, de noi mi-aduc aminte,[1]/ Oceanul cel de gheață mi-apare înainte"[2]/ – M. Eminescu (introduce o modală); „*Câtă vreme* au ținut luptele cele mari pentru independență,[1]/ zgomotul armelor împiedică pe români[2]/ ca să-și scrie analele"[3]/ – N. Bălcescu (introduce o temporală).

Constatăm, ca și la adverbe, că unele locuțiuni adverbiale pot primi categoria comparației: *cu asprime, cu asupra (învechită), cu binișorul, cu bunăvoință, cu cap, cu drag, cu inimă, cu încetul, cu sârg, cu socoteală; pe-ndelete, pe tăcute* etc. (de mod); *în față, în margine, în mijloc, în spate, în urmă* (de loc); *din timp, din vreme, în deseară, pe seară, pe înserat* (de timp) – „Ce, iar a mai îndrăznit să zică ceva? strigă împăratul. – Da, și *mai cu asupra* ca oricând" (Antologie II); „Dar *mai în desară*, iaca și moș Vasile, cu vornicul..." (Ion Creangă); „Du-te, omule, și vorbește și tu *mai cu inimă*" (A. Vlahuță).

Scanned with OKEN Scanner

Locuțiunile adverbiale îndeplinesc în propoziție următoarele **funcții sintactice:**

– *complement circumstanțial* (funcție fundamentală): „Cântecul se apropia *din ce în ce*" (Marin Preda; de mod); „Se uită *în dreapta,* nu vede nemica" (Ion Creangă; de loc); „Eu voi de-această lume să fiu *în veci* departe" (Gr. Alexandrescu; de timp); „Nu l-ar fi durut capul *de asta*" (L. Rebreanu; de cauză); „Am consultat *pentru aceasta* toate dicționarele noastre" (Al. Odobescu; de scop); „Cu toate acestea îl vor primi" (de concesie).

– *atribut adverbial:* „Vom ține minte... răspunse feciorul *din dreapta*" (E. Camilar); „Dragostea *de-a doua oară,* / Rădăcină din ogoară" (Doine); „Boierii călări au alergat la sania *din față*" (Camil Petrescu); „Creangă rămase trist și desperecheat cu singura mângâiere a întoarcerilor *din când în când* ale lui Eminescu" (G. Călinescu).

– *predicat adverbial:* „*Fără îndoială*[1]/ că nu aștepta de la mine nici vorbă bună, nici dezmierdare"[2]/ (M. Sadoveanu); „*Nici vorbă*[1]/ *că a înțeles*"[2]/.

– *nume predicativ* (în cadrul unor expresii verbale impersonale): „Oameni ca dânsul sunt atât de rari...[1]/ încât *e de mirare*[2]/ cum de se mai găsesc'[3]/ (C. Negruzzi); „Încotro vine Răzoarele...[1]/ *e fără însemnătate*"[2]/ (G. Galaction); „Ca să trecem prin pădure[1]/ *e peste poate*"[2]/ (P. Ispirescu).

– *cu valoarea unor propoziții independente:* „Știi bine? – *De bună seamă*" (E. Camilar); „Ei, draga mea, nu-ți pare rău că-ți petreci tinerețele în poiata aceea? – *Nici de fel,* mamă" (Al. Vasiliu).

Se poate vorbi și la locuțiunile adverbiale despre *valori de întrebuințare.* Astfel, ele se pot folosi ca **epitete:** „*În zadar* striga-mpăratul ca și leul în turbare" (M. Eminescu); „Apele-ncrețesc *în tremur* străveziile lor fețe" (idem); la realizarea **repetițiilor:** „*Tot pe loc, pe loc, pe loc.*/ Să răsară busuioc" (Antologie I), „*În veci* îl voi iubi și-*n veci* / Va rămânea departe" (M. Eminescu). Adeseori, surprindem și **repetiții semantice:** „Și totuși, muierea aceasta care-l urmărește a arătat întocmai lucrurile, *punct cu punct, pas cu pas*" (M. Sadoveanu); „*Zi cu zi* și *clipă cu clipă* a pătruns în ființa mea, în aparență insensibilă..., jocul vieții înnoit prin moarte" (idem).

Scanned with OKEN Scanner

INTERJECȚIA

Istoric, caracteristici, definiție

Interjecția (< fr. *interjection* < lat. *interjectio,-onis* „ceea ce e așezat la mijloc") n-a fost considerată clasă de cuvinte de către gramaticii greci, deoarece aceștia erau de părere că ea are un caracter „irațional". Abia în secolul I e.n. gramaticul latin Remmius Palaemon o introduce în clasificare, alături de cele opt clase preluate de el de la Dionysios Thrax. Ea a fost neglijată cu timpul: așa se explică absența ei din unele clasificări ulterioare. Lingvistul american Charles F. Hockett o include în categoria cuvintelor „fără flexiune", a cuvintelor „cu formă fixă". Același loc ocupă și în lingvistica tradițională europeană (inclusiv în cea românească).

Interjecția *se deosebește fundamental nu numai de părțile de vorbire flexibile, ci și de celelalte părți de vorbire neflexibile.*

Semantic: ea *sugerează,* fără să denumească, stări fizice și stări psihice (emoționale sau volitionale) sau *evocă,* prin imitare aproximativă (Iorgu Iordan și Zděnek Wittoch), sunetele și zgomotele din lumea înconjurătoare. Ea nu are deci o funcție denominativă (cum are, să zicem, substantivul) și nici nu exprimă raporturi (cum exprimă, să spunem, prepoziția sau conjuncția). Interjecția reprezintă *un semnal spontan* al unei stări fizice sau al unei stări psihice (emotive sau volitive), care ține mai mult de primul sistem de semnalizare decât de al doilea; ea constituie *expresia fiziologică directă, nemijlocită* a reacțiilor umane de tot felul la realitățile lumii materiale. Conținutul fizic, emoțional sau volițional sugerat sau conținutul evocat prin imitare aproxi-

Scanned with OKEN Scanner

mativă permite unor interjecții, în situații determinate și în raport cu intensitatea lui, să se bucure de *o anumită autonomie semantică* și să înlocuiască astfel o propoziție întreagă. *În general însă, interjecțiile își precizează sensurile în cadrul contextelor* în care apar, pe baza unei intonații speciale (exclamative), a mimicii și a gesturilor însoțitoare.

Morfologic: printr-un *corp fonetic, în general, redus și fix* (o vocală, două consoane, o silabă, silabe repetate). Interjecția este *o parte de vorbire neflexibilă.* Același conținut poate fi exprimat prin interjecții cu forme diferite (sinonime): *a!, ah!, o!, of!,* după cum aceeași formă poate exprima, *în raport cu intonația, cu mimica, cu gestul și cu contextul,* sensuri multiple și variate: *ah!* Forma interjecției diferă de la o limbă la alta (datorită specificului fiecărui sistem fonetic) sau chiar de la o regiune la alta, în cadrul aceleiași limbi, în ciuda conținutului care poate fi identic (datorită „sugerării" aproximative a unui anumit conținut – fizic sau psihic –; datorită „imitării" aproximative a sunetelor și a zgomotelor naturale; datorită, uneori, originii lor diferite). Să se compare rom. *cucurigu* cu fr. *coquerico,* it. *kikiriki,* germ. *kikeriki* și rus *kykareky;* de asemenea, munt. *auleu, aoleu, oleo* cu mold. *văleu* și *vălei;* munt. *bâldâbâc* cu mold. *huștiuluc;* munt. *odâr* (interjecție de adresare la câini) cu mold. *țibă* etc. Numărul interjecțiilor este limitat în orice limbă, deoarece sistemul fonetic al fiecăreia dintre ele dispune de un număr limitat de semne convenționale (în opoziție cu numărul stărilor fizice și psihice, al sunetelor și al zgomotelor din natură, care este nelimitat).

Sintactic: prin două ipostaze opuse:

a) *apare în contexte în care nu are nici o legătură sintactică cu restul comunicării;* însoțind vocative, imperative sau propoziții exclamative și interogative, *ea nu se încadrează în structura sintactică a propozițiilor: „Auleo, măi* hoț de dor, / N-am topor să te omor"! (Antologie I); *„Phii!* al dracului mă doare!" (I.L. Caragiale); *„Valeu,* cumătră, talpele mele!" (Ion Creangă); „Dă-i un scaun, *măi* babă" (L. Rebreanu); *„Ia* mai strigă, Vasile, câinii" (M. Sadoveanu); *Vai,* cum aș vrea să nu mai vii, / Frumoasă jertfă a pădurii mele!" (N. Labiș); „N-o să aluneci cu el, *mă?* a întrebat jupânul" (I.L. Caragiale).

Scanned with OKEN Scanner

b) *apare în contexte în care constituie o comunicare completă* (un fel de propoziție neanalizată) sau în care se poate încadra cu o anumită funcție sintactică, intrând în relație cu termenii înconjurători (inclusiv cu un subiect gramatical): *„Uite,* Dragomir e solul celor oropsiți" (Al. Davila); *„Al,* rânji, degeaba te păzești, de aia nu scapi" (Matei Caragiale); *„Iată* cum cu flori de vis / grădina zilei noastre suave s-a deschis" (L. Blaga); „Dacă-i așa, *hai* și tu cu noi" (Ion Creangă); „Și *șart! part!* o pereche de palme" (I.L. Caragiale); *„Iacă* un cusur / Care n-ar fi cuviință ca să-l aibă un răsur" (A. Pann).

Interjecțiile care intră în relație sintactică cu celelalte membre ale propoziției dispun, de cele mai multe ori, de o *distribuție unidirecțională* (ele stabilesc, pe rând, legătura cu fiecare dintre acești termeni – vezi exemplele de la regimul sintactic al interjecțiilor). Există însă și situații în care unele interjecții – cum sunt *iată, iacă (iaca)* și *iacătă* – realizează *o distribuție bidirecțională,* în sensul că stabilesc simultan o relație cu doi termeni marginali, întocmai ca verbele copulative: „Da, *câștigul* fără muncă, *iată* (= este) singura *pornire"* (M. Eminescu).

Logic: prin faptul că *e lipsită de un conținut noțional,* ea fiind rezultatul primului „sistem de semnalizare" (adică un semnal spontan, neajuns în faza abstractizării și a generalizării). De aici *caracterul ei concret,* prin excelență.

Interjecția este caracteristică pentru limba vorbită și pentru operele beletristice cu caracter oral. Ea constituie, prin categoria onomatopeelor, *o sursă* importantă de îmbogățire a limbii române cu verbe concrete, deosebit de expresive (vezi valorile de întrebuințare). Prin gradul ridicat de concretitudine *interjecția* devine *un instrument stilistic,* cu posibilități nebănuite, mult mai expresiv decât alte părți de vorbire; de aici încadrarea ei printre elementele care *evidențiază individualitatea limbii române.*

Prin urmare, **interjecția** *este partea de vorbire care sugerează stări fizice și psihice și care evocă, prin imitare aproximativă, sunetele și zgomotele din natură; ea este caracterizată prin autonomie sau non-autonomie semantică, prin neflexibilitate, prin autonomie sau non-autonomie funcțională, prin distribuție unidirecțională (parțial și bidirecțională) sau prin non-distribuție și prin lipsa unui conținut noțional.*

Scanned with OKEN Scanner

Clasificare

Interjecțiile limbii române se pot clasifica după următoarele criterii:

1. **După criteriul etimologic**: interjecții *moștenite*, interjecții *împrumutate* și interjecții *formate* pe terenul limbii române.

– *Sunt moștenite*, probabil din latină: *vai* (?), *zău (zeu)*.

– *Sunt împrumutate* din limbi diferite: *aleluia!, amin!, of* (oh) – din v. slavă; *aferím, amán, amándea, bre, haide, halál, harám* – din turcă; *bogdaproste, huideo, ia, iată, na* – din bulgară; *pașol, útiu* – din rusă; *țibă* – din ucraineană; *alo, aport, marș* – din franceză (pe cale savantă); *ura* – din franceză prin filieră rusă; *basta!, bravo!* – din italiană și din franceză; *stop* – din engleză prin filieră franceză. Și unele *cuvinte de salut sau de politețe*, pătrunse la noi pe cale savantă, din alte limbi, au valoarea unor interjecții: *adio* – din italiană; *mersi, pa, pardon* – din franceză; *salve* și *vivat* – din latină; *servus* – din maghiară.

– *Sunt formate* pe terenul limbii române, din cele mai vechi timpuri, potrivit cu reacțiile specifice ale vorbitorilor și cu sistemul fonetic al limbii noastre: *ah!, aha!, aho!, aș!, au!; boc!, balang!, bâldâbâc!, bâr!, bâz!, bruh!; cea!, chiaf!, cioc!, ciuș!, câr!, câț!, clanț!, clap!, cling!; dang!, de!, deh!; eh!, ehe!, ehei!, ei!; fâl!, fâș!, fleașc!; gâl!, gogâlț!; ha!, haiti!, hăi!, hei!, hârști!, hâț!, hm!, ho!, hopa!, huștiuluc!, huța!, huzdup!; jap!, jart!; leop!, lipa!; oleoleo!, oho; mă, măi, măre; nani!, nea!; pac!, paf!, pfii!, pic!, pis!, piu!, pâc!, pâs!, pleosc!, plici!, poc!, prr!, ptii!, ptiu!, ptru!, puf!; scârț!, sâc!, sst!; teleap!, tii!, tipa!, toc!, tranc!, trop!, trosc!; țac!, țugu!; uf!; vâj!; zbrr!, zdronc!, zdup!, zvârr!* etc. Tot în această grupă sunt incluse și interjecțiile provenite din alte părți de vorbire prin conversiune: *amar* (în „vai și-amar") < subst. *amar; drace!* < subst. *drace; doamne!* < subst. *doamne; Dumnezeule!* < subst. *Dumnezeule; fa(fă)* < subst. *fată; poftim!* < verbul *poftim; mă rog* etc. Substantivele *Dumnezeu, drac, foc, moarte, naiba* și *păcat* pot apărea cu formă de dativ și cu valoare interjecțională, în construcții de tipul *„Ce Dumnezeului* face aclo, de nu mai vine?"

Nu trebuie considerate interjecții unele cuvinte cu valoare de adresare sau exclamativă care nu și-au pierdut

Scanned with OKEN Scanner

sensul inițial. Ele formează de fapt niște *propoziții nominale imperative,* cu conținut verbal datorat intonației. E vorba de unele substantive, adjective sau adverbe, foste componente ale unor locuțiuni verbale: *ajutor!* (< veniți în ajutor), *foc!* (< dați foc, a luat foc), *liniște!* (< faceți liniște), *tăcere!* (< păstrați tăcere), *înainte!* (< mergeți înainte), *înapoi!* (< mergeți înapoi), *jos!* (< stați jos); foste componente ale unor expresii: *rușine!* (< să vă fie rușie) sau elemente independente ale unor îmbinări ocazionale: *pace!* (< dorim, vrem, cerem pace), *drepți!* (< stați drepți). La aceste categorii se mai poate adăuga și imperativul *stai!,* tot component al unei locuțiuni verbale (< stai pe loc).

2. **După aspectul structurii lor morfematice:** interjecții *simple* și interjecții *compuse.*

Sunt simple interjecțiile care au aspectul unui singur termen, care sunt alcătuite dintr-o singură unitate de expresie (vezi interjecțiile discutate mai sus).

Sunt compuse interjecțiile care au aspectul unui grup de termeni, care sunt alcătuite din două sau mai multe unități de expresie (interjecții diferite): *balanga-langa!, cioc-boc!, cioca-boca!, haidade!, hăp-șa!, hei-rup!, hârț-scârț!, hodoronc-tronc!, șart-part!, tic-tac!, țic-vic!, tronca-tranca!, treopa-leopa!, trosc-pleosc!* etc.

3. **După criteriul semantic:** interjecții care *sugerează stări fizice și stări emoționale,* interjecții care *sugerează stări voliționale,* interjecții care *evocă prin imitare aproximativă sunetele* însoțitoare ale actelor fiziologice umane, sunetele emise de viețuitoare, sunetele și *zgomotele* produse în natură *(onomatopee).*

Interjecțiile care sugerează stări fizice și stări emoționale sunt destul de numeroase. În general, sensul lor lexical depinde în mare măsură de context; de aceea de foarte multe ori ele sunt folosite *fără funcții sintactice, fără a realiza relații* cu ceilalți termeni ai opoziției: *a!, adio!, ah!, aha!, au!, brr!, bravo!, bruh!, de!, deh!, eh!, ehe!, eheu!, ei!, ha!, hait(i)!, halal!, haram!, hm!, huideo!, huo!, măre, mă rog, o!, of!, oh!, oleoleo!, oho!, pfiu!, ptiu!, ptiu!, sâc!, tiu!, uf!, uo!, ura!, vai!, valeu!, vivat!, zău!* etc. – *„A!* infamul! asasinul! zic eu“ (I.L. Caragiale); *„Bruh!* Mi-i frig“ (M. Eminescu); *„Ehe,* ce bucate frumoase mai avem și pe la noi“ (L. Rebreanu); *„Hei,* sunt eu vrednic; da acuma n-am ce purta, sunt supărat“ (M. Sa-

Scanned with OKEN Scanner

doveanu); *„Oh!* libertate, nimic nu este mai scump ca tine" (B. Șt. Delavrancea); *„Ha, ha, ha...* bată-te norocul, că poznaș mai ești!" (V. Alecsandri); *„Of!* mare mincinos mai ești tu, măi Luță" (Camil Petrescu); *„Oleoleo,* ciocoi, ciocoi, / De te-aș prinde la zăvoi..." (Antologie I); *„Uf!* că mult mai am de suit, Doamne!" (Em. Gârleanu); „... și s-a dat la petreceri și la jocuri, *mă rog,* ca la o nuntă împărătească" (Al. Vasiliu).

Interjecțiile care sugerează stări voliționale sunt mai puțin numeroase. *Unele se apropie ca sens de vocative* (au valoare de adresare), *altele de imperative* (au valoare verbală). Sensul lor este mai bine precizat decât cel al celor din prima categorie semantică; de aici și ușurința cu care ele (mai ales cele cu sens de imperative) *contractează funcții sintactice* (mai ales pe aceea de *predicat interjecțional).* Intonate specific, ele sugerează *un îndemn, un ordin, o dorință, o chemare* adresată oamenilor sau viețuitoarelor pentru a începe, pentru a continua sau pentru a înceta o acțiune. De obicei, însoțesc vocativele, imperativele, propozițiile exclamative, propozițiile interogative și propozițiile imperative: *aferim!, ahó!, alo!, aman!, amándea!, aport!, aș!, bâr!, bre!, cea!, ciuș!, dii!, fa(fă), hai(de)!, hăi!, hăis!, hei!, hi!, ho!, hop(a)!, ia!, iacă!, iată, iacătă, mani!, marș!, mă!, măi!, mersi!, na!, nani!, nea!, odâr!, pa!, pardon!, pașol!, pis!, poftim!, prr!, ptru!, pui!, sst!, stop!, țibă!, țugu!, útiu!, uite!, zât!* etc – *„Hăis,* Joiane tată!" (Em. Gârleanu); *„Haide!* s-a răstit jupânul.. Leneșule!" (I.L. Caragiale); *„Nani, nani,* puiul mamii" (Antologie I); *„Uite* cocostârcii... zise el deodată" (M. Sadoveanu); „Iar eu *amándea* pe ușă afară plângând" (Ion Creangă).

Interjecțiile care evocă prin imitare aproximativă sunetele însoțitoare ale actelor fiziologice umane sau animale, sunetele emise de viețuitoare, sunetele și *zgomotele* din natură (denumite și *onomatopee)* sunt în număr foarte mare, dată fiind multitudinea și varietatea acestor sunete și zgomote. Ele dispun de un sens (de obicei verbal) unic, mai puternic, mai bine precizat decât al celorlalte două categorii, deoarece structura lor fonetică imitativă ne permite să ne dăm seama ce sunet sau zgomot evocă. De aceea se și încadrează mai ușor în structura sintactică a propozițiilor, contractând *diferite funcții* (mai ales pe aceea de *predicat interjecțional).*

Scanned with OKEN Scanner

Cele mai folosite interjecții din această categorie sunt: *boc!, balang!, bang!, behehe!, bâldâbâc!, bâz!, buf!, chiț!, cioc!, cârr!, cât!, clanț!, clap!, cling!, cotcodac!, cucurigu!, crau!, cronc!, cucu!, dang!, fâl!, fâș!, fleașc!, gâlt, gogâlț!, ghiorț!, groh!, ham!, hapciu!, haț!, he-he-he!, hârștii!, hât!, hor!, huștiuluc!, huța!, huzdup!, jap!, jart!, liop!, lipa!, mac!, miau!, mârr!, mor!, oac!, pac!, paf!, pic!, pitpalac!, piu!, pâc!, pâr!, pâș!, pleosc!, plici!, poc!, ptiu!, puf!, scârț!, sfârr!, sforr!, șopa!, ștobâlc!, teleap!, tipa!, toc!, tranc!, tronc!, trop!, trosc!, țac!, țâștii, țuști!, útiu!, vâj!, zbrr!, zbughi!, zdranc!, zdronc!, zdup!, zvâc!, zvrr!* etc. – *„Țac, țac* prin copac, / *Fâț, fâș,* prin păiș“ (Ghicitori și proverbe); „Pupăza *zbrr!* pe-o dugheană“ (Ion Creangă); „Băiatul s-a ferit repede-n lături și odată, *bâldâbâc!* și *zdronc!“* (I.L. Caragiale); „Și calul *țâști!* sare de trei stânjeni“ (B. Șt. Delavrancea); „Și *șu-șu-șu, șu-șu-șu,* se sfătuiră!“ (Em. Gârleanu); „Uneori făcea *fi, fi, fi tiha! chiau!, chiau!, clings!“* (I. Al. Brătescu-Voinești); *Ptru,* stăi Rusca!“ (M. Sadoveanu); „Să nu râdeți de mine că mă pui în râu și fac prin apă: *coac, oacaca, coac“* (T. Anghezi); „Atunci, în tăcere a auzit ea deodată, după sobă: *țiric-țiric... țiric-țiric!“* (Cezar Petrescu); *„Bang! Dang! Bing!* Sună clopotul“ (Zaharia Stancu).

4. **După criteriul sintactic:**

a) *aspectul funcțional:* interjecții *dependente,* interjecții *regente* și interjecții *independente.*

Interjecțiile dependente (interjecțiile-regim, subordonate, determinante) intră în relație cu elemente regente, îndeplinind pe lângă acestea *diverse funcții sintactice:* de nume predicative (vezi interjecția *vai:* „E *vai* de noi“), de atribute interjecționale (numai unele interjecții: „Era o iarnă... *hehe!“* etc.), de complemente directe (în principiu, orice interjecție, după verbul *a auzi:* „Și am auzit odată *ah!, marș! poc!* etc!“), de complemente circumstanțiale de mod (mai ales cele din categoria onomatopeelor; singure, după verbe de mișcare: Mergea *lipa-lipa* pe drum“ sau ca elemente formative în structura unor locuțiuni verbale construite cu verbul *a face:* „Și a *făcut* odată *buf!“).*

Interjecțiile regente (determinate) sunt interjecțiile *de care depind* anumite unități sintactice:

– *în cadrul propoziției: numele predicative* („Un mintean negru... cioareci la fel... o mantie scurtă... cizme înalte: iată

Scanned with OKEN Scanner

îmbrăcămintea sa" – Al. Odobescu), *complementele directe* („Și într-o ramă iată o *canava* iubită" – D. Anghel), *complementele indirecte* („Eu atunci haț! *de sumanul* moșneagului" – Ion Creangă), *complementele circumstanțiale* („Haide *înainte!*" – D.Th. Neculuță, de loc; „Asemenea cel mijlociu, tuști! *iute* sub un chersin" – Ion Creangă, de mod; „Dar *mai în desară,* iaca și moș Vasile, *cu vornicul și paznicul*" – idem, de timp și sociativ; „Și zvrr! *cu pravila* cea mare după călugări" – idem, instrumental etc.) sau *elementele predicative suplimentare* („Iacătă-ne *teferi*" – P. Ispirescu).

– *în cadrul frazei:* subordonatele *subiective* („*Ceea ce nu se știe*[1]/ – iată[2]/ ce ne interesează acum!"[3]/), *subordonatele predicative* („Nouă ani din viața mea... iată[1]/ *ce reprezintă acest Dicționar*"[2]/ – I.-A. Candrea), *subordonatele complective directe* („Iată[1]/ *cât vi-i de frumos pământul!*"[2]/ – E. Camilar), *subordonatele circumstanțiale* („Și / *când să pună mâna pe dânsa,*[1]/ zbrr!"[2]/ – Ion Creangă, de timp; „Ho! Ho![1]/ *că acu vezi pe dracu*"[2]/ – L. Rebreanu, de cauză; Hi, căluții tatei,[1]/ *să ne întoarcem cât mai degrabă acasă*"[2]/ – Ion Creangă, de scop; „... vai de sat,[1]/ *dacă n-or găsi*[2]/ ce caută"[3]/ – M. Sadoveanu, de condiție etc.) sau *subordonatele predicative suplimentare* („Eu așa am bătut găina[1]/ și/ iacătă-o[2]/ *cum se ouă*"[3]/ – Ion Creangă). Interjecțiile regente intră frecvent în relație cu subiectele gramaticale (vezi exemplele de mai sus).

Interjecțiile independente au valoarea unor propoziții independente neanalizabile. Este vorba fie de interjecțiile cu conținut afirmativ sau negativ, folosite în răspunsurile la interogative (vezi valorile de întrebuințare ale lui *zău* și *aș),* fie de interjecțiile folosite în cadrul frazei ca reprezentante ale stilului direct (vezi valorile de întrebuințare ale interjecțiilor *a!, aha!, aman!, dec!, eheil, ei!, halal!, hm!, of!, ehe!, sâc!, ura!, vai!, valeu!, zău!, ia!, aferím!, alo!, pardon!, sst!* etc).

b) *aspectul distribuțional:* interjecții *cu distribuție unidirecțională* (aproape toate interjecțiile care contractează funcții sintactice) și interjecții *cu distribuție bidirecțională* (numai interjecțiile cu funcție de copulă în limba română: *iată, iacă* și *iacătă).*

5. **După natura folosirii lor în propoziție:** interjecții *specializate* și interjecții *ca valori multiple.*

Sunt specializate interjecțiile care *au o folosire specifică, bazată pe un sens unic, fundamental.* În această grupă intră

Scanned with OKEN Scanner

majoritatea interjecțiilor; câteva din categoria întâi semantică: *adio!* (regretul), *aferim!* (aprobarea), *bruh!* (frigul), *halal!*, *huideo!*, *huo!*, *ho!*, (disprețul), *hm!* (îndoiala), *sâc!* (satisfacția), *ura!*, *vivat!* (entuziasmul, bucuria) etc.; câteva din categoria a doua semantică: *alo!*, *haț!*, *haide!*, *mersi!*, *nani!*, *pa!*, *pardon!*, *pașol!*, *stop!*, – *aport!*, *bâr!*, *ceai!*, *ciuș!*, *hăis!*, *hi!*, *ho!*, *nani!*, *marș!*, *odâr!*, *pis!*, *prr!*, *ptiu!*, *pui!*, *țugu!*, *útiu!*, *zât!* etc.; toate interjecțiile din categoria a treia semantică.

Au valori multiple interjecțiile cu mai multe folosiri, în funcție de contextele variate în care apar. E vorba numai de majoritatea interjecțiilor din categoria întâi semantică și de o parte din interjecțiile categoriei a doua semantice: *ah!* (durere, milă, deznădejde, teamă, nostalgie, regret, ciudă, satisfacție, admirație etc.), *au!* (durere, mirare etc.), *hait(i)!* (teamă, nemulțumire, surprindere etc.), *o!* (regret, surpriză, satisfacție, îngâmfare, dispreț, admirație, dorință fierbinte etc.), *of!* (durere, nemulțumire, mâhnire etc.), *uf!* (durere, oboseală, plictiseală, ciudă etc.), *vai!* (durere, oboseală, teamă, supărare, amenințare, regret, nostalgie, nerăbdare etc.), *văleu!* (durere, admirație etc.) etc.; *bre!* (mirare – adresare), *fă* (amenințare sau supărare – adresare), *haide!* (amenințare – îndemn), *hei* (regret, nemulțumire – adresare), *mă* (amenințare sau nemulțumire – adresare), *na!* și *nea!* (nemulțumire sau satisfacție – solicitare), *nani* (dezmierdare – îndemn afectuos) etc. – „*Ah!* ce foc simt că mă arde...“ – C. Negruzzi (durere); „*Ah!* mamă, tu! Ce slabă ești!“ – G. Coșbuc (milă); „*Ah!* de-ar afla taica... ar fi amar de mine“ – M. Sadoveanu (teamă); „*Ah!* organele-s sfărâmate și maestrul e nebun!“ – M. Eminescu (deznădejde); „*Ah!* unde-i vremea aceea când eu cercam un vad“ – idem (nostalgie); „*Ah!* cui i-ar fi trecut prin gând / Și-ar fi crezut vreodată...“ – V. Alecsandri (regret); „*Ah!* fecior de lele ce mi-ai fost!“ – P. Ispirescu (ciudă); „*Ah!* bun somn am dormit!“ – M. Sadoveanu (satisfacție); „*Ah!* e-atât de albă noaptea, parc-ar fi căzut zăpadă“ – M. Eminescu (admirație); „*O,* cine-ar zice că pe-aici au fost vreodată flori?“ – T. Arghezi (regret); „*O,* de când nu ne-am văzut!“ (surpriză); „A făcut cinste d-l Nae... l-am băut... *o!* l-am băut...“ – I.L. Caragiale (satisfacție); „*O,* tu nici visezi, bătrâne, câți în cale mi s-au pus“ – M. Eminescu (îngâmfare); „*O,* te-admir, progenitură, de origine romană“ – idem (dispreț); „*O,* ești frumos cum numa-n vis / Un demon se arată“ – idem (admirație); „*O,* vin odorul meu nespus / Și lumea ta o lasă“ – idem (dorință fierbinte) etc.

Scanned with OKEN Scanner

Funcții sintactice

Interjecțiile pot contracta următoarele funcții sintactice:

1. *subiect:* „... se auzea *chiu* și *vai* în toate părțile“ (Ion Creangă); „De-abia se mai aude de departe: *cioc! cioc! cioc!*“ (Em. Gârleanu); „... se aude alături în livada de pruni: *lip-lip, lip-lip!*“ (I. Al. Brătescu-Voinești).

2. *predicat interjecțional:* „*Aho!* car nebun, *aho!*“ (Ion Creangă); „Atunci, *na!* strigă Sorbu“ (Em Gârleanu); „*Uite,* așa am umblat și noi“ (B. Șt. Delavrancea); „Mai bine ia-ți traista și *hai* la drum“ (R. Tudoran).

3. *nume predicativ:* „Până ce fu Horea crai, / Pe domnire era *vai*“ (Antologie I); „Să nu cumva să pui mâna pe v-o șă, ori pe v-un frâu, că-i *vai* de capul tău“ (Al. Vasiliu); „... dacă o află și a doua oară, e *vai* de steaua ei“ (Antologie II).

4. *atribut interjecțional:* „La a patra măsură, șeful strigă chemarea: *hăp-șa!*“ (Marin Preda); „S-a trezit ciocârlia în chemarea prepeliței: *Pit-palac!*“ (Em. Gârleanu); „Uraa! *Bravo* patriot“ (I.L. Caragiale).

5. *complement direct:* „Eu auz «hi, hăi, hi, hăi» și nu văz pe nimeni“ (B. Șt. Delavrancea); „De câte ori auzeam «*jart*» auzeam și «*aoleo*»!“ (idem); „... iar ițilalți să strige: *hăi, hăi!*“ (Ion Creangă); „Afară, la fereastră, toamna a spus *of!*“ (G. Bacovia).

6. *complement circumstanțial de mod:* „... surugiii plesneau din bice... și roatele sfârâiau din nou *balanga-langa-langa-langa*“ (Al. Macedonski); „...se izbeau una de alta și făceau: *tronca-tronca, tronca-tronca!*“ (Ion Creangă); „... și pleacă *hontâc! hontâc!* tot spre bătălie“ (C. Rădulescu-Codin).

Valori de întrebuințare

1. *Între interjecție și vocativ sau imperativ (unități morfologice) există o anumită relație:* interjecția dispune, ca și acestea, de *o intonație specifică, se poate folosi singură,* cu valoare de adresare, are o *topică asemănătoare* în cadrul propoziției (la începutul, la mijlocul sau la sfârșitul aces-

Scanned with OKEN Scanner

teia: *„Hai* înainte, căluțule" – Dumitru Stăncescu; Bădiul, *măre,* de-mi vedea / Semn cu ochiul că-i făcea" – Antologie I; „Da ce cați tu acilea, *măi?"* – Dumitru Stăncescu) și *poate apărea împreună cu acestea* (interjecție + vocativ, interjecție + imperativ, interjecție + vocativ + imperativ – vezi exemplele date în interiorul acestui capitol).

Și între interjecție (unitate morfologică) și propozițiile exclamative, interogative sau imperative (unități sintactice) există o anumită legătură: interjecția posedă ca și acestea *o intonație specifică,* iar de multe ori *precedă asemenea propoziții: „Vai* de mintea noastră!" (Al. Vasiliu); *„Măi* Zaharie, nu mai ai tu vreo poștă de cele pe undeva?" (Ion Creangă); *„la* îngăduiți oleacă, oameni buni!" (M. Sadoveanu).

2. Potrivit cu natura sensului verbal de care dispun unele interjecții, se disting și aici, întocmai ca la verbe, două categorii: **interjecții momentane,** ca de exemplu *bâlbâbâc!, buf!, fleașc!, haiti!, harșt!, haț!, hop!, huștiuluc!, ia!, iacă!, iacătă!, iată!, jap!, jart!, leop!, lip!, marș!, na!, pac!, poc!, stop!, tranc!, tronc!, trosc!, țac!, țâști!, tuști!, uite!, zdranc!, zdronc!, zdup!, zvâc!* etc. – și **interjecții durative** ca de pildă: *balang!, huța!, mârr!, morr!, sfârr!, sforr!, vâjj!, zbrr!, zvrr!* – *fâl-fâl, fâș-fâș, gogâlț-gogâlț, hai-hai, haide-hai, lipa-lipa teleap-teleap, tipa-tipa* etc. Să se compare cele două interjecții din textul ce urmează: *„Și hai, hai! hai, hai!* până-n ziuă, *iacătă*-ne în Târgul-Frumos" (Ion Creangă).

3. *Interjecțiile limbii române intră în relație cu termeni în cazurile nominative, dativ și acuzativ* (se observă chiar o grupare a interjecțiilor după preferințele cazuale): „... *eu* zvrr! chibriturile din mână" (Ion Creangă); *„Eu,* grăbit, țîști! într-un picior" (B. Șt. Delavrancea); „Tot într-un rând iacătă *conductorul"* (I. L. Caragiale); „Ei acu na *ție* nuca seacă dintre căpătâie" (Dumitru Stănescu); „Uite, măiculiță, *treaba* dumitale" (idem); „Halal *de marfă,* dar păcat de parale" (Ghicitori și proverbe); „Haide, fată *la ogor!"* (Antologie I); „Vai *de omul* ce zăbunul și-l împarte c-o muiere!" (Al. Davila); „... și șart! part! trosc! pleosc! patru *palme"* (I. L. Caragiale); „Iată și *pe Fefeleaga"* (I. Agârbiceanu); „Iacă băiete, *cartea* drepturilor tale (I. Slavici).

4. După interjecțiile *iacătă, iată, na* și *uite* pot urma *dative posesive,* întocmai ca după verbe. Exprimate prin formele neaccentuate ale pronumelui personal, aceste dative reprezintă niște *atribute pronominale* ale substantivelor articulate care urmează interjecțiilor: „Iacătă-*ți* cartea!" (= Ține cartea *ta!*);

Scanned with OKEN Scanner

„Iată-*ți* creionul!“ (= Primește creionul *tău!*); „Na-*ți* servieta!“ (= Primește servieta *ta!*); „Uite-*ți* stiloul!“ (= Primește stiloul *tău!*) etc. Există și situații când după aceste interjecții (minus *na*) pot urma *formele neaccentuate ale pronumelui personal în acuzativ,* dublate uneori și de forma neaccentuată de persoana I singular a indicativului prezent a verbului *a fi:* „Și *iată-mă* dinaintea lui George Radu Șerban“ (Gib Mihăescu); „... dar eu m-am ținut după voi și *iacă-mă-s*“ (Dumitru Stăncescu). Urmate de elemente introductive ale subordonatelor completive directe pe care le cer (pronume sau adverbe relative), subordonate care rămân în suspensie, interjecțiile *iacătă, iată* și *uite* atrag atenția interlocutorului la ceea ce urmează a fi povestit: „V-o vând, dar *uite cum.* – Spune, moșule! – Să-mi dați ale trei căciuli“ (Dumitru Stăncescu).

5. Interjecțiile *bre, fă (fa), hei, mă* și *măi,* interjecții de adresare, *însoțesc frecvent vocativele,* ca niște morfeme specifice care diferențiază acest caz de nominativ: „Dar ești vrednic tu, *bre Niculăeș,* să porți un cârd de oi?“ (M. Sadoveanu); *„Catrino,* ia, *fa,* secerile astea!“ (Marin Preda); *„Hei, frați* ai noștri! Suntem lângă voi!“ (E. Jebeleanu); *„Măi fraților,* spune care ai furat...“ (L. Rebreanu); *„Mă nebunule!...* zise Halunga“ (C. Hogaș).

6. Interjecția *ia* preferă modurile *conjunctiv* și *imperativ: „Ia să*-mi *facă* Nică Oșlobanu încredințarea...“ (Ion Creangă); *„Ia luați* de aici... oleacă de must“ (M. Sadoveanu).

7. *Interjecțiile predicative sunt precedate sau urmate uneori, în limba populară, de alte interjecții* (de adresare): *„Ian poftim,* jupâne mire, și dumneata nune mare“ (Antologie I); „... i-am sorbit ochii... *ia uite*-i!“ (Dumitru Stăncescu); *Haideți, măi,* că ne omoară stăpânul!“ (Al. Vasiliu); *„Ho, mă,* că mă calci!“ (Dumitru Stăncescu) etc.

8. *Schimbarea unei vocale într-un context* (deschisă prin închisă: *a* > *e* > i) *poate sugera distanța, ideea de apropiere sau de depărtare:* „una, aici aproape, chiar lângă gardul grădinii, zice deslușit: *pitpalac!* Altele, mai departe, îi răspund: *Pedpedec! pedpedec!* iar lor le răspund altele și mai departe, tocmai de colo, din poalele viilor: *pidpidic! pidpidic! pidpidic!“* (I. Al. Brătescu-Voinești).

9. *Unele interjecții (mai ales onomatopeele) intră ca elemente formante în structura unor locuțiuni verbale* care dispun de o mare expresivitate: *a avea vai, a se da huța, a da cu sâc, a face buf, a face cu bâz, a face ciuști, a face*

Scanned with OKEN Scanner

huzdup, a face nani, a face poc, a face tranc, a face țâști, a face zup, a da cu huideo – Să fie tare, *să nu avem vai* cu el la țăsut" (Ioan Pop-Reteganul); „Cimileaga grava / Încunjură dumbrava / Și *face ciuști* în nas la Sava" (Ghicitori și proverbe); „... a luat pe flăcău de mână și odată *a făcut huzdup!* cu el de pământ" (C. Rădulescu-Codin); „Și cum sta și el acolo de se răcorea, spânul *face tranc!* capacul pe gura fântânii" (Ion Creangă); „Talpa iadului atunci *face țuști!* înlăuntru" (idem); „Pe când mergea el bocindu-se, lupul numai ce *face zup!* din spate" (Al. Vasiliu); „Când văzu dar pe Hatmanu... începu *a*-i *da cu huideo"* (N. Filimon).

10. *Alte interjecții sunt incluse ca elemente formative în structura unor locuțiuni adverbiale* de factură populară: *câr-mâr, cu chiu cu vai, de chiu de vai, iac-așa, uite-așa* etc. – „Abia a scăpat, *cu chiu cu vai,* și atunci... hudubâști în lac!" (Din folclorul nostru); „... dar *de chiu de vai* merse mai înainte" (Antologie II); „... îl îmbucă pe de-a-ntregu și *iac-așa* se sfârși cu el" (Dumitru Stănescu); „Cum îți dă calul bani? – *Uite-așa,* că are dar calul meu" (idem).

11. *Interjecțiile* **zău** *și* **aș** sunt folosite în limba română *ca mijloace de afirmare sau de negare, întocmai ca adverbele* (în răspunsurile la interogative, dar și în structura unor propoziții): „E adevărat ce spui? – *„Zău!"*; „Și a primit? – *Aș!;* „... ba că o fi pe colo, ba pe dincolo, *aș!"* (P. Ispirescu); „Că io, *zău,* n-oi lăcomi" (Doine). Valoarea negativă e întărită și de prezența unor locuțiuni adverbiale negative, care urmează imediat după interjecția *aș!;* „Mai cercetară pe ici, mai cercetară pe dincoaci, băiatul, *aș! nici pomeneală..."* (P. Ispirescu); „Pe urmă îți crede că n-a mai cumpărat omul alte oi... *Aș! Ferit-a sfântul!"* (Din folclorul nostru). Există chiar *interjecții întăritoare ale afirmației sau ale negației* din propoziție; ele *suplimentează comunicarea cu o notă afectivă nedeterminată și reflectă adeziunea vorbitorului* la cele spuse: *„Ei* bine tânguirea asta ni se pare absolut nefundată" (I.L. Caragiale); „Poți oare ghici simțirea cu care am scris?... *O* nu!" (M. Eminescu). Unele interjecții dispun de *un alt tip de sens adverbial* (de mod propriu-zis, cantitativ, de iminență etc.): „... fata împăratului fură mărgica, o dă harapul și *haiti!* (= deodată) palaturile feciorului babei să prefac în bordei" (Antologie II); „Am să te țin la pastramă *hăt* (= mult) și bine" (Ion Creangă); „... trecu unul pe lângă frunza de tei... și *ha-ha* (= gata-gata) să-l calce" (Dumitru Stăncescu).

Scanned with OKEN Scanner

12. *Câteva interjecții sunt folosite cu valoare adverbială ca mijloace lexicale stilistice de realizare a valorii de superlativ absolut* în limba populară: „Într-o zi, *hei* târziu (= foarte târziu)... trecu un fecior de împărat prin pădure" (Dumitru Stăncescu); *„Hăt, hăt într-un târziu* (= foarte târziu) se deșteaptă el din gândurile sale" (Din folclorul nostru); „... zise el, scoțându-mă repede murat până la piele și înghețat *hăt bine"* (= foarte bine) (Ion Creangă).

13. Interjecția *haide*, care dispune de un sens verbal de imperativ, *a fost asociată de către vorbitori unui verb.* Așa se explică *prezența desinențelor* de persoana a II-a singular și plural ale imperativului și de persoana I plural a indicativului prezent la această interjecție: *haide!, haideți!, haidem!* – *„Haide,* fii copil cuminte!" (Ion Minulescu); *„Haideți,* Petrică, nu mai stați" (Ion Creangă); *„Haidem* la tine. Sunt foarte curioasă să-ți văd garsoniera" (Gib Mihăescu). Tot așa ne explicăm *și prezența adverbului de mod* de continuitate *mai* în fața acestei interjecții (întocmai ca la echivalentul ei verbal): „Maică, inimă de piatră / *Mai hai* (= mai vino) și la mine-o dată" (Doine).

14. *Multe interjecții mai ales din categoria onomatopeelor, constituie o bază de derivare pentru verbe* (și chiar pentru locuțiuni verbale): boc > *a bocăni,* balang > *a bălăngăni,* buf > *a bufni,* cioc > *a ciocni,* cât > *a câtâi,* câț > *a câțâi,* clanț > *a clănțăni,* cotcodac > *a cotcodăci,* cronc > *a croncăni,* dang > *a dăngăni,* fâl > *a fâlfâi,* fâș > *a fâșâi,* fleașc > *a fleșcăi,* gâl > *a gâlgâi,* groh > *a grohăi,* ham > *a hămăi,* hâț > *a hâțâi, a hâțâna,* hor > *a horăi,* mac > *a măcăi,* miau > *a mieuna,* miorlau > *a miorlăi,* mâr > *a mârâi,* of > *a ofta,* pac > *a păcăni,* piu > *a piui,* pâr > *a pârâi,* pleosc > *a pleoscăi,* poc > *a pocni,* puf > *a pufăi,* scârț > *a scârțâi,* sfâr > *a sfârâi,* sfor > *a sforăi,* tranc > *a trăncăni,* tronc > *a troncăni,* trop > *a tropăi,* țac > *a țăcăni,* vai > *a se văita, a se văicări,* vâj > *a vâjâi,* zdronc > *a zdroncăni,* zdup > *a zdupăi* etc. – țușt > *a o țuști,* zbughi > *a o zbughi* etc. De la unele interjecții *s-au format substantive:* of > *ofu*l, vai > *vaiul* etc.

15. *Unele interjecții intră în corelație cu adverbele* **când** și **cum** (acesta cu valoare conjuncțională temporală). În această situație ele apar singure sau însoțite de adverbul întăritor de mod **numai** și de pronumele relativ **ce** (tot cu rol întăritor). Întreaga construcție *subliniază elementul de surpriză,* căpătând o mare expresivitate: „Și *când* să pună

Scanned with OKEN Scanner

mâna pe dânsa, *zbârr!* pe vârful unui munte" (Ion Creangă); „Și *cum* merge el, *numai iată* i se înfățișează înainte crăiasa albinelor" (idem); „*Cum* ședea spânul împreună cu moșu-său și cu verele sale sus într-un foișor, *numai iată ce* zăresc în depărtare un sul de raze scânteietoare" (idem).

16. *Multe interjecții, mai ales din categoria întâi semantică sunt folosite în cadrul frazei cu valoarea unor propoziții neanalizabile* (în stilul direct): *a! aha!, aman!, dec!, ehei!, ei!, halal!, hm!, of!, ehe!, sâc!, ura!, vai!, valeu!, zău! – ia!, aferim!, alo!, pardon!, sst!* etc. – „*Aa!* s-a mirat prelung... domnul Dionisie" (M. Sadoveanu); „Unde te-a izbit, omule?... *Aha!* Curge sângele dintr-însul ca dintr-o vită!" (L. Rebreanu); „*Aman!* s-a văitat neguțătorul" (M. Sadoveanu); „*Dec!* mormăi Morocâne din iarbă" (idem); „*Ehei!* Ăsta-i drumul de Sulina?" (R. Tudoran); „*Ei,* ce-a zis Codan?" (Camil Petrescu); „Oameni de la Dunăre și nu te pot îndruma! *Halal!*" (R. Tudoran); *Hm!* a făcut împăratul" (M. Sadoveanu); „Am fost eu despotă? – *Oho!* răspunseră toți în cor" (Camil Petrescu); „*Ura!* măreț se-nalță-n vânt / Stindardul României" (G. Coșbuc); „*Vai! vai!* se tânguia mama" (M. Sadoveanu); „*Valeu!* și unde-i balaurul, moș Nichifor?" (Ion Creangă); „*Ia!* s-aude pupăza! observai eu?" (M. Sadoveanu); „*Sst!* ascultă, mămico... Îl, auzi?" (Cezar Petrescu). Tot propoziții neanalizabile sunt și atunci când au *valoare interogativă* (unele dintre ele): „E încruntat. – *Ei?*" (I. L. Caragiale); „Soția îi taie drumul întrebându-l: – *Ei?*" (T. Arghezi).

17. *Și interjecțiile pot fi folosite pentru realizarea repetiției.* Ele concentrează astfel narațiunea, iar expresivitatea lor crește. **Repetiția** poate fi în contact sau la distanță: „*Haida, haida,* murguleț / Nu-ți tot face părul creț" (Antologie I); „*Iată, iată* Sârb-Sărac / Pe-un voinic de la Bugeac" (idem); „Și striga, mereu striga: / *Na* morișcă, *na, na, na!*" (idem); „Puii, după ce-o mâncat, o-nceput a cânta: *țâr, țâr, țâr, țâr*" (Al. Vasiliu); „... și Mutul *hontâc! hontâc!* ...înaintea cumnaților" (C. Rădulescu-Codin); „Se scoală și el *pâș, pâș,* cu gluga și cu sarica" (Antologie II); „... iar zmeul *saitoc-saitoc* cu crăcanele lui cât doi și trei pași omenești" (idem); „... rumânul se-ntoarse și-i spuse că *iaca și iaca*" (Dumitru Stăncescu); „Și-i spune tot de-a fir a păr: – *Uite* și *uite* și *uite*" (C. Rădulescu-Codin); „*Iată* cincizeci de agale, / *Iată* cincizeci de parale" (Antologie I).

Scanned with OKEN Scanner

Repetițiile se pot realiza uneori atât cu interjecții cât și cu elemntele introductive ale subordonatelor pe care le cer aceste interjecții (pronume sau adverbe relative): „Ei, ce-ai văzut, dragul mamei? – D-apoi, mamă, *iacă ce* și *iacă cum*“ (Al. Vasiliu); „Cum, voinice, inelul fetei mele a ajuns la dta? – Împărate, prea-nălțate! *Iaca cum* și *iaca cum*“ (M. Eminescu); „Bune vânturi și nu prea, că *uite cum* și *uite cum* mi s-a întâmplat cu jupânul“ (Ioan Pop-Reteganul).

Există și *repetiții sinonimice* realizate cu ajutorul unor interjecții (însoțite uneori de adverbul *cum)*: „Acolo *chiu* și *vai* pe bietul sărac“ (C. Rădulescu-Codin); *„Ciuști* în apă, *zup* sub piatră“ (Ghicitori și proverbe); *„Iată* locuința voastră, *uite* și masa vă așteaptă“ (Antologie II); „Cum? îl întrebă din nou îngrijorată. *Iată cum* și *iacă cum;* și-i spuse tot“ (Ioan Pop-Reteganul) etc.

18. *Punctuația interjecțiilor se realizează cu ajutorul virgulei și al semnului exclamării* (predomină totuși al doilea semn). Se poate spune că *virgula* apare mai ales după interjecțiile *eh, ei, măre, o, vai, zău; bre, fa, fă, hei, măi* și *nani* când acestea nu sunt intonate intensiv, când unele dintre ele nu sunt urmate imediat de vocative sau când sunt pronunțate cu pauză înaintea acestor vocative: *„Eh,* cărțile... cărțile astea ți-au năucit capul“ (E. Camilar); *„Vai,* cum doream ca pentru-ntâia oară / Bătaia puștii tatii să dea greș!“ (N. Labiș); *„O,* Primăvara asta ce frumoasă-i!“ (D. Botez); *„Hei,* ce ziceți, n-ar fi de ajuns atâta pentru un călugăr“? (Damian Stănoiu); *„Fă,* Caliopi, nu ești proastă deloc“ (Camil Petrescu); „Taci, *bre,* nu te teme“ (L. Rebreanu). Virgula apare însă și după interjecțiile repetate care reprezintă o unitate (vezi exemplele din cadrul acestui capitol). Interjecțiile care exprimă îndemnul sau porunca, cum sunt *hai(de), ia, iacă, iacătă, iată, na* sau *uite,* precum și cele care precedă vocative sau imperative, fiind pronunțate fără pauză, nu se despart, de obicei, de aceste unități: *„Haide* du-te acasă“ (Em. Gârleanu); *„Iată* și banca“ (Ionel Teodoreanu); *„Uite* fabrica, / A pornit și ea“ (Din folclorul nostru); *„Ei* Cătălin, acu-i acu...“ (M. Eminescu); *„Ian* te uită cum se-ntoarce...“ (Jarník-Bârseanu; vezi și exemplele de la aspectul distribuțional). *În rest, majoritatea interjecțiilor sunt urmate de semnul exclamării,* ele fiind intonate intensiv (vezi exemplele din acest capitol). Se poate spune însă că *punctuația lor rămâne, de multe ori, la latitudinea scriitorilor,* așa încât vom găsi întotdeauna diferențe de notare și inconsecvențe.

Scanned with OKEN Scanner

Locuțiunile interjecționale

Sunt *grupări de cuvinte cu înțeles unitar,* care se comportă ca niște interjecții și care *pot fi substituite* prin acestea. În structura lor apar mai ales *substantivele și verbele;* sunt însă incluse și *adjectivele, pronumele, adverbele, prepozițiile* sau unele *interjecții.* Aspectul unor locuțiuni interjecționale este de propoziții imperative; al altora, de vocative. Numărul lor este destul de mare. *Sunt folosite mai ales în limba populară și în cea familiară,* aproape numai pentru a sugera diferite stări emoționale: *apoi de!, auzi colo!, bună treabă!, ca să vezi!, ce dracu!, doamne dumnezeule!, drag(ă) doamne!, drăgăliță doamne!, doamne ferește!, doamne iartă-mă!, ei da!, ei las'!, ia auzi!, la naiba!, maică sfântă!, măiculiță mea!, na-ți-o bună!, pentru Dumnezeu!, tronc Mărico!, slavă domnului!, păcatele mele!, ți-ai găsit!, vai de mine!, vezi doamne!, vai și-amar!, vai maica mea!* etc. – „*Auzi colo!* Făcusem comic, fără să-mi treacă prin gând" (C. Negruzzi); „... ce vremuri și ce oameni mai erau în părțile noastre, pe când începusem și eu, *drăgăliță doamne,* a mă ridica băiețaș la casa părinților mei din Humulești" (Ion Creangă); „*Slavă domnului!* am ce mânca la casa dumitale" – „Și veniră, *vai maica mea,* ca la un târg mare" (Antologie II); „... și hai și el, *drag doamne,* să-și arate vitejia" (idem); „...nu e loc în casă, că-i casa mică, *păcatele mele,* că-s om sărac" (idem); „Iar corbul auzind aceasta, *văz doamne,* să văznăsi" (Esopia) etc. Unele dintre aceste locuțiuni interjecționale *pot avea valoarea unor propoziții afirmative sau negative.* „*Bună treabă!* făcură cei doi lespezeni" (L. Rebreanu); „Și-apoi chitiți că numai în arc se închia tot meșteșugul și puterea omului aceluia? *Ți-ai găsit!*" (Ion Creangă); „*Vai și-amar!* Ce-o să mă fac?" (V. Alecsandri). Altele îndeplinesc însă *funcția de nume predicative* pe lângă verbul copulativ *a fi* cu care formează un predicat nominal sau chiar pe aceea de subiect gramatical: „... te-oi da pe mâna feciorilor ș-are să fie *vai și-amar* de tine" (Al. Vasiliu); „Sărim și noi și turcii sar / Și-i moarte-n șanț, e *vai și-amar*" (G. Coșbuc).

Scanned with OKEN Scanner

PREPOZIȚIA

Istoric, caracteristici, definiție

Prepoziția ocupă *un loc special* printre părțile de vorbire neflexibile. Ea apare ca o *clasă distinctă* chiar din antichitate, când e introdusă în clasificare de către școala stoicului grec Aristarh. De la acesta a trecut apoi în clasificarea lui Dionysios Thrax, după care și-au luat modelul gramaticile europene. Denumirea ei arată importanța pe care o acordau cei vechi criteriului sintactic: *prepoziție* < fr. *préposition* < lat. *praepositio, -onis* „punere înainte", „punere în frunte". Lingvistul german Bernhardi și lingvistul danez Otto Jespersen o includeau în *clasa particulelor* (a elementelor care nu intrau în categoria numelor, a pronumelor sau a verbelor). Alți lingviști, ca St. Ullmann, H. Frei, R. H. Robins, H. Sweet și B. Pottier, o consideră *un instrument gramatical, o unealtă gramaticală* care ar trebui să se studieze numai la sintaxă. Structuraliștii, ca Zellig S. Harris, văd în prepoziție *un fel de ligament, un element conectiv* (de legătură), iar în gramaticile generative (transformaționale) ea este reprezentată printr-o anumită clasă de simboluri cu care acestea operează.

Clasa prepoziției se caracterizează astfel:

Semantic: printr-un *conținut lexical insuficient și la multe dintre ele* (cele moștenite) *foarte abstract* (după unii lingviști aproape inexistent), care se realizează într-o *varietate de semnificații* determinate în mare măsură de contextele felurite în care apar. Prepoziția este deci o parte de vorbire *fără autonomie semantică*, motiv pentru care nici nu poate contracta funcții sintactice de părți de propoziție.

Scanned with OKEN Scanner

Morfologic: este o parte de vorbire cu formă fixă, *neflexibilă.*

Sintactic: prin faptul că, funcțional, ea nu poate deveni parte de propoziție, motiv pentru care o considerăm *parte de vorbire fără autonomie funcțională;* prin faptul că, distribuțional, prezența ei implică neapărat prezența a încă doi termeni (A – regent și B – subordonat), motiv pentru care o considerăm *termen cu distribuție bidirecțională.* Ea constituie centrul grupării respective, locul ei fiind deci între ceilalți doi termeni, între care stabilește *o relație de subordonare;* lac *de* munte, merg *cu* tine, întunecos *la* chip etc. (reprezentată grafic astfel: A → | P ← B. Relația dintre prepoziție și cei doi termeni marginali nu este identică. Ea *este mai strânsă cu temenul subordonat B,* pe care-l introduce și cu care formează, în cadrul propoziției, o unitate sintactică (un nume predicativ, un atribut, un complement sau un element predicativ suplimentar). Între prepoziție și termenul regent A se stabilește, în schimb, *o relație de selectare,* în sensul că regentul cere o anumită prepoziție în relație. Prepoziția selectată de regent impune, la rândul ei, subordonatului un anumit morfem de caz: genitivul, dativul sau acuzativul („Stătea *înaintea casei*"; „Învingi *grație străduințelor*"; „Mergem *cu tine*"). Dacă subordonatul din acest grup este un infinitiv, prepozițiile care-l precedă îi impun prezența morfemului **a:** dorința *de a asculta,* a plecat *pentru a rezolva,* a venit *spre a stabili* etc. Iată de ce, *în analiza gramaticală, prepoziția trebuie discutată în cadrul unității sintactice pe care o formează cu termenul subordonat al grupului (și nu separat), ca un mijloc de realizare a incidenței indirecte, antrenantă a subordonării* (B. Pottier).

Logic: printr-un *conținut noțional* atât de sărac, atât de tocit (din cauza corpului fonetic, în general redus, a abstractizării și a gramaticalizării maxime), încât majoritatea lingviștilor sunt de părere că ea ar fi lipsită de un asemenea conținut, că ar fi *un cuvânt fără noțiune* (observație care se referă mai ales la prepozițiile moștenite – vezi B. Pottier). Așa se și explică *insuficiența ei lexicală* (după unii lingviști inexistența unui conținut semantic), ca și *insuficiența ei funcțională* (imposibilitatea de a contracta funcții sintactice).

Pentru sintaxa limbii române, prepoziția prezintă *o importanță deosebită,* deoarece ea este *unicul mijloc joncțional*

Scanned with OKEN Scanner

de realizare a raportului de subordonare în cadrul propoziției, elementul introductiv (ocazional sau permanent) al unui nume predicativ, al unui atribut, al unui complement (direct, indirect, de agent sau circumstanțial) sau al unui element predicativ suplimentar.

Prepoziția *este partea de vorbire care leagă în cadrul propoziției anumite unități sintactice de unitățile morfologice regente; ea este caracterizată prin insuficiență semantică (non-autonomie semantică) prin neflexibilitate, prin non-autonomie funcțională, prin distribuție bidirecțională, prin posibilitatea de a realiza un raport de subordonare între doi termeni inegali și prin insuficiență noțională.*

Clasificare

Prepozițiile limbii române se clasifică după următoarele criterii:

1. **După criteriul etimologic:** prepoziții *moștenite,* prepoziții *împrumutate* și prepoziții *formate* pe terenul limbii române.

– *Sunt moștenite* direct din limba latină: *a* (< *ad*), *asupra, către, cu, de, după, fără, în, între, întru, la, lângă, pe, pentru, peste, până, prin, printre, spre, sub;*

– *Sunt împrumutate* din alte limbi; *a* (< fr. *à*), folosită exclusiv în construcțiile cu substantive și numerale, *contra* (< fr. *contre*), *per* (< it., lat.) *pro* (< lat.) și *via* (< fr., lat.);

– *Sunt formate pe terenul limbii române* prin compunere (din prepoziții simple sau din prepoziții și adverbe) și prin conversiune (de la adverbe, substantive, adjective, participii și gerunzii): *despre* (< de + spre); *din* (< de + în), *dinspre* (< de + înspre), *dintre* (< de + între), *dintru* (< de + întru), *înde* (< în + de); *înspre* (< în + spre) – *de din, de după, de la, de lângă, de pe, de peste, de prin, de sub – pe din, pe după, pe la, pe lângă, pe sub – de pe la, de pe lângă, de pe sub; deasupra, dedesubtul, înaintea, înapoia, dinaintea, dinapoia, îndărătul, dindărătul, împrejurul, împotriva – ca, cât, decât – asemenea, aidoma* (de la adverbe cu sau fără articol hotărât enclitic); *grație* (< fr.), *mulțumită* (de la sub-

Scanned with OKEN Scanner

stantiv); *conform, contrar, drept* (de la adjective); *datorită, potrivit* (de la participii); *exceptând, privind* (de la gerunzii).

Trebuie să arătăm că *între prepozițiile moștenite și împrumutate, pe de o parte, și prepozițiile formate pe terenul limbii române, pe de alta, există o anumită deosebire,* în sensul că *primele dispun de semnificații lexicale mai slabe, mai abstracte și mai numeroase* (vezi de exemplu, prepoziția *de*) *decât ultimele* care și-au întărit aceste semnificații prin compunere sau le-au moștenit de la clasele de cuvinte din care au provenit (vezi, de exemplu, prepoziția *îndărătul*).

2. **După criteriul psihologic-empiric:** prepoziții *cu semnificații concrete* și prepoziții *cu semnificații abstracte.*

Au semnificații concrete prepozițiile al căror conținut lexical (insuficient și cu un grad de abstractizare mai mic) permite, în anumite limite, reprezentarea sa senzorială: *dinspre, între, înspre, spre, sub – deasupra, dedesubtul, înaintea, înapoia, dinapoia, îndărătul, dindărătul, împrejurul* etc.

Au semnificații abstracte prepozițiile al căror conținut lexical (insuficient și cu grad de abstractizare mai ridicat) nu permite reprezentarea sa senzorială: *a, cu, de, fără, în, la, pe, pentru, prin, contra, despre, din* etc.

3. **După aspectul structurii lor morfematice:** prepoziții *simple* și prepoziții compuse.

Sunt simple prepozițiile care au aspectul unui singur cuvânt, care sunt alcătuite dintr-un singur termen: *a, asupra, către, cu, de, după, fără, în, între, întru, la, lângă, pe, pentru, peste, până, prin, printre, spre, sub* (prepoziții moștenite); *a, contra, per, pro, via* (prepoziții împrumutate); *din, dinspre, dintre, dintru, dinaintea, dinapoia, dindărătul, împotriva, înaintea, înapoia, îndărătul, ca, cât, asemenea, aidoma, grație, mulțumită, conform, contrar, datorită, potrivit, exceptând, privind* (prepoziții formate pe terenul limbii române).

Sunt compuse prepozițiile care au aspectul unui grup de termeni, care sunt alcătuite din două sau mai multe cuvinte (cele obținute prin compunere): *despre* (< de + spre), *înspre* (< în + spre), *de din, de după, de la, de lângă, de pe, de peste, de prin, de sub, pe din, pe după, pe la, pe lângă, pe sub, de pe la, de pe lângă, de pe sub, până pe la, până pe lângă, deasupra* (< adv. deasupra < de + asupra),

Scanned with OKEN Scanner

dedesubtul < adv. dedesubt (< de + de + subt + ul). Tot compusă este considerată și prepoziția *decât*, obținută prin conversiune: < adv. decât (< de + cât).

4. **După aspectul distribuțional al criteriului sintactic** (după regimul cazual): prepoziții *cu genitivul*, prepoziții *cu dativul* și prepoziții *cu acuzativul.*

a) *cu genitivul: asupra, contra, împotriva, deasupra, dedesubtul, înaintea, înapoia, dinaintea, dinapoia, îndărătul, dindărătul, împrejurul* etc. – „Atâta năduh am eu *asupra lor*, că parcă-mi vine să-ți mai spun o dată istoria" (M. Sadoveanu), „Fulgerele adunat-au *contra fulgerului* care / În turbarea-i furtunoasă o cuprins pământ și mare" (M. Eminescu; în structura unor complemente indirecte în genitiv); *„Împotriva așteptărilor* nenea Iorgu nu sări de pe canapea" (Cezar Petrescu; în structura unui complement circumstanțial concesiv în genitiv); *„Deasupra unui zid* / A pâlpâit un flutur cu aripi de fum" (Otilia Cazimir; în structura unui complement circumstanțial de loc în genitiv).

Prepozițiile cu regim cazual de genitiv pot regiza, în contexte determinate, și cazul dativ (când sunt urmate de formele neaccentuate ale pronumelui personal) *sau acuzativ* (când sunt urmate de pronume posesive): „Astfel zise lin pădurea / Bolți *asupră-mi* clătinând" (M. Eminescu); *„Înaintea noastră* drumul se așterne neted" (A. Vlahuță).

b) *cu dativul: grație, mulțumită, conform, contrar; datorită, potrivit; aidoma, asemenea* – *„Grație ei* i-a revenit inspirația poetică" – L. Rebreanu (în structura unui complement circumstanțial instrumental în dativ); „...de urgență să satisfaceți, *conform legii,* justele reclamațiuni ale doamnei directoare" (I.L. Caragiale), „Căci te-a cuprins *asemenea / Lianelor* din apă" – M. Eminescu (în structura unor complemente circumstanțiale de mod în dativ).

c) *cu acuzativul: către, cu, de, din, dinspre, dintre, dintru, după, fără, în, între, întru, la, lângă, până, pe, pentru, peste, prin, printre, spre, sub; despre, înspre, de din, de după, de la, de lângă, de pe, de peste, de prin, de sub, pe din, pe după, pe la, pe lângă, pe sub, de pe la, de pe lângă, de pe sub; ca, cât, decât; drept, exceptând, privind* – „E *ca un fir* / pe care Parcele îl torc" (L. Blaga; în structura unui nume predicativ în acuzativ); „Șiroaie *de lacrimi* curgeau din frumoșii ei ochi" (C. Negruzzi; în structura unui atribut în acu-

Scanned with OKEN Scanner

zativ); „Îmi făcu semn să-l privesc încă o dată *pe colonel*“ (Cezar Petrescu; în structura unui complement direct); „Mutu înțelegea că e vorba *despre el*“ (M. Sadoveanu; în structura unui complement indirect în acuzativ); „Eforturile depuse *de către căpitănie*... n-au mai avut nici un rezultat“ (Al. Sahia; în structura unui complement de agent); „Mă culc mai departe *în bătătură, sub duzi*“ (Zaharia Stancu); „Ca să arăt *la bătrânețe* / Ce-am putut *la tinerețe*“ (G. Dem. Teodorescu); „Mă urmărește *ca pasărea* de pradă“ (Otilia Cazimir); „...la Vadu-Vechi oamenii ... *din prostie* ... s-au unit în jurul lui Iosub Prisăcarul“ (V. Em. Galan); „Noi *pentru viitor* ne pregătim“ (N. Labiș); „eu *cu lumina* mea sporesc a lumii taină“ (L. Blaga); „Ba și pe la scăldat am tras o raită *cu prietenul* meu Chiriac a lui Goian“ (Ion Creangă); „...și s-apropie de cort / Un bătrân atât de simplu *după vorbă, după port*“ (M. Eminescu; în structura unor complemente circumstanțiale în acuzativ: *de loc, de timp, de mod, de cauză, de scop, instrumental, sociativ* și *de relație);* „Și alesese *drept profesor* pe verișorul ei“ (V. Alecsandri); „Am decretat tricolorul *ca steag* național“ (Camil Petrescu; în structura unor elemente predicative suplimentare în acuzativ).

Nu trebuie să confundăm prepozițiile **ca, cât, decât** (cu acuzativul), **aidoma, asemenea** (cu dativul) și **deasupra** (cu genitivul) *cu adverbele de la care provin* (fără modificări formale) prin conversiune. Contextele le diferențiază: „Fuge **ca** vântul“, „A scris mai frumos **ca (decât)** tine“, „E înalt **cât** casa“, „Strălucea **asemenea (aidoma)** soarelui“, „Plutea **deasupra** văii“ (aici sunt prepoziții); „Au venit *ca* la 7 000“, „Nu pot *decât* azi“, „*Cât* de mare e!“, „Semăna *aidoma*“, „Îți mulțumesc *asemenea*“, „Le-a așezat *deasupra*“ (aici sunt adverbe).

Tot contextele ne ajută să diferențiem celelalte prepoziții obținute prin conversiune (și fără modificări formale) de substantivele, adjectivele, participiile și gerunziile de la care provin (vezi exemplele date la regimul cazual). *Cât despre prepozițiile provenite de la adverbe*, prin același procedeu, dar cu modificări formale cauzate de articolul hotărât enclitic, *confuzia se evită atât formal cât și funcțional:* „Mergem *înainte*“, „Nu dăm un pas *îndărăt*“ (adverbe), „Mergem **înaintea** altora“, „**Îndărătul** acestora vin alții“ (prepoziții cu genitivul).

Scanned with OKEN Scanner

Valori de întrebuințare

(Aspecte semantice, aspecte gramaticale, aspecte formale, aspecte stilistice, greșeli de întrebuințare)

Prepozițiile limbii române au multiple și variate valori de întrebuințare.

1. Se pot folosi cu următoarele *semnificații lexicale:* **direcția** în spațiu (*către, înspre, spre – dinspre* etc. – „Acea grindin-oțelită *înspre Dunăre* o mână" – M. Eminescu; „Era austrul care venea *dinspre apa* Moldovei" – M. Sadoveanu); **suprafața de contact:** *asupra, deasupra, peste* etc. – „Răsfiratul păr de aur *peste perini* se-mprăștie" (M. Eminescu); **locul:** *în, la, lângă, pe, pe la, pe lângă, sub, pe sub* etc. – „Zăvozii nu lătrau *în bătătură,* / Ci scheunau cu vântul *pe sub uși"* (N. Labiș); **punctul de plecare** în spațiu: *de, de la, de lângă, de sub* etc. – „Începe el a o măsura cu ochii *de sus* până jos și *de jos* până sus" (Ion Creangă); **spațiul străbătut:** *prin, printre* – „Luna bate *printre ramuri"* (M. Eminescu); **limita** în spațiu: *până, până la, până lângă, până sub* etc. – „Plecă și se duse cu al său măgar / *Până la o rudă* ce-i era cumnat" (A. Pann); **timpul** (punctul de plecare în timp, momentul, limita sau succesiunea în timp): *de, de la – despre, dinspre, înspre, în, la, pe, spre – până, până la – cu, de, după* – „Noi *de copii* ne știm" (G. Coșbuc), „Poposiră *dinspre ziuă* într-o pădure" (G. Galaction), *„Până acum* toți râdeau de Prepeleac" (Ion Creangă), *„An cu an* împărăția tot mai largă se sporește" (M. Eminescu); **posterioritatea** în spațiu și în timp: *după* – „Un papuc e *după grindă,* iară altul *după ușă*" (M. Eminescu), *„După lupte* seculare... iată visul nostru realizat!" (I. L. Caragiale); **destinația:** *pentru* – „Aleg vânatul de prin încurcăturile ațelor și-l pun în traistele *pentru pește"* (Șezătoarea, IV, 115); **cauza:** *datorită, de* – „Nu pot mânca *de lacrimi"* (G. .Coșbuc); **modul:** *cu, din, fără* – „Amicul meu a intrat în viață *cu îndrăzneală"* (G. Galaction); **comparația:** *ca, cât* – „I-a prins *ca pe șoareci"* (G. Călinescu), „Își pusese pe masă șișlicul mare *cât o căldare"* (Camil Petrescu); **calitatea:** *ca, drept* – „A fost trimis *ca cercetător";* **excepția:** *exceptând* – „A adus totul *exceptând cărțile";* **scopul:** *după, pentru, spre* – „O pocitanie de om umbla cu arcul *după vânat* paseri" (Ion

Scanned with OKEN Scanner

Creangă); „Tuși *spre a-și drege* glasul“ (C. Negruzzi); **asocierea:** *cu, fără* – „Nu simți ce singuri am rămas pe lume / De când iubirea nu mai e *cu noi?*“ (Otilia Cazimir); **reciprocitatea:** *cu* – „...se luau de gât lupii *cu mieii*“ (P. Ispirescu); **instrumentul:** *cu, din, fără, grație, la, prin* etc. – „...al său se deosebea *prin istețimea...* lui“ (P. Ispirescu), „*Cu asta* se hrănesc mai mult humulești“ (Ion Creangă); **consecința:** *de* – „Planul lui Cassian izbuti *de minune*“ (A. Vlahuță); **relația:** *de, despre, în, la, privind* – „*De meserie,* gușații erau olari“ (L. Blaga), „*Despre Nadina* n-are nici o grijă“ (L. Rebreanu); **agentul:** *de, de către* – „Și uiți că dacă-s urme pe zăpadă, / Noroiul e lăsat *de pași* tăi“ (Otilia Cazimir); **materia:** *de, din* – „Azi Mihnea a-mbrăcat chepeneag *de catifea* roșie...“ (Al. Odobescu).

Existența unor asemenea semnificații lexicale ne arată că limba română posedă *prepoziții sinonime* (aceeași variantă relațională este exprimată prin intermediul a două sau mai multe prepoziții diferite) și că *între aceste prepoziții există o concurență permanentă,* care ilustrează tendința de înnoire semantică a prepozițiilor limbii române (vezi, de exemplu, concurența dintre prepozițiile *de* și *din,* la substantivele nume de materie; dintre prepozițiile *la* și *din,* ca însoțitoare ale numelor de instrumente muzicale; dintre prepozițiile *de* și *despre,* la numele de persoane; dintre prepozițiile *în* și *pe* ca însoțitoare ale substantivului *plan* etc.).

Existența unor *opoziții contextuale* în folosirea prepozițiilor ne arată, de asemenea, că prepozițiile nu pot fi folosite la întâmplare, că *trebuie să ținem seama de semnificațiile lor lexicale.* Nu se poate spune, de exemplu: „Stau *pe* grădină *în* bancă“, ci „Stau *în* grădină *pe* bancă“. Aceste opoziții ne mai arată că, în general, *prepozițiile sunt polisemantice, au valori multiple* dispun de *o semnificație lexicală fundamentală* (originară), și de *mai multe semnificații lexicale secundare* (dobândite ulterior) – vezi, de exemplu, situația prepoziției *cu* în GLR, I, 1966 (pe lângă ideea de asociere, mai poate exprima și reciprocitatea, relația, modalitatea, instrumentul, simultaneitatea, durata, succesiunea etc.):

În limba română există *prepoziții care s-au specializat ca modificatori semantici ai adverbelor* pe care le precedă (*de* și *până,* care exprimă punctul de plecare și, respectiv, limita

Scanned with OKEN Scanner

în spațiu și în timp: *de aici, de azi – până aici, până azi),* după cum există și prepoziții care nu modifică sensul adverbelor pe care le precedă: *curând* – **în** *curând, îndată* – **de** *îndată; abia* – **de**-*abia, anevoie* – **cu** *anevoie* etc.

Prepoziția **fără** *s-a specializat ca mijloc de introducere a părților de propoziție cu aspect negativ* (în opoziție cu prepoziția *cu,* folosită ca mijloc de introducere a părților de propoziție cu aspect pozitiv); e vorba de nume predicative, de atribute și de complemente circumstanțiale de mod, sociative, instrumentale sau concesive: „Sacul e *fără făină*" (cu făină), „Acolo e o casă *fără acoperiș*" (cu acoperiș), „Aleargă *fără a obosi*" (cu oboseală), „A plecat *fără servietă*" (cu servietă), „A deschis *fără cheie*" (cu cheia), *„Fără notițe,* și tot s-a descurcat" (cu notițe, și tot nu s-a descurcat).

2. În cadrul grupurilor în care sunt integrate *ele pot preceda următoarele părți de vorbire:* **substantive** (ca introductive ale numelor predicative, ale atributelor, ale complementelor și ale elementelor predicative suplimentare: „Banca este *de lemn*", „Acolo sunt multe păduri *de fag*", "E ajutat *de profesor*", „Zboară *ca vântul*", „L-am luat *drept cursant*"), **adjective** (ca introductive ale complementelor: „S-a făcut roșu *din portocaliu*", „Scrie *de tânăr*"); **pronume** (ca introductive ale numelor predicative, ale atributelor, ale complementelor și ale elementelor predicative suplimentare: „Costumul este *pentru el*", „Plecarea *fără tine* nu-și are rostul", „Planșa e făcută *de către aceștia*", „Am discutat *despre ai mei*", „L-am văzut *cu ea*"); **numerale** (ca introductive ale numelor predicative, ale atributelor, ale complementelor sau ale elementelor predicative suplimentare: „Asta este *pentru doi*", „Grija *de al treilea* era permanentă", „A plecat *cu patru*", „L-am socotit *pentru al zecelea*"); **verbe** (ca introductive ale numelor predicative, ale atributelor, ale complementelor sau ale elementelor predicative suplimentare: „Idealul nostru este *de a instrui* și *de a educa*", „Lupta *pentru a*-l *salva* a fost dramatică", „S-a înapoiat *spre a lua în primire* postul", „l-am considerat totdeauna *ca făcând parte* din această categorie"); **adverbe** (ca formanți ai unor adverbe compuse, dar și ca introductive ale numelor predicative, ale atributelor sau ale complementelor: „Ea este *de pe-aici*", „Nu știu ce

Scanned with OKEN Scanner

aduce ziua *de mâine*", „Am fost și eu *pe-acolo*"). În toate aceste situații analizate mai sus, prepozițiile formează cu părțile de vorbire subordonate niște *unități sintactice complete,* specifice propoziției. Există însă și situații când prepozițiile precedă pronumele relativ *ce,* adverbele relative *când, cât* sau *cum,* alte prepoziții sau conjuncțiile subordonatoare *că, să* și *ca să: după ce, până ce; pe când, după cât, după cum; în contra, de la, de lângă, de peste, de prin, de sub – pe la, pe lângă, pe sub – de pe la, de pe lângă, de pe sub* etc.; *pentru că, până să, pentru ca să* etc. În aceste cazuri ele formează cu pronumele relativ, cu adverbele relative sau cu conjuncțiile subordonatoare niște *locuțiuni conjuncționale subordonatoare,* care introduc subordonatele în cadrul frazei, iar cu prepozițiile niște *prepoziții compuse,* care introduc părțile de propoziție în cadrul propoziției. Cu alte cuvinte, e vorba de niște *unități morfologice complete,* la care comunicarea nu se poate opri, primele cerând prezența propozițiilor subordonate (în interiorul cărora sunt incluse și analizate), iar ultimele, prezența părților de propoziție (în interiorul cărora se includ și se analizează): „Mă recreez / *după ce* termin lucrul", „Am procedat *după cum* mi s-a spus", „Nu știi, *pentru că* nu studiezi", „Să fim gata *în contra dușmanilor* țării", „Trecea *pe lângă pădure*". Trebuie reținut că *prepozițiile nu pot preceda interjecții.*

Regimul de combinare a prepozițiilor cu părțile de vorbire amintite mai sus, nu este unitar: *ele nu au aceleași posibilități combinatorii.* De exemplu, prepoziția **de** poate preceda substantive, adjective, pronume, numerale, verbe, adverbe și alte prepoziții, ea neputând preceda conjuncții și interjecții; prepoziția **pe** poate preceda substantive, pronume, numerale, adverbe și alte prepoziții, ea neputând preceda adjective, verbe, conjuncții și interjecții (ceea ce s-ar părea, la un moment dat, că reprezintă adjective sau verbe cu această prepoziție nu e altceva decât un substantiv provenit din adjectiv prin conversiune, cu prepoziție sau un verb la modul supin, cu morfemul *pe:* „Trecem totdeauna *pe verde*", „S-a pus *pe cântat*"); prepoziția **a** nu poate preceda decât substantive („Urlă *a jale*") și numerale („Dorința *a doi* dintre ei este de a rămâne în lot"), deoarece și aici, ceea ce s-ar

Scanned with OKEN Scanner

părea că ar reprezenta verbe sau adverbe cu această prepoziție nu e altceva decât un verb la modul infinitiv, în care *a* este morfem (*a mânca, a lupta* etc.) sau adverb compus, cu fosta prepoziție, element formativ, sudat cu acesta *(acasă, alene, anevoie)* etc.

Regenții grupurilor în care intră prepozițiile nu sunt numai **substantivele** și **verbele,** așa cum se vede în exemplele comentate mai sus, ci și **adjectivele** (când introduc niște complemente indirecte sau circumstanțiale de relație: „El este sigur *de izbândă*", „Ăsta e scump *la tărâțe* și ieftin *la făină*") **pronumele** (când introduc niște atribute: „E mai bun acela *de pe masă*"), **numeralele** (când introduc niște atribute: „Doi *de-aceștia* fac cât trei *de-aceia*"), **adverbele** (când introduc niște complemente circumstanțiale: „Aici *în clasă* trebuie să fie liniște", „Deseară *la opt* începe spectacolul", „Așa *cu îndrăzneală* reușești mai ușor") și **interjecțiile verbal-predicative** (când introduc niște complemente directe sau circumstanțiale: „Și lupul haț! *pe ied* de gât", „Și pupăza zbrrr! *pe-o dugheană*", „Și dracul huștiuluc! *în iaz*"). Prepozițiile și conjuncțiile nu pot fi regenți ai grupurilor sintactice cu prepoziții, iar unele adverbe de loc și de mod, considerate convențional ca regente ale acestor grupuri, *formează, de fapt, cu prepozițiile respective, niște locuțiuni prepoziționale cu acuzativul,* elemente introductive ale unor unități sintactice cu un regent verbal: *(în) afară de, alături de, aproape de, departe de, înainte de, în jos de, în sus de; conform cu, contrar cu, împreună cu, laolaltă cu, potrivit cu; privitor la, referitor la, relativ la* etc. – „Au venit toți *afară de Ion*", „Le-am așezat *alături de zid*", „A procedat *conform cu indicațiile*", „S-a dus *împreună cu ea*", „Vom discuta acum *privitor la examene*" etc.

Infinitivele sunt selectate în limba română mai ales de prepozițiile *de, fără, în, pentru, până, spre* și *prin:* „gândul *de* a reuși, pleacă *fără* a spune, specialist *în* a aranja, vine *pentru* a discuta, l-a oprit *spre* a-l convinge, începe *prin* a evidenția". *Conjunctivele* sunt preferate de prepozițiile *fără* și *până;* în acest caz, aceste prepoziții formează cu morfemul *să* al conjunctivului niște locuțiuni conjuncționale subordonatoare (de mod și de timp): „A acceptat *fără să* obiecteze", „Am aflat *până să* ajung acolo".

Scanned with OKEN Scanner

Unele verbe intranzitive au o recțiune obligatorie în sensul că selectează numai anumite prepoziții: *atentează la, constă din (în), decurg din, extrage din, recurge la, rezidă în* etc.

Substantivele precedate de prepozițiile cu regim cazual de genitiv sau de dativ apar întotdeauna *articulate hotărât enclitic* (vezi exemplele date la grupele respective). În aceeași situație se află și cele precedate de prepoziția compusă *de-a*, cu regim cazual de acuzativ (în numele de jocuri): „S-au jucat *de-a baba oarba*" (*„de-a puia-gaia"*). Chiar în interiorul locuțiunilor adverbiale constatăm această situație: a se da *de-a berbeleacul,* s-a dus *de-a dura* etc. Substantivele precedate însă de celelalte prepoziții cu regim cazual de acuzativ apar, de obicei, *nearticulate hotărât enclitic* (vezi exemplele de la această grupă); prezența articolului hotărât enclitic la asemenea substantive e condiționată însă fie de sensul lor (de faptul că denumesc „obiecte gramaticale" considerate unice: „Mă duc *la mama*", *„Pe tata* nu l-am văzut de mult"), fie de prezența unor determinări atributive postpuse (să se compare: „Merg *la facultate*" – „Merg la *Facultatea* de filologie").

Foarte multe prepoziții din limba română intră ca elemente formative sau de legătură *în structura unor cuvinte compuse:* substantive (floare *de* colț, schimbător *de* viteză, unt*de*lemn etc.), adjective (*cu*minte, *de*plin etc.), pronume (*d*ânsul < de + însul), numerale (trei*spre*zece, *de* trei ori etc.), prepoziții (*de* după, *de* la, *de* peste, *de* sub, *până* peste, *până* sub etc.) *sau în structura unor locuțiuni* (substantivale, adjectivale, verbale, adverbiale, prepoziționale, conjuncționale și interjecționale): băgare *de* seamă, încetare *din* viață, strângere *în* brațe; *de* prisos, *fără* margini, *peste* măsură; a trage *pe* sfoară, a pune *la* cale, a se da *de-a* dura; *până la* unul, umăr *lângă* umăr, unul *după* altul; *în* loc *de,* împreună *cu, cu* privire *la,* cât *pentru; până* să, *după* ce, *pentru* că; vai *de* mine! etc.

Unele prepoziții s-au specializat pentru structura comparației: *de* și *ca,* în comparația de egalitate [„Asta este tot așa *de* bună *ca* aceea", „El cântă tot așa *de* bine *ca* tine"]; *ca* și *decât,* în comparația de inegalitate [„Asta e mai bună (mai

Scanned with OKEN Scanner

puțin bună) *ca (decât)* aceea", „El cântă mai bine (mai puțin bine) *ca (decât)* tine"]; *din* (cu substantive colective) și *dintre* (cu substantive la plural) în comparația de inegalitate: „Ea este cea mai pregătită (cea mai puțin pregătită) *din* grupă" (*dintre* studenți), „Lucrează cel mai bine (cel mai puțin bine) *din* colectiv" (*dintre* salariați).

Datorită originii adverbiale, ca și folosirii ei în structura locuțiunii adverbiale *după aceea,* mai ales în limba vorbită, prepoziția *după* se transformă prin elipsă în *adverb* (rar): „Larma câinilor se producea *după"* – M. Sadoveanu (< după aceea). „Mergeți mai în față și luați bilete *după!"* (< după aceea). Tot *adverbe* devin prin conversiune și prepozițiile *contra* și *pentru:* „Unii au votat *pentru,* alții au votat *contra"* (< pentru X ... contra lui X).

Prepozițiile *de* și *până* sunt singurele care pot deveni prin conversiune *conjuncții subordonatoare,* iar prepoziția *cu* este singura care poate deveni *conjuncție coordonatoare copulativă:* „Cloncănirile... cloștelor răsunau *de* (= încât) luau auzul" (Al. Macedonski); „Și *pân*-or sări oamenii..., casa are să se topească" – Ion Creangă (< până ce), „Ea *cu* (= și) Ion au rămas acasă".

Prepozițiile *de* și *la* sunt singurele care pot deveni prin conversiune *cuvinte cu sensuri adjectivale cantitative* (în limbajul familiar afectiv): „Ce *de* (= mulți) oameni mai erau acolo!", „A venit *la* (= atâta) lume, de nu te mai puteai mișca!" (în acest ultim exemplu, *la* constituie un *corelativ* al conjuncției subordonatoare cu funcție consecutivă, *de*).

Unele prepoziții cu regim de acuzativ s-au specializat pentru anumite tipuri de structuri, devenind *morfeme ale modurilor sau ale cazurilor: a* (< lat.), morfem al infinitivului (vezi: *a* cânta, *a* tăcea, *a* trece etc.); *de,* morfem al supinului (vezi: *de* cântat, *de* tăcut, *de* trecut etc.); *pe,* morfem al acuzativului persoanei (vezi: „Văd *pe* Ion", „Ajut *pe* mama" etc.); *a, de la* și *la,* morfeme ale genitivului, prima în limba literară, iar celelalte în limba populară și în cea familiară (vezi: „Este tată *a* doi copii", „Mâneca *de la* cămașă era ruptă", „Casa *la* un om era în marginea pădurii"); *la,* morfem al dativului, tot în limba populară și în cea familiară (vezi: „Dăm sfaturi *la* copii").

Scanned with OKEN Scanner

3. Prepozițiile *dintru* și *întru* apar frecvent sub formele *dintr-* și *într-* în fața unor substantive precedate de articole nehotărâte, a adjectivului invariabil *așa*, a vechiului pronume personal *însul – însa*, a pronumelor posesive, a pronumelor nehotărâte *unul – una* și *altul – alta*, a numeralelor cardinale *un – o* și a adverbului *acolo: într*-un sat, *într*-o grădină, *dintr*-un mediu, *dintr*-o regiune; *într*-așa măsură, *dintr*-așa bucluc; *într*-însul, *într*-însa, *dintr*-însul, *dintr*-însa; *într*-al meu, *dintr*-a noastră; *într*-unul (alta); *dintr*-altul (alta); (numai) *într*-un loc, (numai) *dintr*-o lovitură; *într*-acolo, *dintr*-acolo. Le găsim însă cu aceste forme și în structura unor locuțiuni adjectivale: *dintr-o bucată, într-o doagă, într-o ureche* sau a unor locuțiuni adverbiale: *dintr-adins, într-adevăr, într-adins, într-o doară, într-una, într-un rând* etc. Prepoziția *întru* e folosită sub această formă în structura locuțiunii conjuncționale subordonatoare *întru cât* și a locuțiunii adverbiale de mod *întru totul,* în timp ce prepoziția *dintru* apare astfel în locuțiunile adverbiale de mod *dintru început* și *dintru-ntâi.*

Prepoziția *printre* se folosește numai sub forma *printr-* în unele din condițiile în care apar și prepozițiile *dintr-* și *într-: printr*-un coleg, *printr*-o minune; *printr*-însul, *printr*-însa; *printr*-al tău, *printr*-a ta; *printr*-unul (una), *printr*-altul (alta); (numai) *printr*-un memoriu, (numai) *printr*-o minune.

4. Unele *prepoziții se folosesc în realizarea* **repetițiilor,** subliniind un anumit tip de raport, o anumită ambianță afectivă a contextului, o anumită idee: „Pe Moldova iaste acest obiceiu de pier *făr de* număr, *făr de* judecată și *făr de* leac de vină“ (Gr. Ureche); „Fântâna curge-n brazde și-n ulcioare, / *Fără* odihnă, *fără* uitare, *fără* somn“ (L. Blaga); „Văd apa morților jucând departe, / *Pe* iarbă, *pe* ogoare și *pe* sate“ – D. Botez (nedreptatea, permanența, dimensiunea).

5. În limba română vorbită sunt folosite adeseori, nerecomandabil, unele prepoziții în locul altora; *între* (care obișnuit exprimă un raport de loc) în locul prepoziției *dintre* (care obișnuit exprimă un raport de reciprocitate): „Discuția *între* Ionescu și Popescu s-a desfășurat calm“ (în loc de „*dintre* Ionescu și Popescu“); *după* (care exprimă un raport

Scanned with OKEN Scanner

de posterioritate) în locul prepoziției *de pe* (care exprimă punctul de plecare sau suprafața de contact) și invers: „Plângea așa de tare, că sărea cămașa *după* el" (în loc de „de pe el"), „S-au luat *de pe* noi" (în loc de „după noi"); *prin* (care exprimă instrumentul) în locul prepoziției *în* (care exprimă referirea): „Asemenea neajunsuri se reflectă apoi *prin* comportamentul oamenilor" (în loc de „*în* comportamentul oamenilor"). În limbajul criticii literare este folosită frecvent prepoziția *pe* în locul prepoziției *asupra:* „Se insistă mai mult *pe* cadrul natural..." (în loc de „*asupra* cadrului natural"), atribuind astfel greșit verbului *se insistă* recțiunea locuțiunii verbale *se pune accentul* (pe). În limbajul sportiv prepoziția *de* înlocuiește nerecomandabil prepoziția *cu* în structura locuțiunii adverbiale *cu puțin:* „Mingea a depășit *de puțin* bara" (pentru: *cu puțin*).

Locuțiunile prepoziționale

1. Sunt *grupări de cuvinte cu înțeles unitar și cu rol de prepoziții* în cadrul propozițiilor. Ele *fac mai clară ideea de subordonare* stabilită în context, prin sensul componentelor. În structura lor intră *obligatoriu una sau mai multe prepoziții* (plasate la sfârșit sau la început), însoțite de substantive, adjective, pronume, verbe sau adverbe. Ele se grupează numai *după regimul cazual* în: locuțiuni prepoziționale *cu genitivul* și locuțiuni prepoziționale *cu acuzativul.*

Locuțiunile prepoziționale cu genitivul sunt alcătuite dintr-o prepoziție (simplă sau compusă) + substantive, adjective sau adverbe articulate: *de-a dreapta, de-a stânga, din afara, din fața, din josul, din susul, în afara, în dosul, în dreapta, în dreptul, în fața, în josul, în jurul, în largul, în latul, în marginea, în mijlocul, în preajma, în spatele, în stânga, în susul, în urma, pe deasupra, pe dinafara, pe dinaintea, pe dinapoia, pe dinăuntrul, pe dindărătul* (pentru semnificația de loc); *de-a curmezișul, de jur împrejurul, de-a latul, de-a lungul, în curmezișul, în latul, în lungul* (pentru semnificația de mod și de loc); *din cauza, din pricina* (cu semnificație

Scanned with OKEN Scanner

cauzală), *în vederea* (cu semnificație finală), *în cazul, în ipoteza, în locul* (cu semnificație condițională), *în lipsa* (cu semnificație temporală și condițională), *în cursul, în timpul, în vremea, la începutul, la mijlocul, la sfârșitul, pe timpul, pe vremea* (cu semnificație temporală), *în locul* (cu semnificație opozițională), *în afara* (cu semnificație de cumul), *despre partea, din partea, în privința, sub aspectul, sub raportul* (cu semnificație relațională), *în ciuda, în pofida* (cu semnificație concesivă), *cu excepția, în afara* (cu semnificație de excepție). Aceste locuțiuni prepoziționale introduc atribute și complemente circumstanțiale de loc, de mod, de cauză, de scop, de timp, de condiție, opoziționale, cumulative, de relație, concesive și de excepție: „...a părăsit totdeauna opoziția *din cauza* nemărginitei și injustei ei *violențe*“ (I. L Caragiale); „Cânticelul dascălului..., fără îndoială, este, *în privința regulelor* prozodice, cu mult mai prejos de ingenioasa improvizațiune a vânătorului de curci“ (Al. Odobescu); „*În ipoteza unei retrageri* neprevăzute, grupa voastră va acoperi șoseua cu foc intens“ (Marin Preda); „*În locul lui vodă*, eu nici nu vă mai judecam“ (Camil Petrescu); „Verișoara ta tot tânără rămâne *în ciuda vremii* ce trece“ (I. Negruzzi); „*În locul lui* se trimise un alt sergent“ (T. Arghezi).

Și locuțiunile prepoziționale cu regim cazual de genitiv pot regiza cazurile dativ și acuzativ în contextele amintite la prepozițiile cu genitivul: „Și-*n urmă-i* corbii croncăind / Aleargă stol“ (G. Coșbuc); „...văzând cearta iscată între tata și mama *din pricina mea*, a zis“ (Ion Creangă; introduc: un complement circumstanțial de loc și unul de cauză).

Nu trebuie să confundăm locuțiunile prepoziționale *de-a dreapta, de-a stânga, din fața, în afara, în curmezișul, în dosul, în dreapta, în fața, în josul, în jurul, în largul, în marginea, în mijlocul, în preajma, în spatele, în stânga, în susul, în urma, de-a curmezișul, de jur împrejurul, de-a latul, de-a lungul, în lungul, la începutul, la mijlocul, la sfârșitul* etc. – cu locuțiunile adverbiale de la care, de fapt, au provenit. Să se compare: „I-a cântat cucul *din față*“, „Cineva a vorbit *în spate*“, „Colegii se aflau *în stânga*“, „Le pusese *de-a curmezișul*“ (locuțiuni adverbiale) – „**Din fața** *casei* a zburat o pasăre albă“, „Ei se aflau **în spatele** *clădirii*“, „Nimic nu se

Scanned with OKEN Scanner

vedea **în stânga** *șoselei*", „Stăteam **de-a curmezișul** *drumului*" (locuțiuni prepoziționale).

Locuțiunile prepoziționale cu acuzativul sunt alcătuite din (prepoziții) + substantive, adjective pronominale, verbe sau adverbe + prepoziții simple: *asemănător cu, conform cu, contrar cu, de față cu, în chip de, în conformitate cu, în funcție de, în raport cu, în rând cu, întocmai ca, la fel cu, potrivit cu* (cu semnificație modală); *din cauză de, din pricină de* (cu semnificație cauzală); *alături cu, alături de, aproape de, de din vale de, departe de, dincoace de, dincolo de, din jos de, din sus de, în jos de, în sus de, peste drum de* (cu semnificație de loc); *începând cu, în timp de, în vreme de, la data de, odată cu* (cu semnificație temporală); *cu tot cu, dimpreună cu, împreună cu, în alianță cu, laolaltă cu, la un loc cu* (cu semnificație sociativă); *în caz de, la caz de* (cu semnificație condițională); *cu toată, cu tot* (cu semnificație concesivă); *cât despre, cât pentru, cât privește (de), cu privire la, față cu, față de, în (ceea) ce privește, în legătură cu, în materie de, privitor la, referitor la, relativ la* (cu semnificație relațională); *în loc de* (cu semnificație opozițională); *(în) afară de* (cu semnificație cumulativă sau de excepție). Aceste locuțiuni prepoziționale introduc atribute sau complemente circumstanțiale de mod, de cauză, de loc, de timp, sociative, condiționale, concesive, de relație, opoziționale, cumulative și de excepție: „Baba, care se culcase *odată cu găinile,* se scula cu noaptea-n cap" (Ion Creangă); „Este o grămadă de groși bătrâni, puși unii peste alții *în chip de pereți*" (I. Slavici); „A intrat în războiul de front... *dimpreună cu ceilalți* unsprezece frați ai lui" (T. Arghezi); „Cât *pentru mine* unul, fiștecare știe / C-o am de bucurie" (Gr. Alexandrescu); „*În caz de nevoie* întreg postul va ieși complet înarmat..." (L. Rebreanu); „Cât de tânăr se păstrează... *cu tot părul* alb" (Cezar Petrescu); „O beșică-*n loc de sticlă* e întinsă-n ferăstruie" (M. Eminescu); „*În afară de Pascalopol și Otilia,* pe bancheta din fața lor ședea ghemuit și moș Costache" (G. Călinescu); „Toți erau încântați *afară de Gogu*" (L. Rebreanu).

După evenimentele din decembrie 1989, odată cu avalanșa de reeditări și de traduceri din literatura universală,

Scanned with OKEN Scanner

după model francez, locuțiunea prepozițională cu acuzativul *în funcție de* a început să apară sub forma, nerecomandabilă, – *funcție de*, fără prepoziția *în*, luând aspectul unui barbarism.

2. *Nu trebuie să confundăm locuțiunile prepoziționale cu acuzativul cu îmbinările libere, ocazionale de cuvinte.* De exemplu, în propoziția „N-am văzut acolo *față* de om" substantivul *față* se bucură de autonomie semantică și gramaticală, în timp ce în prepoziția „Să avem respect *față de* om", substantivul *față* și-a pierdut autonomia semantică și gramaticală și a realizat, împreună cu prepoziția *de,* o locuțiune prepozițională cu regim de acuzativ (element introductiv al complementului indirect). Același lucru se poate spune și despre adjectivele pronominale nehotărâte *tot* și *toată* din propozițiile „Lucrează cu *tot* elanul", „L-a primit cu *toată* bunăvoința" în comparație cu construcțiile din propozițiile *„Cu tot* elanul, n-a reușit să termine la timp", *„Cu toată* bunăvoința, nu i-a rezolvat problema", unde-și pierd autonomia și formează împreună cu prepoziția *cu* niște locuțiuni prepoziționale cu regim de acuzativ (elemente introductive ale unor complemente circumstanțiale concesive).

Locuțiunea prepozițională *împreună cu* poate deveni, în anumite contexte, *locuțiune conjuncțională coordonatoare copulativă* (când leagă elementele unui subiect multiplu, ca și prepoziția *cu)*: „Ion *împreună cu* (= și) Nicu își pregătesc lecțiile").

Scanned with OKEN Scanner

CONJUNCȚIA

Istoric, caracteristici, definiție

Conjuncția a fost considerată parte de vorbire și inclusă, ca atare în clasificare de către Isocrate și Anaximene. De la ei a trecut în toate clasificările ulterioare ale anticilor: a lui Aristotel, a filozofilor stoici (ca Aristarh), a învățaților alexandrini, a lui Dionysios Thrax și a lui Remmius Palaemon. Ca și în cazul prepoziției, denumirea ei (< fr. *conjonction* < lat. *conjunctio, -onis* „unire", „legătură") arată limpede importanța acordată de gramaticii vechi criteriului sintactic.

Gramatica tradițională (inclusiv cea românească) a menținut-o și o menține încă *în rândul părților de vorbire neflexibile* (vezi lingvistul american Charles F. Hockett și lingviștii români Hariton Tiktin, Al. Philippide, Al. Rosetti, J. Byck, Iorgu Iordan, autorii *Gramaticii limbii române*, edf. 1954 și 1963–1966, autorii *Structurii morfologice a limbii române contemporane).*

Unii lingviști includeau conjuncția (ca și prepoziția, dealtfel) *în clasa particulelor,* opusă prin conținut și prin funcție clasei părților de vorbire – *partes orationis* (vezi lingvistul german Bernhardi și lingvistul danez Otto Jespersen). Pentru cei mai mulți cercetători însă conjuncția este *un element auxiliar, o unealtă* sau *un instrument gramatical* de marcare a relațiilor sau a funcțiilor sintactice (Henry Sweet, R.H. Robins, St. Ullmann, Hugo Frei, Iorgu Iordan, R.A. Budagov etc.). Așa se și explică ideea avansată de unii dintre ei ca această „parte de vorbire" să nu mai constituie obiectul de cercetare al morfologiei, ci al sintaxei (St. Ullmann). Pentru școala geneveză, condusă de Clarles Bally,

Scanned with OKEN Scanner

conjuncția este *un ligament,* un element care „leagă în sintagme" membrele categoriilor lexicale; pentru structuraliști, în frunte cu H.A. Gleason și Zellig S. Harris, ea constituie *un conectiv,* un element care stabilește „contactul" între două unități gramaticale; în gramaticile generative (transformaționale) ea este reprezentată, ca și celelalte clase de cuvinte, prin anumite simboluri.

Clasa conjuncției se caracterizează astfel:

Semantic: printr-*un conținut lexical foarte abstract și insuficient* care se realizează în mai multe *semnificații,* determinate în cea mai mare măsură de contextele în care apar. Așa se explică de ce unii lingviști atribuie conjuncției *numai sens gramatical,* nu și sens lexical (Henry Sweet, R.H. Robins și B. Pottier). Conjuncția este deci *o clasă fără autonomie semantică.*

Morfologic: este o parte de vorbire *neflexibilă.*

Sintactic: funcțional, ea *nu poate deveni parte de propoziție,* nu poate îndeplini funcții sintactice, așa cum îndeplinesc părțile de vorbire cu sens lexical suficient, *este lipsită deci de autonomie funcțională;* distribuțional, ea *se combină simultan cu doi termeni* (A și B), fiind situată între aceștia și are *o distribuție bidirecțională.* Ca *centru al grupării* în care e inclusă, conjuncția stabilește două tipuri de relații:

a) *relații de coordonare (C)*

– între două părți de propoziție omogene sau eterogene: *„Soarele* **și** *luna* / Mi-au ținut cununa" – V. Alecsandri (între două subiecte); „...cine n-a văzut cum își ridică fruntea *rar* **și** *sfios,* o floare albastră sau roșie?" – C. Hogaș (între două complemente circumstanțiale de mod); „Joacă cărți *cu oricine* **și** *oriunde"* – M. Sadoveanu (între un complement circumstanțial sociativ și un complement circumstanțial de loc); „Ajută *pe oricine* **și** *oricând"* (între un complement direct și un complement circumstanțial de timp) etc.;

– între o parte de propoziție și o propoziție subordonată omogenă sau eterogenă: „Mosneagul fiind *un gură-cască*[1]/ **sau** / *cum îți vrea*[2]/ să-i ziceți,[3]/ se uita în coarnele ei"[1]/ (Ion Creangă; între un nume predicativ și o subordonată predicativă); „Vânatul, ca și omul, împrejmuit cu legi, / Îl ai[1]/ *când vrei*[2]/ **și** / *sigur*[1]/ și / poți[3]/ să ți-l alegi"[4]/ (T. Arghezi; între o

Scanned with OKEN Scanner

subordonată circumstanțială de timp și un complement circumstanțial de mod);

– *între două propoziții omogene sau eterogene:* „Călăreții împlu câmpul[1]/ **și**/ roiesc după un semn"[2]/ (M. Eminescu; între două principale); „Așteptând ei, putură vedea cu toții, peste gard,[1]/ *că sătenii nu se risipiseră,*[2]/ **ci**/ *așteptau*"[3]/ (D. Zamfirescu; între două completive directe); „...să-mi aduci fata împăratului Roșu[1]/ *de unde știi*[2]/ **și**/ *cum îi știi tu*"[3]/ (Ion Creangă; între o subordonată circumstanțială de loc și o subordonată circumstanțială de mod).

b) *relații de subordonare (S)* între propozițiile subordonate și regentele lor: „Nu-l vezi[1]/ **că**-*i o tigoare de băiet, cobăit și leneș,*[2]/ **de** *n-are pereche...*[3]/". (Ion Creangă); „Săracii nu mai au nici lacrimi[1]/ **Să**-*și plângă chinurile lor*"[2]/ (Trademe).

Spre deosebire deci de prepoziție, care exprimă un singur tip de relații (relații de subordonare) și numai în cadrul propoziției, conjuncția exprimă două tipuri de relații (de coordonare și de subordonare) și în două tipuri distincte de unități sintactice superioare (în propoziții și în fraze). Reprezentarea grafică a relațiilor de coordonare (C) și a relațiilor de subordonare (S) prin intermediul conjuncției este următoarea:

În cadrul coordonării, poziția conjuncției în analiză rămâne între elementele marginale, pe un fel de „teren neutru". În cadrul subordonării însă, poziția ei în analiză rămâne lângă elementul marginal B, de care este mai legată și pe care-l introduce în frază (de aici includerea ei în subordonata a cărei valoare o reprezintă).

Logic: Prin *lipsa unui conținut noțional* (lipsă determinată de abstractizarea și gramaticalizarea ei maximă, de marea ei vechime în limbă). Ca și la prepoziții, noțiunile care au stat la baza cuvintelor ce s-au transformat în conjuncții s-au depreciat, s-au tocit până la epuizare, s-au atrofiat, favorizând apariția unor *sensuri relaționale,* în detrimentul celor lexicale.

Conjuncția prezintă o importanță foarte mare pentru sintaxa limbii române, deoarece constituie *singurul mijloc jonc-*

Scanned with OKEN Scanner

țional de realizare a raportului de coordonare din propoziție și din frază și unul dintre mijloacele de realizare a raportului de subordonare în frază (alături de pronumele, adjectivele și adverbele relative).

Conjuncția este partea de vorbire care *leagă, în cadrul propoziției sau al frazei, unități sintactice omogene sau eterogene; ea este caracterizată prin non-autonomie semantică, prin neflexibilitate, prin non-autonomie funcțională, prin distribuție bidirecțională, prin posibilitatea de a realiza două tipuri de raporturi (de coordonare și de subordonare) și prin lipsa unui conținut noțional.*

Clasificare

Conjuncțiile limbii române se clasifică după următoarele criterii:

1. **După criteriul etimologic:** conjuncții *moștenite*, conjuncții *împrumutate* și conjuncții *formate* pe terenul limbii române.

Conjuncțiile moștenite direct din limba latină sunt în număr redus: *că, însă, nici, ori, să, și* (dintre acestea unele nu provin din conjuncții latinești, ci din alte părți de vorbire).

Conjuncțiile împrumutate ulterior din alte limbi se reduc, de fapt, la una singură: *or* (< fr.).

La aceste două categorii se adaugă conjuncțiile de origine necunoscută: *dar, iar.*

Conjuncțiile formate pe terenul limbii române prin compunere și prin conversiune sunt cele mai numeroase: *așadar* (< așa + dar = adverb + conjuncție), *căci* (< că + ce = conjuncție + pronume relativ), *dacă* (< de + ca = prepoziție + conjuncție), *deci* (< de + aci = prepoziție + adverb), *deoarece* (< de + oare + ce = prepoziție + adverb + pronume relativ), *deși* (< de + și = prepoziție + conjuncție), *fiindcă* (< fiind + că = verb + conjuncție), *încât* (< în + cât = prepoziție + adverb), *întrucât* (< întru + cât = prepoziție + adverb), *sau* (< să + au = conjuncție + conjuncție), *ca să, ci și, dar și, de să, fie că, încât să, ori că, și cu* (< conjuncție + conjuncție); *ci* (< pron. relativ *ce*), *de* (< prepoziția *de*), *decât* (< adverbul *decât* < de + cât = preopoziție + adverb), *fie* (<

Scanned with OKEN Scanner

verbul *să fie*), *până* (< probabil prepoziția *până* < până ce); *când* (= dacă) < adverbul relativ *când, cât* (= imediat ce) < adverbul relativ *cât, cum* (= imediat ce, pentru că) < adverbul relativ *cum, unde* (= dacă, pentru că)< adverbul relativ *unde.*

2. **După aspectul structurii lor morfematice:** conjuncții *simple* și conjuncții *compuse.*

Sunt simple conjuncțiile care au aspectul unui singur cuvânt, care sunt alcătuite dintr-un singur termen (cele moștenite, cele împrumutate, cele de origine necunoscută și cele obținute prin conversiune): *că, însă, nici, ori, să, și; or; dar, iar, sau; ci, de, fie, până, când, cât, cum, unde.*

Sunt compuse conjuncțiile care au aspectul unui grup de termeni, care sunt alcătuite din două sau mai multe cuvinte (cele obținute prin compunere); *așadar, decât, deoarece, deși, fiindcă, încât, întrucât; ca să, ci și, dar și, de să, fie că, încât să, ori că, și cu.*

3. **După criteriul sintactic:** conjuncții *coordonatoare* și conjuncții *subordonatoare.*

Conjuncțiile coordonatoare stabilesc *raporturi de coordonare* între cuvinte sau între propoziții cu funcții omogene sau eterogene. Ele se subdivid în *cinci grupe:*

a) *conjuncții coordonatoare* **copulative:** cele care ajută la afirmarea sau la negarea *ideii de asociere,* cum sunt: *și, ci și, dar și, nici, și cu* – „Amândoi erau potriviți la-nvățătură *și* la purtare" (I.L. Caragiale); „Se ține tot de predici unde nu-i locul *și* când nu-i ceasul" (Cezar Petrescu); „...norodul nu te vrea, *nici* te iubește" (C. Negruzzi); „Nu caut vorbe pe ales, / *Nici* știu cum aș începe" (M. Eminescu); „Ionescu *și cu* Popescu merg la facultate". Conjuncțiile compuse *ci și* și *dar și* intră în relație cu grupul adverbial *nu numai* cu care realizează *formule corelative: „Nu numai* din orașele noastre, *ci și* de dincolo de hotar... s-a pornit negustorimea..." (G. Galaction). Uneori, în locul conjuncției compuse *dar și* este folosită conjuncția simplă *dar* (la origine adversativă), urmată la distanță de adverbul de mod de precizare *chiar* și în relație cu corelativul *nu numai că:* „Vizite ca ale dumitale *nu numai că* nu mă supără, *dar* îmi fac *chiar* mare plăcere" (I.L. Caragiale). Conjuncția simplă *și* mai poate avea, pe lângă valoarea ei de bază *(copulativă),* încă trei valori: una *adversativă,* alta *conclusivă și alta opozitivă:* „Femeia auzea vorbele **și** (= dar) nu le pricepea

Scanned with OKEN Scanner

rostul“ (L. Rebreanu); „Asta-i șagă **și** (= deci) nu-mi pasă“ (M. Sadoveanu), „A văzut, **și** nu a presupus, cum zice el“. *Nu trebuie să confundăm* conjuncțiile coordonatoare copulative **și** și **nici** cu adverbele omonime corespunzătoare. Ele se diferențiază în context (vezi adverbele de mod de precizare și de negație).

b) *conjuncții coordonatoare* **adversative:** cele care ajută la exprimarea *ideii de divergență*, cum sunt *dar, iar, însă, or* – „lartă-mă, *dar* eu așa schimb“ (V. Eftimiu); „Lupul păru-și schimbă, *iar* năravul ba“ (I. Zanne); „Știu că trebuie să cobor la gară, *însă* n-o iau într-acolo“ (Al. Sahia); „Copiii au crezut că vremea va fi frumoasă și că vor putea ieși la plimbare; *or* înnorându-se deodată și începând să plouă, ei au rămas în cămin“. Conjuncțiile coordonatoare adversative *sunt uneori însoțite de adverbe sau de locuțiuni adverbiale* cu sens adversativ: *ci dimpotrivă, dar în schimb* – „N-au mirosit duhoarea cocsului, **dar** *în schimb* fură hrana muncitorilor“ (Al. Sahia); alteori, în limba vorbită, „întărirea“ se face cu conjuncția coordonatoare adversativă *însă* (nerecomandabil): „I-am spus, *dar însă* el n-a înțeles“. Când conjuncțiile coordonatoare adversative sunt „întărite“ cu adverbe sau cu locuțiuni adverbiale concesive, folosite frecvent ca corelative ale subordonatelor circumstanțiale concesive (cum ar fi *totuși* și *cu toate acestea*), peste sensul coordonator adversativ din frază se suprapune sensul subordonator concesiv: „E mare, e frumoasă, **dar** *totuși* are și lipsuri“ (*„deși* e mare, *deși* e frumoasă“...), „M-am dus, m-am rugat, *însă cu toate acestea* nici n-a vrut s-audă“ (*„deși* m-am dus, *deși* m-am rugat...“). Conjuncția *dar* mai poate avea și *o valoare conclusivă:* „Ce ziceam *dar* (= deci)? La 1864, vine mă-nțelegi, ocaziunea...“ (I.L. Caragiale) – iar conjuncția *iar, o valoare copulativă:* „Pe sub fagi se odihnea o turmă *iar* un cioban sta drept în mijlocu-i“ (G. Galaction). *Nu trebuie să confundăm* conjuncția adversativă *or* (< fr.) cu conjuncția disjunctivă *ori* (< lat.). Să se compare: „A fost așteptat, *or* (= însă) n-a venit“ – „Nu știam dacă vine *ori* (= sau) nu vine“. De asemenea, nu trebuie să confundăm conjuncția coordonatoare *iar* cu adverbul omonim corespunzător. Contextele le diferențiază (vezi adverbul de mod de revenire).

Scanned with OKEN Scanner

c) *Conjuncții coordonatoare* **opozitive:** cele care ajută la exprimarea *ideii de opoziție,* cum sunt *ci* (cea mai folosită, când primul termen al coordonării este negat), *și* („ci") și *iar* („ci"), mai puțin folosite, când al doilea termen al coordonării este negat – „Înțelepciunea nu se câștigă cu carul, *ci* se câștigă cu bobul" (N. Iorga); „O să vorbim azi despre ei, *și* nu despre aceștia"; „I-am considerat prieteni, *iar* nu dușmani." Uneori, conjuncția coordonatoare opozitivă *ci* este folosită la începutul unor propoziții regente, ca indice al valorii imperative a acestora: „*Ci* lăsați să ne spuie nenea Ștefan cum a fost." (I. Ghica).

d) *conjuncții coordonatoare* **disjunctive:** cele care ajută la exprimarea *ideii de excludere* (de disjuncție), cum sunt *fie, ori, sau, fie că, ori că* – „Auzi, măi leneșule: te prinzi să moi posmagii singur *ori* ba? (Ion Creangă); „Tractatul... asigurează românilor dreptul de a face război *sau* pace" (N. Bălcescu); „Nu știu dacă această scrisoare a fost trimeasă *sau* nu domnului Negruzzi" (George Panu). Aceste conjuncții sunt folosite *frecvent repetat, într-un fel de corelație* (în amândoi termenii coordonării): „Acolo, în spațiul acela mic..., *fie* pe ploaie, *fie* pe viscol, e o neîncetată mișcare" (D. Anghel); „Strămoșii trăiesc totdeauna: *ori* ca o dogmă, *ori* ca o binecuvântare" (N. Iorga); „Stă pe gânduri și se miră: / *Ori* crescuse el pe cale, / *Ori* ciobanii se chirciră!" (Șt.O. Iosif); „Poporul... *sau* se ridică mare, triumfător..., *sau* suferă în nemișcare" (N. Bălcescu); „*Fie că* merge, *fie că* nu merge, noi tot plecăm".

e) *conjuncții coordonatoare* **conclusive:** cele care ajută la exprimarea *ideii de concluzie,* cum sunt *deci, așadar* – „O luptă-i viața, *deci* te luptă / Cu dragostea de ea, cu dor" (G. Coșbuc); „Munca pe om niciodată nu-l lasă a flămânzi,... / *Așadar,* d-aci-nainte să nu ședem lenevoși" (A. Pann).

Conjuncțiile subordonatoare stabilesc *raporturi de subordonare* între cuvintele din propozițiile regente și propozițiile subordonate pe care le introduc. Și acestea se subdivid în *două grupe:*

a) *conjuncții subordonatoare necircumstanțiale:* cele care introduc subordonate necircumstanțiale (subiective, predicative, atributive, completive directe și completive indirecte, predicative suplimentare cum sunt: *că, să, ca să, dacă, de* – „Probabil[1]/ **că** *fecioara neagră n-a venit*"[2]/ (Ion Minulescu;

Scanned with OKEN Scanner

subiectivă); „Slujba lui de căpetenie fu[1]/ **ca să** *facă în fiecare zi câte douăsprezece mănunchiulețe de flori*“[2]/ (P. Ispirescu; predicativă); „Cam sătul de la un timp de savantlâcuri, simțeam nevoia[1]/ **să** *petrec,*[2]/ **să** *râd*“[3]/ (Matei Caragiale; atributivă); „Hagiul nu vrea[1]/ să știe[2]/ **de** *crapă pietrile la gerul Bobotezei...*[3]“/ (B.Șt. Delavrancea; completivă directă); „Ne-ndoim[1]/ **dac-***așa oameni întru adevăr au stat*“[2]/ (Gr. Alexandrescu; completivă indirectă); „Aș simți-o[1]/ **că**-i aproape[2]/ și / ar ști[3]/ **c**-o înțeleg“.[4]/ (M. Eminescu; predicativă suplimentară) etc.

b) *conjuncții subordonatoare circumstanțiale*: cele care introduc subordonate circumstanțiale de mod, de timp, de scop, de cauză, consecutive, concesive, condiționale, de relație și opoziționale, cum sunt: *decât* – modală („În tinerețe nu căpătase niciodată o para mai mult[1]/ **decât** *îi trebuia*[2]/ ca să-și ducă viața“[3]/ – I.L. Caragiale; *că, cum, până* și *dacă* – temporale („Abia dădu mâna cu cei de față,[1]/ **că** *se și grăbi*[2]/ să intre în biroul... secretarului“[3]/ – Marin Preda; „**Cum** (= imediat ce) *ajunge în grădină,*[1]/ odată începe a smulge la salăți într-ales“[2]/ – Ion Creangă; „Toți se uită cu mirare[1]/ și / nu știu[2]/ de unde vine,[3]/ **Până** *văd păienjenișul între tufe ca un pod*“[4]/ – M. Eminescu; „**Dacă** *a văzut așa,*[1]/ nora împăratului s-a mai domolit“[2]/ – C. Rădulescu-Codin); *de, ca să, să* – finale („Duceți-vă[1]/ **de** *muriți mai bine slobozi,*[2]/ decât să trăiți în robie și ocară“[3]/ – Al. Russo; „Plecat-am astă-vară,[1]/ **Ca să** *scăpăm de turci, de jug, / Sărmana scumpă țară*“[2]/ – V. Alecsandri; „Îmbărbătător se-ntoarce Ștefan[1]/ **să-***și reînchege oastea-i sfărâmată*“[2]/ – A. Vlahuță); *că, căci, cum, dacă, deoarece, fiindcă, întrucât* – cauzale („Lasă, Martinică,[1]/ nu fi fricoasă,[2] / **că** < *domnul* > *e bun*“[3]/ – B.Șt. Delavrancea; „Dar unde-i acel < unde >[1]/ nu știam,[2]/ **Căci** *nu-l găsisem încă-n nici o carte*“[3]/ – Ion Minulescu; „**Cum** (= deoarece) *nu mai erau decât vreo sută de metri până acasă,*[1]/ Grigore coborî,[2]/ plăti[3]/ și / continuă pe jos“[4] / – L. Rebreanu; „N-am încotro...[1],/ trebuie[2]/ să te iau cu mine,[3]/ **dacă** (deoarece) *zici*[4]/ că știi bine locurile pe aici“[5]/ – Ion Creangă; „Și noi stăruim în această lume,[1]/ **deoarece** *avem de îndeplinit jurăminte*“[2]/ – M. Sadoveanu; „Dar / **fiindcă** *nu întotdeauna le brodea...,*[1]/ a procedat el o

Scanned with OKEN Scanner

dată întocmai după poruncă"[2]/ – Damian Stănoiu; „...vițelul va rămâne pe loc în țară,[1]/ **întrucât** *nu are permis de export*"[2]/ – J. Bart); *că, de, încât, să, ca să* – consecutive („Prisăcile sunt atât de multe,[1]/ **că** *ai putea alcătui uriașe movili de faguri*"[2]/ – Zaharia Stancu; „Ei erau săraci,[1]/ **de** *n-aveau după ce bea apă*"[2]/ – P. Ispirescu; „Luna-i cădea drept în față,[1]/ **încât** *ochii ei albaștri străluceau mai tare...*[2]/ – M. Eminescu; „... dar tot nu eram așa de prost până pe-acolo,[1]/ **să** *nu pricep atâta lucru*"[2]/ – Ion Creangă; „Rochia era astfel,[1]/ **ca să** *cadă* în față *de sus până jos*"[2]/ – G. Călinescu); *că, de, dacă, deși, să* – concesive (Câinele[1]/ **că**-*i câine,*[2]/ dar și el își ia lumea-n cap de la o vreme"[1]/ – C. Negruzzi; „Asta n-aș face-o eu,[1]/ **de**-*ai mai fi* el[2]/ pe cât este "[3]/ – Ion Creangă; **„Deși** *cuprins de lanțuri,*[1]/ măreț intră românul"[2]/ – V. Alecsandri; **„Să** *fi dat mii de mii de lei,*[1]/ nu găseai fir de mac printre năsip..."[2]/ – Ion Creangă; *când, dacă, de, să* – condiționale (**„Când** (= dacă) *m-aș potrivi babei la toate cele,*[1]/ apoi aș lua câmpii"[2]/ – Ion Creangă; „Fiii voștri vor ascunde a lor frunte în țărână,[1]/ **Dacă** *voi acum veți pierde marea cauză română*"[2]/ – Gr. Alexandrescu; **„De** *ați păcătuit cumva,*[1]/ păcatul vostru să cadă asupra voastră"[2]/ – Damian Stănoiu; **„Să**-*l văd venind,*[1]/ Aș mai trăi o viață"[2]/ – G. Coșbuc); *de* – de relație („Treci la badea peste drum[1]/ Să cercăm vinul[2]/ **de**-*i bun*"[3]/ – Jarník-Bârseanu); *dacă* – opozițională („**Dacă** *Titi era afabil, dar reținut,*[1]/ Aurica, dimpotrivă, arăta față de Felix din ce în ce mai multă familiaritate"[2]/ – G. Călinescu).

4. **După natura folosirii lor în cadrul unităților sintactice superioare:** conjuncții *specializate* (specifice) și conjuncții *cu valori multiple* (nespecifice).

Conjuncțiile specializate au *o folosire specifică, bazată pe o semnificație gramaticală unică,* pe un singur tip de raport sintactic (în cadrul coordonării sau în cadrul subordonării): **ci și, dar și, nici** (numai coordonatoare copulative), **ci** (opozitivă), **însă, or** (numai coordonatoare adversative), **fie, ori, sau** (numai coordonatoare disjunctive), **deci, așadar** (numai coordonatoare conclusive); **decât** (numai subordonatoare modală), **până** numai subordonatoare temporală), **căci, deoarece, fiindcă, întrucât** (numai subordo-

Scanned with OKEN Scanner

natoare cauzale) **încât** (numai subordonatoare consecutivă), **deși** (numai subordonatoare concesivă).

Conjuncțiile cu valori multiple au *mai multe folosiri, bazate pe două sau mai multe semnificații gramaticale,* pe două sau mai multe tipuri de raporturi sintactice (în cadrul coordonării sau în cadrul subordonării): **și** (coordonatoare copulativă, adversativă și conclusivă), **dar** (coordonatoare adversativă și conclusivă), **iar** (coordonatoare adversativă și copulativă), **că** (subordonatoare pentru: subiective, predicative, completive directe, completive indirecte, atributive, cauzale, consecutive, concesive și predicative suplimentare), **să** (subordonatoare pentru: subiective, predicative, atributive, completive directe, completive indirecte, finale, consecutive, concesive, condiționale și predicative suplimentare), **ca să** (subordonatoare pentru: subiective, atributive, completive directe, completive indirecte, finale), **dacă** (subordonatoare pentru: subiective, predicative, atributive, completive directe, completive indirecte, temporale, cauzale, concesive condiționale, opoziționale) și **de** (subordonatoare pentru: subiective, predicative, atributive, completive directe, completive indirecte, finale, consecutive, concesive, condiționale, de relație).

Valori de întrebuințare

1. Conjuncția coordonatoare copulativă *și* este folosită frecvent, în narațiuni, la începutul frazelor, ca *mijloc de realizare a unei coordonări contextuale* cu frazele precedente: „– Ei, păi poftim în casă dacă e așa, i-a zis dânsa. **Și**-a intrat Zorilă în casă și l-a ospătat femeia, și i-a dat de-a băut, ș-apoi l-a întrebat cum și ce fel“ (D. Stăncescu).

2. Topica conjuncțiilor coordonatoare conclusive *deci* și *așadar* este o *topică liberă,* în sensul că ele pot sta fie la începutul propozițiilor, fie în interiorul lor: „**Deci** cânturilor mele zic / Adio tuturora“ (M. Eminescu); „S-au sculat **deci** împăratul și împărăteasa...“ (P. Ispirescu); „**Așadar** dumitale ți se cuvine numai un leu...“ (Ion Creangă); „Să trecem

Scanned with OKEN Scanner

așadar la subiect". Topica conjuncțiilor subordonatoare *căci* (cauzală) și *încât* (consecutivă) este, dimpotrivă, *o topică fixă* (așa cum este, dealtfel, topica marii majorități a conjuncțiilor limbii române); ele se află numai la începutul propozițiilor subordonate: „Marcu bea și nu prea bea, / **Căci** amar grija-l rodea" (Jarník-Bârseanu); „Poezia e o voluptate atât de mare, **încât** ascultătorul ar trebui să fie obișnuit cu seriozitatea" (G. Călinescu).

3. Conjuncțiile subordonatoare *că* și *de* se apropie uneori foarte mult de *valoarea conjuncției coordonatoare* copulative *și:* „Și pe iarbă s-așezau / De ospăț **că** s-apucau" (Jarník-Bârseanu); „Cade copacul peste car **de**-l sfarmă..." (Ion Creangă).

4. Conjuncțiile subordonatoare *căci* și *de* sunt folosite uneori, în limba populară, ca *indici ai unor propoziții principale optative exclamative:* **„Căci** n-am durdă pui de corb[1]/ Zilele să ți le sorb!"[2]/ (V. Alecsandri); **„De**-*ar* mai veni vara[1]/ să se mai joace și pe-afară..."[2]/ (Ion Creangă).

5. Conjuncția subordonatoare *să* este folosită fie numai *ca morfem al modului conjunctiv* (ca formativ în structura acestui mod): **„Să** *oprească!* Mi-a zburat pălăria!" (I.L. Caragiale), fie *ca morfem al conjunctivului și ca element introductiv al mai multor tipuri de subordonate,* în același timp: „Dar n-am putut[1]/ **să** *fiu* mereu[2]/ Precum sunt azi"[3]/ (Ion Minulescu); „Dar virtutea cea mai mare / E[1]/ **să** *să nu se ție mândru* / Cu virtuțile[2]/ ce are"[3]/ (G. Coșbuc) etc.

6. Conjuncția subordonatoare *ca să* este folosită fie cu elementele formative alăturate (atunci când introduce mai ales subordonate circumstanțiale finale sau consecutive): „Într-o zi m-am dus la tipografie[1]/ să-l iau,[2]/ **ca să** *mâncăm împreună*"[3]/ (A. Vlahuță); „Prea v-ați bătut joc de limbă, de străbuni și obicei,[1]/ **Ca să** *nu s-arate-odată*[2]/ ce sunteți[3]/ – Niște mișei" (M. Eminescu), fie cu acestc elemente depărtate unul de celălalt, printr-o intercalare (cand introduce mai ales subordonate subiective, predicative, completive directe sau completive indirecte): „Nu e destul[1]/ **ca** o nație **să**-și aibă loc pe harta lumii..."[2]/ (N. Bălcescu); „Singurul drept[1]/ ce se da țăranului rob[2]/ era[1]/ **ca** stăpânul lui **să** nu-i poată răpi după voință banii, vitele și instrumentele de arătură"[3]/

Scanned with OKEN Scanner

(idem); „Am jurat[1]/ **ca** peste dânșii **să** trec falnic, fără păs"[2]/ (M. Eminescu); „M-aș fi temut[1]/ **ca** nu cumva aci, la intrare, vreun judecător aspru **să** mă întrebe:..."[2]/ (Al. Odobescu).

7. Unor conjuncții subordonatoare le corespund în propozițiile regente *elemente corelative.* Astfel, conjuncția subordonatoare temporală *cum* are ca corelativ adverbul relativ **cum**: „*Cum* mă culc,[1]/ **cum** te visez"[2]/ (Jarník-Bârseanu; „*imediat ce* mă culc, / **imediat** te visez"); conjuncțiile subordonatoare finale *să* și *ca să* au drept corelative locuțiunile adverbiale de scop **de aceea, de asta, de aia, pentru aceea, pentru asta** și **pentru aia,** cu funcție sintactică: „Să știți,[1]/ **de asta** ne-au trimis,[2]/ *ca să* apărăm moșiile și băncile"[3]/ (E. Camilar); conjuncțiile subordonatoare de cauză *că, deoarece* și *fiindcă* au drept corelative locuțiunile adverbiale de cauză **de aceea, de asta** și **de aia,** cu funcție sintactică: **„De aceea** n-a venit,[1]/ *fiindcă* a avut de lucru"[2]/; conjuncțiile subordonatoare consecutive *că, de, încât* și *să* au drept corelative adverbele de mod **astfel, așa** și **atât,** cu funcție sintactică: „E **atât** de rea,[1]/ *încât* nimeni nu calcă pe moșia ei"[2]/ (P. Ispirescu); conjuncțiile subordonatoare concesive *că, de, dacă, deși* și *să* au drept corelative adverbele de mod concesive **tot** și **totuși** precum și locuțiunea adverbială de mod concesivă **cu toate acestea,** cu funcții sintactice: „Sfântul soare,[1]/ *dacă*-i soare[2]/ Și **tot** după tine moare"[1]/ (Jarník-Bârseanu); „...*deși* carul toamnei sta[1]/ să intre pe sub cerurile turburi și ploioase ale lui octombrie,[2]/ **totuși** ziua strălucea ca o zi de primăvară"[3]/ (G. Galaction); conjuncțiile subordonatoare condiționale *dacă, de* și *să* au drept corelative adverbele de timp **apoi** și **atunci,** cu funcție sintactică neconcludentă, deoarece evoluează către o interjecției lipsită de o asemenea calitate: „*Dacă* voiți[1]/ să fiți cunoscuți de adevărați fii ai romanilor,[2]/ **apoi** să faceți și domniavoastră ceva[3]/ care să se poată asemăna cu isprăvile poporului de lume domnitor"[4]/ (M. Kogălniceanu); „Și / *de* s-ar putea[1]/ pe dânsa cineva ca să o prindă...[2]/ **Atunci** el cu o privire nălucirea i-ar discoasă"[3]/ (M. Eminescu); conjuncția subordonatoare opozițională *dacă* are drept corelativ adverbul de timp **apoi,** fără funcție sintactică datorită aceleiași cauze, amintită mai sus: „...*dacă* glontele putea fi o glumă,[1]/ **apoi** incendiul e un râs sinistru"[2]/ (M. Sadoveanu).

Scanned with OKEN Scanner

8. Conjuncția subordonatoare consecutivă *de,* folosită mai ales în limba populară, reprezintă *un mijloc stilistic de subliniere* a caracterului dinamic al procesului, al participării eroilor la acțiune; *un mijloc stilistic de evidențiere* a succesiunii trepidante a acțiunilor, pe fondul unor imagini vizuale și auditive create cu ajutorul verbelor și al expresiilor idiomatice care urmează imediat după ea. Exemplele oferite de opera lui Creangă sunt edificatoare. Astfel, „fetele din Humulești știau a învârti și hora, dar și suveica,[1]/ **de** *vuia* satul de vatale în toate părțile"[2]/; „Smaranda Creangă închega apa numai cu două picioare de vacă,[1]/ **de** *se încrucea* lumea de mirare"[2]/; „Moș Nichifor pocnea cu șfichiul de mătase,[1]/ **de**-ți *lua auzul*"[2]/; „Iepele lui fugeau așa de tare,[1]/ **de** *pârâiau* roatele[2]/ și / *sărea* colbul în înaltul cerului"[3]/; „Nică fugea așa de repede pe prund,[1]/ **de** *săreau* pietrele după el"[2]/; „moartea începe a roade la copaci bătrâni,[1]/ **de**-i *pocneau* fălcile"[2]/; „Păsări-Lăți-Lungilă,[1]/ când voia,[2]/ așa se lățea de tare,[1]/ **de** *cuprindea* tot pământul"[3]/ etc.

Locuțiunile conjuncționale

1. Sunt *construcții analitice cu înțeles unitar și cu rol de conjuncții* în cadrul propozițiilor și al frazelor. Ele *fac mai clară ideea de coordonare sau de subordonare* stabilită în context, datorită componentelor. În structura lor intră obligatoriu *o conjuncție sau un cuvânt cu rol joncțional* (pronumele relative **ce** și **care** sau un adverb relativ), la care se adaugă substantive, pronume, verbe, adverbe și prepoziții.

2. Ca și conjuncțiile, locuțiunile conjuncționale se subdivid, *după criteriul sintactic,* în locuțiuni conjuncționale *coordonatoare* și locuțiuni conjuncționale *subordonatoare.*

Locuțiunile conjuncționale coordonatoare sunt în număr redus și de trei feluri: **copulative:** *cât și, (pre)cum și* (< adverb + conjuncție coordonatoare), în corelație cu adverbul *atât;* **adversative:** *în schimb* (< prepoziție + substantiv), *decât că, numai că* (< adverb + conjuncție subordonatoare), *numai cât* (< adverb + adverb relativ); **conclusive:**

Scanned with OKEN Scanner

așa că (< adverb + conjuncție subordonatoare), *ca atare* (< prepoziție + adverb), *în concluzie, în consecință, cu alte cuvinte, prin urmare* (< prepoziție + substantiv), *drept care* (< adverb + pronume relativ), *(care)va să zică* (< pronume relativ + verbe) – „*Atât* eu *cât și* prietenii mei ne-am îmbarcat pentru Sulina" (V. Alecsandri); „El este inteligent, *numai că* (= dar) nu este și sârguincios"; „E tare frumoasă, *numai cât* (= însă) nu-i adevărată" (I. Agârbiceanu); „Un sfert de ceas până la hanul lui Mânjoală... *Care va să zică,* un sfert și cu trei un ceas..." (I.L. Caragiale); „...(copilul) nu venea în fiecare duminică, *prin urmare* ceasurile de aurora sufletească și de voie bună erau puține pentru Jap" (G. Galaction) etc.

Locuțiunile conjuncționale subordonatoare sunt mai numeroase decât cele coordonatoare. După structură se disting *trei tipuri* de locuțiuni conjuncționale subordonatoare:

– *Tipul A*: formate din substantive, pronume (nehotărâte sau relative), verbe, adverbe și prepoziții + conjuncțiile subordonatoare *că, ca să, dacă, de, încât: de ciudă că, de frică să, de teamă că, din cauză că, din pricină că, în caz că, în caz dacă, în loc să, în loc ca să, pe motiv că, sub pretext că; cu toate că, după ce că* etc.; *dat fiind că, las(ă) că; așa că, așa încât, chiar dacă, chiar de, chiar să, chit că, cum că, decât să, în afară că, (mai) înainte ca să, măcar că, măcar de, măcar să, nici dacă, nici de, nici să, și dacă, și de, și să, până când să* etc.; *pe lângă că, decât să, (și)fără să, fără ca să, până să, pentru că, pentru ca să* etc.

– *Tipul B:* formate din substantive, adverbe și prepoziții + pronumele relativ *ce* sau adjectivul relativ *câtă (câte): de ce* (= cu cât), *de vreme ce, din moment ce, în timp ce, în vreme ce, odată ce, pe câtă vreme, pe măsură ce, ori de câte ori* etc.; *imediat ce, îndată ce, numai ce* etc.; *după ce, până ce.*

– *Tipul C:* formate din substantive, adverbe și prepoziții sau locuțiuni prepoziționale + adverbe relative: *în caz când, la caz când; acolo unde, astfel cum, așa cum, așa precum, atât cât, atunci când, ca și când, ca și cum, chiar și când, chiar și unde* etc.; *cu cât, de cum* (= imediat ce), *de unde* (= dacă), *după cât, după cum, față de cât, față de cum, pe când, pe cât* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Unele dintre aceste locuțiuni conjuncționale subordonatoare sunt **necircumstanțiale** (introduc subordonate necircumstanțiale subiective, atributive, completive directe și completive indirecte: „Se pare[1]/ *cum că* alte valuri / Cobor mereu pe-același vad“[2]/ (M. Eminescu); „... (veni) într-una din zilele[1]/ *până să* nu sosească în București pețitorii țărigrădeni“[2]/ (Al. Odobescu); „Înțelegea[1]/ *cum că* l-au deșteptat picăturile reci“ (G. Galaction); „Cred că nu te îndoiești[1]/ *cum că* te iubesc“[2]/ (C. Negruzzi); „Începu să mulțumească zânei[1]/ *pentru că* l-a scăpat de primejdie“[2]/ (P. Ispirescu).

Alte locuțiuni conjuncționale subordonatoare sunt **circumstanțiale** (introduc subordonate circumstanțiale: de timp, de mod, de cauză, de scop, concesive, condiționale, consecutive, opoziționale, cumulative și de excepție). Pentru subordonatele **circumstanțiale de timp** se folosesc locuțiunile conjuncționale *mai înainte ca să, ori de câte ori, până când să, până să; în timp ce, în vreme ce, îndată ce, odată ce, după ce, până ce; atunci când, chiar și când, de cum, pe când*: „...a trecut un pătrar de secol de la moartea Bălcescului[1]/ *mai înainte ca să* poată fi pus sub ochii națiunii române...“[2]/ (Al. Odobescu); „*După ce* se așază în jurul mesei,[1]/ doamna Balș se îndreptă spre bufet“[2]/ (Ionel Teodoreanu); „Și-*n timp ce* eu ridicai din umeri...,[1]/ el se îndepărtă trimițându-mi salutări“[2]/ (Gib Mihăescu); „*Ori de câte ori* viitorul a surâs României,[1]/ fiii ei nu au lipsit de a aspira către unire“[2]/ (I. Ghica). Pentru subordonatele **circumstanțiale de mod** se folosesc locuțiunile conjuncționale *așa precum, de parcă, fără să, fără ca să, în ce chip să, în ce fel să; de ce* (= cu cât), *pe măsură ce; astfel cum, așa cum, atât cât, ca și cum, ca și când, cu cât, de cum, decât să, după cât, după cum, față de cât, față de cum, întru cât, pe cât* etc. – „Din ierburi prind în mâini[1]/ *fără să* știu[2]/ Un clopoțel cu clinchet argintiu“[1]/ (N. Labiș); „*Pe măsură ce* te apropii de castel,[1]/ îți dai seama[2]/ ce imensități de flori și plante rare sunt răspândite în parcul fără sfârșit...[3]/ (G. Călinescu); „Uneori, apele tac[1]/ *ca și când* ar fi împietrite“[2]/ (E. Barbu); „Furnicile s-au mistuit,[1]/ *de parcă* n-ar fi fost de când lumea“[2]/ (Ion Creangă); „Calul se clatină încet la dreapta și la stânga,[1]/ *după cum* pune femeia piatra“[2]/ (I. Agârbiceanu); „...aburii se ridică

Scanned with OKEN Scanner

neîncetat,[1]/ *ca și cum* apele ar fi fierbinți"[2]/ (Geo Bogza); „Mai-mai că aș face[1]/ *așa precum* zici tu"[3]/ (P. Ispirescu); „Cânta și el destul de bine la pian,[1]/ *atât cât* s-o poată acompania"[2]/ (Camil Petrescu); „Îi cunosc mai bine[1]/ *de cum* mă cunosc ei pe mine"[2]/ (I. L. Caragiale); „Era mai bucuroasă[1]/ să moară de foame[2]/ *decât să* primească o bucată de pâine de la cineva"[3]/ (I. Slavici). Pentru subordonatele **circumstanțiale de cauză** se folosesc locuțiunile conjuncționale *de ciudă că, de frică să, de teamă că, din cauză că, din pricină că, dat fiind că, pe motiv că, pentru că, sub pretext că, de vreme ce, din moment ce, odată ce, câtă vreme, față de cât, față de cum.* „Și / *pentru că* i se păru[1]/ că eu nu dam însemnătatea cuvenită acestei observații [2]/ insistă"[3]/ (Gib Mihăiescu); „În general nu știu[1]/ dacă are rost[2]/ să te superi pe ea[3]/ *din pricină că* nu e[4]/ așa cum am vrea noi"[5]/ (Titus Popovici); „Și / trebuie[1]/ să fie ceva neînțeles de mintea noastră,[2]/ *de vreme ce* a făcut lucruri peste puterea omenească"[3]/ (Ion Creangă). Pentru subordonatele **circumstanțiale de scop** se folosește locuțiunea conjuncțională *pentru ca să*: „Mama a trimis pe Barbură[1]/ să aducă pe Huțu,[2]/ *pentru ca să*-i dau cele două pere"[3]/ (I. Slavici). Pentru subordonatele **circumstanțiale concesive** se folosesc locuțiunile conjuncționale *chiar dacă, chiar de, chiar să, chit că, cu toată că, (și) fără să, fără ca să, las(ă) că, măcar că, măcar de, măcar să, nici dacă, nici de, nici să, și dacă, și de, și să; chiar și când: „Cu toate că* de câteva zile se pornise o viforniță[1]/ oamenii stăteau pe picior de plecare"[2]/ (Camil Petrescu); *„Măcar că* eram la jumătatea lui april,[1]/ pădurea încă mai mărturisea suferința iernii"[2]/. (M. Sadoveanu); *Chiar că* e ger, ies la tăiatul copacilor" (Zaharia Stancu). Pentru subordonatele **circumstanțiale condiționale** se folosesc locuțiunile conjuncționale *în caz că, în caz când, în caz dacă, la caz că, la caz când: „În caz că* plouă, luăm umbrelele". Pentru subordonatele **circumstanțiale consecutive** se folosește locuțiunea conjuncțională *așa încât:* „Drumurile erau nespus de grele, *așa încât* caii începură a îngenunchea" (M. Sadoveanu). Pentru subordonatele **circumstanțiale opoziționale** se folosesc locuțiunile conjuncționale *în loc să, în loc ca să, în timp ce, în*

Scanned with OKEN Scanner

vreme ce, pe câtă vreme, de unde și *pe când: „În loc să-l* scoată din undă / În vultoare îl afundă" (A. Pann); „...toate celelalte sufăr numai de căldură și de sete, *pe câtă vreme* Dumneaei sufere pe lângă astea și de foame" (I.L. Caragiale). Pentru subordonatele **circumstanțiale cumulative** sunt folosite locuțiunile conjuncționale *după ce că, în afară că, pe lângă că, după ce: „Pe lângă că* suntem meșteri lemnari, apoi am și ajuns la o vreme de căruntețe" (I.L. Caragiale); „Și *în afară că* era micuță, mai era și supraîncărcată de mobilă" (Zaharia Stancu); „...*după ce că* ești chior, nici n-auzi bine" (Marin Preda). Pentru subordonatele **circumstanțiale de excepție** se folosesc locuțiunile conjuncționale *decât să, în afară că:* „Barocul... nu face altceva *decât să* dezvolte datele prime ale clasicismului" (G. Călinescu).

3. Și locuțiunile conjuncționale subordonatoare pot avea *elemente corelative* în propozițiile regente. Astfel, *finalele* au drept corelative adverbele de scop *anume, înadins:* „Boierii de la noi **anume** au zidit munții aceia negri, *pentru ca să* nu vedem ce-i dincolo" (E. Camilar); *modalele* locuțiunile adverbiale *cu atât, pe atât, de aceea,* (= cu atât): „Aveam **cu atât** mai mult pricina să fiu rezervat, *cu cât* mi s-a părut că nu e destulă seriozitate" (Camil Petrescu); *„Pe cât* de sever era tata în viața publică, **pe atât** de blând și chiar timid apărea în cea intimă" (G. Călinescu); *„De ce* umblau, **de aceea** se înfundau mai tare" (I. Pop-Reteganul); *concesivele,* adverbele de mod concesive *tot* și *totuși:* „...mărite împărate, *chiar de*-aș ști că voi pieri, **tot** nu mă voi lăsa..." (P. Ispirescu); *cumulativele,* adverbul de timp *apoi: „Pe lângă că* era curat, **apoi** obișnuia să se îmbrace foarte elegant" (I.L. Caragiale); cele *de excepție,* adverbul de mod *mai:* „...alta nu-i **mai** rămâne *decât să* spele degrabă putina" (I.L.Caragiale).

Scanned with OKEN Scanner

III. TENDINȚE ÎN MORFOLOGIA LIMBII ROMÂNE CONTEMPORANE

Sistemul morfologic al limbii române contemporane este latin. El continuă sistemul morfologic al latinei populare târzii din spațiul carpato-danubiano-pontic, de care însă s-a diferențiat datorită tendințelor timpurii de simplificare, de regularizare și de clarificare a formelor, de reorganizare și unificare a materialului latin moștenit, precum și datorită fuziunii cu sistemul morfologic al limbii geto-dacilor autohtoni și influențelor exercitate în timp de sistemele morfologice ale limbilor balcanice, condițiile geografice și istorice având un anumit rol în evoluția sa.

Studierea direcției în care se dezvoltă o limbă, în compartimentele sau sistemele ei actuale, constituie „o preocupare relativ recentă și... nu prea răspândită" (Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române,* 1968, p. 5).

Tendințele în limbă sunt direcții sau sensuri de evoluție a acesteia (odată cu evoluția societății) care, prin încrucișări și confruntări, produc *schimbări* de amănunt cu caracter de *legi* sau de *excepții.* Studierea lor de către cercetători contribuie indiscutabil la mai buna cunoaștere a limbii și a unor fapte cu caracter social.

Tendințele în limbă aduc inovații inconștiente, întâmplătoare, care pornesc inițial de la o anumită persoană; criticate ca *abateri* de la exprimarea obișnuită, cu timpul ele sunt simțite – și chiar acceptate – de către unii vorbitori, tot inconștient, ca fiind utile. După aceea, sunt generalizate în masa vorbitorilor, integrându-se încetul cu încetul în sistemul limbii, în structura ei. *Ele duc în final, de cele mai multe ori, la claritate, precizie și simplificare.*

Scanned with OKEN Scanner

1. Limba română, refractară tendinței de reducere rapidă a modelelor de flexiune nominală, manifestată în celelalte limbi romanice occidentale, a creat noul tip de flexiune nominală în *-ea, -ele* (mea-mele, grea-grele). Tendința de reducere a acestei flexiuni a fost mult mai lentă decât în celelalte limbi romanice.

2. Există o tendință de folosire a dativului în situațiile în care tradiția a impus acuzativul cu prepoziție și, invers, o tendință de folosire a acuzativului cu prepoziție în situațiile în care tradiția a impus dativul:

a) în loc de *specifică pentru limba cultă* > *specifică limbii culte;* în loc de *se încadrează în sistem* > *se încadrează sistemului;* în loc de *nepotrivită cu dezvoltarea* > *nepotrivită dezvoltării;* în loc de *apropiat de colegi* > *apropiat colegilor* etc.

b) în loc de *aparține acestora* > *aparține de aceștia;* în loc de *adaptat condițiilor* > *adaptat la condițiile;* în loc de *acomodat noilor situații* > *acomodat la noile situații* etc.

3. Concurența dintre unele substantive provenite de la infinitivul lung și cele provenite de la supin, apropiate ca sens, reprezintă o altă tendință în morfologia limbii române contemporane, cu rezultate foarte diferite:

– în favoarea celor provenite de la infinitiv; a cădea – *căderea* – căzutul; a crește – *creșterea* – crescutul; a face – *facerea* – făcutul; a garanta – *garantarea* – garantatul etc.

– în favoarea celor provenite de la supin; a coase – coaserea – *cusutul;* a fura – furarea – *furatul;* a geme – gemerea – *gemutul;* a paște – pașterea – *păscutul;* a prânzi – prânzirea – *prânzitul* etc.

– în favoarea amândurora, cu diferențieri stilistice: a avea – *averea* – *avutul;* a bate – *baterea* – *bătutul;* a bombarda – *bombardarea* – *bombardatul;* a demara – *demararea* – *demaratul;* a gospodări – *gospodărirea* – *gospodăritul;* a placa – *placarea* – *placatul* etc. Uneori se ajunge chiar la o diferențiere netă și o specializare a sensurilor: a bea – *berea* – *băutul.*

4. În cadrul tendinței mai generale de diferențiere și reducere a flexiunii nominale, se distinge tendința de formare a unui gen personal în limba română, care însă în momentul de față este în regres (vezi capitolul „Substantivul").

5. Se constată o tendință de extindere a folosirii substantivului nearticulat în locul articulării lui cu articol hotărât

Scanned with OKEN Scanner

enclitic: *hotel Dacia* – în loc de *hotelul Dacia*; *profesor Ionescu* – în loc de *profesorul Ionescu; staționare interzisă* în loc de *staționarea interzisă; București* este un oraș-capitală – în loc de *Bucureștiul* este un oraș-capitală etc.

6) Mai vechea tendință de formare a cuvintelor compuse în limba română s-a accentuat la maximum în ultimele două decenii, mai ales la substantive (în care al doilea termen, deși este un substantiv, are un conținut adjectical clar): *copil-minune, poziție-cheie, consorțiu-mamut, mașină-capcană, situație-limită, carte-simbol, state-cobai, om-orchestră, post-pirat, știre-bombă, dezvăluire-surpriză, scriitor-reper, testament-poruncă, petrecere-trăznet.* etc.

7. Tendința de folosire cu valoare de vocativ, cu ajutorul intonației exclamative, a formelor de N.Ac. singular ale substantivelor comune nearticulate (la singular și la plural: *chelner!, elev!, lăutar!, portar!, soldat!, șofer!* etc. – *elevi!, soldați!, studenți!* etc.) sau ale substantivelor proprii, nume de persoane: *Ana!, Ioana!, Ion!, Maria!, Radu!, Sandu!, Simina!, Sonia!, Toma!, Victor!* etc.

8. Tendința unor substantive cu vocativul obișnuit în *-e* de a înlocui această desinență prin *-ule: băiete > băiatule, copile > copilule, cuscre > cuscrule, fine > finule, jupâne > jupânule, vecine > vecinule* etc.

9. Tendința unor substantive comune de a face vocativul cu forme de nominativ, articulat hotărât enclitic, la singular și plural: *domnul!, doamna!, șefa! șeful!; băieții!, domnii!, doamnele!, fetele!* etc.

10. Tendința de asimilare a articolului posesiv genitival proclitic, feminin singular *a,* la valoarea de articol hotărât enclitic *-a* (aglutinat la forma substantivului precedent nearticulat sau contopit cu articolul hotărât enclitic *a* de la acest substantiv: procedeu de *fabricare a sucului* > procedeu de *fabricarea sucului;* sistem de *calculare a salariilor* > sistem de *calcularea salariilor;* centru de *difuzare a presei* > centru de *difuzarea presei;* Muzeul de *Istorie a Bucureștiului* > Muzeul de *Istoria Bucureștiului* etc. Deși o asemenea exprimare orală și scrisă nu este recomandabilă, totuși această tendință s-a accentuat și mai mult în ultimii șase ani, mai ales în publicistică.

11. Tendința accentuată de reducere a folosirii articolului demonstrativ, ca element proclitic în structura atributului ad-

Scanned with OKEN Scanner

jectival (băiatul *cel isteț* > băiatul *isteț* sau substantival prepozițional (podul *cel de piatră* > podul *de piatră*), deși nu este concurat de un alt element, sau ca un mijloc de substantivizare a adjectivului (unde este puternic concurat de articolul hotărât enclitic): *cel viteaz* înlocuit cu *viteazul; cel leneș* înlocuit cu *leneșul* etc.

12. Tendința de folosire neobișnuită a adjectivului înaintea substantivului continuă mai ales în publicistică și în stilul literaturii artistice.

13. Tendința de folosire excesivă, în critica literară și în stilul publicistic, a unor adjective cu tentă nepoetică – *păgubos* și *specios* – și a adverbului de aceeași sorginte formativă și cu aceeași lipsă de valoare poetică – *neîndoios.*

14. Tendința de subliniere a calității unui obiect prin repetarea accentuată, cu valoare adjectivală, a substantivului: *carne carne* („carne *adevărată*"), *unt unt* („unt *adevărat*") etc.

15. Puternica tendință de înlocuire a numeralului ordinal, cu funcție de atribut, prin numeral cardinal, mai ales la genurile masculin și neutru, în combinație cu anumite substantive, sau în cazul numerelor mari, în limbajul familiar, tehnic și publicistic; *compania a doua > compania doi, kilometrul al șaizecilea > kilometrul șaizeci, regimentul al zecelea > regimentul zece* etc. – *anul doi, articolul cinci, capitolul șase, deceniul șapte, etajul patru, exemplarul două sute, felul trei, gradul paisprezece, locul unsprezece, mila nouă, pagina opt, paralela treizeci și șase, rândul douăsprezece, secolul douăzeci, volumul douăzeci și cinci* etc.

16. Tendința de renunțare, în vorbire și chiar în scris, la formele de D. G. ale pronumelui relativ, considerate complicate, în favoarea celor de N.Ac., sau la cele de Ac., în favoarea celor de N., socotite mai la îndemâna vorbitorilor: omul *care* i-am dat (în loc de: omul *căruia* i-am dat); omul *care* l-am văzut (în loc de: omul *pe care* l-am văzut) etc.

17. Tendința de stabilizare, ca regulă, în virtutea presiunii sistemului persoanei a II-a, a folosirii formelor paralele ale pronumelui personal de persoana a III-a *dânsul, dânsa, dânșii, dânsele,* ca pronume personal de politețe medie, în structura adresării politicoase la această persoană: *el-dânsul-dumnealui* (paralelă cu cea de persoana a II-a: *tu-dumneata-dumneavoastră).*

18. Tendința mai veche a limbii române de a forma prezentul indicativului cu *ez* și *-esc,* pentru regularizarea

Scanned with OKEN Scanner

flexiunii verbale, continuă și azi: *copiez, driblez, marchez. maschez, testez* etc.; *deservesc, intuiesc, investesc, istorisesc, servesc* etc.

19. Continuarea tendinței largi, general romanice, de dezvoltare a structurilor analitice ale perfectului compus în defavoarea structurilor sintetice ale perfectului simplu, a cărui arie de folosire se îngustează tot mai mult.

20. Tendința de folosire, uneori, a infinitivului, în limbajul politic și în limba literară, trăsătură romanică (conjunctivul se folosește în limba vorbită).

21. Tendința de folosire a gerunziului cu funcție de atribut verbal – caracteristică a frazelor ample, cu notă solemnă, în limba literaturii artistice.

22. Tendința de folosire mai accentuată a diatezei pasive, mai ales în limbajul politic și administrativ contemporan, vine să întărească o mai veche tendință a morfologiei limbii noastre.

23. Tendința de reorganizare a conjungărilor limbii române este vizibilă mai ales în trecerea verbelor de la conjugarea a II-a la conjugarea a III-a și invers, de la conjugarea a III-a, la conjugarea a II-a, fapt care provoacă uneori confuzii, precum și în uniformizarea accentului fie pe terminație, la persoana I și a II-a plural a indicativului și conjunctivului prezent (la conjugarea a II-a), fie pe radical, la infinitivul prezent și condițional-optativ prezent (la conjugarea a III-a):

a) *de la conjugarea a II-a la a III-a: a apăreá* > a apáre – va apăreá > va apáre, ar apărea > ar apare; *a compărea* > a compare..., *a părea* > a pare..., *a reapărea* > a reapare..., *a cădea* > a cade..., *a decădea* > a decade..., *a dispărea* > a dispare..., *a plăcea* > a place..., *a se complăcea* > a se complace..., *a displăcea* > a displace..., *a rămânea* > a rămâne..., *a ședea* > a șede..., *a tăcea* > a tace..., *a ținea* > a ține..., *a umplea* > a umple..., *a vedea* > a vede..., *a întrevedea* > a întrevede..., *a prevedea* > a prevede..., *a revedea* > a revede..., *a zăcea* > a zace... etc.

b) *de la conjugarea a III-a la conjugarea a II-a: a aduce* – (să) adúcem > (să) aducém, (să) adúceți > (să) aducéți; *a bate* > a bătea, va bate > va bătea, ar bate > ar bătea, (să) bátem > (să) bătém, (să) báteți > (să) bătéți; *a face* > a făcea, va face > va făcea, ar face > ar făcea, (să) fácem > (să) făcém, (să) fáceți > (să) făcéți; *a permite* – (să) per-

Scanned with OKEN Scanner

mítem > (să) permitém, (să) permíteți > (să) permitéți; *a plânge* – (să) plângem > (să) plângém, (să) plângeți > (să) plângéți; *a pune* – (să) púnem > (să) puném, (să) púneți > (să) punéți etc.

24. Tendința de îmbogățire, prin împrumuturi și formații pe teren românesc, mai mult a conjugării I decât a conjugării a IV-a: *amortiza, aplana, asorta, ateriza, cantoniza, lamenta, lumina, legifera, licita, linșa, macula, mandata, masca, menaja, minimaliza, monoftonga, mortifica, munteniza, mușamaliza* etc.

25. Tendința de folosire excesivă, în cadrul unei acerbe concurențe, a verbului *a realiza* în locul verbelor sinonime *a observa, a sesiza* și a locuțiunii verbale sinonime *a-și da seama* (de ceva).

26. Tendința unor vorbitori de a transforma, nerecomandabil, unele adverbe în adjective, în două tipuri de construcții:

a) o problemă *greu* de rezolvat > ...*grea* de rezolvat; ochi *nespus* de frumoși > ...*nespuși* de frumoși etc.

b) Au venit *destul* de mulți > ...*destui* de mulți; S-au prezentat *suficient* de pregătiți > ... *suficienți* de pregătiți etc.

27. Tendința unor vorbiri de a folosi, după modelul conjuncției subordonatoare concesive *deși*, adverbul de mod relativ *precum* la începutul unor subordonate modale eliptice de predicatul verbal sau de verbul copulativ: A procedat[1]/ *precum* Păcală.[2]/ (...așa cum a procedat Păcală); Era roșu[1]/ *precum* bujorul.[2]/ (...așa cum era bujorul).

28. Tendința tot mai accentuată a unor vorbitori de a folosi, în limba vorbită și în cea familiară, fostele locuțiuni adverbiale de mod *în schimb, în concluzie, în consecință, ca atare, prin urmare* cu valoare de locuțiuni conjuncționale coordonatoare (conclusive, ultimele patru, și adversativă, prima).

29. Tendința mai veche de reorganizare și completare a sistemului prepozițional românesc se manifestă în continuare cu putere: relativ recentele prepoziții cu Ac.–*exceptând* și *privind,* provenite de la gerunziu; structuri cu aspect de locuțiuni prepoziționale cu G., în formare (generatoare de controverse): *în scopul, cu scopul, cu excepția, în marginea, în inima, în mijlocul, în folosul, în temeiul, pe motivul, în cadrul, în ideea, în lumina, la nivelul, pe baza, pe linia, pe parcursul, pe seama, în vederea* etc.; structuri cu aspect de locuțiuni prepoziționale cu Ac., tot în formare: *departe de,*

Scanned with OKEN Scanner

înainte de, aproape de, dincoace de, dincolo de, pe bază de, în funcție de, vizavi de, de dincoace de, împreună cu, laolaltă cu, odată cu etc.

30. Tendința (inițial de factură populară) de generalizare a formelor prepoziționale de Ac, cu conținut de D., de tipul: a trimis *la colegi* („colegilor"), dă bani *la copii* („copiilor") etc.

31. Tendința unor vorbitori de a folosi prepozițiile *după* și *lângă* ca adverbe (prima, cu valoare de timp; a doua, cu valoare de loc) în limba vorbită și în stilul publicistic (frecvent): Vin și eu *după.* („după aceea"); Le-a așezat și el *lângă*.. („alături").

32. Tendința mai veche de reorganizare și completare a sistemului conjuncțional românesc continuă: relativ recenta conjuncție subordonatoare, de origine prepozițională, *până;* structuri cu aspecte de locuțiuni conjuncționale (de obicei subordonatoare) în formare, generatoare de controverse: *în cazul că, pe motivul că, faptul că, în ciuda faptului că, în pofida faptului că, în afară de faptul că, indiferent că, indiferent de faptul că, indiferent dacă, numai că* („dar"), *având în vedere că, dat fiind că, luând în considerație că, prin aceea că, prin faptul că, datorită faptului că, sub pretextul că, pe bază că, pe motivul că, pentru motivul că, cu condiția să; în cazul că, în eventualitatea că, în ipoteza că; pe lângă faptul că, în afară că; în ideea că, în ideea (ca) să; plus că* etc.

33. Tendința mai veche de folosire a conjuncției subordonatoare *deși* la începutul unor concesive eliptice de predicatul verbal sau de verbul copulativ, se consolidează tot mai mult azi: *Deși* rănită de o alică,[1]/ rața a zburat în păpuriș.[2]/ (Deși *era rănită...)*; *Deși* flămând,[1]/ a mai lucrat o oră.[2]/ (deși *era flămând...).*

34. Tendința, mai veche, de *brahilogie,* care duce permanent la nerepetarea instrumentelor gramaticale în vorbire și scriere (a prepozițiilor, conjuncțiilor, locuțiunilor prepoziționale și conjuncționale, a verbelor auxiliare), se opune celeilalte tendințe de *amplificare,* de suplimentare a instrumentelor gramaticale din comunicarea orală și scrisă cu termeni-suport, mai ales cu locuțiuni prepoziționale și conjuncționale: de la „Luptăm *împotriva* minciunii și a trădării" la „Luptăm *împotriva* minciunii și *împotriva* trădării" sau *„în contra* trădării".

Scanned with OKEN Scanner

SIGLE

AUBLLR *Analele Universității București. Limba și literatura română*, București, 1950 –

EA	*Editura Academiei*, București
EAL	*Editura Albatros*, București
EALL	*Editura ALL*, București
EAR	*Editura Academiei Române*, București
EDP	*Editura Didactică și Pedagogică*, București
EJ	*Editura Junimea*, Iași
EȘ	*Editura Științifică*, București
EȘE	*Editura Științifică și Enciclopedică*, București
SR	*Editura Scrisul Românesc*, Craiova
TUB	*Tipografia Universității din București*, București

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

ACADEMIA ROMÂNĂ, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan", *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație,* București 1995.

AVRAM, MIOARA, *Gramatica pentru toți,* București, EA, 1986.

BACIU, IOAN, *Précis de grammaire roumaine,* Lyon, 1978.

BELDESCU, GEORGE, *Ortografia în școală,* București, EDP, 1973.

BERCEANU, BARBU, *Sistemul gramatical al limbii române* (reconsiderare); București, EȘ, 1971.

BRÂNCUȘ, GRIGORE, *Limba română contemporană, Morfologia verbului,* București, TUB, 1976; *Tendințe în morfologia românei actuale,* Brașov, (f.e.), 1977.

BULGĂR, GHEORGHE, *Limba română. Fonetică. Lexic. Morfologie. Sintaxă, Stilistică,* București, E. Vox, 1995.

BYCK, JAQUES, ROSETTI, ALEXANDRU, *Gramatica limbii române,* București, 1945.

CARAGIU-MARIOȚEANU, MATILDA, *Fonomorfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală,* București, 1968.

CAZACU, BORIS, CHIOSA, CLARA-GEORGETA, CARAGIU-MARIOȚEANU, MATILDA, GUȚU-ROMALO, VALERIA, BERCESCU, SORINA, *Cours de langue roumaine. Introduction à l'étude du roumain* (à l'usage des étudiants étrangers), București, EDP, (1973).

CÂMPEANU, EUGEN, *Substantivul. Studiu stilistic,* București, EȘE, 1975.

CIOMPEC, GEORGETA, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie,* București, EȘE, 1985.

COLECTIV, *Limba română contemporană. Fonetica. Fonologia. Morfologia* (Sub conducerea acad. Ion Coteanu), București, EDP, 1985 (1986).

COJA, ION, *Preliminarii la gramatica rațională a limbii române. Vol. I. Gramatica articolului,* București, EȘE, 1983.

COLECTIV, *Limba română. Limbă și stil, punctuație și ortografie, vocabular, fonetică și fonologie, gramatică (morfologie).* Manual pentru clasele a IX-a și a X-a (școli normale, licee și clase cu profil umanist). Coordonator: Florin D. Popescu, București, EDP, 1991.

Scanned with OKEN Scanner

IORDAN, IORGU, GUȚU-ROMALO, VALERIA, NICULESCU, ALEXANDRU, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, EȘ, 1967.
IORDAN, IORGU, ROBU, VLADIMIR, *Limba română contemporană*, București, EDP, 1978.
IRIMIA, DUMITRU, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, (Iași), EJ, (1976); *Structura gramaticală a limbii române. Numele și pronumele. Adverbul*. Iași, EJ, 1987.
IVĂNUȘ, DUMITRU, *Limba română contemporană, Morfologia*, Craiova, 1990.
COLECTIV, *Limba română, Fonetică-Vocabular-Gramatică*, București, EA, 1956.
COLECTIV, *Limba română, Vocabular, morfologie, sintaxă. Sinteze, scheme și exerciții pentru elevi* (Coordonator: Alexandru Metea), Timișoara, Helicon, 1993.
LOMBARD, ALF, *Le verbe roumain. Étude morphologique*, Vol. I și II, Lund, 1954–1955; *La langue roumaine – une présentation*, Paris, 1974.
LOMBARD, ALF, GÂDEI, CONSTANTIN, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine...* Lund-București, CWK Gleerup – EA, (1981).
LOVERA, ROMEO et Dr. IACOB, ADOLPHE, *Grammaire roumaine*, Paris, Heidelberg, 1923.
MACREA, DIMITRIE, *Probleme de lingvistică română*, București, 1961; *Studii de lingvistică română*, București, 1970.
MANLIU, I., *Gramatica istorică și comparativă a limbii române pentru cursul superior*, București, 1894.
MANOLIU-MANEA, MARIA, *Sistematica substitutelor din limba română contemporană standard*, București, 1968; *Gramatica comparată a limbilor romanice*, București, 1971.
MIHĂESCU, N., *Limba noastră. Probleme de lexic și construcții gramaticale*, București, 1963; *Abateri de la exprimarea corectă*, București, 1963; *Carte despre limba românească*, București, 1972; *Norme, abateri și inovații în limba română contemporană*, București, EAL, 1982; *Dezvoltarea limbii române. Aspecte clasice și actuale*, București, EAL,1986.
NEDIOGLU, GH., *Manual de stilistică română*, București, 1937; *Limba română în evoluția ei istorică*, București, 1942.
NICOLESCU, AUREL, *Analize gramaticale*, București, 1971.
NICULESCU, ALEXANDRU, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. Contribuții gramaticale*, București, 1965.
ONU, LIVIU, BELDESCU, GEORGE, CONSTANTINESCU, GHEORGHE, TUNSOIU, OLGA, *Studiul morfologic al verbului în poezia lui Tudor Arghezi*, în AUBLLR, 1, 1969, p. 83–135.
PANĂ-DINDELEGAN, GABRIELA, *Aspecte ale dinamicii sistemului morfologic verbal (perioada de după 1880)*, București, (TUB), 1987; *Sintaxă și semantică. Clase de cuvinte și forme gramaticale cu dublă natură (adjectivul, adverbul, prepoziția, formele verbale ne-*

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

Prefață de Gh. Bulgăr 5
Cuvânt înainte 9

I. Introducere 11

II. Studiul părților de vorbire 31
Articolul 31
Substantivul 46
Adjectivul 80
Numeralul 101
Pronumele 125
Verbul 190
Adverbul 270
Interjecția 303
Prepoziția 320
Conjuncția 338

III. Tendințe în morfologia limbii române contemporane 355
– Sigle 362
– Bibliografie 363

Scanned with OKEN Scanner

MORFOLOGIA LIMBII ROMÂNE
aparţinând profesorului
Gh. Constantinescu-Dobridor
este o carte bogată în informaţii,
sistematic organizată pentru
a uşura asimilarea cunoştinţelor
necesare despre structura,
normele, corectitudinea
şi expresivitatea limbii române,
fundamentată pe o întinsă
documentare de specialitate; (...)
este o contribuţie de merit,
o carte utilă profesorilor,
studenţilor, elevilor şi chiar
cercetărilor din domeniul lingvistic,
menite cunoaşterii
şi „creşterii limbii româneşti".

Gh. Bulgăr

Scanned with OKEN Scanner